नं० — ५०० — घ — २

नैषधीय चरित टीका
प्रदीपिका

पत्राणि सं० १०६ तः २१० पर्य्यन्तम् = १०५

पत्रसंख्या १०६ — २१० = १०५

४१६

नं० ५०० — घ — २

नैषधीय चरित टीका प्रदीपिका

पत्राणि १०६ — २१० = १०५ पत्रसंख्या

४१६

नं० ५०० - घ - २

नैषधीय चारित टीका प्रदीपिका

पत्राणि १०६ - २१० = १०५

४१-६

नं० ५०० - घ - २

नैषधीय चारित टीका प्रदीपिका

पत्राणि १०६ - २१० = १०५

४१-६

कृत्वा लज्जां वक्तुं याचनीं लज्जां वा लम्बितेनार्थिना कृत्वा दानाय यत्पापमर्जितं संघट्टनात्तिनन्तापं विल
म्बदत्तानो नाशयति पापहरणाय श्रेयःसम्पादनाय च दानं दीयमानं सन्तु तत्तु विलम्बः पापमेव जनयती
ति भावः ८४ वदन्नेवार्थिजनाय सन्देहं हिरण्यादि सलिलेनुपनीय दीयते नियत् सा चिकित्सेनेनान्वयः।
अर्थिनायाञ्चान्तस्यार्थि विहिं सन्देहेति वचः तस्या विफलत्वेयं षष्ठ्यन्तत्वया विशंका तयाजातो यस्ताम् सत्वेन
सर्वं कर्त्तव्यमानो यो पन्नत्तुः तेन मन्त्रकौ नो मृत्कौ गतो यो पमत्सधितिवा तस्या विकिन्त्वा सर्कामत्त सद्धि

मापितेन च दुष्काकुविडम्बेलम्बितेन वक्तुं याचनलज्जाम् अर्थिनायदयमर्जिति
दातानतिलम्बति विलम्बदनः ८४ यन्न देयमुपनीय वदन्नैवन्दीयते सलिलम
र्थिजनाय सार्थनोक्ति विफलत्वविशंका ८५ अर्थिने न भुवनं वहन मात्रां किंतु
जीवनमपि प्रतिपाद्यम् एवमादृकृशवज्जलदायी दृश्यदानव्यतिरिक्तविदग्धः ८६

द्भिर्मे जीवनाय जलं दीयते अर्थिन्युपस्थिते च दानविधिप्रसिद्धये जलयाचनविलम्बोपि न कर्तव्य इत्यर्थः
८५ अर्थिने धनमेव तृणवत्तृणमिव न देयम् तेन न त्यांकि याचेत्तु तिरीतिवतिप्रत्ययः किन्तु जीवनमपि
प्राणमपि तस्यावदेयमित्यर्थः अथवा धनमात्रं न न वकृपालतृणवत्तृणेनेपतेन देयम् किन्तु जीवनं जलमपि
प्रतिपाद्यम् अत्र सर्वत्र प्रत्ययः एवमस्य समर्थस्य किविदग्धः श्लेषोक्तिवतरो दृश्यदानविधिन्तुं देयमिति प्रा
संकथयति कीदृशः कृशावज्जलदायी कृशो यत्नजलदायी तथा कृशावकृशामिव जलदायी च कृशावत्स।
त्तिलो पतेदाने संकल्पपूर्वकमिति हि विधिः कृशामिव जीवनं देयं जयतीत्यर्थः ८६

नै.म.
प.टी.
१०६
106

पङ्कसंकरनिर्दितंपद्मेलक्ष्म्यानिवासायनयोग्यम् तस्मनोदेनोमितिमानर्थिकरकमलंतस्याश्रियावासस्य
द्वविदधेन यतस्तद्विविमलम् पात्रपाणिनिवापादः ८७ अर्थिजनमनोरथपूरणायस्यजन्मनभवति
तेनतुभ्यमभूमिरनर्थिभावनीनमाम्नुमेनोमितिभिः नापिसमुद्रः एतेषामपिक्वचिदुपकारकत्वात अ
दातृत्वनिरर्थकत्वादित्यर्थः ८८ लब्धाज्जनोजीवन्धनानित्यमयापरस्मैकदाचिदपिमाददात् नात्रा
स्वर्यमितिभावः सुपक्षक्रपणाममनतस्मिनर्थं आश्चर्यैकृते स्तेनापिनपात्रेपिनार्पयतीतिपतत् न्तपस्मै

पङ्कसंकरविराहितमंहेनश्रियःकमलमाश्रयणाय अर्थिपाणिकमलेविमले
तद्वासवेश्मविदधीनसुधीस्तत् ८७ याचमानजनमानसवृत्तेःपूरणायवतजन्मन
यस्य तेनभूमिरतिभावनीयंनतुमैनागिरिभिर्नसमुद्रः ८८ मायनातिकृपणाः।
खलुजीवन्तस्मयापियतजातुपरस्मै नत्रसैषकृतेममविद्वेयत्तनापयतिनानिस्ट
नोपि ८९ मामसौभिदिदूयाचितनवाञ्छितानात्जातमवमन्यजगाम्याम् यद्यशोमा
यिनिवेशितमेतन्निक्रयात्कनमस्तनतीयः ९०

देनार्पं नार्पकरोतिनार्पयति स्तनस्यादिद्दविणान्दषोपतत्स्यानीतिजीवन्नददाति स्तनिस्तवाज्ञेपवददा
तीत्यर्थः अथवास्तेनायाविनोपिनार्पयमि नददातीतियत् तत्रविस्मितमित्यर्थः अयाचितोनददामेव याचि
तोपिनददामेयमाश्चर्यमित्यर्थः हेर्थाविनायाचितयोर्थयासंरख्यम स्तनास्तनेत्यमरः सैषेति सोविलोपेच
त्पादपूरणामितिविसर्गलोपसन्धिः अभीभिदैवेदिविवर्ममानेदान्दवर्गोकल्पवृक्षादिकमवगणय्यदद्भ
विर्मायाचितवाञ्छितमयियद्यशोनिवेशितम् सर्वेभ्योपिवदन्येभ्यःसकाशात्वस्मात्कर्मीयापनलक्षणं

यशो निवेशितं यद्द्विति वा सम्बन्धः नदीयो यशः सम्बन्धी एतन्निष्क्रयणं तेषां देवानां निष्क्रयः कतमः स्यात् दे
वानां यशः सम्बन्धी निष्क्रयः यशसस्तु देवसम्बन्धी वा निष्क्रयः अथवा एतदिति निष्क्रयकृतम् यद्येतद्य
शो निवेशितं नदीयो यशः सम्बन्धी निष्क्रयः कतमोऽस्मिन्नर्थे दानं तावन्निष्क्रयपावकं दनस्य यशसोऽल्पा
ल्पमपि दानमस्मिन्नर्थे ॥ १० ॥ अयं जनो नामराणां यत्नं विद्यायैकप्रवपरलोकं यास्यति त्रा आगान्तस्तनयापोवि
नमपि यत्ने सुचन्नीतिकष्टमितो वर्धमानकरणं चैयापो विनमपि यत्ने सुचन्नीतिकष्टमितोऽवर्धमानकर्मा
चेता याचकनामा बन्धुरस्सज्जनस्तत् नत्रमतं परलोकं नेतुमिच्छति अमुं परलोकगतमेतं जनमिति वा आ

लोकं परं परलोकमुपेतमाहुर्विद्यायनिधने यत्नमेकः इत्यमुत्र बलं तदस्य निलोभमा
त्रिबन्धुहृदयहृदयविन्नः ॥ ११ ॥ दानपात्रमथ मित्रमिहैकं ग्राहि कोटिगुणितं दिवि
दाति साधुरिति हृष्टकृतैर्यदि किन्तु पारलौकिकमसौ दमसीदत् ॥ १२ ॥ एवमादिम
विचिन्त्य हृष्टमेतान् वाचनपतिनिमिषधानाम् अर्थिडहलेभमवाप्यमहर्षीन्याच्यमा

त्रिनेदं तं परलोकं तेपतिष्ठते इत्य नम्रवलबलसितमि ॥ १३ ॥ थः नयेनेति इत्यागतो लब्धेनः त्यनन्तोवा
॥ ११ ॥ इहलोके एकग्राहिकगुणग्रादकं दिवि स्वर्गे कोटिगुणितं द्वाति यद्वा एवंपदास्यतीति दाति आवश्यका
यमस्तियोऽनिनिवितिनिपिनिमन्वयः आयमर्पिवा नयोगे नाकेनो भविष्यदायमार्पयो वितिषष्ठीति षष्ठः इ
दृशं दानपात्रं दानादेमुथमर्णस्तगाग्राहि यद्येतं कश्चित् नर्दिसाधुः सज्जनएव लभते सोऽपि हृष्टकृतैरेवड
लेभवादस्येत्यर्थः किं कर्मसीदद्विनमवरम् पारलौकिकं परलोके भवं कुसीदं हहिजीविकां का
ऽस्तु ताहशमयमर्णं हृष्टकृतैरेवेतीति सम्बन्धः ॥ १२ ॥ स्तनलएवमादिदानमयांसां सुहृष्टमेवविविन्त्यनां नस्मदर्षीन्दे

नै.च.
प.टी.
९७
107

वानवेवत किंकृत्यार्थिभिर्दुर्लभं अर्थिविषये वा दुर्लभमयलभ्यमिति कौतिकं याच्यमानमुखमवाप्यायाच
मानोऽसतां याच्यमानमुखे लाभोऽसोऽर्थिनां दुर्लभः सदर्थी न्यायाचमानोतिवापादः ९३ जनस्य देहो मज्जनितः
अद्यते इत्यन्नमोऽज्यते तेन वै जनितः इति सत्यम् तथा जन्यजनकव्यतिभेदः कार्यकारणाभेदश्चान्यास्तीति सि
त्यम् तत्रेदं तत्वमाह अमृतमदन्तीत्यमृतादः तेषां तव भवतां वपुर्वीक्ष्यममनेत्रममृते निमज्जनमुपैति वे
ल अयमर्थः शरीरे भुज्यमानान्नजन्यं भवितुमर्हति नियमेन तद्रूपरसादिविशेषवत्वात् कनकजन्यकुण्ड
लवदिति सामान्यतो व्याप्तिः तथा कार्यस्य कारणादभिन्नतद्रूपरसादिमत्वयान्तदर्थक्रियाकारित्वात् यद्येवं न
तदेवम् यथा तिलजन्यं तैलमिति भवति च भवतेनमृततद्रूपरसादिमत्वयामृतजन्यमुखावातिशयरूपार्थक्रिया

नास्ति जन्यजनकव्यतिभेदः सत्यमन्नजनितो जनदेहः वीक्ष्य वः खलु तनूममृता
दां दृङ्निमज्जनमुपैति सुधायाम् ९४ सत्पथः कनतनुक्रफलेवाक्ष्यमीदृगणपा
र्थ्य व्रजयेति ईदृशोपरिणमन्ति पुनर्नः पूर्वपूरुषतपांसि जयन्ति ९५

कारित्वं भवत्वेदृशानुभूयमाने देवशरीरे च तेनामृतजन्यत्वममृतादनन्यत्वममृतजन्यसुखावातिशयरूपार्थ
क्रियाकारित्वममृतादत्वेनाभेदश्चाप्रसिद्ध इति मज्जने वद्रवदृश्यप्रवेशप्रपद्यते न कठिने ९४ ननु लो
मन्तपः क्रतुप्रमुखं महादानभावादिगीशालोचनगोचरे यायेति फलं क्व मदृत्फलमल्पतपसो जातमि
ति न शङ्क्यते इत्यर्थः कथं तर्हि जातमित्याह ईदृशो भवदीक्षणलक्षणफलपरिणमति जनयन्त्यस्माकं
प्राक्तनपूरुषतपांसि जयन्ति सर्वोत्कर्षेण प्रकाशन्ते यद्वा ईदृशमनेन प्रकारेणेत्यर्थः ईदृशान्यपि दर्शनी
तिपाठे ईदृशानि फलानि ददानीत्यर्थः ९५ सहस्रमहतमेव व्रतेन स्मा जन्म यस्य तादृशकर्मसंकुलतद्रू
पमिलादेवी पृथ्वी मरुत्तिनि निक्षिप्तत्व बलयथा प्रतिमा देवतारूपेण प्रतिष्ठा भवति तथा हे पृथ्वी अपि देवता ।

रूपेण मतिरित्याकृतेन्यर्थः । इच्छामि सर्वं सहेन निःश्वसितिज्ञावलं यतो हे लोकभ्यो भूमेर्युयं लोकपाला निजेश्वरणका-
मलैः पूजा क्रियतन्तः अद्येहत्पुरतः ॥७५॥ प्राणपर्यन्तं किमपि पाणौ यो धिकं वा पिबन्तः इतोऽस्मान्नरपोनायुद्धोऽपि
नैतेन वस्तुनास्मेयेन मद्विस्तोपाकं वरणा भवेत् अद्ये प्रजायाम् भावादिक कथयन्तः इत्यन्तः पुनः किं नामा-
स्तु किं नाम भवेत् ॥७६॥ विगतशोकेन लम अर्थेण वक्तुं प्रवृत्तमति अथानन्तरं शक्रः कार्यकेतवगुरुर्गिरं वच-
नं तेन गुरुरिति पाठे कार्यकेतवगुरुराचार्य इत्यर्थः । कार्यज्ञ अन्याचार्यः शक्रो वक्राभिप्रायेण वक्त्रेन नवि-

प्रत्युतिष्ठ यदि लोकवल्लभे देवीकमं सर्वसहनं त्रनजन्म । भूयमप्यदहप्रजनमस्माय निजे-
स्तज्ज्य पादपयोजैः ॥७६॥ जीवितावधि किमप्यधिकं वा यन्मनीषितमितो नरडिम्भा-
त् । तेन वस्तवतामभवेत्तेयन्नूतवस्तुपुनर्वक्ताकिमीदृक् ॥७७॥ एवमुक्तवति वीतविशं-
के वीरसेनतनये विनयेन । वक्रभावविषमामथ शक्रः कार्यकैतवगुरुर्गिरमूचे
॥७८॥ पाणिपीडनमहं दमयन्त्याः कामयेमहि महीमिहिकांशो । दूत्यमत्र कुरु नः स्मर-
भीतिं निर्जितस्मर चिरस्य निरस्य ॥७९॥

धर्मो द्वयोर्वीर्याद्वः कर्मैव वाचमस्तेव ॥७८॥ वयं भैम्या विवाहोत्सवं कामयेमहि महत्तद्धवनत्मयः हे भूचेद्र सौंदर्येण
वाशिनया वाजितकामान एव विरस्य कामभयं त्वया नोऽस्माकं सर्वेषां वर्तयताणीहत्यं कुरु अथ च वनलवचनमिव
यमादि वचन मपि मनस्यपि विधायक पदेनाहहे भूचेद्र अहं भैम्याः पाणिपीडनं कामये कीदृशं महि महत्तन्त्वः
सोत्रास्लीति नोऽस्माकं मध्यमस्या पाणिपीडनकार्ये इत्यं कुरु भो जितस्मर त्वं चिराय स्मरभयं निरस्यापहर अस्म
देपहा देवादिकः अथ च भो जितस्मर भीतिरसार इत्यप्याकरणेममसकाशाज्ञीतिं जानीहीत्यर्थः । चिरस्यक
मशून्नैचिरभावविलम्बनिरस्यतज मनकजवित्यर्थः ॥७९॥

नै·ष·
प·टी·
१८

108

मयि द्वितन दितो विषमस्यार्थौ व्ययीभावः तेनोपयशाशिवमसि येनेशं तं भूपाः द्विताबा स्मेनेशनमित्युप
लक्षणम् असंख्या इत्यर्थः नृपाः क्लृपाः खलु नक्षत्रादित्यर्थः तेन प्रसिद्धा वेशाद्देयाग्रहाः विपर्यत
किं न घोनेन तदपि कनमाग्रहस्य सुणालोकलाल्लु यथार्थमितो भेदानन्ताशहस्त्वेप्रयुक्तः ११ वि
संदृष्टवनि विस्रष्टस्थानि दृष्टोः कृतिर्थितिका नि प्रत्ययः एवं विधानि नयनानि येषां वे विस्रष्ट स्वन
यनाव यमतप वामणानक्रुणसमुद्र ज्ञानीमः इह भैमीपाणिग्रहणे नल दत्तेर्दृष्ट सेना मेवहन्यमावेना

आसेतुशैलमयि क्षितिभृपा स्त्रोपयशाशिरसिते खलु क्लृपाः किंयद्वा
द्विविनजायति नेते भास्करस्य कलमन्त नलात्ते ११ विस्रष्ट स्वनयना
व यमेवनक्रुणानुविम गायम्रवेम नाम्निदेवमनिवशयवहस्ते निहो
तिन हिलमिमह्निसर्वे १२ शुद्धवंशजनि तोपि गुणस्य स्थानतामपि भवन
पिशाकः लिमुरवनस्त्र जमाश्रुमपलमायकथं तु विवाजनिवक्रः १२

निवेशपमवेवयंस्त्वावनलभमदि ११ शुद्धकलजानोपि विवेकादि गुणस्यात्र्ययता त्र्ययमपिशाकः
समहायमार्जवापतेमनत्लेभरथितकामः सन्वकाजः कश्व भवज्ञवणजातोपि मनुचयाः स्था
नतामजन्नपिमपदमवक्रवाणादि सर्वयंत्रविव प्रसिद्धयि प्रविलिपक्रतिक्र प्रत्ययः अथा
स्वियाधनुस्त्राणो १२ उद्भः पुष्टवभिप्रायः तेन नेतरेम्पवमेवक्रपदं कोटिलज्ञातवान अ
युत स्माकपलेकेरूपविनोवाणीवाचस्त्रवाच दिये स्मादाजेवसाधुनेकटिलेषु विषयेषु नितम भवति १३

१३ तस्मान्नेनेममेवेव कृतानां दुरितानां पापानां मैत्यशुश्रूषतरतानानाधिक्रम् योऽयं तरनाकथापयथपा
रेवणीयितमशक्ते भवदीयमहिमानं प्रभावमपि जेनन्सन्यथाकर्तेवाकृति भवदाज्ञालेयतेय
प्रकीर्तितेन तन्नापापार्थिका फलमित्यर्थः अयंचकपटाथः विवदितार्थं तत्र शुश्रूषणीयं महिमानम
ज्ञातत्वं वः तदाप्रदीप्तचाप्तोमानोऽहंकारस्य महिमानतयाजेन परा भवितेवाकृति सेयं मयवा
न्यजन्मानि कृतानामदुरितानां निष्फलमघाणां कर्मणां शुश्रूषतरनाकियदन्तन्नसोऽजितमिति १४
तेनैतेन वचसैव मयोन्नः समस्त देवकपटपटलकैः आचरन्तु दुरितामथवाणी
माजेवहिकृतं टले शुतनीतिः १३ सेयं शुश्रूषत रतादुरितानां मन्यजन्मानि मा
येवकृतानाम शुश्रूषणीयमपियामहिमानं जेतम्भिकृतिकथापयथपारमा १४
विश्वविनमवलम्भनकृत्येयोधर्यकार्यपरिपन्थिनमौनम् कृतीगिराल्पि वरमत्र
शुतस्मात्स्वीकृतैवपरवागपवाला १५
समस्तलोकस्य हृदयं जानीथ अतस्ममापि हृदयं ज्ञातमेवेति भवद्वचनात्तरविषयेमौनेन तनकृ
याम मौनेकृतेऽर्थिनां कार्यं प्रतिबद्धं भवतीति युक्तिमवधार्य नजुतत्कार्यं वेतिवा अतिमकार्यपा
विपर्थीत्यर्थः मौनेत्यन्तकार्यार्थमयानक्रियतेनस्ती यतेऽस्मादि निषेधहूयनयालज्जास्तिचेत् वरमत्र
शुनः परयागार्थिवागपवाला त्वानि वाकृतामनसि स्वीकृतेवास्मिसानि निराक्रियतेयेन स्वीकृतैवस्मात
अप्रतिषिद्धमनुमतं भवतीतिन्यायात् मौनेपरार्थहानिः निषेधोक्ते तत्स्वस्य लज्जा उभयोमध्येलज्जा

महिम्नस्तोत्रटीका ३

नै·ष·
प·टी·
१·५
109

येषां तु तौ विमलदर्पणिकायां सकलमपि वस्तुतत्त्वं सम्मुखमविलेखवल्लुतनम् मत्पक्षे त्वेवं नलनिष्ठये
नमकाशने इति शेषः नेपीदृशाः सर्वज्ञभूता अपि इयमीदृशी मात्ता किं विनेयेथ कीदृशीयायस्य
दात्वेन सदृशी नो विना १६ इदं मम भ्रूयां भैमीवरेत्येयामिगत्कामिनस्याहं नमेतद्वमाकेकं कथयकावा
ली ईदृशाशक्तिसम्पन्नानामदृतो भवतां मम तत्त्वस्य वचने तृणानि जानाति वन्न प्रश्नादेपकार्थः
अनुचितार्थसन्देशेन लज्जितानां वलिष्ठन तृणानि पि किं नास्तीत्यर्थः अत्रवा नामन्वनो स्त्रानत्वनमः।

यन्मतो विमलदर्पणिकायां सकलसन्निधावयमविलेखवल्लतनम नेपि।
किं विनेयथेदृशामाज्ञामयालेयस्य सदृशीं विनेतोतम १६ यामियामिहवसीन
मद्भनोहननानलकरवाणिकथ्यवः ईदृशान महत्तावन जानाववचनेसमतृणाण
तृणानि १७ अङ्गमामिमि दृष्ट्वा नकृद्रस्यामोदृभमिव मग्नहृद्गमदृयः चूतवः प्र
भविता स्मिरहस्यर तिनसकथमीदृगवस्थः १८

नलना मा विनयोक्तिरियम् यत्पक्षोक्तिस्तु ईदृशापरवेचनमहन्त्रानाममसायून्नामनपवमदृतोनस्मा
मासायम भवतान्त्वास्याणिजानावेचनेसजनेममतृणा अपिशाहोभिनक्रमः भवद्योपितृणजा
तिरेवश्रेयसीत्यर्थः १७ योहं नस्याभस्माविरहान्मकृतुङ्गमामिश्रातिप्रजामि मुकुमुरून्नमोहमा
मिमामोमिव पताहगावस्थः सोहंवरोदस्यरतिंनकथ्यभविनास्मिशक्तोभवामिनूनमूयसेवक
थयनेति १८ मनोरथमयो मनोरथकल्पितां याभमीहृदि कृनायोदृजीवामि सोहं तस्याप्रथमा।

वशुभिमभिमायया गोपनेभैमसोपनेवा कथं कर्त्तुमीषे तथाहि विडम्बापि विषया दुर्जया हि विषयत्व मनस्त
परवशाः सैनापि नरदृशः भवेनीत्यर्थः यद्वा मनोरथशतदीकृतामपि यां हृदि वद्धासि कृताखसिमिवा
विरुह्यवेदजनितैतैः स्वामेनं वामि गीर्वाणमिवा सोहमेत्यभैम्याः सत्याग्रतिहृदयाया भैमीतस्याः पुनरनुरा
गातिशयजनितालिङ्गनादिभावगोपनेन कथं क्रुद्धेयतो विडम्बापि विषयदुर्जयाइति ९८ दृशतेभावगोपिम
घटतेऽवमुक्तम् सम्प्रति दर्शनमपि दुर्घटं साध्यमित्याह यमः प्रह्वा लिपिर्यस्यास्तन्मणाथेमिति यामिकाः प्राह

यो मनोरथमयी हृदि कान्ता यः स्वसि स्मयथ कथं मम तदृश्ये भावगुप्तिमवलम्बि
तमीशे दुर्जया हि विषया विडम्बापि ९९ यामिकानुपमत्सरचमाह कोनिरीक्ष
नमपि लम्भतेकः रक्षिलक्षजयचण्डचरित्रे पुंसि विश्वमितिकृत्रकुमारी १००
प्रासादमालम्बितविलम्बिनान्तकृतात्र प्राणमात्रपणासीमथ शायतन आदयेक कथमदा
प्रियया तनयातः शनगुणानयोनन १०१ टीकाः मानम्पमल्लानिर्जित्यततो भैमीसम्भः प्रव

क्तिनीमाह यः शूरतनमावाकानिशीदितमपि शङ्कः वीरवनिमद्दतया प्रवेशपतिहारायमाह शौर्यमुक्तम्
नात्पमत्सरैवनर्हिं गकृत्यत आह रक्षिणालक्षं तमपजयेच चण्डमुक्तं चरित्रं यस्य हि पुंसिकुत्र कार्ये विश्वमिति
नकापीत्यर्थः यतः सा कुमारी कोमलाङ्गी कोमलहृदया च अतः कथं विरहमानेनापि सा विश्वासेन करोतीम
र्थः १०२ आदर्शोविदर्भाविमा रम्य दानाभिनीमतवाहनादिभिः कृतार्थं कृतमस्त्यम् यद्वा आदर्शा वि द
र्भा वि पर्यन्तदर्शी वेश्य निशायतोदानालोकेनासीनि सन्तभिः कृतमस्त्य यद्यशः कथं कृतमस्त्यमिया

नै.चू.
प.टी.
१०
110

ह्र प्राणाः प्राणमात्राणि नान्येव भीमामल्पयरकामस्य यस्य तत्र परमं मल्पं चेत्प्राणान्येवान्हतिनाधिकमि
त्यर्थः तयप्रः प्राणिभ्यः प्राणतोनप्रयायायाणतं भैमीलत्प्राणमनल्पेनकथमाद मादेइत्यही आभिकोर्थी
मीत्यर्थः गुरुकेनमनल्पेनहि वस्तकेयननयुक्तेनेतिभावः ११ अस्पभैम्यं भैमीमुद्दिश्य यत्यर्थः नवाचयु
यमेव गुरवः भवद्भिन्मयि प्रार्थनाकृता नह्वदेवमयापि भवन्तो भैम्युद्देशेनार्थनाकर्तुं युक्ता कृतस्मीहि
तत्क्रियतेश्चतत्राह भीमजेत्यर्थः सापचपरेविषयोयस्यतद्भीमजार्थपरं तत्र याचनं वचनस्य यावेनस्व

अर्थनामयि भवद्भिरिवास्यैः कर्तुमर्हति मयापि भवन्तः भीमजार्थपरयाचनवाचे
स्वं यमेव गुरवः करणीयाः ११२ अर्थितां प्रथममेत्य तदन्यैर्यत्स्वयं मम बभूव समया
यन्न ह्रीनिमिषतीयं नामपि तद्वः साम्प्रतमपि त्रपतेनां तत्र दास्ये कृतादिनत्र तथा
किल पूर्वमवादीन्मध्यरात्रिकृतमौल्ले ह्रीरुमेघ्यति परं मयि दृष्टे स्वैकरिष्यतिना
तावदल्पगुणान् ११४

यमेव मे गुरवः करणीयाः वाचा भवन्तो भैमी स्वपार्थ्येयाचनीयाः सावागपि
भवद्भिरुपदेष्टव्या अथयथावदर्थ्यं चावचनानमित्तनादित्यर्थः ११२ प्रथमस्माभिः कृतायोचामनिष्या
येवमतिवष्याम्माने वयाचमनेनस्यते किं न लज्जेनाह निजमुपास्य भवड्प्रामनाकृतामयाप्यर्थयप्रथमत
एव भैमीमर्थितायत् तन्मदीयं याचनं त्रपति यत्ताविलेवमानानागुणाकलज्जानाज्ञिवेन नन्वहिंसा
लज्जास्वतना मम माप्यनास्त ११२ परस्त्रीविषयेभवतामहतिमन्त्रवैचिनेनधानयत्राह भैम्या पूर्वमेवमा
वदीत्किल निश्चयनानाकृतमौल्ले ह्रीरुमेघ्यतिपरमतस्माभैमीमयि दृष्टेलज्जायास्यतिपरमं गुप्ता

१

त्वसीक्तदिवानिवेल नदरीकृतमितिभावेक्तः १५ तमेनदेतुनामसीदतमसमोभवन कार्यासिद्धि
कृतवेदेनविदन इदंहतस्समान्यसदृशामत्यधुक्रम नयायपर्वोपायिकम श्नोपायिकेनानुपायेन
तत्कार्यचिकीर्षुभिर्भवद्भिर्दोषानेवदर्शनीयनेवसभाया नत्तसाध्यमेभीष्टम साध्यासिद्धिःअस्तुतममुव
वर्गाणांहास्यतमित्यर्थः १५ सशाक्रोनत्लस्मिताहशानिवचनानितदाक्रान्तोस्वानुगमानांयमानलादीनां
मुखावलोकनेलोलःसकिमपीष्टवनापिदत्तनावाकिमपीदृशःकेनापीतिपाठःनिमित्तेनवास्मय

तन्मसीदतविधनतवेदंहत्यमन्यसदृशोहिममेदम हास्यतेवसुलभामततसा
ध्यंतद्धिपिततुभिर्नोपायिकेन १५ ईदृशानिवादिनानितदानीमाकलय्यसत
लस्यवलाविः शंसतिस्मकिमपिस्मयमानःस्वानुगाननविलोकनलोलः
१६ नातिथाययत्पतीभवतीदृशोहिणारमवेशभावेन लज्जतेनरमनानववा
स्यादृशोषुसयमुरीकृतकाम्या १७

मानोमेदहसेचेसनिस्मा १६ भोराजन् भवता चेद्रूक्लोड्वेनवदवचोनाभ्युदायि यद्यामोमवंशोद्भूत
स्यमहाकुलीनस्ययदृक्रमुचितनतयानोक्तमित्यर्थः चेदवंशोद्भवेनेतन्पनेनकलंकितनेचजन्तुर्मवथे
ज्पने अथितस्याकरणं भवताकार्यनकुर्वेइतिपूर्वेनोक्तमस्तुनांगीकृतम ग्रनयवार्थिषुस्वनेवा
गीकृतकस्मातेजिह्वावास्पात वक्रभावात्तजिह्मेति प्रश्नकाकुःकाम्यसमभीष्टसम्पादनम् १७
इमेमार्गीलोकंमेगरेकथ्यनावलोकयस्यस्वयमेवभज्यते विनश्यतीतिमेगुरम भजभासमिदो

नै.ष.
प.टी.
११

धुरव इतिकर्मकर्तविदुरसम्प्रत्ययः वितथेन मिथ्याभूतेन वा कथं नावलोकयसि येनानवलोकनेनक्र
नाभूधीरतयापि बुद्धिधैर्येण मम यशसी त्यक्तुं चलितं न बला भवति अंगीकृतपरित्यागोद्भिन्नमयशसो विना
शाय भवतीति ११८ भुवनचूडामणौ भवतां कुले नादृशेन केनापि नाजनि येन याचकजनमनोरथो
नष्टृदितः अस्मत्कुलस्यादिः पूर्वकलंकी जातः कष्टमत्र कुले भवानपि ममा भूत् कलंकी माभूदित्य
र्थः ११९ याचमानमनु याचकं लक्ष्मीकं न्ययाप दृष्टिरनिरीक्षितसामर्थ्यानादरेव दृष्टिरित्यर्थः तथा

मेरुरेन वितथेन कथं वा जीवलोकमवलोकयसी मम येन धर्मयशसी परिहातुं
धीरहा बलति धीरतयापि ११८ कः कुले न जनि जगन्मुकुटे यः प्रार्थकेऽस्मिन
मनूर्दितयेन इत्थवादि जनिष्ट कलंकी कष्टमत्र समभवानपि माभूत् ११९
याचदृष्टिरपि याचक्षमस्त्वद्याचमानमनुयाचनतान्दृष्टिः नाहमस्य सकलः सक
लंकः शीतभासि शशकः परमेकः १२०

मुखमुद्रोचितप्रियवचनाद्यनुक्तिः याचनं दृष्ट्वा न्यत्र मुखतया समकलत्वात् हृष्यतस्य गुणिनः कलं
कः चंद्रेपुनः शशकोल्पः शशः परैर्विचार्यमाणोऽल्प इच्छत्तम न पुनः कलंकः १२० अन्तवाणी पद
नाम वनानकारः किं न पदितः अथवा पदितानापि किं विस्मृतः इत्थमर्थिजनानां संशयपदवी लाति
यमनो भयदेशगामि मित्यान नया विलेन न कारस्य कारवल्ल १२१ अथानलोऽनलमब्रवीत् भो
ल इदं चेद्रुसभेमस्त्वं चेयशः कस्मिन्निमित्ते जनिजनस्य नान्य कोपि कल्पहत्वार्थी शशान्तकृतमोचिन

१

मिर्थ्यनमाप इत्थमर्थिनमितिया ॥२२॥ स्वस्मदोदेवानो ग्रहीतुमपनयन्नोभिलाषोनव्यहृत्यात अ
मोग्रसंकल्पाहिरेवाभवन्तीति तत्त्वदमिलाषस्यानेनदमिषेककारिणोनोस्माकेसोभिलाषोघास
मनामदमात्मनासमोनास्तीतिमदेमयाग्रभिलाषणसमोनास्तीतिमदेसुचनत्तवेवतत्तत्यनात् ३
तिस्त्तिः अथचतत्त्वदेनदमिषेककारिणोनोस्माकमग्रेसभवानसमनामदमयासमोनास्तीत्यदकारे

नात्वयाणिपथिनाकिमपाविविस्हतः किमथवापहितोपि इत्थमर्थिज
नसंशयदोलाखेलनाखिलचकोरनकारः ॥२१॥ अब्रवीत्तमनलः क्वनलेदत्त
बमुज्जसियमः शशिकल्पम् कल्पहत्तपनिमर्थिनमिर्थनापकोपिशतम
न्युमिहागात्‌ः ॥२२॥ नब्रहृत्तनकदापिसुदेयः स्वस्मदानुपनयन्नभिलाषः त
त्वदेनदभिषेकः कृतानांसत्पुजनेसमतामदमय ॥२३॥ अब्रवीदथयमस्त
महम्हवीरसेनजलदीपनमञ्जा यत्किमप्यभिवुभूषतितत्किंचेद्दवंशयमस्ते
समटशाते ॥२४॥
सुचन्त इदेदेक्कार्यैमांविनाशेत्यस्म नीतिमाहंकथाः वयमिक्षामात्रेणापिसाधया
मइत्यर्थः ॥२३॥ अथयमोमहेनलंसाहभोवीरसेनजलस्यदीपप्रकाशक वोतमोमोहस्याभिवुभू
षत्याछादयतमिक्षतिपत् तत्किंनवचेद्दवंशावमनेसमटशाम् स्वयंदीपस्यघनमपिचेद्दवंशास्थिता
स्यातमसाभिभवानयुक्तइत्यर्थः दीपिनाश्चेद्दवंशस्थितनमाश्चेतमसाभिभवशतिदेतनामस्याहना
दीपोपिशिखादेशेनतमसाभिभूयनेचेद्दाविकलंकदेशेइति ॥२४॥

नै.च.
प.टी.
११२
112

यमोहिणोमेक्तः सकहिनानांकिमप्यसामान्यनिर्देशात्मन्युक्तकनम् किमपि कठिनेनवचित्तित्यर्थः याका
मयेत्तुः सापि पश्येव यनयोः पाषाणत्ययोन्मेहयेल्नोरुप्यर्थो नयानामभवत् भवोन्मवालिशाल्यत्रा
हे किमेतदर्थि मातिक्रत्य विकीर्षुरसि हाविषादे विवेकिनस्तवार्थेविमुखत्वेनयुक्तमित्यर्थः १२५
धीरोबुद्धिमान्याचितः सकृत्तु विलम्बितेनकापि विलम्बदोषमाह तृणामपिजीवनैकोनामलघत
कः तृणान्नजीवनंसन्दिग्धमित्यर्थः यद्वाकोव्रलाभतिभूः नस्यातेत्यमित्यर्थः शाक्षीद्येनिमेषमि

रोहिणाः किमपि यः कठिनानां कामये नु रिपिया पश्येव नैतयोरपि तृषाम
वदर्थी हा विधि यित्सुरसि वत्स किमेतत् १२५ याचितश्चिरयति क्व नु धीरः प्रा
णानेतृणामपि प्रतिभूः कः शंसति द्विनयनी हृदि निद्रां शांति निमेषमिषचूर्णि
तमूर्णा १२६ अत्र शुष्यमपि दिनंमतिशीतेनार्थना विमुखतानायदभाजि लोकक
मा खलं च तुङ्गुटे नष्ट्वानि कलङ्कमिति न तृष्ट्वनसेवे १२७

षतिनिमेषनाम कं यत्त्वूर्णितनत्वातेनपूर्णाहि नेत्रे हत्वाहत्वा निद्रांदीर्घनिद्रामाचष्टे निमीलनमेवमर
णमित्यर्थः १२६ शीतमत्र शुष्यमपि जलमपितथा कृतममपिअर्थनमस्तदित्यर्थः दातमिकृतिमो
यत्नाल्लोकोकस्याल्पस्यचातकस्यचेत्तुपुटेनकिलार्थिना सा नाहशी विमुखत्वनम् विः यदीनुसमु
खत्वंपातिमुखत्वं चयतः आस्वादि तताल्लानि काव्ये विदोश्चालसतिमेघमुलिमेदानाभावेना
र्थिनः यत्राम्भुखत्वं वशहक्कुलेनोल्मदोत १२७ वरुणापि दृष्तमुत्पयमेनेनलघुक्रममतनमुवाच श्र
ल्पनाहत्वसोदनशोहनिर्देशः दानोदकमेवाहेएवमोक्तिकदातायम्मात्तादृशीकीर्तिरेवभवतं

१

प्रियदाराः भवतो मित्रनिवद्धवचनमप्यपारेणापि न वाच्या इत्यर्थः । ततो मे भीमुक्ता कीर्तिरेव ग्राह्येति भा
वः १२८ यस्य कर्णस्य चर्म किल न तयोवेन भेद्यं कवचम् न समासः यस्य च दधीचेरस्थि न भेद्यं वज्रं अभेद्य
कुलिशम् अस्थि न भेद्यं चेदिति पाठे यस्य च भैव वर्म भेद्यमनयस्य वज्रमयमस्थि भेद्यं नेत्यन्वयः तौ क
र्णदधीची इह लोके न स्थायिनौ चेत् अन्यः को नाम स्थायी स्यादिति शेषः ततो धीर धर्ममवधीरय न
वलोपय १२९ बलिश्च विन्ध्यश्च तौ भीयेन गुणपाशेन निवद्धौ सन्तावद्य यावदेतद्दिनावधि चलितुं

भूविवादविततप्रसरमेवं पाशपाणिरपि पाणिमुदस्य कीर्तिरेव भवतो प्रियदारा
दानतीवरफमौक्तिकहारा १२८ चर्म वर्म किल यस्य न भेद्यं यस्य वज्रमयमस्थि च
तौ चेत् स्थायिनाविह न कर्णदधीची तन्न धर्ममवधीरय धीर १२९ अद्य यावदपि
येन निवद्धो न प्रभू विचलितुं बलिविन्ध्यौ आस्थितावितथतागुणपाशस्त्वादृशाः
स विदुषा द्रव्यपाशः १३० मेयसीजितमृगीनयनश्रीर्या न संचरति दिग्गणनायामपि मे
गसेतिमकरगृहगाथैकः कदर्थयति तामपि कीर्तिम् १३१
तत्र भूतसमर्थो मत्तादृशः आस्थित तत्प्रतिज्ञातत्स्यावितथतासत्यतासेव गुणः स एव पाशो रज्जुस्तद्वाद्दृ
शेन धीरेण द्रव्यपाशः तुच्छेनापि मृतेश्वतिद्रव्यपाशः आजस्य प्रतिज्ञाते द्रव्यात्मने पदविधाना दानस्व
स्मातिष्ठतेः प्रतिज्ञातमर्थोऽवसीयते १३० या कीर्तिर्दिग्गता गणनापि नेसुचाति हरगता पिनत्यजाति कदा
चिदपि यदन्यदैव च समपद्यते वियोगदुःखितेत्यर्थः कीदृशी प्रेयसीवल्लभा तथा जिता मृग्यास्तु सुरवाना
वन्द्रप्रभृतीनां स्वेतव्यक्तताः श्रीः शोभा यया अथ च जितः मृग्यास्त्रयो यया सा तादृशी सुरवश्रीयस्याः सा

नै. ष.
पं. टी.
११३

मेगायेस्यालीति मेगीनाइकसंगमोयस्याः कर्तुं रहदृशः सैवार्थः तस्मिन्निमित्ते नामपि कीर्तिं कः कदर्थय
ति पीडयति स्त्रियाः अर्थकीर्तिन्नाज्ञेयस्त्वर्थः १३१ परैर्जनैरावरप्रमतिवरमुद्दिश्य यानस्मानर्थयिता
रः नैपिवयंयेनामर्थयितारः नैपिवयंयेनामर्थयितारः अहोमयूनलमनोरथमात्रं स्वस्वयसि कि
नयशोभिर्दिशोपि परय सर्वजनग्राह्याद्गुणादस्माकमनोरथपूरणेन दिग्गजगामिनी कीर्तिर्भविष्य
तीत्यर्थः। १३२ स्वेषुधनेषु याचकजनेभ्यः समस्तमल्पानादानजनितोऽयशः श्रीर्यस्यदानजोनिजोतिशोढ।
ल्पानादानजोनिजोऽयशः श्रीर्यस्यातिविग्रहः ईदृशः स्वरतरुः केवलेन दुःखेनापादनभायवल्लका।

यान्तरेमतिपरार्थयितारस्तोपियेवयमहोमयूनलम् नेवनः खलमनोरथमात्रं
स्वस्वयदिशोपियशोभिः १३२ अर्थिनां नविगतेषुसुरेषुम्लानदानजनितो
ऽयशःश्रीः अद्यपाणिगगनेस्वरशाखीकेवलेनऊसमेनविधेन १३३ अव
सेनभवतार्जुनवेन्यवनेस्त्रतिगतापिनलभमभीष्टः स्वागमनाफलतायदि
शोकसेनदफलानिखिलखल्वमगालम् १३४

सेन १३३ भोनल यस्मैकस्मैचित्स्ववसतेयाशोस्थायभवतार्जुनवेन्यतत्स्वेदोक्तितेदायी यद्धकम्।
वैन्यष्टध्वदेहयमर्जुनेच शाकन्नलेयंभवतनलेषु रामवयोवेस्मरतिप्रयोगेतस्यार्थसिद्धिः पुनरा।
गमश्च इतियदिस्वगमनस्यास्यायात्रायाअफलताशकसेविचारयुक्ति ननुहिनिखिलमंगलमंगल।
लप्रतिपादकशास्त्रेस्वशकुननिमित्तादिकंवा अफलत्वंवल्लुनिश्चयेनस्यात् यद्वास्वगमनस्यास्य
यात्रायाअफलतायदिशोकसे भवताचेत्क्रियमाणेविचार्यमाणेसदागमनमफलंस्यादिति यदिविा

वाक्यस्येत्यर्थः तन्नहि तत्फले फलाभावएव निखिलं मंगलम् अर्थिकार्यकरणोत्सार्थहानिरपि
महतीमंगलमलंकारएवेतिभावः १४ नोस्माकमिहेप्सितसिद्धिंप्रति अस्मदिच्छाश्रवणे इत्यर्थः नवुधा
प्रतिश्रुतिः करोमीतिप्रतिज्ञायाभूत् कीदृशीस्वराह्लादिनी स्वरेणमधुरस्वरेणाह्लादकारिणा नाम
तिज्ञायमार्थ्योयमप्रयोजनेश्रुतिप्रतिभटीकृत्यप्रमाणतयावस्प्रतिस्पर्धिनीकृता अन्वितनाख्यापदाम
न्वितमनुगतंसर्वत्रव्याप्तमाख्यापदंप्रथायास्सा नामीदृशीकृतप्रतिज्ञानार्थसम्पादनेनयमकीर्तिर्वस
न्वितेत्यर्थः अथचयमार्थ्योतापतिश्रुतिश्रुतिप्रत्यभटीकृत्यान्वितमनुगतार्थमाख्यापदंप्रतिश्रा
वितिनामपदंयस्याः सातामीदृशीकृतश्रुतिप्रतिभटत्वेहिप्रतिश्रुतिशब्दः सार्थकोभवति श्रुतिरा

इष्टेनः प्रथितप्रतिश्रुतिरभूद्यायस्वराह्लादिनीयमार्थ्योह्यजनिश्रुतिप्रतिभटी
कृत्यान्विताख्यापदम् तत्कीर्तिः प्रततोप्रतत्रिभुवनभ्राम्यद्यशोदेशनाद्य
भ्रान्त्याशिशितिपीतलोहितहरिन्नामामात्वयलम्भयत् १५

पिहेवानामिष्टिंदर्शपूर्णमासादिकामुद्दिश्यप्रवर्तितेतथा आद्यस्वरेण ॐकारेणाह्लादिनीप्राप्य
स्वर्वेदरागादिभिराह्लादिनीच तथा यमार्थ्योयमप्रतिपादिनीचोदनालक्षणोर्थोधर्मइतिधर्मस्यवे
दैकगम्यत्वोक्तेः तथान्वितस्वर्वितमाख्यापदंयस्याः सातादृशीश्रूयतेइतिश्रुतिः इतिद्वितीयार्थः अथ
चनइष्टियागमनितयायाप्रतिश्रुतिः पूर्वमीमांसात्मानयसर्वमीमांसायाः श्रुतिप्रतिनिदिवानात् कीदृशीग्रा
ह्यायस्वः स्वर्गः आद्योभोग्यश्चायःस्वःस्वर्गाद्युतिवतस्याह्लादिनी तथायमार्थ्योयमस्वरूपप्रतिपादनपरो
धर्मः किंकृताश्रुतिप्रतिभटीकृत्यकीदृशीमन्विताख्यापदामन्वितस्यार्थस्याख्याकथनंतत्रपदंव

नै॰च॰
प॰टी॰
१५
114

वक्षायोयस्यासाः योग्येतरान्वितस्वार्थबोधकानिपदानीत्यन्विताभिधानवादिनोमीमांसक अथवा।
ख्यायाः अभिधायाः पदावाख्यापदानि अप्ययथागोचरा इत्यर्थः अन्वितानिपरस्परसम्बद्धान्याख्यापस
त्यभिधेयार्थायस्याः सातादृशी आकांक्षादिभङ्गिः भेदेनाभिहिताः पदार्थाःपरस्परसंसर्गमापन्नमाक्या
र्थतांभजन्तेइत्यभिहितान्वयवादिनोमीमांसकाः इतिमध्यमार्थस्यवन्दनीयोक्तः पूर्वार्धसर्वार्थसम्बन्धेना
नरार्थव्याख्या पुनःप्रतिज्ञासिद्धोमस्यानन्दोनिखिलभुवनेभुवनंपवित्रीकुर्वाणाभ्रूयाद्यादेशनाङ्क
भ्रूःशुद्धोगुणस्तस्याद्वयमद्वितीयतेनतस्यादेशनान्निवेशनाद्वर्णानीलपीतरक्तहरितानामसम्बा
र्थलम्भतः सर्वस्यश्वेतीभवनेननीलादिरूपाणांनामामात्रस्थापितोपोक्तित्यर्थः अथचनन्दीतिरुत्त

यामास्तनसहस्रपाण्डुरभवत्पादेनरवेजःकथं सह्याद्यातनयःसतःकिल
पितुःसादृश्यमन्विष्यति पतस्योनवमेघनःसमजनितन्मेजसालेखनेसादरस्त्वा
पिंगुरुचिरभिराभिख्यकीभवन्भानुमान् १३९ १इमीमांसाद्रूपात्रिभ्योगुणेभ्योभवतीति।

त्रिगुः इदृशेवनेगदतसंसारेभुवनन्तो भुवस्यतिदोषस्याद्वयस्यश्वेतस्वरूपस्यादेशनाङ्कपदेशनाद्वर्णा
मित्युपलक्षणम् सर्वदृश्यपदार्थानांनीलपीतादीनांनामसम्बन्धादुपलम्भत वाचारम्भणंविकारोनाम
धेयमितिश्रुतेः १३५ सहस्रपान्थः शानित्यपंगुरितिकथमुच्यते इत्येतत्सममसमस्योत्तमयास्माक
भात्समानेवजानः किंकुर्वन् सहस्रसंख्याकेरुपियादेस्तेनजसालेखनेपंगुः सकदीभवन् पितुः
पंगुत्वादेवपुत्रोपिपिंगुर्जातइत्यर्थः सार्कस्येति सहस्रसंख्याप्रमाणमेषांसहस्राःशतमान।
विंशतिसहस्रवसनादणा १३९

१

इति देव मम आयाम्यादृग् गाम्भीर्यवाचः कलामसनलोमेमीकाः मुकोपि मम भावि निहितं बलाद्दारो पिनेहत्यभारं
वभार अस्मिन्न लोगीकारंगतेगीकुर्वेनिमतीत्यर्थः देवेद्रः संविनष्टस्य यथा भवति तथा चे समस्तनानेदंवा
चोवा किमिति अंतर्धानमन्त्रविलसत्साः सिद्धि स्फुरत्कारिणी विद्या तस्मात्त्वं विहितमनुहृतं मवश्यं मिनय
यामानुविहितमवश्यं नानत्याभावलक्ष्मामायत्रनवेद्यानिद्रास्यानेभूयान् अंतर्धानविद्यानाश्मिनवशवर्ति
नीसर्वत्रसादित्यर्थः १३१ श्रीश्रीविजयप्रशस्तिरचनासंरचनानिर्माणतस्याजनकस्य यद्वाश्रीविजया।

इत्याकर्ण्य दिलीपशास्त्रिदषपरिषयत्तागीरस्याद्गाभीवैदर्भीका मुकोपिमसभा।
विनिहितं हत्यभारं वभार अंगीकारंगते स्मिन्नमरपरिहृतः समस्तनानेदमस्त्वेवा।
भूयादन्तर्धिसिद्धेरनुविहितमवश्यं मिनतायत्रतत्र १३१ श्रीहर्षकविराजराजि
श्रितमुकुटालंकारः हीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे जितेंद्रियचयं मामल्लदेवीचयम्।
तस्य श्रीविजयप्रशस्तिरचनातातस्य नव्ये महाकाव्ये चारुणि वैरसेनिचरिते।
सर्गोगमः पंचमः १३८ यन्मात्स्वनलिनलिंगलिंतिपनिमतनावाथिनाद्भुः स्वयंभुः
पातित्वस्यैकमीमांसकविनर्दहरितालमायेचमाना येविद्यारण्ययोगी कलयति
कृपयातन्नोनोदीपिकायां स्वरेतोराजितोभूदनिमसमस्तकथः पंचमः सर्गपूर्वः
नामराजाकश्चित् तस्यप्रशस्तिस्त्यारचनायथविशेषः तज्जनकस्य यद्वा श्रीविजयेविस्तोविषयेया
प्रशस्तिस्तस्यारचनातज्जनकस्येत्यर्थः वीरसेनस्यापत्यंवैरसेनिः अतइञ् इतीप्रत्ययः शेषस्पष्टम् १३८

नै॰ष॰
प॰टी॰
११५
115

प्रष्ठप्रत्यर्थिनां गतिकर्मा निषधप्रधानेन निशादेशाः प्रतनलो देवैर्दूत्याय प्रहितोऽथ वेगात् भीमभूमीन्द्रपुरं
गोचरीचकार तामुद्दिश्य रथं प्रेरयामासेत्यर्थः १ अधीशाः प्रतनलो हृतयमः स्थिरबुद्धिः प्रत्यभैम्याः सदा
वियोगेनाजगाम अभिलाषानुकूलं भावाभावाज्जैमीसन्निधाने प्रियायाः कश्चीर्वशीयश्च द्वा
शीघ्रप्रमुनिरागमस्य प्रत्युद्गमने विघ्नं दूरं द्वीरमप्यावियथानाजीगणत्तथैत्यर्थः २ नलपदमणालीन
लक्षणानयाभिलषन्मज्जाख्याभैम्याः संवादः सपदामते तत्पिपासव सलेमदेशानलमार्गदर्शनार्थमिवा

इति श्रीनैषधीयचरिते महाकाव्ये पञ्चमः सर्गः ॐ नमो गुरुचरणकमलेभ्यः ॐ
दूत्याय दैत्यारिपतेः प्रवृत्तो द्विषां निषेद्धा निषधप्रधानः । स भीमभूमीपतिराजधानीं
लक्षीचकाराथ रथस्यदस्य १ भैम्याः समीपे नाजगाम ह्रियो सहनं यमी स्थिरधी
रधीशः प्रत्यूहेन मुनिरेनतालेडुवीरगभावमिवावशेयः २ नलप्रणालीमि
लदम्बुजाती संवादपीयूषपिपासवत्ते नलस्य दृष्ट्वाथमिवाति मेघाद्देशास्ततस्याभा
रणाव भुवः इष्ठाकुलाङ्गनाख्यापदं प्रहितासाममरावतीमिव रथस्तदीयः भूमीन्द्रभी
मस्य पुरीमवापमनोरथः सिद्धिमिवलक्षणेन ४ निमेषाः अर्थेन नित्यसमासः सर्वलिङ्गताव
वक्तव्या नस्य देशस्य यत्र नलेन सहसंवादकृतस्तस्य देशप्राप्याभरणाव भुवः तत्रैव स्थिता इत्यर्थः ३ कुण्डि
नामिति नामपदेनवाक्कादितामप्रमरावतीमिव भूमीन्द्रस्य भीमस्य नगरीं नदीयानलस्य मनोरथो मनोर
थः सिद्धिमिवलक्षणेनप्राप ४ संयदमयन्तीपदपरामर्शी चविनार्थवीथिकाश्रमत्कालाडीलान्दपलाञ्जाः

ईतेत्राभोग्यत्वामवलोकयेयर्थो निशास्त्रामयनः स्वैः स्वतन्त्रः कृ(इदन्तमेमीमा(मि मृगे) रथः ५ अस्यन्त
स्यात्तेद्वावामलेशनेविम्रे पद्ममभिस्पृश्य लकिंतेवामवत्तु स्वस्याङ्गेतनगर्यानवोपभोगमाप अन्यत्स्वनुद
क्लिणावत्तुः कम्पनशीलमपि शवात्मभोचात्त्रलवेनस्मित्तपद्मनीरोमाविनीचस्फुरिताग्रियासमो
गस्त्वचकेस्फुरणाग्राणाथ ऽवामावयानत्तयोग्यमपृष्ठोऽनेस्मामेमानवोपभोगमापपृष्ठसादक्लिणनेत्रस्फु

मेमीपदस्पृशि स्कन्नाथैरथ्यासैर्यपूर्वीत्मककलिकाकुलत्वाम् नृपो निपीयत्वणमेद्ना।
णामाभूर्शनिशास्त्रामस्वैः स्वतन्त्रः ५ स्विद्यत्तमोदास्त्रलवेनवामेरोमाञ्चवत्तत्
त्वमभिस्पृशद्वलः अन्यत्स्वनःकम्पममपिस्फुरिताननस्याङ्गवःआपनवोपनेत्रामम् ६
रथ्यादसावसौरथ्थितामसनाथास्त्राजावनीयोयथ पूर्वविवेश निशांमविम्बादिवभानु
वीयात्मसोपाकरमाण्डलमेपूर्वमेयः ७ चित्रेतत्राकृतिक्रिनवेशितम्मानलस्पन्दति
वेहृत्तीनदृश्यता वभूवनाश्चित्रनतरेनथापिविशेषकदृश्यैपवयद्स्पन्दतिः ८

वर्णाप्रियायाम्रिस्त्वचकेहि नभयत्रापिकामकस्पवामदक्लिणरूपस्पचेष्टाव्यजते वामनेत्रैवक्र[illegible]का
मुकवदाचरतिस्मेतिभावः ६ असौराजाप्रावृथ्थितामसनाथाऽरथ्यादवतीर्यपूर्वविवेश मानोदयेभानो।
वीयस्त्वस्मात्मण्डलानिर्गिरनाकिरणसमूहसंवृद्धमण्डलमिव ७ तत्राकृतिक्रिनपूर्वस्थितिशिनस्त्वस्पनत
स्पन्दमानतिःहृश्यानवभूवतिविभ्रम यद्यपिहृश्यानवभूर्यतथाप्यस्पन्दतिविशेषकादृश्यैववभूवेनियतनत
चित्रतरम स्पन्दनरहितादर्शनीयेत्यर्थः अदृशस्यापिसर्वहृश्यनेन्याश्चर्यम् ८

नै॰ष॰
स॰टी॰
११९
116

विदर्भेषु जनैर्भुवने स्म स्वं दृष्टे दृष्टे स्थाने स्थाने विस्मयकारिणी प्रवेपितः पशुपत्न्यस्य नलस्य हर्षिण्या येन तेन रोमाञ्च
रहस्यातिथिनश्राप मुग्धामुन्दस्य मृदुयोः कुलेगृहे दृपिनालोके ॥ अमीनलानहि तस्मरामीति मनसा
लज्जितवान् अतः समहे सुक्वगेहे लामनादर्दथो हस्लहृत् मनादरे सिद्धिदादिदेवाज्ञ भैमीद्रा
सुपामीति सन्तनाथ स्वमात्मानहृत्नविवार्थद्धः खिन्नवान् लज्जावत्ताम्भ तनाथशोकाना भावानां शबल
सुपामीतिसन्तनाथ स्वमात्मानहृतविवार्थद्धः ... नपवविशेकोभैमीट
नेसकीर्णानम् अथासौ नलः कलाम्बपकोष्ठस्थरेखायामपि कृते श्रुहेषरदृष्टा नपवविशेकोभैमीट

जनैर्विदर्भेषु भवनेष्वमुष्येः पदे पदे विस्मयकल्पवल्ली विगाहमानाप्रथमं सहर्षं
रथ्यादृशे राजकुलातिथित्वम् ॥ लीनस्मरामीति हृदा लले जेहे लादर्थो वलिज
नैषधसेज हस्तामिभैमीमितिसन्तनाथ हन्तविविदितसहसमसौ सुशाव ॥ अथापर्के
यीममभेद्य कार्थीकलामख वलाथि कृते रदृष्ठः भैमीदिह दत्तवं ऊ लिन्त्वदिन्त्वन्दिशा
नेमोनामविशाद्दिशाकः ॥ अथैकञ्जनन्तनिवारकाणां गिरावशिभ्रुहाविविभ्रुज्या
कारणम् दृष्टाव्यथविस्मयनिस्वरगासमलेज्जिनायामपिराजसिंहः ॥
कारणम् दृष्ट्वाद्यथविस्मयनिस्वर ... ॥
हुमिकुः सन्दिग्धवद्वचन्नाः भेरयत्नुपकार्यास्वपकाविकाराजस्देहस्वेशाकार्याति मिन्नाद विशात उ
पकार्यापकाविकेपमवः कलामकोष्ठहर्म्यादेः काञ्चामध्येवभन्यने ॥ विभुः सराजसिंदोराजश्रेष्ठः
कीसदैजस्वसस्मादन्यनिवादिकाणां दोवादिकाणांकोयमितिगिराक एव वक्तीकन्पलेयितायामुपहा॥
विपतेर्ज्ञीनोदमितिभ्रमाणो विस्मयेन तिस्वलोहृशं विदोप सिंहोपिगच्छन्निभुगनकालः पश्चादवलो
कतेवल ॥ सनलोन्तः प्रथमथ्रेसमालवसुठनेयितेनपलम्भलनुभावः समालम्बोविलपनम् ॥

अंसेऽहनोऽहमपि हिमोर्द्धे विलोकामुकुलितनेत्रः सम्भ्रमेण त्वामवहस्तुमा भ्रमत्वमनुवस्थाने अन्यया हृदयेस
र्गस्यायुधच नमश्चकारयच किं तावद्बभूव १२ अनादयो ये सर्गाः स्वहृदयस्तेषां स्वन्दते पदेन तस्याम् अनादौ स्वर्गेष्व
जिवा तथा विशेषालविषवानुभूता यदा जितशम्बरस्य कामस्य शाम्बरी शिल्पशम्बरस्येयं शाम्बरी माया
तस्या निर्माणे ज्ञातीव कामेन शाम्बरे जयतानास्य मायायापि हृताने या मायया निर्मितेत्यर्थः ईदृशी तु सेव भेमी
नलेन दिदृक्षिता वहन्नुभवभावनयाया मायया वा समीपस्थेन आपदो दृश्यभवतीति तदेहं नु हृदयस्थया
दितम् १३ मिथ्याभेमीभिः सहावलोकनानस्यनलस्यात्मकन्यारूपा अप्सरसादेव यस्तेरसाय भीतेन येन भेमी

अतः परं ततः स विलोक्य बालां कोऽपि त्वमालपत्यम् अंसे हनोऽहम् निमीलिताक्षः प्र
दयाभ्रमेण त्वामसेयदहमासाद्य नमश्चकार १२ अनादिसर्गस्वजिवानुभूता विशेषवाभी
मस्ततानलेन ज्ञातेव यदा जितशम्बरस्य माशाम्बरी शिल्पमलादि दिदृक्षु १३
अलोकभेमीस्वदर्शनानन्तस्या नयकन्याप्सरसोरसाय भेमीभ्रमस्वैवनतः प्रभावा
द्भेमीभ्रमस्तेन न तास्वलम्भि १४ शान्तदर्शनादिनिवापादः अन्यत्रापि मिथ्योदकमृगतृष्णा
दिसदृश्यदर्शनादप्सरसमुदकसरांसि जलादिरसायास्वादनाय रसान्यनयेवानभवन्तीति ध्वनिः नन्वप्सरा
दिदृक्षुभेमीभ्रमः कथं न जायते इत्यत आह ततस्तस्मात् भेमीभ्रमस्य प्रभावादेव तास्वकन्यासु तेन नलेन
भेमीभ्रमो नालम्भि यदासावविभक्तिकतामिलत् ततस्तस्यापूर्वमुत्तमस्य भेमीभ्रमस्यात्यर्थः आरोप्य
सदृशी हृदि दृष्टानो भ्रमो जायते न वसदृशे अथवा भेमी आरोप्यानदिशि लापाकलेन रञ्जनभ्रमः कस्य
विजायते नाप्सरकन्याभेमीसादृश्यलेपयस्माद्या प्रयानभवतीत्यर्थः गरुडादिसादाकारवन्निरपिष्टाना

श्रीकण्ठचरिते टीकाविलसिते २५

नै.च.
स.टी.
११७
117

भैम्यां निराशे हृदये कामेन दत्तस्स्वहस्तादत्तोवलम्बना हि योगा हि हस्तो व्याकुलो हसन्हीनोऽथ किं विकरवा
न् अथवा कामेन दत्तनाऽस्तन: स्वयं च विदत्त इति विरोध: प्रतीयते, एतेन लग्न हस्तायमे अत एव स्वयम्
विदत्त इति दत्तेऽदत्तस्तत्र भावस्य प्रतीयमानो व्यतिरेको गुह्यते मनन लग्नामसौ कामे भैमीन नयोत: श्रेरविलोकता
ऽनेन विवृद्धो विगतश्रम: सत्तामनवलोकमानो व्यथदद्द्र: खिन्नवान् १५ मानसकर्म सलिलं विकल्पस्तेनो
पहृता: मानीतो मिथ्याऽहृष्टाऽमिनर्थ: तां भैमीमल्पलोकमन्त्रवादिगोपानां सन्देशमननो यावद्जल्पत

भैमीनिराशे हृदि मन्मथेन दत्तस्स्वहस्तादिव हा हि हन्त: सतामसौ काम
वलोकनत्वद्वर्णादपश्यन्व्यथदद्विहृद्ध: १५ प्रियं विकल्पोपहृतं समयावद्रु
त्विगीशामन्देशमजल्पदल्पम् अदृश्यपवागभीषितभूपतिनीहश्रुवावस्ताव
दृचेतयतम् १६ पश्यन्नमुष्मिन्नमृतायितन्व्या: स्तनोपरिस्पृष्टमिवान्नवा
स्त्रा अन्तातपदातनस्तगोकमासव भारनिर्यवलितैविलक्ष: १७

त्रिकर्मक: अदृश्यस्वतागर्थीनलस्ववाक्यया भीषितायाः भूयो भीरव: स्त्रियस्ताभ्यो जातो रव: कलकल:
मतावदेवतेन नलमवोचयन् १६ नमिन्निन्निरावरणेन: श्रेमस्तनापि वागुनादेवी नापि मानुषी स्तनो स्पृष्ट कामे
नेश्स्पर्श्यो याति तेतिरस्तवस्तनोकरणाश्चिन्नन्या: स्तनोपृश्यन्नमनलो विलक्षो लज्जित: सन् अन्तातोम्रुढ:
पदातनस्तगोक: ह्रणीमावद्वो येन तत्त्रवेनतनिर्यवलितचकारपृष्ठं चेतनत् प्रकृष्टमकामुकसम्भ्रोमेवेद्धा
स्यन्निरोधानेना न्यकारकरणानामेति विशेषणपदध्वनति १७ बालावलीनाद्वीसमस्तत्ताताके शासन
हानाचवलितै: पुरवानपुरवेन्नानाप्रकारेर्वर्णापदप्राप्तितैर्वागुणार्थै: सौन्दर्यादिगुणामस्तदैन्तुरोकस

स्यैर्वीक्षणमसादितजालः कामलसन्नललस्यालहृदयमेवदृष्टिं कालसारं क्रमसञ्चरं मध्यच क्रमसञ्चरं
वहुसंयतेन शङ्कोनाभून् अप्रसन्नदृष्टिः कोनाम कामपरवशानाभूदित्यर्थः १८ कचेतकलसाः संयतन्तुमि
ष्टोः कस्याश्चिद्दाक्षमूलं विलोक्य कविदृष्टिप्रनिश्चयः ततो नन्तरंततोनान्यत्रेनिवानोक्तचावक्त्रलीय
यत्याः कस्याश्चिद्विक्षचैव विलोक्य अन्यपरतः शिथिलितवाससः कस्याश्चिन्नाभीं विलोक्य अन्यपश्चादि
दृक्क्रमेणाक्रष्टचक्षुर्येन दृशा सन्निमील वक्त्रे धीदिशिनदृष्टवानेवेत्यर्थः निरुद्धदिक्तुकान्तानां क्र

अन्तः पुरे विस्मृतवाग्विरोपि वालावलीनां वलितैर्गुणौघैः न कालसारे
हरिणीं न दन्तिन्त्वयं भशुन्ववन्तु मभून्मनोभूः दोन्मालसा लोकककंचुकं स्तना
स्तनः कचौ नाववक्त्रलेपयन्त्याः नाभी मध्ये श्लथवाससोन्तु मिमील दृक्तुक्र
मक्रष्टचक्षुः १९ मीलनशङ्के मिमुखो गानाभ्यां येन निपीड्य स्तनसान्नताभ्या
सांगानपनो विजगाम पश्चात्संगमेषोत्तुलके प्रनष्टे २०
मेणावाक्त्रस्तलक्कचनाभीनले विलोक्य जघनस्थलावलोकनेस्यादिति शङ्कया ममीलेत्यर्थः १९ अ
ल्पिणामीलनसनलः कमंभूतः स्तनाभ्यां क्रमासोन्नताभ्यां सावकाशाभ्याम भिमुखसागनाभ्यांका
भ्यां चित्रीभ्यां कक्षीभ्यां निपीड्य येन तेन शाकितः नाभ्यां सकाशादपेतोपसृतः सुनलः पश्चात्सांगा
निनिन्निन्द अपरांगनासंगहृष्टितानेति नेपुनः स्त्रियोपरुषांगसंगेनरोमां चितेजाने २० निमील
नेवताभ्यां पूर्वं श्लोकद्वयोक्तनीत्याकदर्थितस्तनलस्ताः स्त्रियः कटाक्षैः पश्यन्मा दर्शिवरांगेणाष्टं

नै॰ष॰
ष॰टी॰
११८
118

शीलमस्यास्तीति कामी वाम्यं ईषल्लज्जितवान् सतां लज्जागुणाणवेत्यनस्याह स्वतः स्वाभाविकी लज्जा गुणपरतो
जातानंतरगुर्वी दुर्भेदा यद्वा स्वतोस्वतो जाताह्रीः परस्माज्जायमानायाः सकाशादतिदृढा भवतिद्वि २१ नलकट
टाक्षैः पूर्वमवनलस्पर्श पुलकिताङ्गीमनु पश्चाज्ज्ञानेन यद्वा रोमाविताङ्गीमनु रोमाविताङ्गीमनु रोमावि
ताङ्गीं तन्कटाक्षैर्दृष्टिभिर्ज्ञानेन पतन्कटाक्षज्ञानेन एव रोमाञ्चश्रेणिभ्रान्तेनेनरतेः कोनेन विमर्दः कुसुमा
नि शरीरेऽनलयैर्यत्पुञ्जायापर्यवसानुपतितुं माना नाम्भ्रको नाभवन् कामशरास्तस्य विकारकारका नाभवन्

निमीलनस्पष्टविलोकनाभ्यां कदर्थितस्ताः कलयन्कटाक्षैः समागत
शीविभ्रमेशीललज्जैस्वतः स्मिताङ्कीः परत्नोतिगुर्वी २१ रोमाविताङ्गीमनुतन्कटा
क्षैर्भ्रान्तिनकोनेनरतेर्विमर्दः मोचः शरीरैः कुसुमानि नाभूत् तदेयपुञ्जायतिता
पर्यवसान् २२ हित्वैव वर्त्मैकमिहत्रमेण्यास्पर्शाः स्त्रियाः स्तन्यजस्तवेन्य चतुष्पा
थसाम्भरणोव भूवलोकावलोकायमनाम्सदीपः २३

मन्तुनैर्यमेवापुष्पनिमर्थः २२ इदत्रर्मीत्रमेण्याः स्त्रियाः स्पर्शाः पकं मार्गेणैकैव स्तवस्तवेनेत्यन्कोशकाः एकस्मि
न्मार्गेन नशक्यन्ते एवमिति निश्चित्य चतुष्पथमध्यास्त यद्वा इदं वर्त्मपथे संगा एके एवं विस्त्रम्भेणाभ्रमेण्याः
स्त्रियाः स्पर्शा एकं मार्गे स्तैकैवस्तवेनेत्यकोशकाः एकस्मिन्मार्गे न शक्यन्ते एवमिति निश्चित्य चतुष्पथमा
ध्यास्त यद्वा इदं चतुष्पथे संगा एके एवं विस्त्रम्भेणाभ्रमेण्याः स्त्रियाः स्पर्शाः स्तनजः इत्येवैतस्यैकमार्गं हि
त्वैव कोरेत्यन्वयः २३ नलस्य दृष्टिरुदर्शनेनक्षर्वेण्याः स्त्रियाः स्तं क्षितिनिपत्य तु नेव वर्ता हितेनैवस्य हनेतिव तिरिष्टा

सूर्यालटीतिपरस्मैपदम् पुनाति नादः विशदाभिः सदैवेरा दर्धेन्दुसदृशैः कचयोनवसेदे गलदस्तितवगा
लेदस्तोगलदस्तोगलदस्तमगृह्यमाणाः गलदस्तितः सूर्यापि योनिष्कासयते सोपर्थ वेष्टकाद्वाणा दलतेनगलदा
लीक्रियते २४ तन्वीमुखेविवेन्दुभाग्यशीर्षे निमीलितान्यावियोगिनस्तस्यनेत्राभ्यां हृदयेहृद्धीयः कृतम् तस्यमु
खेन्दुतास्वस्पदृष्टेः कमलवेच इंदुदर्शनेनेवकमलंमीलितंभवतीति अतिशयेनहृद्धेहृद्धीयः देहतोहृ
लादिः स्वल्पयोर्निमिषनम् २५ वलादिगीतानाम्स्वतनमेयोदि स्यपनाम्आगता: स्त्रियस्वतच्छथोसितिमीलित
मुखमेयन्याहृदयेनिपुणनलस्यहृदिस्मृतद्भुतेव विशेषप्येवेदाक्तचयोनखोकेर
योड्डलीलेननलहृस्तितेव तन्वीमुखेन्दुभागधियानचंद्रविवियोगिनस्तस्यानिमीलिता
कृताम् हृदयेहृद्धीयः कृतमीलनाभ्यांतदिन्दुनाचस्वसरोजताच २५ वृत्तच्छथेत
विनिमीलिताखम वलादिगीताः स्वखमग्रहीष्यत् मेयद्यानस्मिन्नदशाभीतिहना
स्वापवनहनमनचेददासयत् २६ मीड्डस्तेननानस्मिन्नलेसंपयामि
लोचनेनेमुखेनाग्रहीष्यत् व
पातस्पर्शप्राप्यशृशाभियातिहृतास्वापवस्त्रियस्वस्यनलस्यवर्त्मनिदेववर्त्मवानुचेददासयत् तदिमुखमग्रही
ष्यत् वर्त्माड्डस्तेननाग्रहीष्यदित्यर्थः २९ नलः स्वभूषणाकेयूरादिनिवद्धवज्राकृष्टलगनड्डगलदा शीर्षे
यहयेन्याल्लन्यानितमेदिशापदिथाण्डगलकर्षेणनविवस्त्रानाकृतेनेत्यर्थः तत्यापसन्नापदिगम्बरी
करणनिमित्तपापसत्तापंप्राप २७ पथिकयाविकलमुकेनदनः कयाचित्संदत्यकरजैर्भिनः कयाचनकृ
वङ्कमेनसन्तपनाभिः सम्भोक्तकल्पः कृतसम्भोगइववभूव २८

नै.च.
घु.टी.
११५
119

अथ नेवमाणोहृदयः सन्मनलोगाहत्क्त्कयापि निजेहारेच्छायाः भयः प्रतिविम्बरूपः भेदात्दृष्टः तडश्चित्तया
नलासक्तचेतसा तश्चित्तनेयतिपाठेनह्यानेन देवतेनेत्यर्थः तयातत्प्राप्तस्वसंदरु हृदयं प्रविष्टोयं नलइति संप्राप्ति
रचापिनिश्चितः आत्मतिस्वशहोनङ्गसकः २६ तस्यच्छायाकान्तिः प्रतिविम्बंच तच्छायं विभाषासेनेत्यादि
नानपुंसकत्वम् तस्यसौंदर्येणनिपीतधैर्ययासांता अङ्गसंदरी: कामः प्रत्येकमालिंगत् कामपरवशा

सेवहृदयन्यास्तरसात्मभूमाहस्तेङ्कवमानडगलहारी दिशामितमवपरियायतेथा
त्यापमन्तापमवापभूपः २७ हृतः कयाचित्यथिकम्बुकेन संघटाभिनः करजैः क
यापि कयाचनाङ्कः उचकंडमेनमसृक्कल्पः स्मवभूवतामिः २८ छायामयः
प्रैक्षिकयापिहारे निजे स्पगत्क्तमयनेदमाणः तश्चित्तयात निरचायि चारुतस्थे
वितन्याहृदयप्रविष्टः २९ तस्याथसौंदर्यनिपीतधैर्याप्रत्येकमालिंगदमन्दनीशाः
रतिप्रतिहृहितमामुनन्तेनामन्प्रभुनिमीतरतिः कथंचित् ३०

जात्मइत्यर्थः आलिंगनेहेतुः रतीशाः अमरुषुस्तीषुकथंचित्केनाप्युपलक्षणेन तत्नेननिर्णीतरतीरतिः
वियमितिविवेकहीनः अतएवालिंगत् कीदृशीषुरतेः स्वबल्भायाः प्रतिहृहितमात्वन्तंतेनप्रतिहंहिनी
षु लावण्यातिशयेनकृता अतएवतास्वरतिरितिभ्रान्त्यालिंगनम् अथचरतेः स्वरतस्यप्रतिहृहितमास्व
प्रतिकूलाखविरहितयारतिरहितास्वित्यर्थः अतएवानिर्णीतरतिरनिश्चिताभिलाषः अतएवचालिंग
नेपरवशीकरणम् अथचरतेर्भावस्यप्रतिहृहितमास्वप्रतियोगिभूतासुकान्तारतेः कान्तानारतिर्भाव
स्यकान्ताङ्गेष्वननाते अतएवनिश्चितरतिभावस्तुत्पादनायरत्युत्पादनायालिंगत् अथयाचसपत्नीभा

वैनैव रतिप्रतिस्पर्धिन माह्व निर्णीत इतिः सम्पन्माप्रसवह्रनआलिंगदेवनवस्त्रवनस्त्वलंमामवातिन्यर्थीः नते
नुदागमावेज्ञानेनवस्त्ररनसुवलमितिभावः ३१ नलप्रतिविम्बलावण्यकृतानुरागतरलाः स्त्रियोदर्पणादपि
नस्मामनलानन्येनेभीनवन्यः आहतोसादर्शावितौपुजितमलमृथाजः रह्रशः स्वमात्मानमपिमात्मिन्येनेपववनि
मानुसामीप्येवतमानुवह्रावसमाना यामस्त्वमपिमाणयतिन नानातिर्यिम्वबितिपुरुकामेवेतिभावः ३१ तत्का
येहशोयामानाः उक्काथपप्रपन्तीतिवा उक्कायह्रशः नामायः कमः प्रवाजागनितदभूत प्रवालह्वासेश ३१

तस्मादहंप्रपादपिनातिविम्बमुत्कायनुपाहितमोहलोलाः मन्यन्तपवाहनमनम्था
नाः मात्मानमपिमाल्लह्रशामत्तणानि ३१ नागनिउक्कायह्रशोप्रवायाः स्पृष्टेपितस्मि
न्विमल्पकमः इतेइतेनन्यदर्शाहभीतामुखदक्तितव्रावहशापवेसः ३२ उत्लासा
तोस्पृष्टनलोगमगतामानलक्कायपिवापिदृष्टिः अथेमवरन्मात्लदनतिपन्माक्केरा
पवेथयदहृषिलोम ३३

तिचकावहलह लिदव तस्मिन्नेलस्पृष्टेव्याप च मर्थीतानार्थीः इतेइतेप्रीत्यंगकृतिमतिनलेनलचरणशाह्रम
येनकान्तानामकमः परेन्त्यशास्वहस्तिनोदनावलम्बः कृतः स्वकीयः कृतइत्यर्थः स्वोदस्तोवलम्बनभूतोय
स्यासोस्वदस्तः स्वहस्तः कृतः स्वहस्तितः। तत्करोतितदाचष्टइतिणिजन्तान्क्तप्रत्ययः यद्वास्वमहस्तः स्वहस्त
सोस्यास्तीतिस्वहस्तवान् ततोणिविधिमेतोत्वगितिमतपोलुक् ततः प्रकृप्रत्ययः यद्वास्वहस्तः संजातोस्येति
स्वहस्तितः नारकादित्वादितच् ३२ तासांकान्तानांस्पृष्टनलोगमगतप्रानलकान्तपायितीदृष्टिप्रवमपः
न्याः कामेनविकास्यताम् अयमर्थः सेवततानात् नात्रविभ्रमं केदनेपिकमेनेक्रियमाणोप्यवोधमचेतनं

नै.च.
घ.टी.
१२
120

लोमयदहृष्टा हलासितेत संतोषितं च तेन नकामेनाशमेव प्रापाभ्यागाद्इवानेतिन्नन्तमकार्यत अनेनोचेतननलोमदर्षी
तापापासननेतेतनमिवेत्यर्थः यस्मिन्नलस्पृष्टकमेत्य दृष्टा भूयोऽपि तं देशमगान्नगाली निपत्य तत्र यस्मिन्देशे
नलस्पृष्टकेन नलस्पर्शीमिव प्राप्य नलस्पृष्टकामालिंगनविशेषः युक्तकम् नेमाप्य दृष्टा भूयोऽपि तं देशं गाननस्प
नलस्पृष्टदेशस्थितेनपालोकेन नयनमसीदेतिमदमवोचत् ३४ भैमीवियोगोत्क्रमानेवः सननलामुष्यानस्यानु
पकारिकायां राजगृहे भ्रमन्नायामायामसौ मुहुः सौधपंथीनां अचितकामो परिभूमिषु विश्रान्तिम

यस्मिन्नलस्पृष्टकमेत्य हृष्टा भूयोऽपि तं देशमगान्नगात्री निपत्य तत्रास्पृशदग्रः
वृजस्योपान्तदेशमस्मीदेति शनैरवादीत् यदीयाक्षितः सम्बन्धमागतो याद्यस्मादीयासा
वेसतिप्रियस्य शेवेन चाशोचटनेष्णुयाम्लदालिंगनेस्पृष्टकमेनदाङ्गरिति ३५
भ्रमन्नमुष्यामुपकारिकायामायामभैमीविरहातुशीयान् असौ मुहुः सौध
परम्परायामथ न विश्रान्तिमचित्यकाम ३ लिखितं न दलेन नलिन्यास्तस्मैया
ख्यादर्शितं तत्रैव भैमी तेनाभिलिखितोपहृत स्वदूताराकर्ष्यानदृष्टाजनतिविस्मयाय

यत्र अचित्यकामसम्बन्धानसौदपरम्परासौः पर्वतम्रायाइतिश्रुने नपत्यकाचितिवापाठः ३४ तस्मिन्नलायदृष्टेन
कमलिनीपत्रे विलखेयद्यां भैमीदर्शितानात तथैव तेन ननलेनाभिलिखितं भैमीप्रकृतिसमर्पितं स्वदूतासमर्पितः
स्वकीयेन नलसम्बन्धीदाराय स्वभैमीप्रतिकृतिसादृश्य सनीकस्यापि विस्मयायनाभूत् केनलिखिताकस्यावायं
हारइति ३६ कुमारस्य भावः कौमारं शैशवं नस्यागन्वेयेषाम् अल्पकौमारं तासमर्थः अल्पाख्यायाभिनेनिः
हताविवदिनानि निवारयन्नीरोमावलिरेवव्रमुत्साराजरातु स्मितं यस्यास्सा भैमीनलेनालिखितं खेन कीह

१२

शीयौवनसम्बन्धिनी यौवनीया साचासौ यः क्षाद्यं तत्र निहन्तीति दर्शीमवस्थां पविचेतनकामामपसितकामा अन्यापि द्धाः
ष्यन्तो भजेतीकोमुविसामगन्धीनितनत्तामस्महस्मस्पर्शीनिवाहमानिसंचारान्वारयतिआलम्बिनवेत्रयष्टिरपि भव
ति ३७ पश्यन्तीनिपश्यपाः पात्राप्यायेति निपश्यदेशपः अपहृत्यमाणाः पुरन्ध्रीः प्रतिनिविडकर्पूरक्रतलेवणाक्रमावच
क्रंयत्रेदृशी यो निवदेद्युप्रतिमासत्तनलपादपङ्क्तिषुचक्रवर्तिलक्षणं चक्रमास्त्रयोगिाविदधे ३८ अन्या तयापरस्परसम
नाकृतेनपुंपवम्यामभिव्योशोभामीक्षणमाणयोः क्रंरगौः दृशोः कयोश्चिमध्येगक्तन्तनलोकस्मान्नवमाकोस्मि

कामायमान्यौ विनिवारयन्ती हन्तानिलामाबलिवत्र विद्धा मालिख्यतेनेत्थतयौवनीयद्वा
ष्यामवस्थां पविचेतनकामा ३७ पश्यपाः पुरन्ध्रीः प्रतिमांश्चन्द्ररजः कृतनक्रीडक्रमावचक्री वि
न्यामीचक्रेध निचक्रवर्तिविह्नं नदं ग्रिप्रतिमासुचक्रे ३८ नाकृतएपुणपामवलोकयन्त्यो
रन्यान्यमीक्षमाणयोरभिव्योम मध्येमुहूर्तेमवभूवगक्तेनाकस्मिकच्छादनविस्मयाय
३९ पुरः स्थितसक्वचिदम्यभूषारत्नेषु नार्थः प्रतिविम्बितानि व्योमन्यदृश्यपुनिजान्यप

केनक्विन्नकादनेनिरोधाने श्यान्विस्मृतन्याविस्मृतपसदस्य कृतः ४० चतेनविस्मयस्तस्मैमुहूर्तमभून पुंपे
वशादपीत्यमरः अभिवानामशोभयोः ३९ क्वचिन्नरः स्थितस्यक्वचिदस्यभूषारत्नेषु निजानि प्रतिविम्बितानि
भावक्रैः प्रतिविम्बानीत्यर्थः दृशानीन्द्यात्वाराथवा सहस्रकृतः सहस्त्रवारान् संख्यायाः क्रियाम्याहत्तिगणनेक्र
वसत्व विस्मृत्यविस्मृतपश्यत् ४० तस्मिन्नलेनिपत्यापर्यपथेपवानः स्त्रीकृतः पानः पतनेयनेतत् तथानलोग
रागमिश्रितमिथः दिमकामुकेनिरीक्षामि योविस्मृतेनामाणः अविस्मरन्तोनुसन्दधानाः पूर्वपतनस्थानमि

निशेषः ५१ स्वभर्तृव्यतिरिक्तभूतेषु रूपेषु विषये नीलानियमपवन्नं तयासीना ईदृशोऽभूत् नापि महिष्यः कन्याभिषेका भीमपत्नाप्तस्य नलस्य रूपे प्रतिबिम्बकाया हन्त प्रतिबिम्बे दृष्टे तेत्रयोः फलमानगिरेष्वाशु नलमति रूपदर्शनाभावस्त्ववतं गोपितज्ञानस्य मर्षः ५२ तत्कायं नलप्रतिबिम्बं ताक्काया मेव वा दृष्ट्वा ताभिर्महिषीभिर्विर्थमतर्कि यया अस्ये यतिप्रतिबिम्ब मदनेनत्रयापित्थमहे तेष्वथापि वत्सथाम्बे पतिरीप्रतिश्रीमत्प्रतिमदनमनेपिथनेकिम् एनमितिनलत्नूपसुहिषपकियिय मदनशाहलिंगेनन पुंसकलिंगजकामस्यतीलनेदेहेनः हरनेत्रानलज्वालानीलम् कायान्तस्तेनानीला वर्ण्ह वेया

तस्मिन्निपत्यार्धपथान्नृपाते तदेशगागाङ्कुरिते निरीक्ष्य विस्मयवतामाश्रुविस्मरन्त्याः दिमेमि

ष्यः कञ्चुकमित्रगुप्त्यः ५१ प्रेमिस्वभर्तृव्यतिरिक्तभूते भूतानामापतीतानियमप्रतिन्यः क्का

यास्तत्रूपेषु विवीक्ष्य तस्याफलं दृशोर्वानशिरे महिष्यः ५२ विलोकयन्तः कायमतर्कि मा

भिः पतिमतिस्वे वस्मयापि यथाने यथावयं किं मदनेन तथ्यं नेत्रेनेत्रनेत्रानलकीलनीलम् ५३

भवन्नदृश्यः प्रतिबिम्बदेहस्त्यूहे वितन्वम् भोगाङ्कृति मेषु ? प्रवेशान्वियोगीयागीव

ज्वालकीलो शोकेचापि हृयोः की विद्वेषमराजराजा ५४ लः पालिश्यप्रतिकपेष्विषु ५३ तिरस्कृतिणा

विद्यया अदृश्यो भवन्नपि विम्वरूपदेहः समस्तदमणीनिबद्धभूमिषु विस्तारयपिसभीमसमुदंरीनगरीप्रविशन्नृपराजा नलोवियोगपिपि यो गीव राजविभ्रम योगपणामिमसिद्धाह शोवि विधकमीपभोगदामेदेहत्नूदूचमत्यजति तथापि रसशारीतिणाः प्रदेदेहं प्रविशति रथपुगदहतेत्रादयः शाहा शरीरबाधिका शास्त्रप्रसिद्धाप्यराजास्वेनत्र प्रभवति ५४ प्रतिकायेव प्रतिकायिकान्तयो पनीनेदंगे रूपनलोयनाभिस्वोभिर्यदिनामकाममालोकयतापि

हृदि स्थायी अयं हार्दिः सत्यासौ भगः स्वाराज्यस्य हि दन यशाजयं योगारम्भितार्थः ॥ अस्य नलस्य रूपं वर्णानालोकि प्रति
क्षायायामेव विशेषाय च्यते न तु वर्णविशेष इति भावः ५५ प्रमेतामयापि रूपः स्फुरत्व मयापि समखक्षायाह
हामयाकश्चिद्राषमाणा इवात किं इति हेतोगिरः सनलः शृणोति सस्त्रीणामिमाः स्वेणाः स्त्रीपुंसाभ्यां च तनन्तु
जाविति नत्र नास्मितागिरस्येहणास्य हीमस्तदस्यागिर इति वा ५६ जननीनमस्कृत्यापि स्थितानानतागीमे मीनले
नमार्गयोगमाय सनलोऽत्रानिहृष्टास्त भैमीपुनामेमीनत्वविक्रमस्येनिष्टथक्रमेनशशाक साचभैमप्रहृषयं न नाद।
रूपं प्रतिक्षणं यक यापनीन मालोकितानभितः दनाम कामम् । न तथापि नालोकितनदस्य रूपं
हार्दिं हृदिमेगाय विनीतिमेतो ५५ प्रमानिवास्यांशिमयाप्रमेता क्षायामयापि सत्त्ववत्।
लोके ब्रुवन्निवानकिं मयापि कश्चिदिति सम सखेतगिरः शृणोति ५६ अस्यां प्रणा
मोपनतानतो गीनलेन मेमीपथ्यियोगमाय सम्प्रति मेमीपुनताविक्रमसानचनाद
शीर्षदृषयमेव ५७ प्रस्तुतमाराधियतानामस्तनमालननलस्य प्रमवीदितिनस्य दिमापि
कालाभायतनयोपकर्णहस्थितेन मालम्बनतसत्त्वमेव ५८ शीर्षदेव स्पष्टशोर्दिगुणाः ५७ प्रस्ताः
मानः प्रसादेन प्रायश्चित्तमला श्रान्ति हृष्टस्यापि नलस्य कर्णाभायतनयोपकर्णहस्थितेन मालम्बनसत्त्वमेव यतया।
हेम्नादिमापि निकटवर्तिनं सत्त्वमेव तं नलेन तत्कर्णेवा आलम्बनसत्त्वस्यापि भूयामो शोदसोदसी च मे ५८
वासनास्तन्निजननशक्तिस्तयाहृष्टा जनप्रसादो येन सम्भूपः स्यादिति सत्येनास्मर्यमाप अथवास्वगेववासनाप।
विनोषकेन याहृष्टा जनेदासम्भूते आत्मनि प्रसादो येन सम्भूपः इयं भैमी सन्ते नद्भुतमाप दिमप्रहृषयं प्रामोनो

नै॰ष॰
प्र॰टी॰
१२२
122

मालामालोक्य सापि भैमी विस्मयते स्म ॥ ४९ ॥ परस्परेणाध्युषितेपि देशे नत्वत्र वदनध्युषितेदेशे इव परस्परं पेक्ष्माणौ भ्रां
न्तनिशेषः आलिंगितमलीकं परस्परेणययोस्तयोरन्योन्येनः करणे अनुनिषद्धादिनायात् यथा सत्या सत्यभैमी तिभ्रा
म्यते स्म सभैमीमस्मेन इति च अथवा आलिंगितस्यालीकस्य परस्परस्मान्तर्भूयैतो भैमी नलोसत्यामालिंगितः
स्म स्थानान्तरेन्यदा यथा वालीकालिंगने भवति न थाद्यास्यालीकालिंगने क्रियमाणे सत्यमेवनम् द्वयो
र्विद्यमानेयास्तिक्षिन्तमयेसंवदितमादिनर्थः ॥ ५० ॥ असानलस्यान्तस्तत्पश्चतमपि स्पर्शं प्रापापि सा भैमी पुनर्न

स्वयापि सत्यानुहृष्टजनप्रमादः मत्येयमित्यनुनमाप भूपः । स्त्रिमामदृश्यत्वमितां च माला
मालोक्य तां विस्मयते स्म बाला ॥ ४९ ॥ अन्योन्यमन्यत्र वदीनमाणौ परस्परेणाध्युषिते
पि देशे । आलिंगितालीकपरस्परान्तस्तथ्यामिथस्तौ पुनिक्षसजाते ॥ ५० ॥ स्पर्शंतमस्या
पिवानापि भैमी मेने पुनर्भ्रान्तिमदर्शनेन । न ये स पश्यन्नपितामुदीतस्तम्भानधत्ते सप्र
साशशांक ॥ ५१ ॥

ल्लादर्शनेन भ्रान्तिमेनेत्रूपवनो वस्तुनः स्पर्शादर्शनसंवादे भवति अत्र दर्शनसंवादाभा
वाद्भ्रान्तिज्ञानवनीत्यर्थः । सन्द्यः पश्यन्नपि सत्यन येति शेषः तदीनस्पर्श उत्पन्नजाड्यः संजातचेष्टाप्रतीयानइति
यावत् ईदृशः सन् तो सदृसयतं शशांक स्तम्भोत्क्वानाजडीभावाविस्मयः ॥ ५१ ॥ स्पर्शज्ञाननिर्मशानेदस्ती
कृतस्यतज्ज्ञानेन भ्रमतोमिथ्याप्रतिलम्भस्यमिथ्याज्ञानस्यवाधायययोस्तौ भैमीनलौ मूढौ मुकुन्मार्गे परस्प
रस्यमालिंगनावपि विश्वासेन कृतनः सत्यबुद्धिमजातेत्यर्थः वकुसमयालीकालिंगनवासनयसत्यालि
गनेप्राप्तेणसभूतापमाजातः मवदृष्टानिशयनिर्णीतयाथार्थ्यज्ञानेनावाधितः पुनरपिवल्गनापर

१२२

ध्यानेन मत्या लिंगनमेव माममम् तथापि तयोः लिंगनसत्यतायां न विश्वासो जात इत्यर्थः स्पृशतीति पादेयमर्थः
स्पृशतीति हृष्टहृदि तनमन्मत्या महत्या पुनर्मिथ्यैव प्रतिलब्धवायोः याभ्यां तौ यदा मिथ्यालिंगनेऽप्रतिलब्धवार्थौ पुनः सत्य
मालिंगितौ अत एव मत्प्यौ तौ विश्वसितौ पूर्वं सत्यमालिंगनं पुनरसत्यम् पुनः सत्यमिति सत्यासत्ययोरविशेषणा प्राप्त
त्वात् सदसत्त्वान्नस्वपायपवनं नसत्येपि निःश्वयो जात इत्यर्थः ५२ सर्वत्रमिथ्याज्ञाने संवादे संवादादे सोऽदयौ।
निश्चयेनत्वमिकरमुक्तिमलीकं परस्परमवायमानौ तौ भैमीनलौ आलिंगनमनुबोधितौ तौ न शङ्कोपयत्यपि सम

स्पृशन्ति हृष्टौ हृदनमेत्य मत्या महत्तमं मिथ्याप्रतिलब्धवायौ पुनर्मिथस्तथ्यमपि स्पृशन्तौ न
प्रत्ययाते प्रथितौ विमुग्धौ ५२ सर्वत्र संवाद्यमवायमानौ रूपश्रियात्मानमिकं परेतौ नश
कलङ्कः केलिरसादिवलम्मलीकमालोकपरस्परं तौ ५३ पवसरवस्पर्शवसाभिसकाना।
घोः क्षणं चेतना सा विप्रलम्भः स्नेहातिदानादिव दीपकाविनिमिषकाविनिमिषका कि
विह्वित्गुणो दिदीपे ५४

न्दिहानौ न तथा संवादिन यावा यि नजानन्मात्महनाविनित्तशाह्यर्थः ५३ अन्योन्या।
लिंगनमहत्त्वपरस्परारामेकाङ्के मीनलयोः विनौ विरहः क्षणं किंचिनिमिषेस्तेक्त्र शपपश्चादिपुणोज्ज्वाल स्नेहः प्रेम
तैलेचनस्यादिकुधानाद्दीपाविविव ५४ येयेणाविरुद्धेणाचयोगान्मद्भर्तीनमत्तानेंचदयानासाभैमीवदद्द मापत
ङ्क्रमेणश्रोन्यानाभैमी पश्यन्नन्तमत्तत्वपुनः पुनत्वश्राम ५५ पादाभ्यासंचरमाणः समस्तनीयापुक्तादिसात्मने
पदमानस पद्यन्दपश्चिरंपविश्रमभैमीनिवासमन्त्रसौथंकथंकथंचिन्नाय पादचारिनेन श्रान्तवाक्तथंक

नै॰ च॰
घ॰ टी॰
१२३

थेविदिति अत्रैकपतीन्यत्रैकपः ५६ मनलः सखीशानीनांविविधैर्विभ्रमैः कृताकामार्तैः पुरःश्रोतिनंवीणांभा
मां: सभांतरप्रमादस्यहारवेश्मातीवदिकायांददर्श ५७ निहोरखवायसाकाकल्हमसेमसा: कण्ठेःपिका
वीणावीणालिस्तोपात्मनाजितः स्तचयन्निकिमुत्प्तियत्रैभैमीसमायांकलमववल्कंमधुरेयथाभवतितथा।
लपंती गायन्तीकाचिद्वालानलेनोनवन्नः कण्ठे स्तना ५८ भैमीमिपनमागनेनलमेकवानलपश्यमा।

वेश्मापसाधैर्यवियोगयोग्या ह्वोधवमोहवमुद्रदयाना पुनःपुनस्तत्रनृपः सपश्यन्त्वा
श्राम्यतोह्युवमुद्भ्रमेण ५५ पश्यन्नृपः सेचरमातपश्चविरंपविश्रमाकथंकथाविद् वि
दर्भराजप्रभवापिवासेमासादमप्रैकपमास्मसाद ५६ सखीशतानांमयुरैर्विलासैः स्म
रावरोधप्रममावहन्ती विलोकयामाससनोसभैमासतसप्रतोलीमणिवेदिकायाम् ५७
काण्ठे: किमस्याः पिकवीणवीणालिस्तोजिताः स्तचयन्तिचैवः इत्येतरस्तयन्तयच
काचिन्नलेनवालाकलमालपन्ती ५८ पतेनलेनेदमयन्त्यपश्यन्नजन्तिमित्यालिक्क
लम्बबोधात् श्रमाममनारीकदंबस्यशारीमुखान्नमाशेकनयच्चदृष्टम् ५९

न्तिसुचेतिप्रवंमतसतानिसद्वीजनसमूहयुवचनानिनारीकदंबस्यशारीमुखाच्छ्रुत्वास्मात्मानंदृष्टंमन्तेनलोयत्रस
भार्याशंकितवान् पतन्मिनितिमपगतिर्दंशाक्षंकायांत्रैकयालीकनलीकृतालीकण्ठेमदषामीमभवेत्या
तदूपूकाथिदोदृदिकोपनीता शालीनमयापिमधुकमाला यत्रसमायामकयासखामत्वा अभीमा
भवाभीमभवाभवेतीभीमभवेभवेतीतयालीकनलीकृतायालाः कण्ठेनलहाहिमार्गदोहदंनियुक्ता।

123

दोहदिकोमालाकारस्तेनोपढौकितामधूकमालाशालीनं सलज्जं नितम्बिमाशालीनको पीनेयं दृष्टा कार्य्येयोः
सादृश्येन शालीनः सलज्जो दिशालाप्रविशन्तीति ९० यत्र सभायां कापि सुवीचन्द्रतले सखी मुखे तद्गानम्ति तिल
कवानान्मुखे चन्द्रस्तत्र कृतमतिर्विवेचन्द्र सममभ्रम तत्र कसम्वन्धि तिलकं निवेशयन्ती चन्द्रपदस्य शकार्येव यत्रक
गोद्विजामेलपकस्या मुखाम्य तिलके द्वितीयस्या मुखे चन्द्रः प्रतिविम्बितः तत्प्रतिविम्बे तितिलकं यथा मायाति तिल
कं प्रतिचन्द्रद्वयं भवति अनेन क्रमेण प्रतिविम्बानामपि प्रतिविम्बैरनन्तानवस्था जातेत्यर्थः ९१ कांचनवर्णि

यत्रैकया लीकनलीकतालीकणेभ्यः सभामममुखे भवन्ता तद्दृष्टकायदोहदिकोपनी
ताशालीनमाथायि मधूकमाला ९० चेद्दाममाचे तिलकं दधानानन्दनिजाससेन्दुकान्ता
नुविम्बे सखी मुखे चन्द्रममेमसज्जेचेद्दानवस्थामिवकापियत्र ९१ दलोदरे कांचनके
तकस्य तत्पानमषीभावुकवर्णिलेखम् तमेवयत्र स्मरमेनगलेख मूलिलेखभमीनव
लेखनीभिः ९२ विलोकितेभीममुखेवालिपी सुसख्यानि विद्योतिमस्तनापियत्र अशाकि
लीलाकमलेन पाणिमपारिकर्णोत्पलमर्पितेन ९३

केतकं कांचनकेतकं तस्य दलमध्ये भवनशीला भावुकाः अमुषी मषीभावुकावर्णिनो लेखायत्र तेन स्मय
मीभवन्ति विन्यस्य रेखमित्यर्थः ईदृशानि जगत्सम्बन्धिनं कामलेखं करजलेखनीभिर्यत्र सभायां भेमीतस्सेवन
लस्य कृतेलिलेखनखक्केदेन पणामी भवनेकेतकस्य स्वभाव ९२ यत्र सभायां चित्रकर्मेण प्रतिमासिद्धया स
खीभेम्यालिपी सुप्रतिकृतिलेखनी लीलापद्मलेखितमशाकि रपाणिं लेखितेनाशाकिताद्दशालावर्णाः
तस्ते नथाकर्णोत्पलेलेखितमपादि अविलेखितेनेवापादि तादृग्विभ्रमानुभवेतेः ९३

नैष·
प्र·टी·
१२४

124

कलहप्रियस्य नारदस्य प्रियशिष्यवर्गो गन्धर्ववध्वम् गानं यत्र सभायां भैमीमुपवीणयद्भिर्नयोः पगायतिस्म वीणया
पगाने सत्यापेत्यादिनानिव कीदृशाः स्वरपवमधुवीणं ते नारीणां सूनः सम्पूर्णापि श्वत्थः स्थानेरीणंस्तु तस्कृत मन्ता
सागन्धर्वस्त्रीणां तस्या भैम्याः वाद्यः कालेनालमसेका नव्याधुरीणा वीणा यस्य सपवेका प्रशस्ता मधुरीणा वीणा यस्ये
तिवा ९४ दरभीतेर्भैमीवृत्तान्तं तस्याः देतोः गुभेश्वतिपाठे गुभं वृत्तान्तं निमित्तं यद्वा दरभीतेः सकाशादात्मानं गो
पायतीति दरतीतिरूप किं यतः गुभे इतिपाठे नेश्वतिपृथक्पदम् ईदृशाः स्मरस्तेन वयोपरेकलये पवजलडगेन

भैमीमुपावेनयदेनय यत्र कलिप्रियस्य प्रियशिष्यवर्गाः गन्धर्ववध्वः स्वरमधुवीणा स्त्वं काय
नालैकधुरीणवीणाः ९४ नावाः स्मरः किं दरभीतिगुभेः पयोधरेलावतिकृम्भयुव इत्या
यचन्द्रमावनखेकम्बुविकचाम सखीयत्र सखीभिरूचे ९५ स्मराश्रुगीभूय विदर्भसुभ्रू
वनीयदत्ताभिवलयमनैः स्वजन्म जन्यानदशायितेषु यत्रेकयास्य विशिखां निवा
य ९६ यत्रावदत्तामभिभीयभैमीत्यजन्यजन्स विसादि सिकाम नमेवहन्तामयनायय
स्ये वाणान्यस्तानि गुणान्मेजान ९७

वनौकाया खेलतिकिम् इत्या यचन्द्रमदृशानखपदशोभिकृचाभे
भीसखीसखीभिर्यत्र सभायामूचे अर्धचन्द्राकारनखपदमेवनौका ९५ कृस्तुभेः कन्दर्पशरतां प्राप्य भैमीहृदयंप
ददाभिर्व्याकुलीकृतम् यत्रमालारचयन्त्येकयासख्या नेषु मल्लनेषु स्वविशिखां निवायत दागोशायितेति प्रा
तितम् नैषधशायितमिन्यर्थः ९६ नासजन्निर्मोतीसखीभैमीमितिभीयान्यतेप्रसिना यत्रैवमवदत् भोः सखि इ
दं सादि सिकं सदसावहतेतेसादि सिकस्तस्य कर्मसादि सिकाम स्तुवमेच नमेवपस्तानिवाणान्यजोणनस्त्रेणाज्यया
वसंजान्मनहाः कन्याकामायतनसे ९७

यत्र सभायां सख्याः कुचपत्ररचनामध्ये मकरीं करेण लिखितां तां मत्स्वीमसाद्यमानां मसाथिकेदमाह।
स्म भो आलि नवैकावलिमद्य किं न्यासेवा दृढं न जाने एकावलिर्हारविशेषः मकरवादिनी मदार्किं नेति
स्मरणमसिद्धिः ९८ यत्र सैव प्रसाधिका नामेव पुनरादृश्य नव कुचकुम्भयोः स्थितां स एव तावक हृत्कुक्षि यस्तव
हृदयवर्तिनः कामस्य यो की मकरध्वजस्तस्याः प्रियायाः पयोधियादः समुद्र मकरी कुचकुम्भयोस्तदा वर्तते यदा सम्
द्रादपि विस्तीर्णौ कुचकुम्भौ भवतः वर्तमाना समुद्रादपि विस्तारं प्रथयतीति यत्र कामस्तत्र कभूतो मकरः

आलिख्य सख्याः कुचपत्रभङ्गीमध्ये समग्रां मकरीं करेण यत्रालपन्मामिदमालि यानं
मन्ये नवैकावलिनायिकनयाः ९८ नामेव सा यत्र जगाद भूयः पयोधियादः कुचकुम्भ
योस्ते मयि स्थिता नाथ कहृत्कुक्षयोकप्रियायास्तु विस्तारयशः प्रशास्ति ९९ यांतीव
रेतीः सखिमा रयेनाभिनन्दतायीकथितेनकयापि यत्र स्वयातश्रममभीडशारीका कुत्र
साकूतनमस्म जगे ७। भेमीसमीपसन्निवीद्य यत्र नाम्नलजान्नूनदद्रे सलक्ष्मी कना
मिथ्याहत्यमद्रापकाश्मशालमादद्रढिमानमद्रे ७१

यत्र समकरस्तत्र वमकरीमनद्रपिपुरुकमेव कुचयोः कुम्भनादेवमकरावस्थानयोरपनाव् ९९ भोः सखि चरंती
चरन्तं गतो शारीशारिकां मारयेति कयापि सखी प्रत्युक्तादायीकथितेन सति चरन्ती विचरन्ती शारिकां मारयेत्
र्थं तु हास्य मरणे प्रतिभीतः पदितिणः शारीः काकं देन्याथ निजन्न डभूत्त्वजनितः साभिप्रायो दत्तोपायस्य हशः
स नलो यत्र जातः स्वनदसौ वैतिन्याडलो नेनस्वनः स्वानः दमः दामः काकुः स्त्रियो विकारोयः शोक भीत्या

नै॰ष॰
प॰टी॰
१२५

125

द्विभिर्ध्वनिः ७० यत्र स्मरनलो भैमीस्मरीपेतामूलस्य जाम्बूनदहंसः कनकहंसस्तस्य शोभां दृष्ट्वा कनकः प्रियाहरत्व
मेवमस्येपकारो येन स चासौ मरालोदंसश्च तस्मिन्दोष्मतश्चोतेनो द्विमानमनुवाद सप्रवायेदंस इति मत्वा तेऽमोह
वकारमर्थः ७१ यत्र कावा भैमीति नलस्य संदेहो निरस्य मुकोपिलोकान्प्रो रूपोत्कर्षो दृष्ट एव न तु भैमीत
स्मिन्सर्वो समाजे सत्ये भैमीति स्पष्टमेवा वष्टरूपातिशायेनैव भैमीज्ञानवानित्यर्थः ७२ भैमीविनोदापनयना
यमुदा सखीभिर्भुवि लिखितानां नलाकृतीनां मध्यमणिवेदिकायां स्फुटमदीनमपि नलस्य प्रतिबिम्बेनति

तस्मिन्नियेसति सर्वजनस्य नलस्य सन्देहमथ्युदस्यन् अहृष्ट एव स्फुटमाचचक्षे सको
पिरूपातिशयः स्वयं नाम् ७२ भैमीविनोदाय मुदा सखीभिस्तदाकृतीनां भुवि कल्पि
तानाम् नातर्कि मध्ये स्फुटमप्युदीते तस्यानुबिम्बं मणिवेदिकायाम् ७३ कृताधो
द्वीनापि जलेशाहतीभिनाकविसोः कनकाङ्गयाचा । भैम्यावचोभिः सनिर्जितदोषाः
न्ववनेयहरमपि मयानाम् ७४ विज्ञाभिमं तन्मभयः स भैम्याः मध्ये सभं वासवशायवली
याम् भैमालयामासं पृथाक्कशाखास्तदालिहन्दे रभिनेयमानाम् ७५

रचापि लिखितनलान्प्रतिबिम्बं दृष्टवत्केनन ज्ञातमित्यर्थः ७३ कनादेन्यस्त्वरयुक्तायां वाचाभिस्ताश्च विनय
मवरूणहतीनिराकविसो भैम्यावचोभिः स नलो हृष्टं प्रयानामपि निर्जातस्यो भैम्या माशां न्यवनेयत् निह
नोपि मनोरथस्ताहतीनिराकरणेन पुनरुदयति स्मेत्यर्थः कतो नैपुणिकी नाशः द्वन्द्वकार्मिकयोर्विद्व ७४
सभामध्ये वासवस्य हतीशा न्वली नन्मस्त्वान्त्येनी विज्ञाभि भैमीसखीहृदेरभिनन्द्यमानो भृपाक्कशाखास्तथा
न्तरेऽदयेसभयश्च सन्स नलस्तस्या लयामास पुष्पाव भलभल्लश्राभ्राणेन श्रभ्राणेने निरूपणं निरूपयामास

मत्यर्थः अस्या वचनं भैमी स्त्रीकरिष्यतीति समभायः ७५ इन्द्रस्य हतीमाह देवी देवसमन्विता लिपिर्दुर्वेनसुपा
ठा स्वखेन पठ्यते इति समपद्येति कृतान्तु मंमप्रेषितवाचकं यह स्मसन्देशायेन नसेइस्य हत्वा मयि न देववाचिकं विज्ञा
पयन्मामवधानदानेन वधानुचिते कायमेन दानेः प्रसादं कुरु वाचकमिति वाचो वा हृता तार्थो या इति देवार्थिकाः स
कृतितो लिंगवचनानि तु वर्मते निहन्तनेव यथा मालेव माल्यसेनेव सेन्यं वितानमेव विमानकल्पः ईषदसमाप्ते
नत्वा वक्त्रत्वं एषकुणापवमाकुणमित्यादि ७९ सविश्रममासे स्वेणोपपीड्यन्ते स्वामा मारो गएष्टकृति सम्म्याचाप

लिपिन्न देवी स्वपठानवेति नः मंमयि प्रेषितवाचिकस्य इन्द्रस्य हत्वा रवयप्रसादं विज्ञापये
न्मामवधानदानैः ७९ मलीलमालिंगनयोपपीडमनामयं पृच्छति वा सवल्लाम् शेष
स्तदा स्लेषकथापनिद्रैस्ते सामभिः सान्द्रिदिशो भवन्ते ७७ यः प्रेर्यमाणोपि हृदा मयोनस्त्व
दृष्ट्वा नायाद्धियमप्यपांगः स्वयंवरस्थानजुषस्तमस्य वधानकाले बहुमान्य जालैः ७८ नै
नैव जडीरयिषु कृतनाथे रसानुजायैः कृमिताः स्वदेः श्री अस्मै विपथ्यो दत्त प्रसाद मन्यो आ
पीडरूपकर्मः इति चकारात् मन्त्रेनार्थ्यापयिनेऽप्रियंते ७५ तीयायामनुपदेणमुल् शेषोर्थस्तदा लिंगन
वचनपुलकितैर्विंद्रलोमभिर्भवन्त्योः सान्द्रिदृष्टः तयोर्वं सानुरागः तत्तयाप्पस्मिन्ननुरागपल्लवितेन चेतसानुकम्पावि
धीयेति ७७ ईदृस्य हृदा प्रेर्यमाणोपि यः काएठस्व धीचार्या लज्जामेवापरार्थं प्राप लज्जयान यथा चेत्यर्थः स्वयंवर
स्थान मासादि तसौ इस्पनेकाएठे वरणमालेनाप्रबधान अपराधिनः खलु युक्तो वन्द्यः ७८ पत्नमिन्द्रं तत्ज अस्या
नुजायै पेंद्रायद्धस्यादिकृतनास्वरयुज्ञादिभिरुपायैः कृत्वा अथवा तीरनिधिमर्थना द्वैतौ यैरमरै लक्ष्मीरूपादिना

नै॰ च॰
च॰ टी॰
१२९
126

तेदेवास्तस्मैश्शक्रायेन्द्रवसमस्तुद्रेविमथ्यानां लक्ष्मीस्तुल्यादयितेनोग्राममन्न अतिमधुवनयावमेवेन्द्रवसमस्तभवा
लक्ष्मीविन्यर्थः इन्द्रवसयवोदकंयस्यनम् नदकस्योदसंज्ञायाम ७९ लोकमालायांस्वर्गोमहान् दिविदेवानावी
यन्नाहिरण्यांयांदेवामहान्नः आदितेयेषुपिमहेन्द्रोमहान् सोपिअन्यायदिकिंकर्तुं किंकरीभवितुमर्थी इतःपरा
पिकक्षाकक्षस्यानेकिंजागर्तिनास्त्येवेत्यर्थः ८० इन्द्रःशतेनयज्ञैर्यत्पदप्रापनेस्मपदायस्त्वर्गायपदायमस्इन्द्रस्याया
चनचाटुकारः चाटुकरोतीतितत्कीलः कञोहेतुताच्छील्यानुलोमस्थितिटकोपाहस्माकेन्यादिनानिषेधक
मेणपन् प्रसादंकुरु तदेवंपदंभूम्बयस्वीकारंकरोतीतिस्वीकारकृद्वोनदनंचालने परस्वान्तनदेवश्रमा

लोके स्रजि द्योर्दिवि चादितेयाअप्यादितेयेषु महान्महेन्द्रः किंकर्तुमर्थीयदिसोपिरागा
ज्जागर्तिकक्षाकिमतःपरापि ८० पदेशतेनाप्यमखेर्यदिन्द्रस्तस्मैमनेयाचनचाटुकारः कु
रुप्रसादंतदलंकुरुष्वस्वीकारकृत्कुरुनटनक्रमेण ८१ मंदाकिनीनंदनयोर्विहारे देवेवम
वेहेवविमाथवेच श्रेयःश्रियायातिविपश्चसत्वामनश्वेतसाभाविनिभावयस्व ८२

स्तेनप्रसादंकुरु ८१ स्वर्गगयानन्दनयोर्विहारेक्रीडायांसम्यांतथादेवमाथवेच देवाविमुनिदेवेचमति सालाःसु
ऊनरःयस्याःस्वामिनोदेवदेवरो अकारांतः श्रियांमसत्वांयातविश्रान्तपत्नामसत्यायक्षेयोभवेत तज्ञोमाविविनिवि
तर्कनिपुणोचनेसाविचारययानरीतिम् स्वस्त्यादिनाल्लीःप्रतिषेधः अर्थात्स्वत्रानवर्गस्ययानरःसुःपरस्परम् ८२
जडतोराज्ञेनुवक्ताभवतीत्यायांचामतिष्ठांतमेवलभसेननन्याकाचित् बलियावतेनकसेनस्यजगत्त्रयीराज्य
स्यग्रामयेलीकृतान्मानंतत्कीकृतान्मानंत्ववामनकथयंति तत्रेलोकाराज्यग्रामयेपववालियाचमानोविस्तुरपि

त्वमत्वामनोजातः तादृशैस्त्रैलोक्यराज्येणापि भोगाय त्वामिंद्रः प्रार्थयते अतस्त्वमेव धन्यासीतिभावः ८३ त्रिकाले
त्रिसंध्येच यात्रादिनामंत्रसकलम् यानेव देवांस्त्रिकालेनमसि तेषां देवानां कृतघ्नीकरणांते नोचितो तत्कृतेन स्मरणे
मनस्यप्रतिस्मरणमनंचेत्कर्तव्यं त्वदाकृतघ्ना भवेयुः तेषां कृतघ्नीकरणं नोचितमित्यर्थः अतएव त्रिसंध्यं नस्मरणयोः
प्रतिष्ठतस्तान्देवानप्यनृणान्विधातुं प्रसीद त्वयीन्द्राण्यामस्या इंद्रसेवनवचरणायोर्देवाः प्रतिष्ठन्ति अन्यथाने
तिभावः ८४ इत्युक्तवत्याहृतनिश्वासः दमयंत्यादेशेणभैम्याचरद्दीना इंद्रप्रसादएवपापविजातस्वस्यनलाप्राप्तिवि

ह्यस्वराज्येजगतामिनैश्वर्यो चाप्रतिष्ठां लनमेममेव त्वत्कृतं केवलियाचनेनतन्मा
मयेवामत्यामनन्ति ८३ यानेवदेवान्नमसि त्रिकालेनतन्कृतघ्नीकृतिरौचितीते प्र
सीदतानप्यनृणान्विधातुं प्रतिष्ठनत्वत्स्वयोग्निमन्यम् ८४ इत्युक्तवत्या निहिता
दृशाणभैमीदृढीतामघवत्प्रसादः स्वत्ताविजातस्यथतेनलाशंसावासिंवशोषामथुपूर्वदा
श्रा ८५ आर्येविचार्यालमिहेतिकापियांप्रसादिष्यादितिकाचनापि ॐकारमेवोत्तमं
मत्तुवस्तु मंगलमत्रेति च काप्यवोचत् ८६

नासर्वामप्याश्यामामोदेवम्प्रपदास्वयतिस्म तत्कृदृशानैवविवशोकयानलाशाकेवलंम्लाना जातेतिभावः आ
शामनोरथोदिक् ८५ भो आचार्ये इहशाक्यावरणकार्ये विचार्यालनविचारणायम् अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः
मात्वाकांक्षाइतिकाप्यवोचत् भोः माविषादमनन्यादिति काचनाप्यवोचत् ॐकारएवोगीकारे एवोत्तमं मंगलं
वस्तु स्मितिकाप्यवोचत् ततमेवपरममित्यर्थः ८६ अहं किं कदापि वोनस्मवाचवचनकारिणानभवामि यदे

नै.च.
प.टी.
१२७

127

विचार्यमाणो वक्तुं शेषो विशेषोऽस्ति इति भीमजया कथिते सति मुदं सन्तोषमाणमियन्ता हंसी मालीश्च नालिंगा
न् ८७ भैमी च हन्ते चेन्न किं विदापि न ग्रापम् अस्मो भैमीदृग्ब्रह्न्तच हन्ते वक्तनम् अतेन भैमी ग्रामानच हन्ते देवा
नामिति स्वयं चिन्तयतो नलस हृदयकमले भैमीमुखेन्दोरालोकमात्राद् दृशमात्राद् उद्योतमात्राच्च यदि भिन्नेना भू
त्किमिति च नाभूत् यदि न विदीर्णेन द्वितन्मुखेन्दुप्रकाशादेव चेन्द्रालोके द्विकमलेन स्फुटिते भैमीमुखावलोकन
मुखमेव हृदयावलम्बने जातमिति भावः ८८ मन्दहासप्रत्यालितगलप्रदेशात्तिसंज्ञयैव वाविनालालालालयो

अनाश्रवा वः किमहं कदापि वक्तुं विशेषः परमस्ति शेषः इतीरिते भीमजया न हंसीमा
लिंगदालीश्च मुदामियन्ता ८७ भैमी च हन्तेव न किं विदाममिति स्वयं भावयतो नलस
आलोकमात्राद्यदि नस्तु वेदो भून्नभिन्ने हृदयाम विदम् ८८ ईषत्स्मितत्तालितकण्ठ
विभागा हंकेजयावाविनतत्तदालिः स्वजानमस्कृत्य तयैव शंके तां भीमभूः कृतवर्ष
बभूव ८९ सतैमयो नलस्य जमाहंसि केवक्तुं कियन्ते यदि वेदवेदः हश्चेन्नरेमादि लिपि
यपा सा भीमाभूस्तयैव स्वजे हंसनस्त्रैणामज्ञानत्विज्ञापि ममापि नाभिन्न ९० शाकेन नमस्कृत्य ततो हंसीमु
नरवं नीकरोति स्म उत्तरमस्या अलीन्दुनरवनीतोचकार उत्तरशोवभूवेति विन्यस्तो लिपिमिति मम पोल्लुक् ततोऽपि
जन्नादाम् ८९ ईदृशस्तनैःसाद्दसिकं कर्मसु च नेशाकेनशायित्वं यदि वेदवेदः किंचिहेदमानुषस्य कथेव के
न्यर्थः त्वणोद्दन्सेसात्रिणानस्मिलिर्दे ज्ञानत्वापकेममाप्युनरहथ्या अज्ञानत्वापनाथिवचनप्रयोगः सर्वा
हृदयाभिन्नत्वान्मपवमदीयं हृदयं वन्नीत्यर्थः ९०

प्राक्तनसम्बन्धिनीमाज्ञामुद्दिश्य नेनिपतिद्वारपुरुषेणोक्तस्य नाम जिह्वा भजते किन्तु नमस्ता नामाज्ञानुपालनंशि
रसि कृत्वा नाभिजाने विशेषवचनेरनभिलाषमस्त्वकेऽविज्ञायापराध्यामि ॥१॥ इन्द्रस्येयं कृपा न पसः कलनादिमा
जनेमलक्षणेन पश्चैव निगृह्यते शरात्कृतस्वकृतपरिपाकेन इत्यस्य प्रोक्तपाप्मजनेस्मात् पश्चाच्च कृपादुन्नतिस्त्विनपः कृविति
प्रवर्तनीयस्थिः नन्वेवंतः नृपादमभीष्टसाधनेनतपःप्रभृतिकप्रयोगाः क्रियमाणा उपेयस्वाभाविकत्वनोमधुरिमा यथैवै
कादिभवतीति चेत् यावल्लब्धेनानवतेवमस्तन्तोषेणावस्थाने येयम् येयमप्युपेयं पुनः पुनरभिलाषजन्मादकोभवतीत्य
र्थः यथानतपसा पापेनात्यन्तदुर्लभापीह कृपा प्राप्ता एवमेवतपसानलप्रामिभिर्विघ्नातीतिनिश्चयादिह कृपा दृष्टा
प्राप्तानन्दीयोमनुकस्यनाम नकारणरूपस्तुष्यतिजिह्वा सह्वामेनानाभिर्विधायमालोचा
लापराध्यामि विशेषवाग्भिः ॥१॥ तपःफलेनैनहृदेः कृपेयमिमेतपसैवजन्तुं प्रेषेण भवेत्स्
पायप्रतिहिंसा समापूर्णयमापुर्यमपुर्यमति ॥२॥ अनुग्रहितान्हेन दहनेनैवपतिस्तदेवश्रवन
समर्पेदपि विशेषलेशाय मदेव देहमेशागतेनतिविनिमज्जयेह ॥३॥ अशेषमिन्द्रादिरिणीगि
रत्नेसतीव्रतातिप्रतिलोमतीव्राः स्वेयागाहेमादिगिनामसाय किंनामतस्य मननमानसाय ॥४॥
नवेननतपाश्विभापुनःप्रवर्तयन्तीतिभावः ॥२॥ ततोदेहेनोद्दहनमेवेडपतिस्वामिनेवल्लभचस्तन्त्रोपायापिव्रतासिद्धये
वर्वर्द्धिवर्धयामि स्वाकः सद्दशीमनइत्यात्मनेपदं लट् अर्थं तु विशेषलेशाः इहलोके भूमीशतायां शेनागतमदेवदे
हेमात्रुमवहूपमिन्द्रश्रुश्रूषितादे ननुदेवदेहमात्रादिद्दमिति ॥३॥ ईदृशादृवतीसतीव्रतस्यापातिप्रतिसातिप्राति।
कूलास्तीव्राः क्रमनिकटवर्त्ति ईदृशीत्वविगिरेरोषम् अहंमागादात्मानं ममसायनप्रादम् किन्त्वमनुषद्दपाय।
तस्मैइन्द्रायमनसाप्रादम् यहाइन्द्रायनप्रादाम् किंनाम तस्मैनलायवलयोरभेदानलायप्रादाम् अतःप्रतिकूला

नै॰ष॰
ष॰टी॰
१२८
128

अपप्रतिकूलतयाक्रतोइत्यर्थः। आदिशति इति लङन्तमात्मनेपदोत्तमपुरुषैकवचनं ॥ ५४ ॥ चेतसा विचार्येव तस्मि
न्नेव तेनैव सैरंध्री सा मम मिलेषितिरूपा मामनुतापिका अनुतापकारिण्यन्तीनाभूत् नाकेनान्यविषदायमएणयोर्दि
तिमाममिति निषष्ठो निषेधः। यथा मे सारिकाणामप्रवीणो नान्यकान्तो मुमुदे ज्ञानितेनानुतापयति संसारस्तत्त्वोतिशा
यिनान्योनत्सुखेमनथैदृवस्पानरेष्टवर्णप्रयुइतिनमेयश्वानापइतिभावः ॥ ५५ ॥ आगम हरिणावि भाषयाङ्गीतीतायो
लेचनीभ्रष्टाश्वनेआश्रमेषु ब्रह्मचार्यादिषु सेवीयमीविनाज्ञादृश्यामिवेलाम्दनादिवर्षेषु यज्ञादनेनत्क्ववेति तत्रभार

तस्मिन्विमत्वेववनेषुदेवैनैंद्रीदयामामनुतापिकाभूत् निवीतकामंभवसंभवानांथीरं
सत्त्वानामवर्थोरणेव ॥ ५५ ॥ वर्षेषुयज्ञादनमार्यधर्यास्तवान्निगाहेस्यामिवाश्रमेषु तत्राः
स्मिपन्नवैविवस्ययात्मशर्मामिकिंदीदितयमलिप्सुः ॥ ५६ ॥ स्वर्गेस्मनोशर्मपदेनयमा भवन्ति
भूमाविहतस्रैतच शक्यामहेनापिमुदेमयाणांकथंविहायत्रयमीकमीहे ॥ ५७ ॥

तवर्षेभर्त्तः शुश्रूषयादेस्तवपरस्परचिन्तितयमीभिलाषिणामवामि वरिवस्यातत्शुश्रूषापरिचर्याशुपासनम्
॥ ५६ ॥ स्वर्गेविद्यमानानांकेवलेसत्त्वेनयमीभवन्ति इहभूमौभारतेवर्षेतत्सत्त्वेचेनचयमीश्च देवानामवर्णोय
श्चापरायः सोपिनास्तीत्याह यत्नेनापिदेवानांमुदः कर्त्तुंशक्याः नत्रितयंशर्मधर्मस्त्वस्मेनोषात्मकंतत्कथं को
शर्मकथंवांछामि ॥ ५७ ॥ स्वःस्वर्गोत्मकृतिनोष्यः पतितारवल इतोस्माल्लोकादूर्ध्वमनेन सन्मार्गः स्वर्गगामी
भविष्यतिगम्यादयुइति गम्यादीनामुपसंख्यानम् अनेनप्रकारेणायनिमुनरकालेविचारयतः सायोश्च
तासिहयाः स्वर्गभूम्यादकंतनफलदृशान्तर्वीकिमुत खेदविकारः शार्करामितेका अपरासमयायामत्क

न्कारा स्त्रीशर्करा: शार्करिलः शार्करा कर्परांशोपि स्वर्गोत्पन्नत्वेन मत्स्यण्डिका इत्यगोमनेवेत्यएवशर्करीतिहेमा
न्काशर्करिमुनेनत्यर्थः ४८ कर्मणा शुद्धेनानीतेनात्मशुचिर्विनष्टप्रवयः स्वर्गेनवान्यामो निर्निष्ठाति सम्यगाशुचिर्विनोपतिष्ठन्ते
उपाहेवश्रमजामेव निमित्तकरणं पथिचिह्नितिवक्तव्यम् संगतकरणेनात्मनेपदम् पथ्यान्नपेतं पथ्यम् अपथ्यमपथ्यम्
यावन्नपेतेदितियत्प्रत्ययः नपथ्यमपथ्यं तत्स्यायं स्वावमेपवस्तवेनुखं स्वावकादिगणे तेनाकंकः स्वमतिभोक्तमिच्छ
ति अपथ्यमपितात्कालिकसुखायपश्चात्परिणामायचभवति ४९ इन्द्रहनीविषयेयेपिवेनीदृशे मत्स्यमेवविद्रुमा

सायोवपिह्ह: स्वल्पगामितायोगमीसस्वत्वगामितः मपगाणे इत्यायतिविनयतो हृदिहृद
योहृदके: किमुशार्करेण ४८ प्रदीपण्यवायुषिकर्मकष्टेनरागनिष्ठत्वमपनिष्टेनेषः वुध
तेनेनाकमपथ्यकल्पे धीरस्तमापानमुखोन्मुखेकः ४९ इतीदृहस्तोमतिवावमर्थेम
स्त्रसमेषाभिद्देवयणाः किं विहितं वदोल्लसदोषलक्ष्मीजितान्यपनिद्रहृत्पंकजानि मे
९ अनादिदयाविरत्वपरम्परायाहेतत्स्वजः स्वान्तमिवस्थिरेवा आयनमधीशमजनिलयायोः

यीनंदेनेत्यर्थः मेषामेमीसव किमीदृशाः पर्यन्तगुणपकार्यः ११ नादृकीदृशीः वक्तुमिच्छयास्मावतेराष्ट
योलिक्ष्माजितान्यपगतानिद्राणि येषानान्यपनिद्राणि भवन्ति अपनिद्राणां वाचरत्वपनद्रानि इति वा सर्वत्रातिपदे
केषां इत्यपेक्षे इति किं इदृशानि दलानि येषां कमलानां तान्यपनिद्रहृत्पंकजानि किंविहितवदोल्लसदोषा
लक्ष्मीजितान्यपनिद्रहृत्पंकजानि येषां तान्याप्तानि यासांता: ९ अनादि इति यावन क्रियाविशेषणं नविद्यते
आदिर्यस्मिन्कर्मणि तद्यथाभवतीत्यनादिदयावीनिस्थानि वस्तूनि तेषां परम्परानस्थाः यद्वा अनादिदयाविना
स्वेषामात्मनोनलभेमीलक्षणानां परम्परानस्थाः युगयुगेक्लिनलभेमीसम्बन्धः श्रूयते नविद्रमेमीसम्बन्ध

नै॰प्र॰ प्र॰टी॰ १२५ 129

इति हेतुस्तज्जोऽहं तन्नो कर्मणो ह्यक्षमयाः स्वोत्तमिमं वाहे निरन्तरम् अहमनाबीष्यवैवैमज नोधीनयीः कर्माचीन इष्य
यीनो वा यं जनोऽनन्यमतेत्यर्थः किं करोति नरः आज्ञाः प्रेर्यमाणः स्वकर्मभिरिति किं करोति स्वयोऽवशमितो सम
ज्ञावशोवर इति च ततोऽहेतोः मो आर्याणी मदिह विमूकाः ईदृशः परायत्तजनः पर्यनुयुज्योपालम्भपरिपृच्छ्यो वा
किं कारयितव्यः अनादिया विश्वपरम्परया इति पाठे अनादिर्यत्न इत्यनादियः विजन्तः सा चासौ विश्वपरम्परा च
तस्या इत्यर्थः १०१ अथाधिकृत्वेत्तलोके ति मदेवे नयराधीने सति मे विदानोऽपि ज्ञानवानपि समोगाहत्कि प्रक्लि स
स्तोति कविदिह शिष्याः इत्यात्मनेपदमानश् कोनाम अनुयोगयोग्यः प्रश्नार्हः तत्पालम्भयोग्यः प्रश्नार्हः पर

नित्ये नियत्यापरवत्यशेषे कः संविमानोऽप्यनुयोगयोग्यः अचेतना सा च न वाच्यमर्हेत्
कान्तव कस्तं समकर्मभुङ्क्ते १०२ कमेलकं निर्दिशति कोमलाङ्गः कमेलकः कण्टककेलि
पट्टलम् ग्रीनोनयोर्विष्टभुजोः समायामध्यास्यतानेकनरोपहारान् १०३ गुणादूरो
नोऽपि हरेने हेमेन रोचमानं प्रतिहारयन्ति न लोकमालोकयथापवर्गं त्रिवर्गमर्को
मसेचमानम् १०४

नेत्रनाभानयोऽन्य इत्यर्थः तर्हि नियतिरेवोपालम्भेत्यत आह सा च नियतिरचेतना वा
च्यमुपालम्भं नार्हेत् वक्तान्तनियोजकस्तस्तु तत्समफले केवलं भुङ्क्ते नियोज्याभावात् १०२ कोमलं शा
लनादि कमिङ्गः कमेलकमुष्ट्रं निन्दति कण्टककेलिलोलपः कमेलकस्तं कोमलं ह्यङ्गुं निर्दिशति इष्टभुजेन इति
ष्टभुजोर्नयोः प्रीतोः समायां सन्ताम् एकनरोपहारास्ते एकपदे एकतरः एकाश्च सा चामितिरितिप्रत्ययः तस्योपहा
रोऽ मध्यास्यतानन एकस्योपहारान् कन्यामित्यर्थः १०३ इदंसाऽगुणाम नोहा विणोऽपि मस्तरो चमानेन नेम
त्ये ननाजयन्ति अपवर्गमालादर्शाचकूने त्रिवर्गीयमार्थकामरूपसमेचमानं लोके नालोकयथ काकाश्

लोकयथपवेत्यर्थः सत्यपि श्रेयसि मोदेन तनोत्स्त्नमपि त्रिवर्गोयथालोको भिलषति तथाहमपि न लमभिलषा
मीत्यर्थः १०४ कीटमात्रमपि विश्वमय्येनं त्वयि हितलाभात्कृत न कत्य भावस्तत्वतः भिन्नरुचीनां जनानामर्थमर्थमनिमा
धुवान्त्नु कद्वादि वस्तु हि शष्ठहितमिष्टत्वेन चव्यवस्थात्वदिनम् इदं हितमिष्टमेवेदमिष्टमेवेति वस्तुतो नैसर्गिकयर्मोनभ
वतः किंतु पुरुषेच्छानिबन्धनावेवेत्यर्थः १०५ अधुनयत्र्यजाननिभृतोपरट्ट आपत्तु पीयसे हशावन्धुयदि भव
त् तदिमनि वर्हे योगयः बन्धुनाजननेतिशेषः यदि न भवति तादृशावन्धुस्तदीयत्याइन्यकार्ये तो जनस्तु स्यो आ

आकीटमाकेटमेव विनत्वः स्वमीहितलाभात्कृतनकतम भावः भिन्नस्पृहाणामतिचार्थम
र्थो हितमिष्टमममव्यवस्थम् १०५ अस्थाय जानुनिभृतोपदन्नु यदि स्यान्न तिवन्धुमदः
जोयं जनः कार्यविदस्तु वस्तुस्पृहानिजेच्छापदवीपुदस्तु १०६ इष्टं प्रतीपोक्तिमतिस
त्वीनो विलज्यपाणिः स्वबलेन बाला अपि च्छनिस्वपनिमंत्रस्तु किंहतीवभावद्धुतलोल
मौलि १०७

शास्त्राम् यत्किंचिनवक्रमयं नकर्मैवंवे त्यर्थः किंनर्हिकर्मैवमुदस्तुपदवीमेववस्तुसन्तोषमार्ग
रूपं वस्तु निजेच्छास्वमनः प्रहतिः प्रहयात नवकिमिष्टमिति प्रहयामित्यर्थः अथवापनह स्तनेपुक्तम् मुदा
स्तुपदवी निजेच्छाप्रहत्तो[ति] पदवीमुदस्तिनिपाहमुदः पदवी रूपमार्गभूतानिजेच्छावस्तु प्रहयति अयंभ
वः नाहमापन्नतायेनाहं नलेभवर्तमानैर्दूषवर्तमानावावार्थयपुष्माभिः अनस्तु सौभावो भवतीनामवितः
अथापि सत्वोभावादवयंपवक्रमयमेवकिंचित् नहिमदभिलाषमयमतः प्रष्टातदवुकूलं हितमाचरणा
यम् पवमेवकिमपि नवक्रमयमिति १०८ पवंसत्वीनाप्रतिकूलो कोमनिवालासाभेमी पाणित्यबलेन अहन

नै.च.
च.टी.
१३०
130

ऋतिहृहस्पतिसुभाषितानामप्याश्चर्यचेचलितशेखरोहन्तीपुनर्वभाषे हृदस्पतिवचनेभ्योपिमेमीवचनानामुत्का-
र्षीदाश्चर्ये १७ स्त्रियामस्यावशीकरणाशक्तियस्मिन्कर्माणितथायान्तवतोहन्तीतिसर्वत्रसम्बन्धः आयान्त
वतीतिक्रियाविशेषणम् अमुत्रेयाणि अयन्तमत्रमपुरुषेकवचनमम आत्मस्तुवीतयाः असयन्तस्यान्तः
यमस्यहन्तीमनसैवतनानभिलाषाहेतोनिरास्यनिराकृतवत्यास्मि यमस्यजीवितेशत्वेनप्राणाविनाभूतमनः
सम्बन्धात् अतेहन्तीवायुनैवनिरास्यम् अग्निसारथिनाहृयोः वरुणस्यहन्तीगंगयैवनिरास्यम् वरुणाधन
ताङ्गगायाः सर्वत्रनिरासेवेगवत्त्वहेतुः यद्वामनसैवगतायमस्यहन्तीवायुनैवागतामनलस्यहन्तीगंगयेवाग

पवित्रमत्र मनसैव हन्तीनमस्त्वनैवानलसख्यभाजः तितेनसैवाम्बुपतेस्तदाशुस्त्रिया
स्यमायान्तवतीनिरास्यम् १८ भूयोऽर्थमेतेयदिमानमार्थ्यनदापदेवालममेमयोनः
सतीव्रतैस्त्रीभिमन्त्रमन्त्रः मन्त्रस्यवज्रिणामाजितास्मि १९ इत्थंपुनर्वागवकाश
नाशात्महीदहन्त्यामपयान्तवत्याम् विवशलोलेहृदयेनलस्यजीवः पुनः वीवमिवम

तोवरुणस्यहन्तीनिरास्यामितिसम्बन्धः बोधः २० तस्मादवशादागमनेवेगोऽयोतिते १८ एतस्मिंइहणाद्येन
र्थेपुनर्यदिमांबूषे तदेहस्वचरणोदेहस्मि इमेशाक्रावरणाहूपतीव्रमन्त्रमपरापंवज्रिणाविषयेमतीव्रतेमी
जितास्मि लहागोपराधोमत्तल यद्वावज्रिणएवमन्त्रस्वरूपः दयस्यितनीव्रमन्त्रमतीव्रतैर्मीजितास्मीतिसम्ब
न्धः १९ अनेनप्रकारेणभूयोपिवागवकाशनाशादिदहन्त्यामपयान्तवत्यांसत्यांनलस्यलोलेहृदयजीवः
पुनर्विवेशज्ञानेन्द्रीवमनुपुरुषमिव अतउपसर्गात्कुलतीवक्रबोलाचाशनिनीवशहानिपातितः २०

द्विती शाकपयामान्यामादी हंशास्त्रिरस्क विणा नूपान्ते विधानात्मकरोपायान्मकीयेन श्रवणपात्रप्रयोगेनोपनी
नेवालायाभेष्यारागवाक्यमवचनेननननिषधनीनीहंशं मधानेदसाद्दीनलः पान्तुपाप ११ खण्डनमेव खण्डशार्करा

श्रवणपुटपुटीनस्नेन सापूपनीनेदिगथि पक्षपयामादी हंसाः सेविधानात् अलभनमधुः
वालारागवाग्गुरूमिथ्ये निषधजनपदेन्द्रः पातुमानेदसाई: ११ श्रीहर्षं कविराजराजि
मुकुटालंकारहीरः सुतं श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम् तस्य खण्डन
खण्डतोपि सहजात्क्षोदक्षमे तन्महाकाव्ये व्यगमनलसच्चरिते सर्गो निसर्गोज्ज्वलः १४२
यं भ्रात्स्तनविलिंगादितिपनिसतनारायणतोऽद्यिः स्वयम्भूः पातित्रैलोक्यसीमास्तुकविनर
हरिं नालमायेचमानात्र यं विधायारण्यगोपीकलयतिक्षपयातन्द्रकनौदीपिकायास्सर्गः ख
ष्टोवविषादितिपतिचरितस्माकुनीराजितोभूत् इति नैषधीये महाकाव्ये प्रथमः सर्गः श्री
गुरुवे नमः ॐ अथ प्रियासादनशीलनादी मनोरथः पल्लवितः प्रयायः विलोकनेनैव स
राजपुत्र्याः पत्राणि वः पुष्पवदप्यमानि १

ततः सकाशान्तोदक्षमेव वर्षणायोग्य यथाय यथाचूष्मनेनथानयाससरसेइत्यर्थः व्याख्यानमितिवन् १४२ प्रियामा
प्रिपरिचयककरणादोव्यापारे मनोरथः कदाभैमी प्राप्स्ये कदा परिचेष्यामि कदा तदालापनमाकर्णयिष्यामी।
त्येवंरूपः सर्वे पल्लवितआसीत् भुवः पपानलेनसमनोरथोभैम्या दर्शनेनैव सम्पूर्णोऽभवमेने १

नै.च.
म.टी.
३२
१३

नलस्य नलस्य नेत्रे प्रथमे प्रियायाः प्रत्यंगं ममज्जतुः अथ हृदये सुखोन्मग्नजलधौ निमग्नानंदस्वादवाष्पोर्मिषु १ असौ
नलो यस्या भैम्या रोमाग्रे एव रोमाग्रमात्रे एव निवेशितनिमेषं दृष्टे सति ब्रह्मलाभहृदयस्य प्रमोदमन्वभूत् अथ यासौ तदशेषदृष्टौ
तस्या भैम्या अशेषदृष्टौ सर्वांगावलोकने जाते सति कां मोहनानन्दं तन्नान्वभूत् न वेति कथं यथा यो विनीतः स्यात् प्रथमे
तत्प्रकारवयस्य प्रथमर्थः केशाग्रमात्रावलोकने ब्रह्मलाभसुखं जातम् एवं द्वितीयकेशाग्रदर्शने ब्रह्मानन्दस्य लक्षः स
दाने दत्तवितः इत्थं यथा यो विनीतो भवति तथोचितमात्मानं ब्रह्मानन्दादनेकसहस्रकोटिगुणितस्मरानन्दलक्षणः सर्वां
गावलोकने भूतं इत्यर्थः ३ तस्याः सुखवेदस्यालोकनामृतनदसेनमहतीं वेलां कालसीमां वातिक्रमय रागसमुद्रप्रभ

प्रतिमनीकं प्रथमे प्रियायाः अथान्तरानन्दसमुद्रमध्ये ततः प्रमोदात्कपरस्पराणां ममज्ज नल
स्तदशेषदृष्टौ २ ब्रह्माद्वयस्यात्वभवन्मोदं लोमाग्रपवाग्रनिवेशितेस्याः यथा विनीतो
नदशेषदृष्टावथ स्मराद्वैतसुखं तथासौ ३ वेलामतिक्रम्य पृथुं मुखेन्दोरालोकपीयूषरसेन
तस्याः नलस्य रागाम्बुनिधौ विवृद्धे तुंगौ कुचावाश्रयतिस्म दृष्टिः ४ सवनाद्युपायाकि
मुवन्तु विदोहलनाशक्तिनानन्तकाचयोः किमंतः चिरेणान्तमध्यमस्य चनास्य दृष्टिः कृशीयः

सवलन्नद्भियाव ५

दैवनलस्य दृष्टिः तंगौ स्तनावाश्रयतिस्म अथ मुखविकृतौ वेलाकालमर्यादयोरपि आलोकदर्शिनो योनो अन्यो पि
लोकः स्थले जलप्लावेसति तंगदेशं यथाश्रयति तथा दृष्टिरपि तुंगौ कुचावाश्रयतेति भावः ४ भैमीमुखेन्दोः
सुधायां मग्ना किमु चिरेणास्थिता किं वा तन्कुचयोः स्खलना किमु चिरेणास्थिता नलस्य दृष्टिर्भैम्याः का
मानं मध्यं चिरेणानालम्बत इव देवालम्बतेत्यर्थः मध्यमतिसूक्ष्मत्वान् दृष्टिग्राह्यमिति तिमोत्तशाहस्य भावः
५ प्रियायाः अंगानि स्वपांधायाः प्रियांगनपांधापथाणो निर्मितिनिरामाः अणुमयस्य कृतेमात अतएव दीवभावः

योक्तः नलस्य दृष्टिनिहतानिहत्यक्रदयोः पर्यटन्तीव भोतमाम् आतिशायिनेत मभिहनौ कि मेत्यपयययायाहाखद
वमकवैकी दृशीनयोः कुचयोस्तंगनाभिलेपएव तमस्तनसमासादितोदिभ्रमो यथा मानाद्दशीव ४ दमयन्ती रम्य
निनम्वचक्रेन लसा दृष्टि विशेषेणाभ्रमिनास्खलनीव भेमयाहरुकदलीस्तम्भोकरेण हस्तेन किरणेन च गाढमालिङ्ग्य
स्थिराविवावतिष्ठत अन्यापि जनस्य क्रमेणाभ्रमनस्खलनभयात्स्तम्भं गाढं करेणालिङ्गति हृतसास्मेनोनितम्बे दृष्टिस्ख
लनमशुक्तमिति वेलक्षाह्नप्रयोगाहृतशाह्नप्रयोगस्य ७ स्पाद्दगेशुकयोनेत्रवस्त्रमेवनेत्रम् आर्द्रंकिंतत्रेनम् नतस्त
स्मियोगणेयथा कुचयोनिहतानिहत्यलोलानलदृग्भ्रमन्ती वभ्रौ तमांनन्दिगनाभिलेपनमःस
मासादितविभ्रमेव ६ विभ्रमनस्मात्तनितम्वचक्रे हनस्पृष्टक्रमस्खलस्खलन्तो स्थिरावि
राद्रातनहरुस्तम्भास्तम्भावुपालिङ्गयकरेणगाढम् ७ वासःपरं नेत्रमहत्तनेत्रं किमुतमा
लिङ्गयनन्मयापि नेत्रोनितम्बान्कृतमस्मादमिनीवसानम्पदयोःपपात ८ दृशोर्यथा कामं
मथापहृत्य समीपमोमालिङ्गलेचनस्याः इदंममोदाद्भुतमस्मनेनमुद्रीमदेङ्गमनुसाजगा
द ९ पदेविधात्रयदिमन्मथोवामममाभिषिक्तपुतमनोरथोवा नदायदेनापिनवानदेनन्मति
नेत्रेणापहृत्वमनेनैवनेत्रेणमयाधुरोति सनीकाद्भुतनपावीलम् १० तन्मेकृतमालिंगनादेकवद्भावः आलिंगयपदिमाय
यमसादंकृत इतीवसानवस्पदृष्टिर्भैमीपादयोः पपात ८ सनलःप्रियाभैमीतस्याः सखीवर्गे चविदक्रयाद्दशोकणायनी।
कत्यसन्तोषात्मथ पृविनेनचेतस्येदेवद्रमाणवभाषे ९ शृंगाररसमयानोमन्मथोक्तनाद्दाम्भाविनवस्तदृशी
ममसनोरथोवा यदिस्वष्टुस्यानेक्रियेतनदातनादृशामेनस्याभैम्याःसन्वयवास्वयंदृपनिर्माणेचटेतनवाचेदेत १०

नै॰ष॰
स॰टी॰
१३२

132

सेयं भैमी भूमिभृतस्तो राज्ञो जाता शृङ्गाररसस्य कल्लोलिनीति जानामि यस्यामुच्चैः स्तनतयोत्तुङ्गकुचतयायनेन महद्व्ययेन यौवने
न तथा लावण्यप्रवाहो जनितः यदायनेन निविडेन यौवनेन लावण्यपूरो जनितस्तथोच्चैः स्तननतोत्तुङ्गकुच नदी अपि तटकम
यी भूमिभृतः पर्वताज्जायते तस्याश्च पूरस्तथोच्चैः स्तनतायुज्जनितायनेन मेघेन तथा जन्यतम् यद्वा मेघेन पूरो जायते तयोच्चैः स्त
नतोच्चैः शब्दताच्छादनशब्दे ११ स कामोऽस्या भैम्याः स्तनतापारीयसमस्तनिर्माणविद्यां किं प्रकाशयामास सुहृदो दैवादि
द्वे यौवनेन हि वपुः प्रतिपत्तिमन्यथान्यथोत्कर्षेण विपरिणमति तेन प्रतिपत्त्यपरिणामित्वबद्धकाशरीरे वपुष्कृतनिर्मा

तरङ्गिणीभूमिभृतः प्रभूता जानामि शृङ्गाररसस्य सेयम् लावण्यपूरोऽजनि यौवनेन यस्यां तथोच्चैः
स्तनतायनेन ११ अस्या वपुर्व्यूहविधानविद्यां किं द्योतयामास न वामकामः अत्यङ्गमङ्गास्फुट
लब्धभ्रमा लावण्यसीमा यदिमामुपालम् १२ जम्बालजालात्किमकर्षि जम्भूनयानदैर्विद्वनिभ
प्रभेयम् अपाङ्गमुग्धमस्य न सान्ध्यविद्रुमनीयते दन्तरुचा यदत्र १३ स्तनैव सा श्रीमदशादशोभाकुम्भा
णान्नेत्रवीणाश्रुकमध्यदेशैः अस्याः स्तनः स्यात्तुलनापि नाम वक्तुं न मीमांसमुपमापमानः १४

णविनिर्मितवटने यद्यस्याहेतोः प्रत्यवयवं सेनगेन स्फुटं लब्धा भ्रमा वाङ्कत्वं यथा लावण्यसीमासौन्दर्यापरकाष्ठीमां भैमीस
वते कदिशाया रक्तकाविङ्गनद्यनिभानीतिद्राविद्धनिभानाहृशीप्रभा यस्याः सेयं भैमी स्ववर्णिनयाः पङ्कसम्बद्धाङ्किंना
कर्षि जालेसम्बद्धप्रानायोगवाहनकारकावपि स्वर्णाकन्दमजेनद्राविद्धनिभमत्त्वमेकोद्धृतः दैवेन नरमण्णाद्द यस्मादत्र
भैम्या मेगदयस्य वामदलिताण्डपसमसान्ध्यविद्रुमदन्तराजानि स्फुटानितमपिनद्योतयते १३ गौरात्वसौन्दर्यादिसाम्यमस्ते
वाशीघात्सहशाश्वेद्रावेः सकाशात् द्रसाश्रीः कान्त्यादिगुणविपाशेणायतनत्वं कुम्भेतत्कुम्भभावि ततोहेतोरस्या
भैम्याः स्तुलनापि स्यान्नाम साम्यावितोत्कर्षानसिद्धनीति साम्यमपि स्तुनाम न्यूनाधिकयोर्विपक्षाफलपक्षयोग
योक्तलेनपरिमाणस्यादेवेति तुलनाशब्दध्वनिः वक्तुनः परमार्थत्वस्य मीषामङ्गानामुपमानेन तिरस्कारः १४

विधानैः प्रकृतिः पूर्वं कृतीरम्भाहल्यादिस्रैणं स्त्रीसमूहः इमां भैमीं निर्मातुं हस्तलेखोद्दलाभ्यासो हस्तकौशलं
रेखल्लभूत इयं या भवती भाविनी वस्तीसृष्टिः सा मे भैमेन तत्पूर्वसृष्टिजयोदितं यशःप्रदात्रम् सकलां स्त्रीसृष्टिं जित्वा
तीयमिति यशोऽर्जीयस्व स्वाभावेन सम्भवतीति तेनो स्त्रीसृष्टिं करोतीत्यर्थः १५ भैम्यावयवात्सकाशात् सख्यानि रम्याणि चन्द्रा
द्युपमानि वस्तूनि हानीरेणकर्षेत्वध्यायथा मा गुः म्लानग्लानाः सन्ति तथा तथा ते अब्जादिभिः न सन्ति शुद्धेति शेषः तच्चेत्तुः
अधिकस्याम्यभैम्यं गाम्यसाट् शेषेनोपमानानां कविसृत्तमव्यञ्जादिस्पर्धा एव खलु प्रतिष्ठां दाससि भैमीमुखसदृशश्चन्द्र इति व
निमानानां उपमेयता प्रतिष्ठा याभ्यामान्यते तीत्यर्थः स्वकाविन्दू तमेनन्दनमुपमिमीते १६ विमोहयतीति विमोहिकाद

प्राकृतिः स्रैणमिमां विधानैः मत्स्य विधातुः खलु हस्तलेखः येयं भवद्भाविविधुत्रिसृष्टिः सा
मेयपशस्तज्ञपञ्जयदात्ते १५ भव्यानि हानीरगुबेन्दगायथा यथानन्तितथा तथाते: अस्याधि
कस्योपमयोपमातादानाम्प्रतिष्ठां खलु तेनपूर्व १६ नास्पर्शि दृष्टैव विमोहिकायं दोषैरशे
षैः स्वभियेति मत्वे अन्येषु तैराकलितं तदस्यां वसत्यसापत्न्यसुखी गुणौघः डोजिग्येपियोगेगु
णायेवकलानवारिडूतानवराजकस्य तेकाएटकैरावरणाच्चकाति मृणालीव्रतनालकाञ्चनकेत

र्शनमात्रेणैव विमोहिकेत्यर्थः ईदृशी येभैमी सकस्य १८ कलेरपि दोषैर्नास्पर्शि तत्र हेतुः स्वभियेति जाने यद्दमामा
श्रयेते समस्तोऽपि गुण इति स्वयमाश्रयेतो दोषाज्ञावन्नस्वरूपा च अवर्ते इति भीतेरित्यर्थः तस्मादन्येषु भैमीव्यतिरिक्त
स्थानेषु तैर्दोषैराकलितो गुणौघः नविद्यते सपत्नः शत्रुर्यस्यासावसपत्नः शत्रुर्यस्यासावसपत्नः तस्य भावो सापत्न
त्म्येनेन समस्तोगुणौघो भैम्यांवसति असपत्नाय सुखमिति पाठः १७ भैम्या अवयवैर्वराटकस्पपद्मबीजकोशस्य हत्ता
कान्तिः वृत्तस्तनेमणाविक्रमे इत्यमरः अत एव जगत्यस्य येवनार्का तत्कृतन्तरसर्गे वारिदुर्गा मनन्वसाध्यं जलदुर्गमाश्रिते
तिन काञ्चनकेनकस्य चकास्ति मृणालीप्रतिनानएवतत्मानत्तुकएटकाकरणाड्ववेशनया नद्यनमोनायकोत्पत्तनीचैवे

नै.ष.
स.टी.
१३३

133

त्रिणिमसि इन्नवीजकोशोवद्दकइत्यमरः १८ कश्मनः कामुकोभिकः अस्यां भैम्यां कामुकेन मत्येनामनंगं रत्नोकर्त्तेति
यो जिनमिवभूषामणिरूपधारिनिजेनद्वारे णवंकुलिशचेनेषावस्नादि भूषणमणीनां धुतिरेव प्रतुश्रेति हिती यनिजाद्वि
यते १९ सपत्नः सदृशः प्रकोविधुर्यस्माभाधिनगुप्तकेनांसुवज्ञाव: नाटशासमुखवैणापरिकपामन्द्र: स्थितिमापति
स्यानेमुक्तम् यनकशोचेनपत्रेस्थितानानावेनोवज्रवस्त्रे दृकामेचकास्वेन्द्रमयत्रेटशोपिवर्हिणावद्दोजितः मुखे
सोहेलकंपवसपत्नस्वेद: कशोचस्तवक्रपतत्रस्यवेदृकंककलापमपिजिनवानिनिमदाानुकर्षः तेनमुखवैणापरिस्याने

स्वहगामसमामभिकेनकर्तरेत्नोमयेनेवनिजाहिमस्ति वज्रेविभूषामणिमस्तिधारिनियोजि
तेनद्युतिकार्मुकेच १९ अस्याः सपत्नेकविधोः कशोचः स्थानेमुखवैणापरिवासमाप पत्नस्यतु
वदृक्रवेदृकोपिकलापिनायेनजितः कलापः २० अस्यायदास्येनपुरस्तिरस्कृतिरस्कृतेनशी
तरुचान्धकारम् स्फुटस्फुरद्भंगकचच्छलेनतदेवपश्चादिदमस्तिवद्धम् २१ अस्याः कदा
नांधियविनम्रकिंतुविधिकलापोविमनेरगानाम् तेनायमेभिः किमपूज्यिपुच्छैरमस्तिदत्ता
स्तकिमर्थचन्द्रम् २२

पुविनमित्यर्थः २० अस्यामुखेनशीतरुचाग्रेपार्श्वयोरस्य यदन्धकारं तिरस्कृतम् स्फुटं स्फुरद्भंगः पराजयो गलनेम
येषांकचानांतच्छलेननदेवेदमन्धकारंपश्चात्साग्रेवद्धमस्ति नामीकेशाः किंतन्धकारमेववद्धमित्यर्थः अपरा
पीदि मध्यगाणिरिस्कृतः पश्चाद्धवद्धतेइति २१ अस्याः केशानां मयूरस्य च कलापौ मेघः समन्दो वर्हः पापाः संचय
दौ विमतेविमतिपत्नेरदमेवरस्यादमेवुरमपुइतिविवादाहिधिमथास्याकिंतुमापनः तेनविधिनायंकेशकलापः अस्य
रमाजिकिम् सवदीर्घवेदृमेवकंगलद्दलयदत्ता अस्ति किम् अगानामिनिइग्गोगालदतिगाजादेशोरूपम् कला
पोभूषणेवर्हेतरणीरेसदनेपिचेत्यमरः २२ अथकेशादकाादनेनरेदर्शनीयवालस्थलमेवाथवेत्रयस्याः मेघमे

म्यहमीति स्थितिः यतः कामेन जगज्जयायना महमीदृपोभैमीमासाद्य साधु सिद्धिरसाधि जयाति स्थिता दहं मीजया
स्थितो भञ्जेते २३ मदनस्य दाहे पुष्पधनुः किंशयामी भवत्केसरः किंजल्कः शेषो यस्य तदीदृशं ज्ञातमिति किंज
ल्कः शेषो यस्य तदीदृशं ज्ञातमिति किंजल्कः केसरो स्त्रियाम् ईशाः कुथा तदपि केसरशेषपुष्पधनुर्द्विधा कि
मयत्न येन द्विधा भूतेन धनुषा विधिर्भैमी भ्रूद्वयोमयत २४ प्रियायाभूता भवता भूभावमञ्जनेन यद्यः कामा
शापेन चटस्तादभावोधिकसारवत्त्वं कर्तुं रत्नं चापे प्रमः यतस्तारस्ते इसंज्ञः यदस्माद्धेतोर्निजामलमदशा

केशान्यकामाकथ्यदृशपभालस्थलार्धचन्द्रा स्फुटमहमीयम् यतोयदा साधुजगाज्ञा।
यायमनोभुवाभिसिद्धिरसाधि साधुः २३ पुष्पधनुः किं मदनस्य दाहे शयामी भवत्केसरशे
षमासीत् यथा द्विधेशल्लदपिकुथा किं भैमीभ्रूद्वयेन विधिर्व्यधत्त २४ भूत्वा प्रियायाः
भवतामनोभूचापेन चापत्वं नु साधभावः निजायदलाघदशामेवद्य समस्तपतेनाधिकवीर्य।
यतापि २५ स्मारं यत्र योहृद्यनोत्कनासायासेन भूतेन तव लत्नमलेखा यतङ्कुवोजन्मत
दापद्ग्यमंलीलाचलतोचितवालभावम् २६ मदादावस्था भवेत्सस्मतिदाहानेनतस्मेतत्कुभावेज्ञा
नैधिकवीर्यता अपिप्राप्ता कर्तृ वेपितथा यदुक्तम् कष्टं दुष्कराणामपि प्रा किमात्मा जनेजने नमोऽस्तु वाधिकवी
र्यायतस्मै मकरकेतवे इति प्रियायाभवतेति अधिकवीर्यतेति समानप्रसमभिव्याहार कनास्मिलंचितम्
मन्वितः सम्बन्धः संयोगः तस्य समभिव्याहारो विपर्ययेतनकथनम् तनपवक्रीडानुपमस्लीलम् यतः प्रियाया
वह्नद्वकथने प्रियाविपरीतस्य वीर्यस्मरतेः पर्यायस्य कथना नोचित्यात् तन्नसूरुपयोग्यम् तत्ती हरिः २५

नै॰ च॰
स॰ टी॰
१६४
134

यत्स्मादेस्मरस्मस्वत्यि यत्तुर्यीचाप्याभैमाग्र्यामेन भूतेनास्यतं प्रामेनेत्यर्थः विधुनात्यक्ता कलंकलेरवाच सकलेक
स्येनत्वावेभावोनयुज्यते इति कलंकत्यागः तद्युगं कलंकयत्र योदं दे भैमीकृवोजन्मभाप भैमीभ्रूयुगमि
त्यर्थः कीदृशंजन्मलीलयाविलासेन चलनं परिस्पन्दितं विनोदेन विभ्रमवत्वेवा तत्रोविनोवालानामेल्ला
भावः सन्नायत्र जन्मपदेन लीलयाचापलोचिता बालभावः शिक्षितयस्यतत् २९ बाणात्रयेणैवजगत्त्रयमवि
निर्जयानिसृयो जननेननावशिष्टये द्विवाणावाणद्वयी पुष्पमयाशुगेन कामेन श्रियानेत्रकमलस्थानेभिषिच्य
सफलीकृता २७ मयं भैमीकामस्यमुष्टिग्रहणयोग्यमध्यभागाकोमलका समविकारचापयष्टिः याकौतिम
ष्टुयं येनैव जगत्त्रयस्याः विनिर्जयात्पुष्पमयाशुगेन शेषाद्विबाणा सफलीकृतायेभि
याद्वयमोजपदेभिषिच्य २७ मयंमदङ्गः कौसुमचापयष्टिः स्मरस्यमुष्टिग्रहणार्हमध्या
तनोति नः श्रीमदपांगमुक्तां मोहाय यां दृष्टिशरौघवृष्टिम् २८ आघूर्णितेनपद्मलमद्वि
पक्ष्मप्रोपश्रुति खिन्नजितामन्तेन अम्पाश्रवास्यश्वलेद्विद्वतील गोलामलस्पामलता
दनाग्म २८ कर्णोत्पलेनापिमुखं समनाथलभेतनेत्रश्रुतिनिर्जितेन यथीनदीयेननतः क्र
नार्थ्यांसवदलघीकि कृतनाकदेगी २९ कंमोहायविलासाय
कतानमुक्तां दृष्टिशरसमद्दृहृष्टिमस्मा
ति चापयष्टिः पिकटात्तभागयुयंतत्तमुष्टिमुक्तांशरवृष्टिंतनोति २८ आघूर्णितेविकासविहारदेवप्राशु
श्रुतिपिकान्तिकं यावत्पजितं च इं यावत्पजितापीयूषकान्तिकं वारस्या शियनत्वा एपस्यविषयते इतिय
त्कलेसिप्यादिताहः भूमनिन्दाश्रमसाहः नियोगेनिशायनसंसगेत्तविवत्तायांभवन्तिमन्नवादय

इति चलद्विंदुनीलगोलकत्वात्कामलेन च तत्तारत्वं चोज्ज्वलोज्ज्वलेन च मुक्ताशुद्धौ च तारः स्यादित्यमरः श्यामलेन च
तत्तारेण च तत्कामलतारमीदृशेनालेन च श्यामलतारेण मध्यगोलकयुक्तमनन्दितिवा यद्वा श्यामलतारामद्दनीवा
नीलावाणतमकनीनिकायुक्तेदृशसम्यानेत्रकमलमस्यानेत्रकमलमिव कमलमपि विकस्वरं केसरोपे
तमधिककान्तिकं चेन्दीवरयुक्तं नीलत्वलग्नभ्रमरोपेतं भवति एतन्नेत्रयोरुपमानान्तराभावात्स्वरूपमेव स्या
दृश्यपमितिभावः २८ यद्येतदीयेन भैमीसम्बन्धिना भैमीनेत्रकान्तिनिर्जितेन कर्णोत्पलेनापि स्वनाथं प्रत्युक्तं दु
विकृतं गीमासुयात् ततस्तल्लाभाकरनाथोऽस्मीत्ववदन्द्वीकिंकरुते नेत्राभिमानेनजनीत्यर्थः २९ क
त्वचा समुत्पाट्य दलानि दीर्घाणि भैमीवाणत्वचा पंचषपाटनानाम् सारैर्दृढहीनैर्विधिकल्पलो
चनद्वयामसृजद्दीर्घजनूपशिल्पी ३० चोकटोनेत्रैण दिग्गुत्पलानां निमीलयंत्रेणाकिमेष
कृष्टः सारः स्वयोद्धारमयः प्रयत्नैर्विधातमेतन्नयनैर्विधात्र ३१ क्षणोक्तनाकिंदृशेणा
भिन्नासीदस्यास्सकाशान्नयनद्वयश्रीः भूयोगुणेयं सकलाबलाद्यान लयालभ्यतविम्ब
दलीतवचः पंचषपाटनानां प्रकारेण तीव्यः ३२ नचोदलानि समुत्पाद्य दीर्घत्वसमृद्धान्यहीनेनतत्क्षणेगेदसा
भैम्यानयनरूपनिर्मिताविधिरभूत् सुचतित्वचमिति भैमीवाक कदलीतस्याम्त्वचः पंचषाभौमावाणवचनत्पाद्य ततः
सारभूतानि प्रत्ततामादाय नेत्रेणः स्वतत्ततात्मवन् तत्प्रमाणप्रकारेणैवान्यलानामपि दलतरूपास्त्वचानिरस
ततः सारभूतं श्यामत्वं सारायाय नेत्रयोर्विधने नैत्यर्थः कदलीवारणा बुसा रम्भामोचाशुमत्फला इत्यमरः ३१ चको
रनेत्राणाममेन दृशाप्तत्पलानां चेषाम् तेतोऽक्षारद्रूपस्मारो भैम्यानेत्रे विधातृविधानतः प्रयत्नैर्निमीलयंत्रेणा
निमीलनमुकुलीभावाख्यपीडनोपायेन किंकृष्टो मदहीनः इत्यादेः सारोयंत्रेणानिष्पीड्य यथा गृहषणेनतया
बहुकालानिपीतचन्द्रामृतानां चकोरनेत्रादीनामपि सारो निमेषाख्ययंत्रेणैवानिष्पीड्य भैमीनेत्रद्वयनिर्मितम्

नै॰ च॰
स॰ टी॰
१३५

135

दीतइत्युत्प्रेक्ष्यते ३१ अस्या भैम्याः सकाशात्कुरङ्गीभिर्दृग्युगलक्ष्मीः किं मार्गणाकृतासीत् यतोऽनया भैम्या अस्य
नीत्यस्ता मोहदविनाश्या भूयो गुणा भूयांस आह्लादकत्वादयो गुणा यस्मात्तथा सकलास्तविलासा सम्पूर्णा चेयं न
त्रश्रीविलासहृदीताः यतश्चैयं चञ्चलकुरङ्गलोचना ३ समर्पणाय मार्गणादेवमेवस्त्वद्दृग्भ्यो भूयो गुणा वद्धगुणा द्विगु
णं वा तथा सकलेक्षणहृद्विकविलासकारेणाददत्याति ३२ अस्या भैम्याश्चञ्चलत्वभावलोचने हे स्वमपि के आश्री
वावदाक्रम्यान्योन्यं किं न मिलेताम् अपि तु मिलेतामेव अनयोर्दृशोः श्रोत्रयोः श्रवसी पवनकूपौ नयोर्निपात
त्वतो भीत्या कर्णाविघ्नश्चेत्स्यात् ३३ केदारः शाल्यादि निवद्धदेशे तत्र जाजात न्यत्र यातलिन्या शिरः

दृशौ किमस्यामसितसितमभावेन हरमाक्रम्य मिथो मिलेताम् नचेन्नतस्यादनयोः श्रयाणो
विघ्नः श्रवःकूपनिपातभीत्या ३३ केदारभाजा शिशिरप्रवेशात्तपस्यया मन्येऽस्त नाप
लिन्याः जाताय तत्तस्याः श्रमे दशोयंयत नश्वनकोरकाटकाकोरः ३४ नासादसीया
तिलपुष्पतूणी जगत्त्रयजैत्रशरत्रयस्य श्वासानिलामोदभराद्विभेयाददद्विवाणीकु
सुमायुधस्य ३५

शिरसि शिशिरर्तोः प्रवेशात्तपस्याय पुण्यं मासमन्तमिति मन्ये भावेऽस्याः यतः पुण्यादियं भैमीनस्याः तत्पा
लिन्याः कृतत्वमेवदवेदलोयस्याः सेह पीजाताय तत्त्वकोरलस्यातत्पलिन्या कोपकोपमनेत्रोजातः अन्या
पि कीदारा चेत्तीर्थमासा शिशिरे दिमेमद्भायथाभ्येस्थाने प्रवेशात्तपस्यात्तपस्यपेनोन मञ्जन्मलभते ३४
अस्याश्च यमदसीया नासा कामस्य तिलपुष्पमयी तूणामिति विधेयम् कीदृशी जगत्त्रयीजैत्रशरत्रयस्य तिल
पुष्पशरत्रयेण तदाहकामस्याविशिष्टाद्विवाणी दधत् कथमेतज्ज्ञायते इत्यत आह श्वासितपवनपरिम
लापिकानुमेयाम् अत्र कुसुमरूपबाणाभावे सदभिः पवनः कथं निर्गच्छेत् तस्मात्तलीतिगम्यते इत्यर्थः ३५

१३५

मेमध्याधरोष्ठलेखोमुखचंद्रेणसहोदयइबन्धूकबन्धूभवइबन्धूककस्यमतुल्यंभवदेतत्तस्मात्मानंमुकुरणीमकां
त्याकन्ताशैशववयौवनसम्बन्धिनीसन्ध्यांसन्ध्याभवासन्ध्यानांनाकथयति अतएवसन्ध्येतिव्याचष्टे इत्यर्थः सन्ध्याच
चंद्रेणसहवोदेति नदयतिरक्ताभवति दिनरात्रिसन्ध्याचभवति ३९ अस्याएषोधरोबिम्बस्यमुखेंदोः स्वयाभूः स्वया
यांभवतीतिस्वयाभूःप्रतिबिम्बोयुक्तःअन्योपिप्रतिबिम्बश्चैवस्यजलादौभवतिअथललाटभवति अयंसभावतप
वाधरःस्वयाभूःस्वयास्थानेच अनयवप्रतिबिम्बोयुक्तःअथवानयुक्तइत्याह अथवेतिपत्लानुरेतसवंदस्यलक्ष्मी
कांतिर्द्रुमहत्तमभाजयमानमुवानेहत्वरहितेइत्यर्थः ईदृशेदेशेभवति अस्याधरस्यमालक्ष्मीविद्रुमेविशिष्ट।
बन्धूकबन्धूभवदेतदस्याःमुखेंदुनानेनसहोदोजितानम् रागश्रियाशैशववयौवनीयामत्र
देमादस्तन्ध्यामधरोष्ठलेखा ३९ अस्यामुखेंदोरधरःस्वयाभूस्त्विबिम्बस्ययुक्ताप्रतिबिम्बएवः।
तस्याथवाश्रीर्द्रुमभाजिदेशेसम्भाव्यमानास्यतुविद्रुमेपि ३९
द्रुमवत्यपिदेशेसम्भाव्यमाना अतोवैलक्षण्यान्तुचंद्रप्रतिबिम्बतानयुक्तेतिभावः इतिकेचिदर्थान्तरंव्याचक्षतेतेन
इत्युक्तम् मुखचंद्रस्यैवबिम्बत्वेनतस्यापिमुखचंद्रस्यैववाक्यपरामर्शीवक्ष्यः नस्यहत्वदीनदेशेकोनिरधरस्यतत्सह
त्वेपीतिकृतोविशेषावगतिरिति तस्मादग्रिमएवार्थः अस्याःमुखेंदोःसम्बन्धीस्वयास्थानभूतोधरोबिम्बस्यापि
नफलस्यप्रतिबिम्बःसदृशोयुक्तोरागमान्यवरस्यवनाहिसाम्यात् अथवानयुक्तःतस्यबिम्बफलस्यद्रुमवतिदेशेत्व
निर्लतासम्बन्धेपवशोभमानत्वात् अन्यत्रकटिति विशीर्णत्वकत्वात् अस्याधरस्यतस्याःकोनिर्विद्रुमेप्रबालेद्रु
मेरहितेपिसम्भाव्यमाना अतोनयुक्तःप्रतिबिम्बभावइत्यर्थः ३९

नै० प्र०
स० टी०
१३६
136

अत्यरागादत्यरुणिमात्वरागाश्चेदमेवेतत्परं निर्दिष्टपति बिम्बं बिम्बफलमिति जाने बिम्बफलस्य चैतयोरादधरत्वं तन्मू
नतं स्पष्टम् अनयोर्बिम्बाधरयोर्न्यूनाधिकभावलक्षणविशेषग्रहणे शक्तानां जनानां नाम्नि विभ्रम मधरश्चेति
नाम्नि विभ्रमो व्यत्यासो जायते अथ रसोष्ठस्य बिम्बनाम बिम्बस्य च फलस्य बिम्बाधरनामयुक्तम् बिम्बोदोष्ठनाम्नः
अधरे च न्यस्तं बिम्बफलम् अत एव तस्यैव फलस्याधरत्वम् युक्तम् तत्र विशेषदर्शनशक्त्याभावाज्जडाः कवयोऽधरे
बिम्बाधरपदमवदन्ति बिम्बे च बिम्बपदमिति भावः ३७ मध्योपकण्ठावधरमध्यरेखायाः समीपवर्त्तिनावधरो

जानेऽतिरागादिदमेव बिम्बं बिम्बस्य च व्यक्तमितोऽधरत्वम् द्वयोर्विशेषावगमाक्षमाणां नाम्नि
भ्रमोऽभूदनयोर्जनानाम् ३७ मध्योपकण्ठावधरोष्ठभागौ भातः किमप्युच्छ्रितौ यदस्याः ।
तत्स्वप्नसम्भोगवितीर्णदन्तदंशेन किं वा न मया व्यधायि ३८ विद्याविदर्भेन्द्रसुताधरोष्ठे
नृत्यन्ति कत्यन्तरलाभभाजः इतीव रेखाभिरपश्रमस्ताः संख्यान्नवान्कौतुकवान्विधाता ॥

ष्ठस्य पूर्वापरभागौ किंचिदुच्छ्रितौ यतो भातो भासेते अथ तस्य मध्यरेखायास्तानौ किंचिन्निम्नौ तन्मध्यदेशो किंचिदुच्छ्रा
यितिस्वभावः तत्रोच्छ्रितत्वे हेतुः स्वप्नसम्भोगे दत्तदशनखण्डनेन मया किं नाप्यधायि मत्कृतखण्डनेनैव किमुच्छ्र
ता जातेत्यर्थः ३८ भैम्या अधरोष्ठे नर्त्तकमध्ये बलाभं भजन्तीत्यन्तरलाभः अन्तरभेदाभाजः इति पाठे नर्त्तभेदं मर्क
तं भजन्तीति ताहशयो विद्यास्त्वत्तदर्शकानि बिलसन्ती अतीव निश्चलसो विधाता कौतुकवांस्ता विद्या रेखाभिरजो
गणत् अधरे दृश्यमानरेखाः स्वाभाविकाः ३९ इयं मधुराधराभैमी मया निशान्ते प्रातः स्वप्ने सम्भुज्यमाना तद्भू
नादृष्टा इयं मसीम निरवधिलावण्यपयसस्तादृशोरदशोष्ठयस्याः सेयं भैमी मयैकत्र प्रतिपद्यते वा माभाति काः स्व

मः सद्यः फलं दर्शयतीति मम प्राप्तेर्जीते वेत्यर्थः ॥५॥ बुधो भीमीसमन्महासम्सहस्रांशमपि चंद्रस्य यदिमस्मा
दंकृतं तेनुग्रहेणाददाति तन्नहितमेव सहस्रांशमपि चंद्रस्य यदिमस्मादीकृतं तेनुग्रहेण ददाति तन्नहितमेव
सहस्रांशं निर्मिश्यनी राज्यथिनामचकल्कनेकौमुदीभिः सायनश्रूनाभिः पूजयिते त्यर्थः सर्वद्रः कौमुदीना
जन्मसफलेकृते यत्तमोराजनाकरणेन सफलेकृतेनेत्यर्थः सहस्रांशमिति सहस्रंचसावंशश्चसहस्र
तमोशः सहस्रांशश्पतश्पते यथा त्रिभागशेषासु निशासुत्र तृतीयभागशेषासु निशास्वित्यर्थः यथा गुरुमिश्राधानाग्रडा।
सम्भुज्यमानाद्यमयानिशानेस्वमेनुभूतामथुरायुरेयम् असीमलावण्यदृग्दर्थैक
थ्यमेयवम्प्रतिपाद्यतेवा ॥५॥ यदिमस्मादीकृतेनरूथाशोषेशां सहस्रांशमपि क्षितस्य त
कौमुदीनां कृतेनमेवनिदिश्यदेवः सफलेमजन्म ॥६॥ वंद्राधिकैतन्मुखचंद्रिका।
णादयनेनकिरणाङ्कनानाम् उरस्मरम्लपृषद्विनीयरदावलिद्वन्निविड्वाहतम्
पानाद्रुसैलोपः ॥ चंद्राद्धिकंचंद्राधिकम् यतस्याःमुखमेनन्मुखम् चंद्राधिकंचतदेतन्मुखंचचंद्राधिकेन।
न्मुखेन तस्य चंद्रिकाः तासां कीदृशीनां यनानां निविडानां विड्वहंदंविड्सम्सदृदोदावलि दंहन्तिदनपं थिद्रुय
मिवाचरति कीदृशं नाकिरणानन्तोमुखेचंद्रात्किरणं त्रुणं न स्मान्ननोद्रायनमीषद्दीर्यंम् यद्धानप्यवा।
दृस्यकरणान्तेजसोहेतोः करकवद्धनानाम् कठिनानां चंद्रिकाणामीषद्दीर्यं यद्धानानां चंद्रिकाणां ते
षु विड्षु किरणं पुनः पुनः स्वरणेनस्मादीषद्दायनम् पुनः कीदृशं पुनः स्मरंतीपुरः स्वराणि तानि चतानि म
स्तानि च पुरस्मरस्तु स्मानि ईदृशानि पृषन्ति द्विनीयानि यस्मान्तत्पुरस्मरस्मरत्पृषद्द्वितीयम् अयमर्थः चंद्रिका
णां के विद्वि यवः पूर्वंपतिताः संतो यस्त्वनदन्न पार्थिमायाजाताः पुनस्तासामेव चंद्रिकाणामुपरिभागंसल।

नै॰ च॰
म॰ टी॰
१३७

137

ता: पुनः पुनश्चन्द्रिकाच्छलेन कठिनीभूता अतएव सैनेलभ्यमानतया किं विदायितायो विंदवस्तेनपविद्भन्न
पांथिप्रायाजाता इति यथा येनाम्बुपिण्डलान्नलक्षितो विन्दवः केचित्पतन्ति केचित्तत्रैवलम्बमानाः सुधा
दायिता भवन्तीति यतः शुद्धयोर्नभसि पारमार्थिकः केचिन्नविंदवः इमिल्पेनेनपतिता विंदवोऽवष्टम्भेन पुरस्स
मस्तस्तेभ्यो ननचपतितो विंदव इति कथयेति तत्रोपपत्तिर्विमृद्भिर्विचारणीया नास्माकमल्पमतीनां शक्तिरा
स्तीत्युदासितम् चन्द्रिकाणां शिशिरयुगादाहृतं विज्ञेयम् ४२ समेषायाविरहपीडितयामर्कासेवनस्यान्त्
कारकत्रिलस्याविभातं तस्य सेयमुभेमीमस्न्या विभाति कीदृशीमहेन्द्रकाष्ठा प्राचीदिशं गतस्य रागस्य कर्त्री।

सेयं मुभेमत द्विरहान्निमज्जतीं न भीविभातस्य विभाति सन्ध्या महेन्द्रकाष्ठागतरागकर्त्रीं हि
जैः रमीभिः समुपास्यमाना ४३ राज्ञो द्विजानामिह राजदन्ताः संबिभ्रति श्रोत्रियविभ्र
मं यत् तद्देगराबाधादि स्वजावदाता श्च ना पतेनदवेमिमुक्ता: ४४ शिरीषकोशादपि
कोमलाभे वेदाविधायोगामशोषमस्याः प्रामभकर्षः सुकुमारसर्गसमापयन्नाविन्द

महेन्द्रस्य काष्ठा सुन्दर्यंगतयोनुरागडवमुद्रा ४५ तस्य कर्त्रीचकाष्ठांकर्णी स्थितेऽदिशि द्विजैर्ब्राह्मणैर्दन्तैश्च
समुपास्यमाना ४३ इह द्विजानां दन्तानां पंथ्यो राजदन्तादन्तानां राजानः राजदन्तादिषु परमिति परनिपातः
यद्यस्मात् श्रोत्रियविभ्रमं श्रेष्ठविलासं धारयन्ति ततो द्वेनो द्वेगाना कमुक्ताणां सामन्तादि नाम्नः पामा
जितेन तयाभिमेलापवेत्रतारोपि राजदन्तामुक्तामौक्तिकानीति जाने अथ च द्विजानां ब्राह्मणानां पंथ्यो रा
जदन्ता राजनंतः स्वरूपधेषाने श्रोत्रियाणां विभ्रमं यतो विभ्रति ततपवेनो चता रोप्य हेगराबाधादिनो म्दो
जाग्रद्वितयापुष्टाः सन्तो मुक्ता मोक्षंगता इति जाने इत्यर्थोन्तरयति: पतेनचत्रयः तालनारिकेल क्रमुकाः

पूर्वोद्दिष्टा हिंतालहृत्तालादिनाम्ना नारः उच्यते च तालराजो हृयस्तालो नारिकेलस्तु लांगली चापलोलतरुर्गः क
मुकोऽथ खवाकः खेचरो यस्तत्फलमुद्देगमिति च दिनालसद्दिनास्य यदुक्तमदः ४४ विविधरत्नाभेभ्यः समस्तसखिवृ:।
शिरीषकुसुमकेसरपुंजादपि कोमलेति मायसुकुमारवल्लरी गौथिता तोऽकर्षः मन्त्रस्मावाचिमन्द्रतनुश्रद्धा कोमला
कर्षिता नूतनस्नेहसमापयत् वाचोऽधिकं कोमलेनाल्लीन्यर्थः ४५ सकाचित्कामा हृयवादिनीस्त्रपनिबद्धेमा आसहि
जराजजनो मुखे च हृद्धि मोहमास्थ द्विजेन पादिणा विश्रेणा च पिकेन कोटरेषु न नरुभ्यो भेद्दे भिन्नाक्षमनुद्रुमजाने
नकि वानाथी यते पिकादापि मधुभाषितमस्यास्त्वमर्थः ४६ पकस्य श्रीविष्णोः अयणा हेतोः सपत्नी लक्ष्मी पद्मा

मस्तनवाणा हृयवादिनी सा का विहि द्विजेनोपनिबद्धपिकेन अस्याः किमास्य द्विजराजतो
वानाथीयते भेदमुजातहृष्यः ४६ पद्माकसद्मानमवेत्य लक्ष्मीमेकस्य विष्णोः श्रयणात्स
पत्नी आस्ते ऽधमस्या भजते जिताङ्गस्सा स्वर्नीतहृद्विजिगीषया किं ४७ कण्ठे वसन्ती वत
वायदस्याः सरस्वती वादयती विपंचीम् तदेव वाक्यं यमुखेमृगाद्याऽनुविधेयवाक्यं श्रोतुः
श्रुतौ याति सुधारसत्वम् ४८

स्पोकनपरिभागाः स्तवसद्मयस्याः साता
मीहशीहृष्टा तद्विजगीषया किं श्रीवाणा
जितकमलमस्यामुखे मुसेवते ४७ अस्याः कण्ठे वसन्ती विचक्षणा श्रीवाणीवीणां यद्वादयते देववादनं स्म मास्या
मुविधेयवाग्यया वाम्भूनाः श्रोतुः कर्णामृतरसत्वं भजते ४८ इयं भेमी स्वभुमाय रमाः शोभातत्यास्समा श्रो
निर्मीणनेत्रे स्याम् खेमुनमष्यवेदस्मा किं विलोकिनास्यान् यतो हेतोः स्त्रिवुके इषनिम्न सुत्वंजवाधस्याङ्गाता
गुलियन्त्रेनवा गुल्या कृतं निष्पीडनमिव राजते ४९ अस्या यास्त्रियं मुखं प्रियामुखमिव भूत्वा चन्द्रो राजमयस्य च

नै·च·
स·टी·
१३८

वालेन्दुसम्पूर्णवालेन्दुस्वेच्छया ... मण्डलानि मिमीते प्रयमानमथ यद्विम्बलीलां
योपयामसेन स्त्रवीमे जयति वालेन्दुः सम्पूर्णवालेन्दुर्वा ... मण्डलमस्य अथ यद्विम्बलीलां वभारे भन्वयः ५१ मुलक्ष्मवा
वभार वाम्लमिति निष्टप्य ... नखैः स्ववायधिमण्डलमस्य अथ यद्विम्बलीलां ... मसमाः मैष्याः पूर्णिमा ... जिनामितसंपूर्णा सम्मुखस्य मग्नि मायिकन्ना
दयदर्यमिदु आलक्ष्मीयः ... पूर्णिमा ... जिनामितसंपूर्ण ... वालेन्दुर्वा ... मिदुः वे
लकाका कथ्यनास्तिनाथः भूदेवकलकवाङ्ङ्दथानाय सम्मुखस्यान्तीयो भागो वालोल लानोर्यमिदुः
किं विधेयमिति हृष्टमामसमाभी धृतस्त्रवाय श्रितकेचि
विलोकितास्यान्मुखमुन्नमय्य किं विधेयमेधे हत्तुमा समाभी ... जयमयैवाङ्कम
कान्तिनिर्मलमनोगगुलियत्रतोव ५१ प्रियामुखीभूयसवीद्विमोगजयमयैवाङ्कम
यवेयेन इमोवभारयद्विम्बलीलां नसैववालेकरवक्रवालम् ५ अस्मामुखस्या
नपूर्णिमास्यपूर्णामस्जिनामद्विमाद्विमोगम् भूलक्ष्मवाङ्दथदर्यमिदुन्वालक्ष्म
तीयः स्वलयसभागः ५२ वायनथानामुखपद्ममस्याः सस्वाजममभोजकुलोविलेपि
मनोजराजोदतनोदसौ योनेत्राभिषेयावतपवमेवाम् ५२ द्विवारजन्योरवविसामभीतेः
वेद्वास्वजेनिलिपनः स्वलक्ष्मी आयेयदास्याननदाः नयोः श्रीरेकश्रियेदत्तकदानः
लभुंसवार्थेसमेशाकमुखस्यान्तीयोमागोभालोललाटोर्यमिदुः गङ्गेदसार्थे अतश्चेत्स्यान्मुखस्यैकमेवनाथः
५२ विरचोस्यामुखकमलेसकलेपि ... लसमागामकरोत् राजाराजासम्राट् नन्वयनायोमराजराजोमरो
ज्ञानोराजा नवह्नीयामुखस्यवान्तिनीसवामतपवसम्राट्कृतः ५२ द्विवारान्योर्ययाकंमंस्त्वर्थसामाभ्यांभीते
वेद्कमलस्वसोभाभिमयामुखयतानिलिपनस्तदानुयोस्व ... गतपुष्कोनेव पक्षस्यान्यतस्याश्रियानिदं
पुरवकदाकानरमणायेनअपितमवदेव नेनजायतेचेइपद्याभ्यास्वकानिः पर्यायाः।

१३८

नातज्जनकाज्जलान्तकाश्यामग्रस्तथाप्तादृशेन मित्राद्दर्पणासंज्ञस्य भेमीमुखेशोभामतिविम्बं विभूषणो।
याविनकेकदाविदन्यर्थ्यथन्तः खलु जलेप्रतिविम्बो जलक्रीडादिषु याहक्त्रिकः नतबुद्धिपूर्वकं जले प्रति।
विम्बावलोकनेनतस्यनिषिद्धत्वान्मतिषुप्तात्रेष ५४ यत्नेदृश्या यतिष्ठमानाप्रात्मनेप्रकाशनायाः प्रकाशन
प्रतिज्ञात्मथ्ययात्योसचेनात्मनेपदमानस्य स्मावङ्कस्याशपाज्ञी एषमानइतिसम्प्रदानसंज्ञया चतुर्थी ई
दृष्पः पद्मिनप्रसादिनपद्महस्ताः सत्याजलकेलीप्रमदे देवादितिभिर्मितांप्रमितादृष्टाभितघ्यः भेमीमु
प्रस्यामुखश्रीप्रतिविम्बमेवजलाश्वतानान्मकृदाश्वमित्रान् अत्यर्थ्यौ यन्तः खलुप
द्मचन्द्रो विभूषणो याविनकेकदाचित् ५४ अकोयपत्नेखलुतिष्ठमानाभैमीमितामि
तिभिरस्तुकेली भैमीमुखस्य श्रियमुमुज्जित्वा या चिंतिविन्ताविनपद्महस्ताः ५५।
प्रस्यामुखेनैव विजित्यनित्यस्पर्धीमिलत्कृकमदोषभासा प्रसह्यचन्द्रः खलुनत्यमा
नःस्यादेवतिष्ठत्वविशयाशः ५६ विधो विधेयिन्विमवशनानिलाघलोपकृद्गुरा विधेत्रा
मासिमासि अभंगुरश्रीकमिमंहितस्यामुखेंदुमास्थापयदेकशेषम् ५७
खस्यशोभायाचेति याचनिरूमयपदीयान्तः ५५ मिलनीकृकमभेवदोषभासयस्य हशेनभैम्यामुखेनैव विजि
त्यनित्यस्पर्धी चन्द्रो बलादसमानस्तिष्ठन्नपि विशयवपाशोयस्य हशः स्यादेव ५६ विधिर्मासिमासम्मावस्या
निशासुचन्द्रस्य विम्बशनानिलमालमालध्यके दन्ने आभीलापेनमुलच चकारान्कां च आभीलाप दे
भवतइति वक्तव्यम् भग्नेनेस्वयमेवनिभंगुरा भज्जोमासमिदोषुरच अभंगुरश्रीर्यस्य हशमस्या भेम्यामु
खेंदुसकेशेव मास्थापयत् यथापाहशाहुसरूपाणामेकशेषएकविभक्ताविनिसरूपाणां शब्दानामेक
शेषोभवति अत्रचलक्षणेनेशिष्टएवशब्दः सर्वषामर्थमभिधत्ते एवमेकशेषकृतोमुखचन्द्रएवसर्वं चन्द्रकान्ति

विक्रमाङ्कचरितम् ८१

नै.ष.
स.टी.
१३५

139

कपोललिखितपत्ररचनारूपान्मकराङ्कितोः मध्वजो भ्रुवौ यत्नुमाजगर्त्ति जिगीषुरयं वेणामधुनावसंनेन वज्यहृदय
पीतुवक्त्रमखोवयस्मिजानाति पिवयमः तथायरेणाभीमेन मधुनामेरयेनाकृणाभवद्धृयस्यास्य इहदृशः कामोवुनि
भ्रीतिनिजधियांचावलम्ब्य इह भैम्यामस्ति ५८ वियोगस्यविषमस्तेनोचितनेत्रकमलव्याजेन दत्तेदानजला।
पुष्पंचययोस्तावीदृशावस्याभैम्याई दृशाविपिशिलापविपिशलस्यभूतो कर्णौ रतिकामाभ्यां देयौ निवद्यपूर्णौ
शङ्कुलौ किमुइत्यर्थः कर्णौ किं विपिनिर्वाण अथवा निवद्यमत्रपाव्रस्तणाभैमीसगौरंभेककर्णौ निवे।

कपोलपत्रान्मकरात्मकेन भ्रुवौ जिगीषुर्ध्वजमाजगर्त्ति इहावलम्ब्यास्तिरतिर्म
नोभूर्जन्यहृदयस्यामधुनादरेण ५८ वियोगवाष्पाचितनेत्रपद्मच्छद्मापितोत्सर्गप
यःप्रसूतेः कर्णौ किमस्या रतिनन्दनाभ्यां निवेद्यपूर्णौ विपिशिलमीदृक् ५९ इत्था
विशालेन पथातिवक्रः शास्त्रोच निश्चयस्तयाप्रवादः सोमस्याः श्रवः पत्रयुगे प्रणाली
रेववयावस्याभिकर्णिकूपम् ६०

इतयाश्चित्स्थाविनर्थः ५९ अतिवक्रो वंगगत्कर्थश्चक्रावेवी
यस्मान्तज्ञश्चशास्त्रोच निश्चयस्तयाप्रवादो येन मार्गेणास्याः कर्णरूपविशत् समार्गोस्याभैम्याः श्रवः प
त्रयुगो कर्णनालकद्वये प्रणालिकायारेखेव कर्णकूपसमुद्रवेधावुनि कश्मीरे प्रसिद्धकर्कनि ताडङ्कास्य प
सिद्धनामा अयमर्थः यादृशीप्रणालिकायारेखेव कर्णकूपसमुद्रवेधावति कश्मीरे प्रसिद्धनर्क इति ताडङ्कस
प्रसिद्धनामा अयमर्थः यादृशीप्रणालिकातादृशाप्रवादो भवति अत्र च ताडङ्कप्रणालिके कुंड
लाकारतायाङ्के अतस्तत्रगत्कृत्यवादोपि वक्रो युक्त इति अथवा यादृशः प्रवादस्तादृशोमार्गोपि भवति।
अत्र च प्रवादो वक्रः कर्णिकूपमार्गः अतस्तन्मार्गोपि वक्रताडङ्कयुगमप्रणालिके वक्रकर्णकूपे प्रविष्टइ।

ति इवशाह्वोत्तन्नमित्यर्थः तन्मेत्तायाम् ८० अस्याभेम्याः कृतीश्रवणे अष्टादशविद्याः स्वेरस्यिन्नार्थमर्थे
नवनवयदभतः कर्णीमध्योत्कीर्णगाम्भीर्येलेखोपयेदृशोनवांकत्नस्येवार्थस्य संख्यानवांकि नवांकपवेत्य
थ्रः कर्णीमध्यस्थितादिरेखानवांकरेखासदृशीभवतीति निपातनहत्वादिषु दर्शनाद्वयोर्योगएकं पदं नवे
तियथानदीत्यादि ८१ किङ्केरतरेणाभग्नरेलास्व यमेवक्षिप्यते इति किङ्करं क्षिदि भिदेङ्के देकरम् अमुना
कर्णालत्वरूपेणपाशद्वयेनकृतानङ्गीकृताः सामाआयासस्यन्नतिं विस्तारयेनस्मः अनङ्गीकृतायामसन्निति

अस्यायदष्टादशांसे विभज्यविद्याः कृतीदधत्वर्थमर्थे कर्णान्तरोत्कीर्णगभीरलेखः
किंनस्यसंख्येवनवानवांकः ८१ मन्येमुनाकर्णालनामयेनपाशद्वयेनक्षिङ्केरतरेण प
काकिपाशांवरुणांविजिग्येनङ्गीकृतायामनतीवतीषः ८२ आत्मैवतातस्यवतस्थु
जस्यजातश्चनवंदीक्षवितः स्मरोपि नस्थापयोः कर्णालनेञ्चेवाजपं प्रशंसन्मयीविपिजा

कामपुकाकिपाशंवरुणां विजिग्ये किमस्याः ८३ इतिमन्ये अनायासेनजितवानित्यर्थः वरुणः क्षिङ्केरेकपा
शः अयंनक्षिङ्करपाशद्वयवानित्युत्कर्षः ८२ जनकस्यविधेयत्वेनैववस्तुरूपमेवजातः स्मरोपिचनदीक्षिता
चितः आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेः तस्थापयोः कामधनुश्चार्ङ्खो कर्णालनेज्यो अस्याभम्याश्विपज्ञो कर्णान्त
ग्रंथीवंशनगंशोकिंसूत्वंचावन्नभागाः किम् ८३ सेयंग्रीवाश्रयंकाविर्णवबदृशोभिताप्रवट्टनिम्नप्रदेशे
नशोभितापिमानवकेनवद्वारेणालंकृता अर्थद्वाम सत्यमानत्वात् अवट्टन्याटकृकाटिका अर्थेद्वा
रोमाणवकइत्यमरः अथचावट्टशोभितापवट्टनिम्नप्रदेशेनशोभितापिमाणवकेनर्थद्वारेणालंकृता

नै.सु.
स.टी.
१५.
141

वालालेकतापि माणवकेन वाङ्गुने प्रसाधितेति विशेषः तथा यावद्ग्रीवाल्पंगतामाल्पंगनयोगपतोदयनापि स
हृपताभागखिलोर्ध्वकाममानेन प्रयमानहृपत्नस्य भावकातानामजनीति सहृपताभागाखिल ऊर्ध्वकतापि विभा
गोयस्यास्या अथवा आलिंग्यो मृदंगविशेषः तथा ऊर्ध्वकस्य यदुक्तं मृदंगास्त्रयो भेदा आंगपालिंग्योर्ध्वकाः
त्रयः हरीतक्याकृतिस्त्वांगो यवमध्यस्तथोर्ध्वकः आल्पंगपश्च वगोपुच्छो मध्यदक्षिणवामगाइति आलिंगप
नाद्वयतीसहृपताभागखिलोर्ध्वकेति विशेषः ९४ कविर्न गीतप्रियवचनमन्त्रचेतान्यस्या विधाता अपि ता
भेमया अधिकाएकाए विभक्तार्थी अयं भावः विधाता निरमासीत् अमीषां कविनादीनां वासाय सोयं विधा

ग्रीवाङ्कुरेणैव वा वदुशोभिनापि प्रसादिता माणवकेन सेयम् आल्पंगपतामपि वलम्बमानास्
हृपताभागविलोर्ध्वकाया ॥ ९४ कविर्न गीतप्रियवादमन्त्रान्यस्या विधाता अपि तानाथि
कारदम् रेखात्रयन्यासमिषादमीषां वासाय सोऽयं विबुभाजसीमाम् ॥ ९५ बाहुप्रिया
याजयतो मृणालं द्वन्द्वे जयो नाम न विस्मयोऽस्मिन् उच्चैस्तनश्रीत्रमनुष्यभनस्यालो
कृतेति [illegible] यदन्तः ॥ ९६

तारेखात्रयन्याससव्याजेन सीमां मर्यादां विभाजितवान् कण्ठस्य स्वाभाविके
रेखात्रयं भवति तन्नेत्रे तारेखात्रयेणाद्व नातिस्थानकाति भवति ततः कविनादीनां चतसृणामपि रे
खात्रयेण चतुः सीमाविभागः कृत इति भावः ९५ प्रियायाः बाहू मृणालं जयतो द्वन्द्वे कलहयुग्मयोः द्वन्द्वे
न भयो जयो भवत्येव नाम निश्चये बाहो दिनादेकमृणालजयो युक्त एव नात्रास्वर्यं अथवा द्वन्द्वयुद्धे जयः
पादिको भवत्येव अस्मिन् जये न विस्मयः तत्र श्लेषे चित्रमति चित्रम् भवनस्यापराजितस्य तु इति सर्वाम्सुघ्नमृणा

१५

लसमध्येनिर्यथनेवाथनाभावः अभावेव्यर्थीभावोनिमित्तिकमितिवत् उदाहरन्ति यथा लोकेन पराजितोऽधि
मत्वगोभवति इदं तन्निमित्तमितिनिमित्तदासार्थमितिभावः किं इ निमथ्यनेलोकमितिनिमरः ९६ अमसाविष
नेइतिअभेद्यः अदं अमयोयम् मावनेइवअमस्तुनाभिर्यस्याः सातस्याः कोमलाभ्यां भुजाभ्यां मृणालमजीय
तजिनम् तन्मृणालेनिविड्यंकमत्तिकाइयास्वमत्तीमत्कीर्तिषुनिमत्तेमत्ताध्यवस्यातोनिर्गतंनिर्यंवस्यता
लिकाका आत्येवेत्यर्थः अथवनिश्चितेमत्तेतनार्यमृणालमृतिर्निश्चयनिषियो मत्तंतंतवस्थयोरि
त्यमरः ९७ एकेभवकरजसांगुलिपंचकसङ्कुचनादिगुलेनरकोऽदेगुलः पद्मपवेभूणालम्पियाकवेदे

अजीयतनावेनतभुजाभ्यांदोर्भ्यांमृणालंकिमुकोमलाभ्याम् निःसत्त्वमालेयतनपंक
मत्तमत्तीमत्वनाकीर्तिषुतनिमज्जनम् ९७ रजसावसांगुलिपंचकस्यमिषाद्दसोदेगुल
पद्मभूमौ हेमकपुरोलिविशुद्धिपर्वाप्रियाकरीवंवशरीरमस्य ९८ यस्याः करस्पर्श
नगाविजेद्विन्वालःनमायःवेल्लपल्लवोयः भूयोऽपिनामायरसाभ्यगर्वेकवकथो
वाल्लनमप्रवालः ९९

मन्त्राविकारोदेहमःएकस्याः सोऽसदेस्य देहमपकसु वोयस्यास्य : विशुद्धाः निपर्वास्यिग्रन्थयः
सन्तिरेवोस्य यस्याःसानारशीरस्यपंवशरीरतियते ९८ करस्पर्शेनगर्भयतिरटभूतीतिवा करस्पर्शनगर्भिनी
गर्भग्रभिकाद्वायो रटस्पग्रभिकालायांवाइदशीकहि:शोभायसेदशायः पल्लवोवालनमत्वेवेनवशेशवेचस्रा
पल्लव पुनरप्यचरसाहस्राहकाररुंवंकाथवसपल्लवः प्रवालोनास्य प्रवालोवल्लकीदण्डेविक्रमेनवपल्लवे
प्रकर्षेणवालोमत्वेः प्रवालः पल्लवस्य करस्पर्शनादेववालत्वं माय अपिरस्पर्शयाप्रवालःकथनात्मित्यर्थः
९९

नै. च.
स. टी.
१५१

भवन्त्याः करो भवत्करस्तस्य सर्गो निर्माणं तस्मै भवत्करसर्गाय सृष्टिर्विधातुः सूर्यपदस्य अस्यैव भवत्करस्य सृष्टये कमलसृष्टि
र्मम हस्तलेखो हस्ताभ्यासः इत्युक्तमर्थमस्यामेव स्माहरिणेक्षणायाः वेधाः किमाहस्म करे
भ्यासलक्षणं प्रयुक्तिं विधायैव कथयति स्म पद्मनिर्माणाभ्यासेन तत्करसृष्टिं कृतवानस्मीति भावः ७० ममना
र्मलीलाहदाती ति नर्मदा रेवा च तद्रूपायाः अस्याः अभितः नभ्यतो दृश्या बाहुलता किं मृणाली तद्यस्याः रोमा
वली नाडी कुचौ किं उत्तस्थतुः नर्मदायाः अस्याः अभितो बाहुलतामृणाली मीनमर्दायाः सूचावत्तरीपमध्या
कामाग्निना शुष्यन्नदवालुवासोशवाद कथयन्नरोष्मशुष्यत्तनवालुवा नस्याः अभिमीनमर्दायाः सूचावत्तरीपमध्या
द्वीपं किमुत्तस्थतुः अन्तर्गतानामपोयस्योस्ते अन्तरीपं ग्रीष्मातपशुष्यमाणायाः नद्यामध्ये द्वीपोदयस्तद्योमृणाला

अस्यैव सर्गाय भवत्करस्य सरोजसृष्टिर्मम हस्तलेखः। इत्याह वेधा हरिणेक्षणायाः किं
हस्तलेखीकृतया तयाऽऽसाम् ७० किं नर्मदाया मम सेयमस्या दृश्याभितो बाहुलतामृ
णाली कुचौ किमुत्तस्थतुरन्तरीपे स्मरोष्मशुष्यत्तनवालुवारः ७१ नालं मृणा
दन्तुकाले मीनाङ्कनाम्नःस्योपनितेन तावत् पुरैव नाश्रितनन्तरमद्रीते कुचावकशोभगाः
स्तनपर्वतेगौ ७२

वली च युक्तैवात्र वल्ल द्वीपोत्थियामन्तरीपमित्य मरः ७१ पतितेन नालं फलेन तावत् कुथीवे
नरस्येमनिविष्टाक्रमेपिच इहशोकधीगणाः कुचावनकन्दे नभाङ्के पतितत्वादेव पश्चापतितेन नालं मद्रीते
नरमाश्रितं तं गामितिशेषः अतः स्तनपर्वते गौ कुचावत्कुन्देन मधुस्यादितिसम्बन्धः नरस्तसद्रानियेकथा
गीन्यपिविशेषः ७२ भैमीस्तनस्पर्धितया शातिक्षुद्रग्रान्ततं प्रामसाचस्पतस्मान्नादृशात्मसिद्धानि माणामा
निकादिका वीक्ष्य भकारः प्रसिद्धनामजातः अलिंजरः स्यामणिकः मणिकशरावादिकावीक्ष्यर्थः कुम्भका
रःकुलालःस्यात् कुम्भादिमणिकादिसृष्ट्वामेष्यन्तत्कुचस्पर्धितयाचानःशात्क्षुनिदपीनत्वेन स्वीकृतः।

नखार्त्तः ऊलालस्यापि कुम्भकारइति प्रसिद्धिः नत्र माणिकादिकारइत्यर्थः ७२ हारभेदा यष्टिभेदा कुक्कु
गुञ्जार्धगोस्तनाः गुच्छालयानि स्वच्छतमोदबिन्दुहेदमानि मुक्ताफलानि तैः फेनिलः फेनोस्यास्तीति फेना
दिलक्षणेतीलच्प्रत्ययः इन्द्रगोपकतयतिभागोयस्येदृशीभिर्मीणयायेस्सलेनमेघेच माणिक्यहारस्य निरूपपदमा
णिक्यंपद्मरागोवर्ण्यते रोहितश्रीवर्णकांतिर्निर्दिश्यत इत्यन्वयः सवाकुकांतिस्सुयोगोरोहृतिजायते इन्द्रधनुर्यथाशक्रधनुस्स
देवक्रतुरोहितम् ७४ यंयनिःशंकमुकुलितकमलोम्सुखमेवेन्दुमाहैलामांभेमामासुदीनदयनितिस्सनिगा
घापिकु चचक्रवाकयुग्ममीषदपि वियोगविरहमन्तर्न्नेवनप्राप्नोतीति विज्ञे श्यानेन्दुतानिवारणायनिःश

एतत्काचस्यार्थिनामाचहस्य यानस्य शास्त्रेषु निदर्शनत्वम् तस्मात्स्वशिल्पामणिकादि
कारीप्रसिद्धनाम्ना जनिकुम्भकारः ७३ गुच्छालयस्वच्छतमोदबिन्दुहेदाभमुक्ताफ
लफेनिलांके माणिक्यहारस्यविदर्भमत्र रूपयाथर्वेरोहितरोहितश्रीः ७४ निःशंकसं
कोचितपंकजोयमस्माद्दीनोस्तुवविदविम्बः चित्तत्याप्यत्तनकोकयुग्मंनत्तोकम
प्येवतिवियोगम् ७५ स्याभ्यांकुचाभ्यामितकुम्भयोःश्रीराधीयते सावनयोः कान्ताभ्यां
भयेनगोपायितमुक्तिकौतोयुग्मकामुक्तानकृणाविमायत् ७६

केत्यादिविशेषणम् यत्ताभ्यांकुचाभ्यांगजकुम्भयोःश्रीराधीयते अनयोःकुचयोरसौश्रीस्ताभ्यामिभकुम्भौ
भ्यांकाधीयते यतस्ताविभकुम्भौग्रामात्रिरहद्ममौक्तिकौ इमौकुचौतुप्रकटमुक्ताभूषणौचौवास्तवस्तगो
पायेतिस्वामीनुप्रकटमेवबध्वहरतीति भावः ७६ प्रान्तेकोटयोयस्सवज्रसमशानकोटिः करार्ग्रजाग्रच्छतको
टियसंहस्रस्तोपिययोःकुचयोरर्थीनाकुचौसर्वेश्रीफलेविम्बफलेनलयच्छेदन्तुकारयेश्वेत् नरामदिस्सुभ्रोन

नै॰ च॰
स॰ टी॰
१५२
152

मध्यटीमपि सत्त्वमपि वटं हृत्तमपि लक्षेन जातम् वस्त्रमास्त्राश्रीफलेन वटं हृत्तमर्हति अपित्तु विल्वहृत्तमेवेति अ
र्धचक्रराग्रे जाग्रन्त्यः प्रातेकोटयो दृशसंख्याय स्य सोपिपयोरेखाणां ना विमो कुचो सर्वलक्ष्मीफलेन लयेन्नेत् तदी
न्मदिस्म मध्यटीमपि वराटिकामपि लक्षेन जातेन तयोगपमित्यर्थः ७७ वहतेन पंकिलेपिक्कलेस्तनावटे स्तनयोः
खवटः आपत्तनस्त्ववटो मध्यः निरवलम्बनस्तेसनहृदयः प्रदेशोवटः तत्रयावनोभुवानायावधुवे साकल्पमयोभावः
तत्समानसानोजातस्यस्खलनस्याथेयस्येत्यर्थः रेखाहारावलीरत्नमयूखधारा काराश्कुरवन्ति ७८ मध्येपिती

करग्रजाग्रच्छतकोटिरेखाीयमे विमोनोत्तुलयेत्कुचोचेत् सर्वेन्तदाश्रीफलमुन्मदिस्म
जातेनवटीमपिशुनानलक्षम् ७७ स्तनावटेचंदनपंकिलेस्मा जातेस्ययावधुवमानसानां
हारावलीरत्नमयूखधाराकारास्करेतिस्खलनस्मरेखा ७८ तीर्णेनमध्येपिसतोदरेण
यस्याप्यतेनाक्रमणं वलिभ्यः सर्वाङ्गशुद्धौ तदनङ्गराज्यविजृम्भितं भीममभूद्विचित्रम्
७९ मध्येतनुक्रान्तयदीदमेषंवेधानदध्याक्कमनीयमेषाम् केनस्तनौसम्प्रतियौवनेस्याः
स्रजेदनन्यः प्रतिमौ गदीमः ८० तीर्णेनमध्येसतोदरेणवलिभ्यो रेखाभ्य आक्रमणं यन्नाप्यतेतदनाक्रमणं सर्वा
गानांशुद्धिः सौंदर्ययस्याः सा तस्यां भैम्यां चित्रं मदनराज्यविजृम्भितं अभूच्च तदभीमम्भुविभयंकरं भूमौ दुर्गमध्ये
पिसतोदरेणत्तीर्णेन सर्वेषामंगानां स्वामममात्यादीनां शुद्धौ सवश्यनायां सत्यामपि वलिभ्यो बलवद्भ्यः सकाशा
दाक्रमणं न प्राप्यते इति यत् तदंगहीनस्य राज्यविजृम्भितमिति विचित्रम् अयमर्थः यो दिस्त्वयं मतीर्णः प्रतीर्णो
गः शत्रुक्रमोपरोधमध्यपतितः स सर्वांगसम्पन्नैर्बलिभिराक्रमितेयुक्तः इदं चोदरमेवं विधमपि नाक्रम्यते प
तदंगहीनराज्यविजृम्भितं भयंकरं भुवो दुर्गस्यावष्टम्भमात्रादिति विचित्रमित्यर्थः ७९ अस्या इदानीमदमीयं मध्य

१५२

तनुत्कृतमस्तु रम्भांविधायवेधानिर्मीताकमनीयमंशेयदिनदध्यात् नर्हिअन्यंप्रतिमिमीतइति अन्येनवाप्र
त्यमायस्यास्मीतिवान्यप्रतिमानेदृश्यगकोतिर्यस्यास्या अतएवाशोभमास्तनोकेनापिनसम्प्राप्तियोवनेमृजे
त् नकेनापिपतत्तुल्यवस्तुभावादित्यर्थः ८० इयंसुभगाभैमीकदाचित्पत्यासहार्धतनत्समस्यामर्धशरीरम
स्त्वर्धंगौरीवकर्त्री अनयातनेलट् इतिविचार्यैवविधिरस्यामध्येरोमावलीमेवमेचकसूत्रंनिदधेयथा
शिल्पीकाष्ठादौनूनाधिकत्वपरिहारायमध्येमकज्जलसूत्रंपातयतिनिक्षिपतीत्यर्थः ८१ रोमावलीवरज्जु
स्तांतथाकुचकलशौगम्भीरंनाभिकूपंचप्राप्यमद्दृष्टिस्तस्याविरमेत् तस्मिन्दृष्टापिपासेदित्यमरःवि

गौरीवपत्यासुभगाकदाचित्कर्त्रीयमप्यर्धतनूसमस्याम् इतीवमध्येनिदधेविधाता
रोमावलीमेचकसूत्रमस्याः ८१ रोमावलीरज्जुमुरोजकुम्भौगम्भीरमासाद्यचनाभि
कूपम् मद्दृष्टिरस्याविरमेयदस्मान्नैवावनेपास्यचयेनतृप्तिः ८२ उन्मूलितालाल
नविलाभनाभिच्छिन्नसत्वलक्ष्यकेवलरोमदाम्ना मत्तस्यसेयंमदनद्विपस्यप्रस्वापव
प्रोच्चकुचास्तुवास्तु ८३

रमेत् व्यापविरामेरमइतिपरस्मैपदमनिवर्तेतेत्यर्थः यथाकुम्भादीनांसिञ्चयेनवस्त्रेणायदिगृहीत्वावस्थात् कूपपतो
सिञ्चयेनकृत्ताःप्रविशन्तीतिवहलतृष्णायासिक्तोरज्ज्वादिनायातिरिक्तमस्तदेनेत्यर्थः यथाग्रभीरज्जायनस्यात् वत
वैदे ८२ उन्मूलितमुत्खातंनेयदालानंबन्धनस्तम्भस्तस्यबिलेनतत्सदृशीनाभिर्यस्यास्याः छिद्रेणस्खलत्केव
लमवरमोदामयस्यास्माभिच्छिन्नानिधाबेनामौछिन्नतिःसमासः प्रस्वापवप्रातुस्वस्कुम्भौयस्याःसेयंभैमीमत्त
स्यमदनद्विपस्यवास्तुवेशमभूर्गजशालास्तु ८३ स्वस्याभैमीवीक्षचायमस्यइस्वस्यतैलत्रुष्टोवेतदेवैदमयन्तीसम्ब

नै.ष.
स.टी.
१५२
153

न्निभी रोमावली वक्रवैव क्रमत्वमानि वतन्मध्यं ललाटं च मत्पीव माल्यगनादेकवद्भावः तस्मिन्मस्तेः पसरा
सम्वैङः स्थितैरपि सकाममवीरैस्त्रैजयनशीलः पतद्रूतम् ८४ पुनरुक्तवाङ्क्रा कोपगतार्थः ८५ हह स्य
लेवकनकफलकेन त्रग्रथि स्थाणनिवद्धान्तकचालनायामुत्थः पुष्पाणीति षंकरसामस्तद्रूलस्य प्रतिविंब
नस्य वेशाद्रजनादवेयस्य प्रशस्तिः दृश्यतेइतिशेषः नायमलीकत्वमम्मालम्पतिविंबः किंतु हह स्य लीकत
कपट्टेलिखितारजनादवमयीमदनस्य प्रशस्तिरित्यर्थः ८६ पितविंसोः स्वदर्शनेन चक्रेणासमवेजितवि

रोमावलीभूः क्रमत्वमैः स्वमावैवापेशभिमिथ्य ललाटमत्पीं व्यक्तेरपिस्यात्मनुभिरेनदीये
जैत्रः सपित्रैरतिजानिवीरः ८४ पुष्पाणि वाणाः कचभाललानि क्रवोधनुर्वालमलक
विम्बः रोमावलीमध्यविभूषणं ज्यानथापि जैत्ररतिजानिनेनः ८५ असाः खलुप
स्थितिनिवद्धकेशमलीकदम्बप्रतिविंबवेशात् स्मरप्रशस्तीरजतादवेयं हहस्थलीद्रष्ट
कपट्टिकायाम् ८६ चक्रेण विश्वं युधिमत्स्यकेतपितजितं वीक्ष्य सुदर्शनेन जगा
ज्जिगीषन्तनुनानितम्बमयेनकिं दुर्लभदर्शनेन ८७ रोमावल्पदण्डनितम्बचक्रेगुण
वलावण्यजलेचवाला नाहत्पण्ररूपस्यचक्रमकर्तं न्निभर्निशंके सदकादिचक्रम् ८८
स्वंवीदपकामोनेनितम्बमयेन किं दुर्लभदर्शनेन चक्रेण जगज्जिगीषतिकिम् विलोक्यकं सुदर्शनं असा
नतुर्दर्शनमितिविशेषः ८७ रोमावल्येव दण्डो नितम्ब एव चक्रं तेहेतथा गुणगुणं सौंदर्यादिकं सूत्रं तथा
लावण्यमेव जलं तान् पणरूपस्यकुचकुम्भाकारस्य सदकादिकारणमम्मूहं बाला विभर्तीति शंके कुलालस्य
कुम्भनिर्माणे दण्डचक्रसूत्रसलिलाचीने हि सहकारिकारणानि भवंति एवं नारुण्यकुलालस्येत्यर्थः ८८

केनापिवक्तुमनुचितेनांगेनचलपत्रस्याश्वरूपस्यपत्रंविजेतेंगाविष्यतीकिम् दवीशुभामार्गेणेश्वरादिः नचेऽवी
ष्ठानेनदीनवक्त्रेणस्थानहत्वाणापयेभ्यः सकाशादिशेषेणतस्याश्वरूपस्यपत्रस्यऽनोभयेनकस्माज्ञात्वाकम्पमानत्व
······ ष्टोभः एवमुत्तरत्रापिविले
अत्यपत्राणांकम्पोनास्तिप्रसन्नऽतस्मादित्यर्थः ८५ ······ स्यान्मुष्टित्र ······
खोत्तमावेल्पश्चयस्याः तामाचतिलोत्तमातिलपुत्रादमुतसाच ऽकस्तष्टीविम्भाकदलमावयतोदृष्टेह ······
यंभम्मकवानीकाश्वरसाविचलेखोत्तिलोत्तमारम्भादीनांप्रलक्षणनिमित्तकौतुकनिपूरयति ८९ रम्भापिकदल
पिलवप्रकाण्डमपिनैवविक्रयतिनविक्रेनहिविविषुणविवेकऽनाजानाति एतस्मादुद्ववनविक्रयतिनविक्रेनहि
ध्यैवनकेनापिविजेतुमस्यागावेष्यतेकिंचलपत्रपत्रम् नचहिशेषादितवक्त्रेदेनमत्वस्या
······ रंमाचयहत्वत्वहिः
लकमपत्त्वऽनोभयेन ८५ मुष्टिचलेखोचतिलोत्तमा
······ लक्षणकौतुकानि ८० रम्भापिकिंविक्र
यत्यात्ततः पूरयतेश्रमेत
यतिप्रकाण्डेनचात्मनः स्वेनतचेतहत्व स्वसेवयेनोपरिमादथानापत्राणिजागर्त्यतथा
त्वमेण विधायमर्थ्येनमयश्चदेवेमुचेतपातिः स्वमस्तारभावम् जाग्रचनाचेमादलीवा
लोयस्त्वायदिस्मादिदमत्वाहः ९२ नातिषेनहेतुनानयापूर्वार्थमेणास्वा
विविषुणविवेकऽनाजा इयंतत्वपरविवेकाभावात्परमि
सेवोपरिपत्राणिदथानजागर्ति अन्योपिवादीप्रतिवादिनिग्रहावलम्बनंऽकरुते यत्नस्थी
त्वकेनममात्मनिकरोतीत्यर्थः ९१ अपश्चरंमरुपीनेकऽनाकन्दसमस्तकष्टदशास्यायवोत्तिनात यहास्यर्थी
नमुपरिभागं अपश्चरंऽनास्पूलमस्तलभागस्योपरिकरोतिकमानीर्णानिमत्वेनवस्याश्रभागस्याथः करणेप
······ ग्योऽस्मासंभवतीति इपोभिरात्मीयममारंसंमुचेच्छेत् बलीयोजाग्रचेकातशीत्यमस्तविसंचनाचेत

नै॰च॰
सं॰टी॰
१५५

कुचौ स्तनतटस्वमयोः शीतशीतोष्णादिस्पर्शौ वक्तव्यक ...... नानलाकदलीद्र ...... चारुरम्भाकद्रुदमदः ......
...... दधियदि प्राह्नेनयादिकं भवनं योत्पत्ते ५२ अप्यालेकृत कृतमकाण्डे मकाण्डमुक्तनलजो मपाल
वाचकात्मस्तुतीत्यमरः कृतकस्तम्भो वा नयोर्हितं येन वा वाणमन्वीकरः पराजीयत सकरः संवलनव्याजेना
त्वमुत्वेप्रक्षरेषु त्वेकमलं मुत्वेहर्षेप्रक्षकवच लज्जया गोपायति तिरोधत्ते इति युक्तम् प्रकृष्टं कदिहि लाग्रेवाधमा
त्मुत्वेपि चेत्यमरः ५३ अस्याः मुनीनामपि मोहमन्त्रानुमन्त्रगात्रनाम्नोपी तत्र कथा मिथ नीः इतीः महानस्मरगुरुमहा
रथिक विस्तारस्य कुचशैलो शील यतीनितान्तहृशः शीलसमायोजनत्रस्मादिति क्रमः तथा मुखे मनारसाह्लादि
कृतमकाण्डे ...... तन्व्याः कारः पराजीवत तवारणीयः प्रकृष्टं हियकाण्डलन
कुलेन गोपायति स्वमुत्वेप्रक्षकवंसः ५३ अस्यां मुनीनामपि मोहमूहे भृगुर्महान्यत्कुच
शैलशीली नानारदाह्लादिमुखे श्रितो दधौ मोम्हा भारतसर्गयोग्यः ५४ कमोह्लना
पीवरताथिजं चं हताद्वि बद्ध विरुद्धी किमस्याः अपि भ्रमी भंगिभिरावृतं तनांगवासो लतावेष्टि
नारदाह्लादो सा ली निनारदह्लादयना तकमवीणम् ५५ रदाह्लादितादृशं नभवती त्यर्थः नसमासो वाननना
रदाह्लादीति तथा नानाविधैरदैः दन्तैः शाह्लादयतीति च महाभारतस्य सर्गयोग्यः समर्थो व्याससमुनिः श्रितो कः
तथा मुखे हृत्या भयाकोत्यासु रतसर्गयोग्यः समर्थो व्याससमुनिः श्रितो कः विस्तारो ग्रहो व्यासः ५४ अस्या भेष्या
अपि जं चक्रमणपर्यायेणोव गोपुष्कुत्यायेन कमणालिंगनादि विशेषेण वा क्रूता पीवरता हता दि बद्ध मालिगन
विशेषविरुद्धी किम् अथवा पि भ्रमणाविकारे राह्नतां गवासस्य लतावेष्टितके श्रा लंगनविशेषमवीणं किम्
तु प्रियमनक्रतवल्ली इत्यादि लक्षणानि कामशास्त्रे दृष्टव्यानि ५५ वसिष्ठपत्नीवरतिस्वलक्ष्मीस्वजम्भद्विषा

ह्वाया: शचीसावनवासिकानवदुर्गानाश्च एतासामिर्यं मीवनुर्दशसंख्याः पूरिकां चतुर्दशीति तिथिश्रुतेन त्वेन
र्थः ततश्च ह्वासामुचितैवयनोहेतोरस्तूश्यपासिद्धिः गुल्फद्वयेनासा अहत्यन्यादिमनियानेदृश्यपत्वसिद्धिर्गुल्फे च चतुर्
दशीतिथिश्चाहश्यपासिद्धयेजायेतश्शनिचागमसम्प्रदायः गुल्फयोश्चानमिव्यक्तत्वे तलन्तणम् पीवरत्वादिगुणायुक्त
त्वात् १५ रम्यतयाधिकवस्याः पादावपेत्समोन्त्यान्मालूननालवमावलेशभावं भजतीति लवशावभाक् तस्या
रमणावस्त्रामेकेनोखिणाक्रम्याविलसत्सितमपरपादेनाग्रयंतीनहतं निजमधमभुज
मेकं हृष्टेनास्यार्थयंतीनरूमिवकामिनारे त्रुत्वनायाथिरोद्रम् यदभिलषतिनारीनत्व
हृदाथितद्भम् प्रियमनुक्रनवलीविभ्रमावेष्टयंती क्रवमिवसरलांगीमंदसीकृतदेष
वदनमुदितलेवोत्कन्दमानुमनायमनमयतिविनमंतीनहताविष्टितेस्मात् १५ अत्र
न्याती कामप्रवन्धिलक्ष्मीजम्मर्दिषद्याविनवासिकानाम् चतुर्दशीयंतदिहावितैवगु
ल्फद्वयामाषदहश्यपसिद्धिः १६ अस्याः पदेवारुतयाधिकेनेअपीत्यसोत्म्याः लवभाव
भाजः जातामवालस्य महीरुहाणां जानीमहे पल्लवशङ्कलक्ष्मिः १७
तद्वर्णप्रवालस्यपदेलवः पल्लवइतिशङ्कमास्मिर्जीनेतिजानीमहे १७ एतयाभिमासाजगत्कामिनीशिरःस्था
सोऽदर्यसमदात्पदारविंदयत्सादायियाथिनिहितम् तेषांजगदभ्यन्धीमींद्राययस्मिन्वरपरागास्तेनदंजनैर्हर्यंपद
यंप्रवालावहिर्द्रुमस्मवलमनन्नमरणानतोजानमितिशेषः १८ कोपीनारुणलक्ष्मीः शोभा च सर्वगुणो
जयेन्याः सर्वीकृतनयाप्रकाशमानायाभिम्याः पदेस्थानेचवर्णंच प्रालणः सकाशाद्वृणीतेस्म पदंप्रवसिन

नै·च·
सं·टी·
१४५
145

ज्याणास्थानलक्ष्मीःश्विवस्त्रेषु समस्तविपिरत्नां फलवमवांचयन् यतः सा श्री रम्यां ता मस्तामेमी चरणभाजिनी विभा
ति १७ यानेनदण्डयात्रयागमनेनिचजितदेतीन्द्रोयदपन्नन्तपोपरिशुद्धः पार्सि श्रवणपश्चाङ्गरागः पश्चान्तोरा
जव्यायपोस्तोकतमस्तन्तपस्तनतेनशिरसात्मानेमवयितत्समिकुर्वतीनेद्युतिजाने अन्योपिजितराजपतिः परिशुद्ध
श्चराजा प्रस्थानेनराज्ञाश्रितोसिनमयन्तितथ्यत्पर्थः नरपतिर्गजपतिरश्वपतिरितित्रिविधाराजानः १८ स्वस्या

जगद्वधूमूर्धसुरूपपद्मतां यदेनयादाधिपदार्थविंदम् तत्स्यादृसिंहृपरागरागोद्धियश्रवा
लम्बवलाकृणेनतत् १८ कृष्णाकृणाममवरणेजयन्त्याः भैम्याः यदे श्रीः स्मवियेहरणेन ।
फलवेमनामकूलपद्यानस्याम्भशाकृणेनत्पदभाविभाति १९ यानेननत्याजितदेति
नाथोपादाङ्गरागजोपरिशुद्धपार्सी जानेनश्च प्रधयितेस्मिकुः नतेनस्तभीकस्यपस
रागः २० कणीदिदेनकुदवाकृपाणिपदादिनः स्वाविलतल्पजेतः तहेगभा
गहृदयनाभिमानादिदैवदवेधायापिनहितीयम् २१

दिविलेयत्नलंवस्त्रकामपाशोत्पलवेधूकादिनस्रजेन्दताहृशास्यश्रवणेनयनाधरवाहूकरपादादिनःनपुंसकम्
अहृदयनाभिमानादस्माकंसदृशोद्वितीयोनास्ति वयमेवस्वंदत्तरत्नपहूकारांडहेगुणकोव्रमेदूवैभैम्योद्वितीयंका
र्णीद्यंतंव्यायितभैमीकर्णादेर्भैमीकर्णादिरेवसदृशोनान्यदृतिभावः २१ तद्दिननिर्हूलितंकमलसर्गेपुनः
स्वहकामसस्वष्टः पंचस्तश्चरवरणादस्रेषु अधिकरणसेनावतंपंचनंविवादितंतेनाधिकरणेनावनेचस्य
कवैद्भावमतिषयः अभिताशोभाभित्तामाधुकरीसदृशीपवभाम्टदीनाभिताभाधुकरीतस्सदृशीत्यर्थः

अन्योपि क्रमीवलः स्वभेजनाशेन्त्मणोवीजानि मिमित्तिनावपतीत्यर्थः १०३ यावती गणना संख्या यस्य तस्मा
द्विगुणात्मासांतानांदयापाश्वमेयदासंग्रेशरणंप्रवेष्टुमेघान्ति नावत्स्यएवांगुलयोः द्वयोः यत्राङ्गयोरपि दशांगुल
यत्रेतिभावः १०४ विधिमियानस्वभावश्चामसैदोविदंसाधुदशत्वंसुदाव्यथात् साधीदशायस्य साधुद
शत्वस्य भावः साधुदशत्वमुत्तमासवस्यासाधुदशत्वस्य मदशांदशांसंख्यावत्येवा असंख्येयत्वर्थासाधु
दशत्वाभावेपि मौपदस्याजस्य तदागायच्छयावशीकरणशक्तिः कथंस्यात् यदिवंदस्यसाधुदशत्वं न स्यात्।

त्वयावनिःशेषितमप्सुसर्गे विधातृकामस्य पुनर्विधातुः । एवंविधातास्येप्रिकरेषमिला
भिलायुतामाधुकरीसहस्त्रा ३ एकांतियावन्तगणनाद्विगुणितान्त्यपाः स्मरंताः शरणंप्र
वेष्टुम् द्वयेपदाङ्ग्रिविधिनापिहस्ताः स्तावत्त्यएवांगुलयोत्रदेवाः १०५ भियानवोषु
तवतोमुदेदंयथादिदिधिः साधुदशत्वमिदोः एतत्पदस्यप्रसरागपसोमाणभाखं
कथमन्यथास्ति ५ यशःपदांगुष्ठनखोमृखंचविभर्तिपूर्णोडचनस्पृथ्ग्वा कला:
चतुर्दशांशेरूपेतवासैतस्पांकथंत्रके विनामनास्याम् ६

तर्हि शत्रवः पद्मासरागाः कथंभवेयुरित्यर्थः १०५ यामेमीयणाकीर्तिपदांगुष्ठनखोमृखंचेतिपूर्णोडुच
स्पृष्टंविवर्ति चतुर्दशांशेचतुर्दशांशैः कलानीवत्तः षष्टिस्तस्यानाद्दुषामस्यास्तकविभेमांकथंवा
स्येतापते एकस्यादिवंदस्यषोडशाकलाभवति अनयागणनयाचतुर्णांचतुःषष्टिःकलाइत्यर्थः।
१०६ विश्वमतिक्रांतातिविश्वानाद्दशोविधिनेवस्तस्यास्यापनिविश्वस्यापुपारेयोवनेननीता नतो।

नै॰ष॰ पतिरस्याजातेत्यर्थः कामनैवदर्थ्यंकलासुचात्तर्यमध्याध्यवाक्पथपारं सत्वरोचितमनवापिता १०७
स॰टी॰ एवंसनलश्चिकुरादारभ्यनखावधिनखाग्रवर्ण्यायस्मिन्कर्मणितथैनांकृत्वेगीष्टशंवर्णयिश्चित्रान्तु
१५९ यौ आश्चर्यमसमुद्रेसवमानोनः करणोहृदयपूरणेनोहेलआनंदोयस्यसमसखीपरिहृतभैमीनयनगो

146

हृष्यति विश्वा विधिनेव नावनस्थापिनीनोपरियावनेन वेदग्ध्यमध्याध्यमनोभवीय
मवापितावाक्पथपारमेव १०७ इति स्म चिकुरादारभ्यैनां नखावधि वर्णयन्हरिणा
रमणीनेत्रीविश्रान्तुर्योनदरन्नदः हृदयभवणोहेलानंदः सखीहृतभीमजानयनवि
षयीभावेभावेवभारयतास्थिपः १०८ श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालंकारहीरः सुतं
श्रीहीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम् गौडोर्वीशकुलप्रशस्तिभणिति
भ्रातर्ययं तन्महाकाव्ये चारुणि नैषधीयचरिते सर्गोगमत्सप्तमः १०९ यो भास्वन्नत्रि
लिंगादितिपतिसनतारार्थितोऽब्धेः स्वयम्भूः पातिव्रत्यैकलीमासुककविनवदृविना
लमार्यंचमाना यैविद्यावरण्येयोगीकलयतिकृपयानन्तनोदीपिकायांसेवंनीत
जितोभूदतिललितपदः सप्तमः सर्गपद्मः ११० इति श्रीनैषधीयचरिते महाकाव्ये
सप्तमः सर्गः ७॥ ॥ ॥ ॐ॥

वरीभवेनभावमभिप्रायंवभार भावोलीलाक्रियाचेष्टाभूत्याभिप्रायजन्तुष्टितियावदप्रकाशः भावः सत्त्वात्म
भार्याभिप्रायचेष्टात्मजन्मस्वित्यमरः १०८ गौडोर्वीशस्यकुलप्रशस्तेर्याभणितिस्तस्याभ्रातरिकाव्यैककर्तृ

[illegible] २१

अथ ताः सदृशाः समस्ता मही मेदिन्या भैमीमस्या ह्रुताचा मुं युवानं नलं दृशाः पपुः कीदृशमद्भुतेन नलो कोत्तरभैमीलावण्यज
नितेनाश्चर्येण कर्मास्तपगता निमेषमुद्रा यस्यां तेन तथा रोदंचितपुलकम् यद्वा अकाण्डप्रकाशितेन नलरूपालोकोत्था
जनितेनाश्चर्येणास्त निमेषमुद्रं यथा भवति तथा दृशा पपुरिति सम्बन्धः भैम्याः सदृशं निर्देशः अथ नासत्येन नाय अ
दृश्यो भवेति देवतवशंसि कियत्कालेन नलमेन माक्रादयितुं प्रभवेत्तन्नाम पलालजटिलेत्तृणाम् तज्जालैः पिहितः
दुडिम्बः स्वल्पो ऽङ्कुरः स्वयमेव प्रकाशमासादयति हि उभयत्र दीप्तो ऽङ्कुरः स्वार्थस्तु परिनिर्दिष्टम् पलालजालस्तु ऽङ्कुर यथो

दैनसोधावे अथाद्भुतेनात्र निमेषमुद्रया निरुद्धलोमानममुं युवानम् दृशा पपुस्ताः सदृशाः समस्ताः
स्वलावभैमीसदृशमहीमहोनः १ कियच्चिरं देवतभासिताभिर्निङ्गाप्यमेनं प्रभवेत्तन्नाम पलालजालैः
पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीन्दुडिम्बः २ अपाङ्गमप्याप दृशो न रश्मिर्नलस्य भैमीमभि
लष्य यावत् स्मराशुगाः सुभ्रुवि तावदस्यामपाङ्गमाप्नुवेषिष्वेव ममज्ज ३ यदक्रमं विक्रमशक्ति
साम्यादुपाचरद्द्वावपि पञ्चबाणः कथं न वैमत्यममुष्य चक्रे शरीरनवार्धविभागभाग्भिः ४ ॥

देतित्यतन्यर्थः २ नलस्य दृशो रश्मिर्भैमीमभिलष्य यावदपाङ्गमपि नाप तावदेव कामबाणो स्यां भैम्यां स्नेहवयव माप्रे
स्वशिखमाप्तुवो ग्रमम मज्ज उभयोरप्यनुरागो जाता इत्यर्थः ३ कामो द्वावपि भैमीनलौ विक्रमशक्त्योः साम्यादेकदेव
युगपदुपाचरत् विक्रमतुल्यो नलः शक्तितुल्या भैमी अतो विक्रमशक्तीएव तौ भैमीनलौ सदृग्देवस्त्वबाणः क्रमेण सूजिन
वान्काम इत्यर्थः अर्धार्धविभागभजन्तीन्य वार्धविभागभाजः नार्धार्धविभागभाजौ नवार्धविभागभाजः तैरमुष्य काम
स्य शरीरैर्वैमत्यं कलहः कथं न चक्रे विषमसंख्यानामन्यवानां विभागो न घटते तेनैकस्य द्वैधीकरणे प्राप्यमानस्य विशेषा
त्सर्वस्यापि प्राप्नोति यस्य च प्राप्नोति स एव वैमत्यमाचरतीत्यर्थः अथवा नैः शरैरस्य पञ्चबाणस्य वैमत्यमनङ्गीकारे

नै·ष·
च·टी·
१५७

कथं न वक्ति अत्राणुभयाद्वराराः कश्चित्तपव ४ तस्मिन् यतः स्थितेष्वस्तेष्वसौ नल इति सा भैमी तत्राणमत्तुरङ्गा ह्रदमना
लः क्रीतिलगाणुदासीनाजानात्रसनलसचेतनाः पुनस्तस्यां वलितेष्वपरिभ्रमतेस्म अथ च पुनर्हेतोनतिहतम् अत्रहृतस्य
कर्तृतेन नलस्यानुरागातिशयः सूचितः करणेनेतोमनायकनास्तूच्यते इति ५ तस्मिन्नलकातोमनोभूर्वशाभूयकामस
वशानम् भुवो भावे इति काप्यसाष्टमन्यत् ६ कस्त्वं गतो वासमागतः इति तेन नलं मधुमपि तानन्दमावभूवुः अतः अप्रतिभाति

तस्मिन्नलोमाविनिमान्तरज्ञत्वणेनाणेके हृत इति दासत पुनः स्नानस्यां वलतेन पुचेनः पुनश्चतुरेण
वलान्नवेति ५ कदाचिदालोकनलेललज्जे कन्यापितत्त्रासिद्धदामममज्जे न कापि मेने स्मरमेव
कन्या भेजे मनोभूर्वशाभूयमन्या ६ कस्त्वं कुतो वेति न जातशङ्केस्तम्भमप्रतिभातिभावात् न
तस्थिरस्तोत्यितिर्वाक्यथवा निजामनादेकरसाः कृशाङ्ग्याः ७ स्वाङ्कं घमानन्दपरस्पराणां भै
मीनमालोकाकिमप्यवाप मदाश्रियंनिर्फविणावरागमासाद्यथारायकेलिकालम् ८ नते
वमनायदपघ्रदेयनास्याढपास्यांगमयास्पदन्यत् नादास्पदोसेयदितुष्टियाविक्लिप्यविक्लि
घविरात्निमेषः ९

भारादात्तानाथिकात् अभ्यथनेक्कयेववस्तानोत्तथ्यानेकर्त्तव्यमितितुष्टेरभावात्स्मरपर
वशाः कृशाङ्ग्योनिजामनादेकरसाः ७ भैमीतुनलं दृष्ट्वास्तवेसन्ननीनास्वाङ्कं घं विस्त्रम्भविलासं किमप्यविवक्रमशा
कं प्राप स्कंदः पदेऽभिलाषेच स्वस्यात्मीयस्कंदोऽभिलाषोयस्यसस्तस्कंदोनवग्रहः तस्यभाव स्वाङ्कंघम् विस्त्रम्भ
विलासं किमप्यविवक्रमशाकं प्राप स्कंदः पदेऽभिलाषेच स्वस्यात्मीयस्कंदोऽभिलाषोयस्यसस्तस्कंदोनवग्रहः तस्यभावः
स्वाङ्कंघं नदीमयक्रीडाकालेवर्षसमयंप्राप्यवा राजलानांमहावेगंयथाप्राप्नोतितथा च नलोऽगोपवमैम्या हृष्टियंद
स्यानलस्यांगंपूर्वमपघ्रपत् नेत्रेवांगमनान्यदयनायास्पदिमत्वयः यदि निमेषो यायावदितुष्टिपरस्परांक्लितानाक्लि

नास्ति मे स्पृहेति विरागयतनादास्यात् निमेषप्रवृत्तेः स्वल्पायो जातः तेनैतन्निविताद्दृगप्यनादन्यदंगमालिंगन् नवेकत्र न
मनयापरमंगमनगामिथ्यादितिभावः दृष्टापि स्मालिंगितमंगमस्पृष्टयाद्दृना ९ स्वाभेमी दृष्टादृष्टमप्यस्पृष्टन
लस्पावयवेननः प्रथमदृष्टांगजनितद्दृषेन मद्दृष्टातिस्मन् पुनः पश्चाद्दंगान्तरेईक्षितेसतिप्रभिलाषाभावे
पिनिमेषादिवृष्टादिति शेषः निहत्यदृश्यमानेनंगविमुच्यपूर्वदृष्टमेगेनसमस्मादृश्यमाना तत्रप्रथमदृष्टरम्यदृष्टा
ष्टांश्चदृश्यमानेनाम्यामिति कृत्वा दृष्टादृष्टविवेकेन प्रयोपतिभावः १० अस्पृष्टलसेकमंगमुक्तानिमेषादिवशान्दृ
गान्तरावलोकनमपीदं विशिनष्टि नेवलाभेमीदृगस्यांगयोर्लाभलाभाङ्गमागतेचविरेचकारेश्चे
दृष्टापि स्मालिंगितमेगामस्पृष्टजनाद्दृनाग्राकगतोगदृष्टैः अंगान्तरेवेनैतरमीक्षितेवति
दृष्टिस्मसाद्दृतमपूर्वदृष्टम् ९ द्विनैकमस्पायवनेविशेतानदृष्टिवेगान्तरमुक्तिसीमान्
विरेचकारोभयलाभलोभान्तभावलोलायतमायतेच १० निरीक्ष्यणेवीगमवी
क्षितेवदृष्टापि वैनीरमस्तेनतस्य समानमानेदमियंदयानाविवेदभेदंनविदर्भसुभ्रूः
११ स्वदेशवत्वैनेस्पृष्टकेपापाशेतिपत्यनिस्पन्दतरीभवन्त्या तस्मात्तुवन्धेनविमुच्यमानः
सत्पादितलोचनसंवृजनवाम १२ गान्तरस्पृष्टिसीमामितिपाठे भूमिः सन्निवेशइत्यर्थः अस्माभावयो
ननाथः स्वभावपाहुः अंगप्रतीकोवयवोपयनइत्यमरः ११ इयंवैदर्भीनस्पन्दनलसदृष्टमदृष्टवांगसम्भ्रमादालोक
यन्ती नेत्रतेष्टुगेसुनलामन्त्रनानतिरिक्तस्खंवदतानेदं दृष्टमिदमदृष्टमिति भेदंनाज्ञासीत् लोकेहि दृष्टेनाद
दोभवति अदृष्टेचोत्साहः तथानात्रतमपोपिलोकोनरत्वादितिभावः स्वदेशनिविडेनलस्पकेशसमस्पृहेति
पत्यास्पृष्टनिश्चलीभवन्त्याभैमीनेत्रखंजनाभ्यां खंजनः पक्षिविशेषः ताभ्यां केशपाशस्पृष्टातुवन्धेवन्धनेविमु

नै॰ सु॰
८ टी॰
१५८

148

व्यंगेतेन शक्यतेतेनत्येत्यर्थः दोषोत्पादेनवन्तुः स्यात्यक्तात्यादि विनयाय सुखानुयायिनि शोभामकृत स्यानुवर्णने १३
गतात्स्यनलस्य वदनकरचरणाकमले रालिंगनसाध्याभिभैम्याहहिरजीवराजीमसमान्यवेधिविरेमुमोव व्याति।
रेपवस्थितेत्यर्थः क्रियाभेदेनवक्रनम् दृष्टीनांसमान्यावधरूच्युते उभयोरपि कमलत्वादन्युतम् १४ सचासौ
कालस्वतत्कालः उमाभिव्याख्यानेदः प्रचुरोस्या आनंदमयीसाभवेनीभवन्तरोनिर्वचनीयमोदा यंतेभवन्निर्वच
नीयोवक्तमशक्योनिश्चयेनावचनीयो वामोदयस्यास्सा भैमीयुक्तानांसेस्यादिर्णाचदशयो रवस्थयोरसाभ्यांकृता।
भूलोकभर्तुर्मुखपाणिपादपद्मैः परीरम्भमवाप्य तस्य दमस्वसुर्हहिमतोजराजिर्श्रीवेननत।
त्याजसमान्यवेधुम् १४ उत्कालमानेदमयीभवेनीभवनसानिर्वचनीयमोदा सामुक्तसे।
स्यादशारसाभ्यामद्विस्वादमुलासमभुक्तामिष्टम् १५ हतेनलश्रीष्टनिभाविभावाकले।
कनीयंजनिमेनन्दनम् नमत्यथानेषधकायमायविधिःसुयंहतामिमाद्गनीदम् १६ गुणे
मनःकस्यमुनेरपिस्यान्नमाणमात्तेयदचेपिथावत् नाभूत्पविनेपरमेष्वरस्तेभमत्कस
दिभ्वादेहोत्पादोयस्येतिनाह दृष्टान्ताकरणाकरणादि १७ पोनलासंदर्षयप्येक्तमभुक्ता आनंदमयनान्मुक्तद
शारसः मोदमयनान्सेसादिदशारसः मोदमयनान्संसादिदशारसः १५ नलकांतियांविणाहतेतत्स्ययमान
तेत्कृयंभैमी निश्चयेनकलेकिनीमाजनेतिसवलाभैमीयतिनेषधयत्नादीरमेवमायायस्येहशमिदंसयंहत्यंकरो
तियेत् तर्हितलवुद्धेरभावेदयानाभैमीकलेकिनीस्यादितिनयेइत्यतहिनाजोजनदितिभावः १६ नलह
येणाचेतयीदृभैम्यामनोनलमेवकामयते नतिद्गमितिनवक्तव्यं यतोमुनेरपि कस्यजनस्यमनः गुणेपुवा
स्यात् यन्मनोयनोहितोवी पापेपिथावृद्धा प्रियमाणप्रमाणमात्मेमनोद्दिमवनेकं नस्मगुणेइवपापेपिप्रवर्तेत्य।
तिनन्नगुणेपवेत्यर्थः अस्मिन्नथर्थेमनएवप्रमाणमिप्रमाणपदंयात्रयति तदुत्तर्भेक्तस्यतस्त्रितिपापाविनके

विघ्नमूलमन्तरूपः श्रीपरमेश्वरो निवारयति श्रीईश्वरप्रसादात्सर्वं परिपूर्णमनोरथमेव वर्तते इति भावः १७ साभि
मीप्सितमिष्टमपि न लेभे मदनविह्वला सती शालीनतया न मौनम् तथैव वनच्छायापि न लेभे शालीनकोपीने अदृष्टा
कार्ययोर्विनिपातितः अधीरनयासुप्यनयावयस्यामौनं न लेभे तथैव वनच्छायापि सम्प्रभूते पि न लेभे मौनं न लेभे इदमत्यपि
देहदेषेति विवेकाप्रयोजको नामसूयः स्वेदरस्वेदयोः १८ प्रकाशान्तरेण ज्ञायमानेनाह्यभक्तीभवभावगोपनीयत्वो
यस्याः सा तथा न मतानवैदुर्यस्यास्याभेमीप्सितथाग्रादेनाश्लिष्टस्वालिवेन स्वैरेण स्वयंतेन लेभे स्वैस्व सर्वोचयभेयेन वक्ष्व

सालीकदृष्टेमदनोर्मेदिसर्थेथापशालीनतयान मौनम् तथैव वनच्छायापि न लेभे न लेभे मृगये
युकः सत्यमस्याविवेकः १८ भक्तीभवद्भावपिधानयत्नात्स्वैरेण साध्वसथागाढदेन सर्वोचये
साध्वसवह्ववाविस्वयंनमोचैनमदाननेन्दुः १९ ननाशिशिरोरत्नकृतापिपाद्यं सम्पाद्यमाचार
विदातिथिभ्यः प्रियालवालीवसथावयापिवेथीविधेयामधुपर्कनम्भिः २०

चनेसति १९ आचारविदाजनेनातिथिभ्यो नन्वामृतकूटमाणिक्यापिपाद्यं सम्पादनीयम् प्रियैवचनमालावसम्
वाहेणापिवेथीमधुपर्कनम्भिर्विधेया सालवालदयिमध्यानयनयनामसमर्थ्योपि नमनादिना पिपाद्यादिकं सम्पादय
देवेत्यर्थः विधिविधेयवेथीशास्त्रोपिभक्त्यापियुक्तेतिपाठेनक्रिरःपाद्यादिगिरः नादृशेमेयष्टानकाक्याष्टेनेवेत्यर्थः
२०

नै.च.
१४९

149

शीलेन स्वभावेन सहृदयं शीलेन सत्स्वभावेन सदाचारेण वा स्वात्मापि निजशरीरमपि तृणं विधेयम् अतिथये इति शेषः स्वकी-
यासनभूरपि विहाय देया आनन्दाश्रुभिरपि जलमुपनेयम् मधुभिर्मधुरैर्वचोभिः पृच्छा विधेयाः तृणानि भूमिरु-
दकं वाक् चतुर्थी च सूनृतेत्युक्तेः २२ चरणपूजायां वेगेन देशकस्यानयनमप्यपराधः तत्कर्तुमर्होञ्जलिसंजनेन स-
मस्पति सम्भाव्यते यद्वा अपीनतया नमस्कारोप्यपराध एव जलानयनमग्रे वेयनं नमनं सह्यते तितनोञ्जलियोज-
नेनापि तावत्स्वसम्पत्ति प्रोज्ज्वलता कर्तुमुक्ता सेनसान्निध्ययुतेश्च नित्वसम्पत्तिः स्वमेव सम्पत्तिः सामग्रीयस्येति वा सा-
वासो प्रोज्ज्वलताश्रजुना च २३ मया निजासनमुक्तापूर्वमेवादायि अन्यस्त्रीजनायि स्थितं स्थितिकं तायोग्यमप्याति-

स्वात्मापि शीलेन तृणं विधेयं देया विहायासनभूर्निजापि आनन्दबाष्पैरपि कल्प्य-
मम्भः पृच्छा विधेया मधुभिर्वचोभिः २२ पदोपहारेण पदं न तापि सम्भाव्यते पी-
नतयापराधः तत्कर्तुमर्होञ्जलिसंजनेन स्वसम्पत्तिप्रोज्ज्वलतापि नावत् २३ उ-
पापविन्यस्तमयाच्यमर्जिस्वसामनेतां किमिति तृणेन अनर्घ्यमर्घेण तदलंक्रियतां
प्रयात्नमीदायदि वान्यतोपि २४ निवेद्यतां हन्त समापयन्तौ शिरीषकोशम्रदिमा-
भिमानम् पादौ कियद्दूरमिमौ प्रयासे निधित्सते तुच्छदयं मनस्ते २५

दासनं तृणेनालंक्रियेत यदि वान्यतोप्यन्यत्राणि प्रयात्नमिच्छा तथापि तत्सर्वमलंक्रियेतेति २४ हे नभो त्वच्छदयं क-
थ्यापूर्वोनेनेमनः कर्तृ शिरीषकुसुमकोमलतादृकारविलम्बता विमौ पादौ कियद्दूरं वेकमसहीक्षेशो नियातुमिच्छ-
ति श्रान्तो मित्रकशङ्कामितृणमुपविशेति भावः २५ सकतमो देशः पावृसंतनुक्तस्यनस्य देशाश्रापितः तत्त्वा वि-
न्यागेन निर्धूपणो जानन्त्वर्थः कृतादेशादागतोसीति भावः तयाम्ः स केनः सम्बन्धोयया सानसाभावस्तनमा।

तयाक्रान्तार्थायन्यासेज्ञातानामुपेयमनेनमहद्गुणेनजनेनश्रोत्रं योग्यपानमप्रकाङ्क्षः २९ स्वरदितिनेश्वरपुरप्रवेशो भूदितियत् एषप्रसङ्गः किंननीतिः एतन्मसुदन्तरणमितिवन्यर्थः पुनस्त्वपरगृहप्रवेशसाहसम्मस्मिन्नावद्यापिफलेननिश्चिनोमि किमर्थमत्रागतोसीतिभावः २० अत्रान्तःपुरप्रवेशमनेत्रयोः स्वकृतानिदिह्तमन्य हतन्मन्येइतिपाठेमन्येस्वकृतानिदिह्तदिरित्यन्वयः यतोदितिमष्टे नष्टेष्टादष्टः सन् नप्रमासः शरीरेणजितकामस्त्व।

अनाथिदेशः कतमत्त्वयाध्यवसितमुक्तस्पर्शावनस्य नदामसेकेनतयाक्रान्तार्थाश्रयापिनानेनजनेनसेव्या २९ नीतिः किमन्यानियिरेवनेषस्वरदितिभूदिहयत्प्रवेशः फलेकिमेतत्स्वतसाहसमस्मिन्ननावद्यापिविनिश्चिनोमि २१ स्वप्रवेशेस्वकृतानिदिह्तमन्योमदलेणारपितावदत्र ननलितेनेरातिभष्टेयिराभ्यापितोसितन्वाजितशरीरयन्वा २८ यथाकृतिःकाचननेयथावायोवादिकान्येकरणावशक्तिः कथ्यार्कृवीमिजितकाचनामित्तप्याससिपीसुषभुजासनाभिः २१

मायामतिभ्यापीनोसि नटष्टइतिभिन्नपदंवारदितिभिर्ष्टहोनमयाचष्टस्टइतिभावः २८ यथातवाकृतिराकारःकाचनलोकोन्मुक्ताहारेनिपुणकोदौवारिकाः हारादीनावेत्येजागमतेषाःमन्यंकरिणा अनन्याः अनन्याःक्रियंतेनयेस्त्वयैकरणाशक्तिरपियथा आप्ताह्वभगेन्यादिनाख्युक्त यथावजितकत्तकाभिःकान्तिनीरम्यस्त्र तथात्वंदेवानांवन्धुरमेतितिमन्येइतिशेषः आकारशक्तिकांतिभिरस्मातुषीविंदवोसीतिमतिभासोत्यर्थः २१

नै.च.
प्र.टी.
१५।
150

न मन्मथोऽसहिकामोऽस्तिमूर्त्तिर्नचाश्विनेयोक्तौ तु जं अश्विनेत्तुनयौ नयेतयोर्व्ययीषमरः यद्वा क्रियापदस्यैवास्ति
त्वौद्रादिवत्समासः अस्तिमूर्त्तिर्यस्य सः काम स्त्वं न गतस्तस्माग इत्यर्थः अश्विन्याअपत्यमाश्विनेयस्य नास्ति सद्वितीयो
द्वितीयो न स द्वितीय इत्यर्थः अथान्यैः स्मरत्वादिविद्धैः किं नवीयमथिका श्रीरेव ताभ्यां कामादस्राभ्यां मकापा
द्विशेषः तदीयायमीत्वयनसम्भवति तदीयापि शोभातिशयस्तयोर्नास्ति अतस्त्वमन्यएवकोपीत्यर्थः य
द्वास्तिसाम्यसम्भवेविद्धैर्विवेकः कर्त्तव्यः नवलोकोऽनरश्रीकत्तीताभ्यां साम्यमेवनास्तीत्यर्थः २. आलोकोद

न मन्मथस्त्वं स हि नास्तिमूर्त्तिर्न चाश्विनेयः स हि नाद्वितीयः विद्धैः किमन्यैर
थवा नवेयं श्रीरेव ताभ्यामधिको विशेषः २० आलोकलक्ष्मीकृतलोकयत्ना।
मस्तत्तयोऽयूषमयूखमेतम् कः स्पर्थितेयावतिसाधुसार्थमुदन्वतानन्वयमव
वायः २१ भूयोपिवालानवलंवदंतेमतामवेदितिजनादिवेयान् आतिथ्यवा
हृत्यपदिश्यतन्त्र्याश्रियेप्रियसालत्वं वत्ततत्सा वाजमवेफलसमस्तशा
त्वसङ्गाद्गुतेवत्तनिमानितोचेत् खलत्वमत्रीयसिजल्पितेपिनतत्त्ववेदि
शीनोयोनोद आलोकलक्ष्मीकृतलोकयत्नं अमिभूमितेव २२ चंदयोवशाःप्राहत नत्तुसभ्यायनेअयं
कान्ववायःसमुद्रेणसम्यक्स्पर्थितमुद्यम्के २१ नूलवलद्दंदंतं हतमता वृत्तिजनादिवेयान् हेतरामवेवमता
सा क्षेमातिथ्यिसत्कावान्हाशोप्रियवचनानिध्याजीकृत्यहतस्थितानलसत्त्वं लक्ष्मीपरमार्थतोलततत्त्ववतीइतीव
न्तेतीनलसंदंतेनमितिवाशाक्षः २२ गुणोनाश्वर्यकाविशावल्लतिविषये स्तकतेकियेतचेत् नद्दिवाजन्मतोन
र्थकमवासद्धशासरमवलत्तिनिसत्तनिरूपफलाभावात अतएतमत्सेजल्पितेपिसतिधूर्तनम् खुलोद्विगुणो।

लप्स्यतीति ततो बहुवर्णनीलत्वनिपातकोयमिति योग्यमाजायते तद्वचो रवमेवमेतत् शल्यं ख
लते च तन्मस्तकं वन्दितं तन्मस्तको दोषाभावादिति भावः ३३ अहमेव कन्दर्पं प्रबलं तस्य पीडनात्मकं तस्य
एनाविष्ट यतः इन्द्रियाणामधिदेवता वेदहस्तकृतेन त्वामिति कृतं हर्षीत तस्यापि तत्प्रवेशाल्लक्षणस्य
तपस्तपतः फलमित्यर्थः ३४ त्वद्धामधिमहिम्ना कृतेनागमनाद्भ्योतिः प्रतापः दानमानाद्यावर्जिता
द्योतिः कीर्तिर्यशस्त्वं शोभानि मिनेयशाभिजितः कैलासतनोपियशसः सितत्वाद् उज्ज्वलतास्मरेत

कन्दर्पदर्पदमविहततां पुरापेन मत्येषु चिरन्तनस्म बाडीशवेडादिज्ञनाश
कृष्णाज्जहावपत्नी दिरामिन्द्रियाणाम् ३४ शोभायशोभिजितशैवशैलकधौ
मिलज्जाननमौलिमेलन हंसो हृदयाहरणादुदस्तो कन्दर्पमञ्जुकिन्नरप
हर्षे ३५ अवैमि हंसावलयो वलक्षा स्तत्काकिंकीर्ते प्रपुलाः पुलाकाः तन्त्री
यपुक्ते पतिताः स्तवतीवशान्तपुरान्यधितः स्तवते ३६

शोभैलम्पुरुवसेनामराजानेङ्गीततशिरसंकरोषि अमरस्यलक्ष्मीहरणाद् दाक्षिणेयो निर्गकुदरक्क
रोषि कामं वत्सकृत्यमेकरोषि ३७ धवलाद्रहंसपंक्तयः स्तवकीर्ति विप्रषायाः कीर्तेर्लीलाः
पुलकास्तत्कथान्यानि निस्सरताभ् स्यात् पुलाकस्तत्कथान्ये संदेपेमक्तास्तित्क्राकेतवोन्यथीयनदी
पाल्वलप्रवाहादधिरिवतः पतितोः स्तवते पुरुमेवैतत् पुलाकाअपीदृशाभवति कीर्तेयः सर्वथैतानाः।

नै॰ सु॰
ग्रं॰ टी॰
१५१

(151)

हेमाद्रेर्लेखवक्त्रवरैर्गोरकाः इति प्रलोकनमुच्यते वुलल्लाः इत्यत्र वल्लाकाः इति वाणादः २६ भवन्मन्दिरं गुह्यमा
श्रितानामपि शोभा कामनेनिश्चयेनन्नशमायेतेनकामजेनवरीशस्यैवविक्रमयेनतु यस्मिन् गुह्येन खलुका
यनाल्लेकामजयिनो हरस्याथैन्तु विक्रमनादस्यवा गुह्यस्यानः कामजयित्वमलीनमर्थः यद्वा स्वजेता
रमपीशं जित्वातत्स्विकर्मयेनापहृते तस्मात् गुह्यमाश्रितं कामकथ्येलमतेति भावः २७ श्रीतिमासमिन
श्चैदः श्रेनन चेद्रवद्धन तद्गुह्य कर्म सवपूर्तोतन्देवनामसमर्पणादित पोभिः कर्षीकृत्य दशरात्रिबद्दश्य

भवन्मन्दिरं गुह्यमपि श्रितानां श्रीकृष्णेन लब्धाकमसमायुधेन यतीशं जेतुः खलु वि
क्रमास्मिन्नेव नुशाखेनरवकेनवेन २७ राजा द्विजानामनुमासमिन्दुः पूर्णांतनं
कृत्यतन्देतपोभिः कृहृष्टदृश्येन वनाभिषेणसायुज्यमाप्नोति भवन्मुखस्य २८
विधायविद्येन वदीर्यनेचकिंकृत्वशाशमस्य दृशोन्मकागत्य अहरजातहिदरम्यो
लोकुलादयक्कहिथियर्थवद्दे २८

नामेत्यभवन्मुखस्य सायुज्यं प्राप्नोति अन्योपि द्विज
नयः तपितशरीरः परवल्लस्य सरम्यमेति तत्प्राय मिति भावः २८ भोवीरेनवनेद्वविवेस्पतेकस्या
नाद्विवर्णोविवितेनिमायुनवदेवात्मनिन्नाणाभिलाषिणोन्द्रविणास्पृहं पुंपानिकटप्रनीयमानविद
रमणालीव्याजेनार्थं वद्देरवामयाक्तिदितिपादेमणालेरवामेवार्थे चद्देतिक्रामसनमुद्राकिविथे
मयकृन हरिणेनेत्रयोर्याव यानौतेदृश्यतेनावेवमणाल्पेन व्याजेनत्यर्थः विदरस्कृतंन भिया २९

भवद्भ्रूरचनायस्त्वचापंप्रयच्छन्नकामोमोहान्मुग्धोहृदः सुभ्रुवाइदानमुग्धोनस्त्वंदरः सुग्धः
स्तुदर्शनस्पृष्टयोः कामस्यसुरयताम्प्रसिद्धिः स्वयमितिस्पर्धिनोभवनस्थापदानानुमिताम्मोहान्नतुशरीर
सौन्दर्यादित्यर्थः यतोहेतोः कामस्त्वयानुनरूपेणायस्मिन्कस्मिंश्चित्काले भ्रूभंगेनजयोजातः लीला
मात्रेणजेयइत्यर्थः ५१ नवमुखेवेइवइवेनानुमितस्यास्यमुखचन्द्रः स्मरस्यगोभवितुमर्हतीतिचेदिहस्मात्
सम्प्रतिप्रभवत् इत्यनुमितस्यस्मरस्यनेत्रवद्द्वयंदृश्यम् नसैवस्मरस्यचलनकेशपाशाव्याजेवाल्काश्चा

मुग्धस्समोहात्सुभगानदेहाद्दृद्द्वभ्रूरचनायचापम् भ्रूभंगजेयस्त्वयम
तोभूदनेनहूपेणायदाकदाभूत् ५१ स्मरस्यनेत्राद्वितयेनवास्य विधोर्विधुनानु
मितस्यदृश्यम् नसैववेवक्रचयाप्रावेशः पूर्णः स्मरस्यामरगुरुपदः ५१
आत्मानमंगीकरणाद्भुवेनदृश्यः स्मरोनेतिपुराणवाणी नैवेवदेहाश्रितया।
श्रियेतिनवस्त्ववस्तुप्रतिभातिवादः ५२

मस्मनवकोपुरूपपद्मपुञ्जोदृश्यः अत्रस्मरगाश
हेनदहिरणादिविष्णुपस्यविवक्षितनानास्यामात्यमोचोपादानेननेत्रवत्वामस्यवत्त्वमुज्यते ५१ इदीनां
शरीरकरणात्स्मरोदृश्योनेतिविरन्तनवाणीनिष्ठत् विरन्तनत्वानीर्तांक्रियाकारिणात्यर्थः यहापु
राणानामर्थवादत्वाकल्पादविश्वसात्पदमितिभावः नवदेहश्रितयाकोत्मानंगीकरणादन्वीका
रादितिनवोस्माकंवारावस्त्वपरमार्थः प्रतिभाति तत्सौन्दर्यविलोकनकामालज्जयादृश्योनेतिवादः
सार्थीयातीतिभावः ५२

नै·च·
प्र·टी·
१५२
152

तयाभुवनीराशीकृतकान्तिसारेरसनिर्वेद्रणाशिलेवसन्निर्यतोत्पलाल्लूनदेवाधिपतितमप्पमेजयौ।
थानेशिलः उत्लूखलादिसमीपपतितकणाधानमुचः तथाकान्तेः क्रोडीकरणस्थानपतितकान्तिशिल
कृहन्निविंडतायडुशोलि ततोवालेपीदृमेदृस्थरेणसोलोन्यथापि माणवकोपिद्दारमख्यमणिरा
त्रिमौलौनिधीयते इत्यपिध्वनिः यज्वराजोपि यज्ञान्तविधिनेष्टवान् त्वयज्ञोस्त्वनिपु सोमयाजिनामौथ
पत्पपीत्यर्थः यथासमर्थ्यएवकस्मिन्केविदीयकारणमेवसत्यदेनिवृथ्यतथशोपिचइमिति ५३ काम

तयाजगन्त्यस्मितकान्तिसारेयदिंडनाशीलिशिलोञ्छवृत्तिः आरोपितन्माणवको
पिमौलौसयज्वराजोपिमदृष्टरेण ५३ आदेहदाहं कुसुमायुधस्य विधाय सौन्दर्यकथा
थ्यादविद्रुम तदेवाशिलान्मनरीसरेण विरेणजानेजगदन्वकास्मि मह्लीकृतार्थी
यदिमानवोस्मि जितदिवायद्यमरेषुकोपि कलत्रयालेकृतमौरगोचेन्नायोपि
कस्योपरिनागलोकः ५५

स्पदेहदाहमारभ्यजगत्सौन्द
यीकथायदित्तेविधायविरेणत्वदंगनिर्माणाकिवे
वृतजेगदन्वमस्त्वेतिजाने ५४ यदिदेमानवोस्मितर्हिमहीकृतार्थायद्यमरेषुकोप्यस्मितर्हि दिवास्वर्गेण
जितम् कौरगमुदगसम्वेयिकलत्रदेहत्वयालेकृतेचेत् तर्हियोपिवमेमानानागलोकस्याहमेनपुमाथि
हितः कस्यलोकस्योपरिन सर्वोत्कृष्ट इत्यर्थः प्रथममेवमानवोस्मिः सम्भावनयास्माभिलाषितत्वा
दा ५५ तदाकारेविभाव्यमानेसतिमेयंमन्मनोहारिदिमामुस्वेरन्त्वपपन्निमपुष्कतासम्भावनानन्यथेन या
थ्यामहानाम्भीरस्वसमुद्रोगस्पेनकथंतुलकित इतिमस्त्रिनहनिवितः सुवेसम्भावनामथान्तो

सम्प्रतिनयिहेष्टमुमोचेत्यर्थः यतस्त्वयानागृहीतागाम्भीर्यमदनयोमुद्राविद्धंयस्मस्ईदृशःसमुद्रस्तु
लकेसम्पगवमसौ त्वयागाम्भीर्यमदनयोरुपादानेनतुच्छतांप्रसमुद्रः करेसमावित्यर्थः ५६ इहभव
त्स्थैर्येनलब्ध प्रतिबिंबंजागर्मीतिजाने अन्यत्रापिजलादौप्रतिबिंबमस्तीतिसिंधुपदस्युद्दनाम् यतोबिम्ब
प्रतिबिम्बौत्यत्कायात्तुःकदाचिददृतिसदृशास्तु छिर्वेयोरूपगुणपरिमाणादिभिःसर्वैरपिसमानरूपा
त्यहितास्ति बिम्बप्रतिबिम्बयोःरवकेवलमात्रुण्यतान्यत्र अतस्त्वप्रतिबिम्बमसीत्यर्थः ५७ महीजगा

स्थैर्येनयत्नेनुपपातिमुग्धेन्माभिन्नहानिस्त्वयिचिंत्यमाने समोसमद्रःकुलकेस
मङ्गस्त्वयात्तगाम्भीर्यमहत्वमुद्रः ५६ संसारसिंथावत्रबिम्बमत्रजागर्मिजाने।
तववैरिसेनिः बिम्बानुबिम्बौहिविहायथात्वमुजातुदृष्टानिसरूपस्त्थिः ५७
इयत्क्रमेकेनमहीजगत्यामहोमहीयःस्वक्रमेजनेन पादोयमुद्दिश्यतवापि
पद्मारजःस्वपद्मस्त्वजमारभेत ५८

त्योभूर्लोकेकेनजनेनैतावन्मदत्तरं स्वक्रमेक्रनमदोप
दमस्यांदृश्यतेइतिपद्मामार्गः नत्वांसत्वतवापिवरणीयस्वक्रमेतेनजनमुद्दिश्यपद्मस्वजंस्वजतः अपि
शाह्लालौकिकमहत्वातिशयोयोन्यत्र भाग्यविद्धमौल्यानिमाणोविवलितम् यमुद्दिश्यपत्रमागतो
सीतिभावः ५८ सविज्ञानंचचलनात्संदेहपदलोलानामवलम्ब्यायमेकिंकिंकथयतीतिनजाने।
तेकस्यथत्यस्यलोकोत्तरभाग्यसम्पन्नस्यगृहानितिष्ठिरस्य अथवालौकसम्भावनयालम् ममातिथि

नै॰ च॰
ग्रं॰ टी॰
१५३
153

रसीति सम्भावनात्वं तायोग्यतानकर्तव्येत्यर्थः यद्वा नविनमन्कारकरणाशङ्केहं यथास्त्वतिसम्भाव
नायालमित्यर्थः यद्वा मिथ्याविचारेणालम् नेकस्मात् तिथिरसीति पृच्छसे इत्यर्थः ५१ नवरूपमर्थो
ह्युष्मेहष्टासात्तावज्जन्मनः फलं प्राप्ताः कर्णौ च यस्ते तेनाद्रियेत्ताम् किमिति शेषः मञ्जकाकुः नयो
र्गिरं प्रसादीकुरुषे चेत् तद्वचःश्रवणमपि तनत्वमित्यर्थः ५० एवं मधूर्थिनेरसंसादमुद्भिर्तीभै
म्याडोष्ठपवबन्धूकचापलेन विलष्टा कामपंचबाणबाणवाज्ञेन कर्णौ प्राप्य तद्वारास्य नलस्य मनो।

प्रवीति मे किं किमयेन जाने सन्देहदोलामवलम्बसे वित् कस्मात् यथा यस्य
स्त्हातिथिरित्नमलीकसम्भावनयाथवालम् ५१ ममैव तावन्नवरूपमस्ति हिति
पीयदृष्टिर्जनुषः फलं मे अपि श्रुती नामृतमाद्रियेतां तयोः प्रसादीकुरुषे गि
रं चेत् ५० इत्थं मधूर्थेरमृतमुक्ति रेतीं तदुष्ठबन्धूकधनुर्विमुक्ता कर्णौ नृपस्य तस्य नाशु
गपंचबाणाबाणा मिवे बाण्यमनो विवेश ५२ आमज्जदामज्जमपीस्थयाभ्यो
ये मिथ्याया वदनानि पीय द्विषन्मुखे विपिपदतेम्ततनिर्थीन स्मनस्तानेहमुखेन सर्य ५२
विवेश कर्णादिति ल्यब्लोपे पंचमी ५२ अमोन लक्ष्मियायावदनानि मधुरवचो निपीय तथासामज्जमज्जथा।
तपर्यंतेमममज्ज वसांसृग्मांसमेदोस्थिमज्जशुक्राणि धातवः मज्जनशाहस्याव्ययीभावे अनस्थेति टवि
कृते कारणेन ताय थापराजम यात्स्तुतिः शत्रुमुखेविपिमुद्दने नस्याः स्तते नरष्टनामधुरतालिष्टजनमुः
खेमान्नमशक्यानकाक्षाग्रप्रशक्यवेत्यर्थः आकाड इमिति वा पाठः ५२

प्रज्ञो भवतीति पौरस्त्यः शैलनदयावलम्ले जनानां समस्तजनना ग्रामजनवन्युगजसमस्तायेत्य स्तलन्तयो
पनीतामरुद्यूणाक्रनोप्सूज्ञे गदहज्ञान्दिने शोयथाद्यास्ते तथाभ्यामेभ्या ग्रतिथ्योसा धीसातिथ्येयी प्सुज्ञोगदहणा
नु पश्यति स्थिवसृनिरूपतेन ध्यान् अस्माभेभ्याः सखीविष्टरेतपविवेशः स्वयंहततयाभेभ्यामनेस्रुक्ता
मत्व्यामनेनतपवशानक्रतवातित्यर्थः ५३ तामेव भैमीं भूमीरणभूमिप्राप्पनलस्पर्धैर्यकामान्यामन्यान्यम
ग्रहगत यत्र रणभूमीमथैक्किनकन्दर्पचापमेवक्रवा तयोर्धैर्यकामयोर्जयभगवानीमादृष्ट कामस्या
वीरस्त्यशैलेजननतापनीतां गदहणान्यथाक्तः पतिरर्थेप्सुजाम् तथातिथ्योयेमघ
मप्यतीक्ष्ण नस्पावयस्तामनमामाद ५२ अयोध्यितुं धैर्यमनो भ्रुवाभ्यां तामेव भू
मीमवलम्ब्य भैमी ग्राहस्मयत्रस्मरचापमनक्किनेक्रवोडजयभंगावानीम् ५४
अथस्मराज्ञामवर्धीर्यधैर्यो हृवेसनदागपवीणीतोपि विवेकथाराशनयोनमे
नः सन्तानकामः कलुषीकरोति ५५ हृदित्यनीतां मदमः प्रनीहितदर्थमेवाति
थ्रिमागतेमाम् वहेनमंतवक्रनादवेणमाणानिवसः भ्रुवाविकानि ५६
धनुर्भैगात्स्यराजयोर्धैर्यस्य जयइतिभ्रूरूपम् चापमकथयदित्यर्थः ५७ अथस्मनलोधैर्यान्स्मराज्ञोकाम
कृतविकारैर्निरस्कृतत्वदमर्यन्तीवावास्ततो प्युवाच विवेकधाराणांशतेनधौतसाधूनामन्तः करणकामो
नकलुषीकरोतिनमलिनइति मात्र रागैवव नैरूपस्रोकिनस्पर्धैर्यपुनिर्धुक्ताप्युबलात्स्मत्यपिश
हार्थः ५८ दिगीशानां सदस्याम्यानादागतेमोनदर्थमेवातिथिंजानीहि तामेवोद्दिश्यागतो।

नै॰ ष॰
प्र॰ टी॰
१५८

154

स्मीति भावः कीदृशं स्वः प्रभूणां स्वर्गप्रभूनां वा विकाति निःसंदेशान्याणानि वारिणः करणो वद्धनादरेणाभयेन
च वदन्तम् ५६ नयानि वर्तनीयान्याज्ञाज्ञानेव अतो विरम्यतामित्यर्थः न पवि प्रयत्नम् आसने किं त्वया मया
नो हृततनास्मा फलिना फलवती विधेया फलवन्तात्यामितच्च सेव सिद्धा हृततत्ताथि कानि विधि सूज्ञा भाविनी
५७ भोः कल्याणानि वकोमलानि यानि निरामयानि कश्चिन् नव विनमथाकुलेक्श्चिन्नमो ममनिश्चय
न कश्चिन् इत्यादि कुशलप्रश्नकं तेन न विलम्बेन कालक्षेपेणालम् कल्पांतायतलोचने मदीयो गि

विरम्यतां भूतवती सपर्या निविश्यतां मा मनस प्रसज्जितेकिम् यांहृततानः फलि
ना विधेया सेवा निषेध्या स्वप्नकूलविश्री ५७ कल्पानि कल्याणनिवाणकानि क
श्चिन्नमो विनमना विलंबा अलं विलम्बेन गिरे मदीया माकर्णयाकर्णितदायता
क्षि ५८ कौमारमारभ्य गुणानाहृतानि तेऽस्मि दिशामधीशान् स्वराधिरा
जे सलिलाधिपे च कुन्ताशनेचार्यमनेहनेच च शैशवयौवनीये राज्यभा
जि नयवेदमति ते षोडशवर्षा न ते रणविक्रमपंचषणानलं वितन्वते विनेः॥ ६०॥

रेषणं ५८ हे भीमिन् वशैशवमारभ्य गुणानां गणादिशामधीशान्वशयंति कं कमित्याह इन्द्रवरुणा
णां मतिं यमं च ५९ शैशवयोः वनयोः सम्बन्धि द्वे राज्ये द्वयो राज्ञोः कर्मभजतीति तत्स्वान्वयि विदेव
षां देवानां चिन्ते वेदे भजते कीदृशाने षांतानि न स्फुरतमेन कामेन द्रुतं यथेयं समवेषम् द्वयो राज्ञो विरो
धो यत्र तत्र वदन्त इत्यादि नयनाः विषये न शनिधमनि न हन्तुरक्तानां तेषां नदला भोइयें कोतिप्रगनावि

नमपि विरहाद्धि ह्यनीति भावः ९१ इदानीं नेत्राणां देवानां हृदये किल निश्चयेन मदाशा न यिम्नो रथः के
वलमले विलसति आत्मदाराः पूर्वोदय आशा दिशामस्य दारा विशाल रमणाया अस्तत नूः प्रदेशः त्वहं पि
च आप्य पूर्ववहृदयेन विलसन्ती निस्सत्वाः प्रियेन्यासक्तचित्ते सति दाराः पूर्ववड्डवश्याम वति किंतु
कृशा भवंति तथा दिशोपीति निजनिजदिगनुसन्धानेन नन्यजत्विन्त्यर्थः ९१ भोस्तन्वि वासवस्यात्किड्डः
प्रेमाप्रियतमेन नतवनवयौवनेन साकं नयिपरी कोटिमुत्कर्षमध्यरोहत् अत्र त्वक् धीश्वयः कोट्याः ९२

तेषामिदानीं किल केवलं सा हृदि मदाशा विलसत्यजस्रं आशा स्वतना साधित
न्त्कृदाराः पूर्वोदयः पूर्ववदात्मदाराः ९१ अनेन साध्येन वयौवनेन कोटिं परा
मक्षिड्डरोत्यरोहत् प्रेमापि तन्वि मम यि वासवस्य गुणी पि चापमूमतः शरत्र ९२
प्राचीमयाले विरहाद् दये ते तापाश्च रूपाश्च शशाङ्कशङ्के पराय वाथे विदयानि भा
नेऽकृपा कृशा लोचन हृदं मिहः ९३ त्रिनेत्रमात्रेण कृपाकनेय मदेव योषापि न से
हृणोति नैव कृत्यैश्च यत्र सहस्रनेत्रे गता सकामः स्वेल्लकाम वस्याम् ९४

अथ मिंद्रस्य वियोगात् पूर्वदिग्वधूस्थिते नवानुदयकाले पाण्डुरत्वा रूपाद कृशत्वा तस्य वद्रशोकी सेश्वङ्गा परा
यैः संतापकत्वादिभिः कोपेन कृशा नेत्र सहस्रहृदि नित्यपति ९३ त्रिनेत्रमात्रेण यत्कोपे नकृतं नत्व नेय नत्सका
मा योषापि न से हृणोति न मतिक रोति नाच्छादयति वासकामो यस्य सहस्रनेत्रे कोपि नेत्र समिक्रीडदृशी दृशाम्रा
प्यतीति निवेदजाने ९४ सहस्रेशी वा मात्रेण कृतं शह मात्रेण कृत नाद्यपराथानन्देन वनेपि न नेदति ध्वनि

नै॰ ष॰
प्र॰ टी॰
१५५
155

येवदृश्मेहोनत्वर्षीइतिमात्राथीः येन्हनेपीतिनेदयतीतिनेदनेतास्मिन्पीत्यपिशाहार्थः अल्पीयसः किरीटं
दोरपराथाग्निलोचनस्यापिहृजोनशीलयतिनाभ्यस्यतीतिशीलसमायो ९४ कामबाणाः स्वयंतैतैः प
रागोदिशत्वमोमयीकृतेहनेत्राणादिशेति विरहवशादिहनेत्राणन्यातिज्ञानातीत्यर्थः नमःप्रकृतिर्या
मोनात्वमोमय्यः ततःश्विः अतनमोमयीत्वमोमुयीः कृत्वानमोमयीकृत्वाऊहूरितिगीर्यस्यतस्यद्विजस्य
पिकस्यचेत्तुष्टस्यणोमा रानावापिसत्यवाचादिशेति अमाकस्याहिऊहूपदस्यार्थः माचस्मरसंतापकृतो।

पिकस्य वो मास्त्वकृताद्विली काम स्य मधुनन्दतिनेदनेपि बालस्य चूडाशशिनो
पराध्यानाराधने शीलति शूलिनोपि ९५ नमो मयीकृत्य दिशः परागैः स्मरेषवः श
कृहशोदिशेति ऊहूगिरं चेत्तुष्टे द्विजस्यराकारजन्यामपि सत्यवावम ९६ श
रैः प्रसूनैस्तदतः स्मरस्य स्मते स किंनाशुनिनाकरोति अमेयमस्याहृदयमेनस्याः
दवेगनश्लेच्छिविशमस्मादः ९७ प्रसूनधूतेस्तस्यमर्वह्दियाणामानाइशघ्यावचनाय
त्लनेः प्रष्यन्पदाविद्ध्यहराः प्रवालैः सूतादविद्यातार्वः स्मराणां ९८

यकाराज्जायते इत्यर्थः द्विजात्रात्मगणापि सत्यमेव वदतीत्यपि पुरुकम ९९ ऊहूमेवाणोविंघतुः स्मरस्यसर्तेः
मशाकेवज्जेनकिंनकरोतिस्मरस्यस्मतेसशकोवज्रेणकिंनकरोति स्मरस्यस्मतेमिति अपीगर्थदयषा
कर्माणातिषष्ठी अस्य कामस्यापीवानुग्रहहृपानेगतान्नमभूयंककवचेनस्याद्यदिग्रहदेत्या स्वयं ९७ नहि
रदाहृतायेषस्यशक्रस्यनानाविधनवनत्वनिर्माणायत्किंनेः पल्लवैस्यघासाद्विग्रहाणिणोपिकस्यह
ताविकाजाताः ९८ कामस्याशिंजिनीममास्फालनजनितैः शह्नैः स्वर्गेषकर्णोवधिरोजातो स्मरकृतो।

मोहरूपवनिद्रानस्याः प्रबोधनेकृत्यानि कष्टन्यत्नतानि गुरोर्महस्पतेः सकाशात् किं स्पृणोति किमिवाद्ये
प्रदत्तानीति विवादः ॥ १३ ॥ तस्येन्द्रस्य वसन्ते वसन्ते स्मरसंतापशान्तये प्राप्स्यमानं स्मृद्धल्लयमानास्वर्गगाय
म्निन्याः शिशिरेतु रागं बन्धुसम्पद्वद्दत्ताम् देवाहूतेवरः प्रोक्षितविषुल्लीवसनाकिञ्चे वसन्ते स्पृणालानां
मध्यभावात् किं शिशिरे तेषां विद्यमानता किं शिरसे ववक्रुमन्यते स्म ॥ १४ ॥ भोः सेमिशुक्रस्य मेयेन स्मालो
के मृत्येभवमाग्निमम् अग्निस्पपश्चात्तिमत्र अनन्तरेति वक्तव्यम् लोहितेनेयागमलेख्यम् आग्निमवत

दैवैर्गुणास्फालमवैः स्मरस्य स्वर्णाथ्यकर्णो विषयी स्वभूनाम् । गुरोः स्पृणोति
स्मरमोहनिद्राप्रबोधकृत्यानि किमत्र तानि ॥ १३ ॥ अनङ्गतापप्रशमाय नस्य क
ष्टस्यमानामृद्धाम्स्पृणालम् मथ्येमथ्येना कनदीन लिन्याः केवद्दत्ता शिशिरे
तु रागम् ॥ १४ ॥ दमस्वसमस्येयमुपैति लक्ष्मीः जिह्मोजगत्याग्निमलेख्यलक्ष्मी यतो
दगाद्वितलवनाममहद्विश्रिमागलोमातिसमोविभर्ति ॥ १५ ॥ अनल्पाहिताः शङ्खड
पासनेयादीदीप्यमानानन्तुमहमहन्ते: आशापतिस्त्वदमयन्तिमापिस्मरेणादा
हेस्खत्वस्यलक्ष्मीस्तामुपैति अग्रगण्यत्वर्थः यतो हेतोर्हेशामणिरसाविङ्मलवहच्छिन्नीयभागलो
भेनाग्निं बिभर्ति नामप्रकाशसम्भावक्को पिपदमकल्पसे ॥ १५ ॥ आहिताग्निगनयो येस्यि अल्पाःहिताःवाहि
ताग्न्यादेष्विति निरूर्वनिपातः शिवस्पर्यप्रमदीप्यमानां तनुमनन्याख्यामसहासेवनहेमसि सोप्याशा
पतिर्दिक्पालो वह्निः स्मरेणातेकिकरीभवितेन्दो शिनियुक्तः नकेवलमिद्दपवनदर्थी अपितु वा

नै. च.
स. टी.
१५६
156

त्वेभो वैरायस्य कामस्य स्मतनमग्निसन्तापनतथाविनीते शिक्षितेन करोति यद्यास्मः अग्निः स्वयमनुभूतनम
भावो भूयः परेण सन्तापयिता सेजनाद्धियेन स्वयं दुःखमनुभवति नुनदन्यस्मिन्करोतितावाग्निरपीत्यर्थः
अयं कामेन नित्यं जितनामपरसेन्नापसमर्थ इति भावः ७३ हरस्य नेत्रस्थितेन तेनेन वह्निना दशार्थवाणो
कामो यावदद्यः सकामस्त्वेन त्वत्समतिसस्तो वह्निनिर्दग्धः अधुना वैरशुद्धिर्वा प्रतीकारो दयमाणो नु तेन
कृतेनदाहेन तस्मै पुनः स्मरणः प्रादाद्धतिताय मर्णो नामिन्यर्थः वैरशुद्धिः प्रतीकारः अंगनानामपगाह नेमाव

त्वद्भ्रूर्वरस्त्रैवल्यं च बाणाः करोति सेतात्मतया विनीतम् स्वं यं यथा स्मा ।
द्वितत्समभावः परेण सन्तापततथा विनीते ७३ प्रादाद्धियस्तेन दशार्थवाणाः ।
पुरा पुरारेस्त्र्यपनानलेन सविदहत्स्मभवद्वितिवासेन वैरशुद्धेरथुनायमाणः ७४
स्मरमाय कृष्णानिव विश्वशुक्तः सस्मोममावासति हूयमानम् नामापि जागाः ।
तिहूयत्रशश्चोत्तेजाखिनतं कतमस्मस्ले ७५ शैवेरजस्तं कुसुमायुधस्य कंद
र्प्य मानस्त्वकृशानुदष्टेः अनुश्यपयद्भिविनिवेद्यमानादस्येषदेवं कुसुमादिमे

सतीतिविदर्भप्रसिद्धिः ७४ विरदेस ति ७५ विकृस्त्रे ह्रायकृष्णतिवह्लूयमानेसोमं वेद्दलनासत्वति
रसं भवायनित्रयत्रशश्चोनामापि जागर्तिनं कतमेतेजाखिनः सद्भने वैरि भूनवेदसनामनयासोमरसमा
वामतीत्यर्थः ७५ भोलकृशानुक्तेन कामस्य शरेभूशतोत्यमानुपषेदेवो वह्निः पूजकैर्निवेद्यमाना
दपित्रयाद्विभेति ७६ नेन वह्निना कामायः काष्ठभूनवतास्मिदनाशेवलवलिभिश्चित्रता सर्वानिकाके

मलनवदलं कामाग्नेर्धूमभिलितज्वालापेशिविराजते वह्नेर्दीर्योज्ज्वलकीलाविभ्रमः नवदलस्यारक्ता
तया ज्वालासाम्यम् १७ कमलानां मुकुलस्य यो येन कृतामुत्रवान् चंदनवासिना दक्षिणानिलेन प्रेयसी सोऽपि
विधुर्यमनस्त्वैव देतोः स्मरस्य प्रतापरूपेणाग्निना येयं स्तुद्राव १८ कामाग्निनीलं नंतेयमं दह्यमानेऽपि प्रियालेदह्लेमल
यः शैलतयाल्ले दह्लस्पर्शादिनाकुशलमनगुणेष्वनर्थः यः पुरुषायदाशाय सदिश यस्यानुवर्धने चक्षदाव लम्ब

स्मरेन्धनेव तामसितेन दग्धा सेवन्तिकाभावलवह्लिविभ्रा वकालि देतो भवपावकस्य
सुमाविलज्वालपरस्येव १७ पुत्रीस्तु हृद्येन स्वैरोग्रदानोयमेयसो चंदनवासिनादि
क येयं विभुः सोऽपि तेवैव देतोः स्मरप्रतापज्वलनेन तु द्राव १८ तं दह्यमानेऽपि मन्मथेद
दह्लैलत्पालम् लघप्रवाले कङ्कणसीनोच्चकैर्तितस्य सेवोमदायदाशा भवलम्बनेयः
१९ स्मरस्य कीलैव समीक्षलानि तदोः प्रतापैर्विनापिनानि अगानि धन्ते स्तनवह्नि
योगात्पाणि तु निवाडज्वरजर्जराणि २०
ते असीत स्मरेवाभापयर्पितस्य जनिद्दिपल्लवानामरुणेनयासाहोक्तिः यमानिसम्बन्धादेव दह्यमानलमविव
हसन्नमस्यलस्यालवणाकृतामलयशैलचंदनादिपल्लवयास्तत्तनापवशादेव शुष्कानीति भावः १९ समयस्ललहि
योगात्पाणि त्यथिकज्वरशिथिलानि योगानि धत्ते पाणि तु ते थिकज्वर शोथिल्यं वह्नेलत्येदा कामस्य कीलैभि
तानेव कामवाड्वग्रहपे स्तापितानीव २० भोसलन्विमायकुङ्कुमेनानुलेपनकोलकिन्याः लभंतदास्य सज्जिगायवि
ने दिघन्यास्त्रिमायाः योभवनीसवरुणस्तभंतदाविंनेप्रादेष्वीन् यस्मिन्काले गतः पान्थः पुनर्मायानिनिवर्तते।

नै. च.
प्र. टी.
१५७
157

तेनैतेन निवर्तिते विद्यास्यातिशयभूतेन राहुग्रासयुक्ते काले इत्यर्थः सन्ध्यायोस्सभावादरुणानयोः चन्द्रमात्तलेपनोक्तिः ग्रहहेतुः एवमनुरागिणीं सन्ध्यामपि त्वयि निर्तान्तमनुरक्तः भूतिभावः प्रजिघायेति हेरेवद्योत्यमानम् ८० वडवामुखसंभूतोऽग्निः स्तु थितोऽपि वारिजलं पिबति इत्येतादृशोऽपि हृदिस्थाम मथ्यवनेमानः पयोनिधीनां तथाऽतापायनाभूतं यथा समस्तनिवारिपीतापि जलबलं कोऽपि स्वसामीवरुणः स्मरदाहृपीतिनोहृदिस्थाश्चिन्त्यमानश्च तापाये ति ८१ तेन वरुणेन तापः नतो हेतोरर्थिकतां पविद्यते स्मरणालाभुजलतास्मरति मेनेति रचयति तन्नोहेतोरर्थिकमेव तो

यस्त्वत्रिमन्त्रीभूतस्तत्रोन मायेहृदिशः स्मालम्बनकोऽन्तकिन्याः तस्मात्तदा समप्रजिघाय
विमेतनेयदायातिभुवनमपांपथः ८२ तथा न तापायपयोनिधीनामस्याम्बुवोभूः स्तु
थितः शिखोवान् निजः पतिसमस्तनिवारिपीपिबस्यात्हृदिस्थः स्मरदाहहेतुः स्थः ८३
यत्रस्तत्र नतव्यवाहृवलिस्मृतिमन्तः गुप्तानिडदिनेताः ततोविधतेऽर्थिकमेवता
पतेनाश्रितानाशोऽन्यगुणा मृणालीऽ८ त्यक्तेन तत्तेन मृणालहाराद्‌विच्छवभासहृ
दितापभाजि तद्विमनस्तेनेभेदनस्यवाणेः कृतेशानक्षिङ्हमिवदोत्तन ८४

पविचयेनेमृणाल्या भुजलतास्मरतिस्मन्तु निरचयति तेनोहेतोरर्थिकमेवतापे हृशतास्मरतिजनकत्वम् सन्तापशो तयेस्मरतां सन्तापमेव करोतीति दर्विनीततम् ८४ सकलामृणालीयत्नतापं करोति तेनोमृणालदण्डाका कले तापभाजि हृदि तेन वरुणेन तत्तुलं वभासे कीदृशमिव वरुणस्यहृदयं मनेः कामस्यवाणैः तृणान्वश नक्षिङ्कृतमिव मम पार्श्वहृदयं तं किल रंमृणालरत्नमिति स्वपक्कामनम्पानैः प्रातक्षिङ्कृतमिवेतिभावः ८५

त्रिलोकातिलकेषु श्रेष्ठेषु देवेषु तां सफलमहं प्राप्य मदान्धतयानर्गलं चापलं यस्य तत्सकामस्य विक्रम
स्वेच्छा हि निर्वर्तते इति शेषः ८५ अथास्मत्तरसस्य सारः स्मारभूता धारैव मया वाह्यैव सत्वर्पयेतो ष्ट्वत्वसये वरो
भवतीति वार्ता तेषां देवानां कर्णौ प्रापत्सा रोदूष्यारेति घाट स्मारजनिता धारैतस्य र्थः श्रूयते इति स्फूर्ति वार्ता सम
सपत्नी भवद्भिः स्वेनोक्तः स्वदारेनामापार्थिके सहद्भिः अनेन शोधानलतापदेश्यैः रथ्यमनस्य दूतिताम
अस्माकं सपत्नी भविष्यतीति सपत्नी संभवेन दुःखेन दुःसहैः स्वपत्नीनां नामामार्गे सुचादिभिः स्वः स्थितैः

इति त्रिलोकीतिलकेषु तेषु मनोभुवो विक्रमकामचारः अस्मायमस्मिन्भवतीमवाप्य
मदान्धतानर्गलचापलस्य ८६ मा रोद्धयारेव मयारसस्य सर्वेव रः शोभविता न वेति
सत्वर्पयेतीदमयेतिते षां स्फूर्तिः स्फुरन्तीनाकजुषामयासीत् ८७ सम सपत्नी भवद्भिः
स्वेनोदितैः स्वदारनामापार्थिके सहद्भिः अनेन शोधानलतापदुःस्थैः रथ्यप्रनस्य दू
तितामहद्भिः ८८ अपास्तपथ्यस्य यथोपयोगं स्वकं तु विनैव सम्मनोरथेन तद्वयं च नि
पयत्नभूरि शोचसाध्यीय साध्या गामिनः स्ववृत्तैः ८९ साकेकामप्रतापानलतापविकल्लैर्दिशा

मी स्वैरैर्देवैः प्रतस्य नामुद्दिष्टपतिशेषः दूतितां महद्भिः इति स्वस्वामिसम्बंधी वृष्टी ८८ त्यक्तमार्गवस्थ
लद्रूपास्तेनोपभोगैः उपयोगो भोजनमुच्यते कवोसमुपयुज्यते इति प्रयोगात् तेदेवैस्तत्तु विनैव वामा
प्याम इति तद्विषयेनेव तद्यत्सेवनिवापयतास्वादीयमानिजमनोरथेनाध्यासुखमुल्लोचितः तथिति वि
दूषितसोत्तुद्धान्तस्यतानादृत अतएव मनोरथस्यास्तनातिशायतयास्तत्याग इत्यर्थः ८९ प्रियादेवीः श्रास्मा
दीप्तकाराणि तकामशरदावाग्निना मज्जयद्भिः स्वेच्छे लोचिपशुस्मरणानि तेपलनाणां तु युद्धस्यानमधुनाभि यते ९०

ने·स·
श्री·ती·
१५८
158

भूक्षितनिकटप्रदेशेस्त्रिदैवेरुद्रं नयसिमन्दे शत्रूणान्तरमणि निर्विणजंघमले स्वपत्रश्रियंप्रापितः अद्र
मन्देशुद्धाशीत्रततस्त्वर्थः ९१ एतेहेवापृकैर्कंपीनस्तनयोरूपपीड्यपीनस्य नोपपीडेसमस्योवापपीड
रूपकमिदंइतिगुल्म तथालिंग्यतयसिमन्दिशोति मन्दशमेवाह स्मरूपवभिलोव्याधलक्कलैः मलेनिपा
देस्मरभमलानांशल्यैर्निकृन्तोमोदे मामवनामस्माकं तेविशल्यौषधिवल्लिविगतानिशल्यानियस्याःसा
विशल्यासाचासावोषधिश्चतस्यालतामापयिमव असौ तोहिमथयमश्रुतयैकवचनेहृत्सारेद्धावल्यामल्ला

ग्रियामनोभूशरदावदाहेदेवीस्तद्यौनितिनिमज्जयद्भिः स्वरैः स्मरैः क्रियतेधुनातैः
पादाभणानुग्रहहभूतियेभूः ९१ मलेकन्तामनमहीविभागोरयंजनलैस्मरेभवत्या
श्रवापितोजंघमलेखलहमीनिर्विणप्रदेशमयान्तराणि ९२ प्रत्येकमेतत्पविवत्स
पीनस्तनोपपीडेवयसिमन्दिशति नेमरूक्केनोनः स्मरभिलशल्यैश्चये विशल्यौषधि
वल्लिरेषि ९२ नक्वोनिमस्माभिरयंपिपासुमनोरथास्यामनयैकयैव निजः का
दातः खलविमलमः कियंनियावदणावासराणि ९३

पश्चात्यतनम् ९२ नक्कोनिपिपास्वरयंनिजकटाक्षः कियंनिवासराणियावदेकयैवकेवलयैवदमयो
नीलप्रणामुश्नुमनोरथ्यरूपाभ्यासेनयाचल्लुनिम्नयेनवर्चनीयमणाकथय वालोहिडलेमवस्त्वयाव
मानीयथावच्यतेतथायकटाक्षबालः कियदवधिवर्वनीयः कटाक्षनेस्मादिहत्सामहूतस्त्वर्थः ९३
आदित्याःदेवाःस्वर्थाश्चतेषांवर्गोवनेमानेश्वस्मासभजेत्याः वालिंगनोभुजेपवपादिवशःस्तज ग्रन्थोहिमर

यैस्य पविवेशः आकारांतो भुज शब्दः निजेस्तजेतिपाठे विजे भुज्ये इति सम्बंधः अस्तनाभवाकामली लैवतंदे
गमन्नित्यलया शीतलैरंगैस्तापं निर्वापय ५४ स्फुटोर्थः इयमुक्ति यानयसि नमस्तान तेगवण्डलशौरे
रेहश्वेयः भिन्नावर्तेनीदण्डकटान्तवाणैः मेमस्तवमेमरस्मात्पविन्नैः यतः दर्वाकुरु महेश्वरं तेगवण्डालवाणैः
किमारयसि वण्डलाघ हश्यरेवशारेहं तिमेमरसात्पविन्नैस्तवकटान्तवाणैर्विद्धा विताबरसम्यकेसोम्निया
मेद्द वण्डालहस्तेन मरणानन्तरं यत्तत्कटान्तैस्तन्मरणं श्रेयइत्यर्थः इण्णिनीरोमस्त्वेवं वर्तमानानामस्य ५६ महस्वा

म्रियमस्त जाम्मास्तभुजो भजेत्या वादित्यवीथीं पविवेशवेशाम अमीद निर्वापयता पमेमैः
रत्नेगलीलालहरीतुषारैः ५५ ग्रन्तुग्रहो मामुपदित्वदीयस्तदेदिदेहि स्फुतमेकां
पाली चावेंगि निर्वापयतापमेवैः रत्नेगलीलालहरीतुषारैः ५५ इयस्त किंया
नयसि नमस्तान्तेगचण्डालशौरेहश्वेयैः भिन्नावर्तेनीदाकटान्तवाणैः मेमस्ता
वमेमरस्मात्पविन्नैः ५६ तदर्थिनः सेवपरः महस्त्वा माणाम्तजनस्त्व स्वणप्रसादः
विशोकमेकैतवनाटितैवेदन्तस्वैः पवश्वरः प्रमाणम् ५७

त्वेवपरस्यः महस्वानदर्थिनः कामुकाः सेव नः प्राणास्तन्नपादयोरनुग्रहः तदनुग्रहादेव प्राणाञ्जीवे
तीत्यर्थः इदमस्मद्वचनं कपटनेनितं शोकसेचत तदाहः विश्वः कामः प्रमाणम् ५७ पतदेतदहं इयमेन
स्तावद्वचनावितथायिहितम् सम्प्रतिवदिहं इयमर्पितयालेकियनाम् स्वंविद्धिवैः तः श्रीविस्मोहवः
म्रियेव हिषमिश्र इतिशान्तमनयः हि मम्भ तवीवचनमितिविकल्पेन महो नयाति पुनर्वचनमन्यस्माः सर्वथा

नै. च.
टी.
१५९
159

निहन्ति घ्नोनयति अथेति पलान्तरे यदित्वं वेत्तिसिदयायानस्य: तर्हि स्वर्गं भूषयन्न लेवो ऽक्षः यदि तिजा
स्यानैश्च मोभीनियामितहिभूमेः स्वर्गं इत्यादेशाक्रमेः इमामेवभुवं स्वर्गं क्रमे इत्यर्थः त्मामेव देवालयतानया
मइत्यादिवापाठः १९ मोसन्विनयान्नित्यं क्रियमाणाकमलेनस्रजास्मान्नचिनोति नमीणयति कमलेनो
तिजामावेकवचनम् नवप्रसादानायोपनेतेनोस्माकंमौलौनम्रदकमलाभ्यांस्रजानत्तु २० मोस्माकनेत्रैनया

अस्माकमध्यासितमेतदन्तस्तावद्भवस्याहृदयं विदाय वह्निस्त्वयालेखि यतामिदा
नीमुरोयुगं विद्धितः क्रियेव १८ हृदयाद्दयश्वनसिचेनवाभूद्वलक्षरूपाविफलो
विलम्बः भुवः स्वरादेषमथावरामोभूमोधृतियास्मियदिसभूमो १९ चिनोति
नास्मा जलजैनसूजानयान्वहेनान्विवितन्वमाना नवप्रसादोपननेनमौलौसू
जासन्नल्पदर्पकजाभ्याम २० स्वर्णाविनीणाः करवाम वाम नेत्रैभवन्या किमु
पासनास्त्र अंगानि दर्गानि निपीतपीनादर्पाणि पाणिः खलु याचतेनः २१

स्रजास्वसमर्पितैः स्वर्णाक्रमस्मैः किंकरवाम लोहे नः पाणि निपीतपीनादर्पाणि पद्मतद्विद्वामदानित्व।
दंगानि याचते खलु अंगसम्बोधने भोभेमि निपीतपीनदर्पाणि निपाटेनिपीनेः पीनानां स्ववर्णादीनां
दर्पीयैरिति २१ कामधनुर्घास्तदेकवशेणमवायया लेरेदशेपाश्रवोयस्याः सानस्याः सम्बुद्धिः भोपक
वशाप्रभवश्रवीमि वश्रुश्रवणाम् विश्वलनुकलेविस्मो वश्रः स्पातिंगलचिन्हितमरः नक्षोविस्तस्य
यितपदद्विदर्पमणि गुणामनान्मतेस्ववर्णकलदाइवस्ववर्णाकाराइवयदमस्ववर्णाक्रमस्वमधुनश्च

स्माकं इति सर्वे स्मो कार्थ्य वो यन्निरूक्ता १२ अस्माकं त्वन्निमित्ता वेगगतापो मन्मनसश्च लन्न शांतः अपरमस्य
पोमयः स सर्वेषपास्त्वकिं मुनः पंचबाणशारस्समकरे दविक्ष्ट्र्पेण दृष्टयं मदीया इति त्वन्ममता दरेण त्वकामता
पोनिर्वाति नानयेत्यर्थः १३ खेडोमधुमायमस्त्वद्बवस्त्वाडःयवेककादेशाएवकिं शकरमितानस्यात्वङ्किरः
पार्थिपाकंराशिलाशकलएवकिम् दित्वमध्यातेयदित्व तनसा त्वङ्किरोभंगीनीवीतीनोरसोमाधुर्यं तत्त्वात
कक्कुभृणोकिमनिदीप्रमागोपिशिलाशकलाभवतिकक्कदेशोश्रुवहवीः १४ तमेकिं विततामश्रस्तेनवे

वयं कलावानिव वर्द्धितोऽयं न त्वं ज्ञो विमस्य पीद्धेमदेम मन्मनानामवशारामनेन तस्येहैक
वंशाप्रमवत्तुवधु १२ सदा मनसा मन्मनदनेगतापः शांतो न नः किं पुनरपरस्य नि
वारितं त्वन्ममता दरेणास्त्रनाशु गोशामेषु शोकदेण १३ खेलाडः खलत्वङ्किरप
वाखेलाडः किंश्वकरानन्यश्च शकैरेव कश्वांगितन्मेगिरसोर्थकक्कुलभ्राणितुदित्व
मध्येनयदित्व १४ ददाम किं ते स्वयथा यवेण नदामपवस्वयमासने तेहि विधु विजि
त्वस्वयमेव भाविभवे मुखे त्वं खभागभाजि १५

त तन्मुखेपवस्वयंमालादमन्तमयेनायवेणस्थीयते हि यज्ञभागश्च वेद्दीयत तन्मुखं चेद्जिनास्वयमेव
तस्य चेद्स्ययज्ञस्य भागग्राहिभाविभवियाति तन्नदपि नदेयमित्यर्थः देवानां सारभूतेयद्धस्त्व दयं तन्नवदाय
नमेव इतीतिविकं किं ददाम इत्यर्थः ददामेतिलोट् प्रियहणीस्वामरभावमस्मिदितित्रपाकंहवनेन किं
नः तत्पादपद्मशरणं प्रविशपस्त्वयं वयं येनजिजीविषामः अथामरभावोवातत्वइतितत्राह हे प्रियेसस्त

नै॰ प्र॰
टी॰
१९॥
160

काशादमरत्वेमग्रणाग्रेति वचोस्माकं लज्जाकारि किं न येन वयं त्वत्पादपद्मे इह अपि शरणं प्रविश्य स्वयं जीवित
मिच्छामः १९ असौ स्वर्गेनुभूयमानः स्वर्थावसः कामकृतापप्लुतो ः सकाशादस्माकं त्राणाय न रतिः तस्य
मर्थ इत्यर्थः अमृतरसादप्यतिशायिने निजाधररसः सत्यं देहि मोमे मि प्रसन्ना भव १७ स्तूभ्यानेन त्वयि धन्वी
भवता न यस्मिते जैत्रबलः स्मितेः स्वादस्तत्र मे यत्र वेत्तुन वशाफरध्वगाधीनमेन ध्वजांकः कामः स्वैवन्द्वाणैः स

प्रियेत्वणीच्छामममभावमस्मादिति त्रपाकरं वचनेन किं नः त्वत्पादपद्मे शरणं प्रविश्य
स्वयं वयं येन जिजीविषामः १९ अस्माकमस्मात्मदनापसन्नोस्त्राणाय पीयूषरसा
धितासौ स्वर्थावसादत्याधिके प्रयच्छ प्रसीद वेदामि निजाधरेनः १७ स्तूभ्यः स्वयम्भा
पकेषपयपि सहमकरेणात्मभूः केतनाभूज्जोनस्तत्प्रसादादध्यमनसिजतामान
सोनन्दनः सन् स्तूभ्यानेन त्वयि धन्वी भवतत्त्वस्मितेजैत्रबलः स्मितेस्स्वादस्तत्र मेय
वेत्तुनवशाफरध्वगाधीनमेनध्वजांकः १८ स्वभेन भ्रापितायाः प्रतिरजनितवश्रीशुचि
मनः कटाक्षः श्रीत्रेगीतामृतात्ज्ञोनगापिनतुनन्दमजरीसोऽकुमार्ये नामस्यास्या
यिवाम्भयरमपुलिनसज्ञाचरित्रे शुचिनि ननमस्तन्त्र्यंगिके श्रिमकरणदृशिसोवागुरा

कामः स्वैवन्द्वाणैः सहकेतनामकरेणापि सहदयो भूत् प्रस्थस्तुष्टोऽविनादस्ये उपलक्ष्यदाह अथवत्प्रसा
दादस्माकं मानसोनेदनः समानुदं यिनासन्द्र प्रसन्नमनसिजतेयथार्थमस्तित्यर्थः भोस्तान्वि त्रेन्दभ्यांयन्वी
भवत्व नवस्मितेः स्मितरोषहसितेः मुहाजेत्रबाणाः स्वात सशयोरभेदात्स्मितेः शितेरपीत्यर्थः त्वमेव पूर्वं वचनस्तो
वपलन्नरोत्रफरौमीनानयोगुणनाथीनावशामीन स्वध्वजांकोयस्य सइदशास्तत्र शफराधुगमवाधीनः स्वाय

तेमीनयज्ञोकोयमेतिवा १०८ भतिरात्रिसमेनमापितायाश्लवकाम्निपुनः कृतदोमरन्नः नवगीतामस्त
मस्तु इत्यादेवमनेनतत्तु हेमैभि नवनत्रैवमंजरीतस्याम्भोक्रमायै इत्तेचम्हक्रमात्रेतकोमलैमह्डलम्हद्दितम
रः तस्यभावस्ताम्निल्वरितिङ्ग्रियमरलम् इतत्वेगितनवीदेतोनेकेश्विरपीड्रियरद्रिणेवीगुवातेनलेथिता नयिवा
टुवायामत्वेपिमानाश्लथः १०९ भूताम्हरमस्महस्मन्देशपरमतायेनेदशोनिशजिह्वानलमेवपत्रैतस्यदा
इतिभूतसरस्याथवाविकस्वेनिजरसलातनपद्मद्वारकस्य सहलयमस्तहतनोह
णीषुस्वयमवधार्यदिगोघमेकमेषु ११० आनंदयेंद्रमथ्यमन्मथमरनमानिकेली
भिक्हद्वतन्वलीन्द्रतनाभिः अमदादेयादिनदयेशसस्तेनेमनोवानोवायचोन्त्येम
थ्यतदुकृताहतायाः १११ श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालंकारहीरः सुतं श्री
हीरः सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी च यम् तस्यागादयमष्टमः कविकुलादृष्टा
ध्वपान्थे महाकाव्ये चारुणि वैरसेनिचरिते सर्गो निसर्गोज्ज्वलः ११२ यो भ्रान्त्वा
त्रिलिंगविलिनिपतिसतताराधितोऽङ्घ्रिः स्वधर्मैः पानिद्रानैकसीमा हकविनर ह
विनालमायच माता यविद्यारण्ययोगी कलयतिकृपयातत्कृतौ दीपिकायां सव
वेनीगजितेऽभूद्दुपचितमहिमा वा कृतसर्गोऽष्टमोऽयम् ११३ इति श्री नैषधीयचरिते महा
चकलसमहतनासफलय गुड्देवेषुम खेपक सयेनिखिननहाणीषु १ इदं मानुष्य अश्वादृ कशोदवित
तनाभि शतम्भक्ता भिक्रौञ्जामिमेन्मथमगिनमोनमुञ्चरे यहायमेजानदयमनोनियीहि यदिवेष्येनोवना

नै.च.
प्र.टी.
१६१
161

त्यदितं तनयाणायाश्चनार्थः तनहि श्रानन्तं वंद्धणेहलीख ११ कविकलेनाहर्षेध निपक्षिपाथे अस्यकाव्या
स्यार्थस्यानेनकविनाश्रीहर्षेणनिबद्धावेरण्यर्थः शेषंव्याख्यातवायम् ११२ ॥ इयं भैमी अक्षिणाच भ्रुवौचादिवम्
वम् अचतुरादिसूत्रेणनिपातनाददकारान्तः तस्याविलासः स एव एङ्गितेनैव व्यक्तामनिष्क्रां प्रकटयितुमुत्स
काज्ज्ञातनिशेषः यद्यप्यनिष्क्रान्त हि किमस्मिन्निति यं सन्देशपरस्परामस्फुटाणोदिरितनमाह इयं भैमी नलवचना
मात्रश्रवणोत्कयेति स्पृष्टीक्रांतस्वरसन्देशाणि रश्रावगौरवान्महरेश्रीगुर्वीमित्यर्थः १ तेननलेनार्पिताय
क्वादिदीशसन्देशरूपानावाचमस्फुटवदस्फुटेनतुल्या विधायभूतलेदुं तेननलमिदं वक्ष्यमाणवैदर्भी आह २

ॐ नमः श्रीसरस्वत्यै श्रीगुरुदेवनमः ॐ इतीयमक्षिभ्रुवविभ्रमेङ्गितस्फुटामनिष्क्रां
विवरीतस्पृहका नडःक्षमात्रश्रवणोत्कया स्फुटां दिगीशसन्देशगिरं न गौरवात् १
तदर्पितामस्फुटवद्विधाय तां दिगीशसन्देशमयीं सरस्वतीं इदं तमुर्वीतलशीत
लद्युतिं बभाण वैदर्भनरेन्द्रनन्दना: २ मयागमष्टः कुलनामनीभवानमूविमुच्यैव
किमन्यदुक्तवान् नमह्यमेतत्तु रयारयस्य किं द्वियपि मे यं भवतो यमणोत्ता ३

अगोभा: मयाभवान्कुलनामनीपृष्टः अमूकुलनामनी विमुच्यपान्यदेवकिमुक्ता
कवानसि अनवधेयवचननादनामोसीतिभाव: अत्रकुलनामप्रश्नविषये मत्स्मृतेन रथारयस्य ते मे यम
यमणितानाद्वियपिकिं नयारयतीतिथारय: अत्रुपसगौलिपे स्मादिनाशमन्वय: नमत्स्यथारयत्नसमा
त्यमिति नथावीरुक्रमसणो इति वृत्तथी अयमणोदिइविणांयाअमानोपिनरदासि अन्यदेवासंगतंवदस्यता
दयासि ततोलज्जापिकिंनास्तीतिभाव: यद्यणाणशस्त्रा व्यागमप्रसिद्धोदशाणोमंत्रइत्याहै ततस्रायमा

णिनायमवतांवर्किंतनलज्जावहेत्यर्थः ३ ममानुयोगोऽयमभूत्कविदृश्यमानांकिमर्थमागतोऽसीत्यनुयोगोऽनुवर्त
ताद्दृश्यमानाङ्कविकुलनामविशेषयमग्रेदृश्यमानाद्दृशीनतवसरस्वतीवाक्कविन्यकाशांदृश्यमानजलक
वित्स्यानेस्फुटाणिसमग्रकदेहदकांसरस्वतीनाम्नीसरस्वतीनदीजनमनाः हालकमाणिक्कविणीरोधोव
क्रासरस्वतीत्यमरेः ४ कर्णायोरमतत्रूपाःस्तववाचःस्फुनायरम् तनमास्तिस्फुतिस्पृहाश्रवणस्पृहाश्रव
णाक्कानसमथा ननिहतेत्यर्थः वाणिणिविषयेजातापिपासायिकादपिइत्यात्ता इाश्रवकदाचिदपिशा

अग्रदृश्यमानाङ्कविदीप्तिनाङ्कविन्ममानुयोगो भवतः सरस्वती कविन्यकाशांका।
विदस्फुटाणिसमरस्वतीजनमनाः सरस्वती ४ गिरः स्फुताय वनवश्रवःस्पृथाः समथा
भवमास्तिनस्फुतिस्पृहा पिपासतापांतिमुहेतिवाविजानजात्तइत्यात्मथनोऽपि
कादपि ५ विमलिवेशः कतमसमोपदंभवादृशोनायकरत्नमीदृशम् नमनसामा
न्यपियावशानितेनयामहांतवङ्मतनसुत्समहे ६

तिनौपतिकिंतजल्पादेवेत्यर्थः ५ नमोपदंतोतिनमोपदस्वकान्मान्यकारस्फोटादज्ञानदूरणाद्वा ग्रपे।
लो शनमसोविनिङ्मस्मयः ईदृशंदृश्यमाननैमैल्यादिगुणोपेतं वादृशो नायकरत्नमप्रेक्षुकं नमो वेषो
विमलं निकाम्भिन्कुलेतमुत्पन्नोऽसीत्यर्थः वेशो वाणरपि नमोपदं नायकरत्नंदारमथ मणिरोमपरत्नविम
लं वेशाववादयोऽहिमक्काजन्मस्या ननीतिनितिशास्त्रप्रसिद्धिः अन्यसामान्यपि यान्योपिवेशयामपि वे
शाइत्यन्यसादृश्यवृत्त्यानिरस्कृतेवेशानयानायकरत्नेनकंनामहांतेसतेवङ्मतसुन्नमहे अन्यसादृश्य

वै॰ स्त॰ टी॰ १६२

162

मेवास्य तिरस्कारः यद्वा महान्तं तेजोवेशं वक्ष्यमाणं तमुन्मेषमात्रमेवाकीर्णं दृशामत्र सामान्यबुद्धिना नयाः एवमा
नितम् रत्नभूतोपि तु मनुष्यतिरस्कृत्य त्वं स्वीकारान्याक्रतेजनुत्वबुद्धिः सदृशमेवमानयसीति भावः ६ सन
लयवस्तु कान्तस्त्रीभूतानां भैमीश्रुनवीचान्त्यजग्राहतरां मन्यते मनुष्यहीतवान् श्रीमापगमविकृतनकलार
स्त्रीस्थितोद्यानकमण्डलीमानन्दयति तथेत्यर्थः शक्यानकमन्ते भवेषु काहाप्यनायनाः ७ वक्ष्यप्रयोज
नवह्नितज्वलनाम्नास्मिन्नु येसमजिह्वया दासितमेव गिरः पल्लवनं प्रयवनं मर्थलाघवे वा गिरो विषये वावि

श्लोकरयित्वा विरतोसकोपघनं गिरा तु जग्राह तवोनराधिपः विकृतस्य विश्रान्तवतीं तवणा
न्यासयनागनस्नातकमण्डलीमिव ७ अयेममोदासितमेव जिह्वया हृदये हितास्मिना
ननिप्रयोजने गिरोऽसिरः पल्लवनार्थलाघवे स्मितं वसावेवववो द्विवागमिता ८ मति
ज्वलनाम्नो रत्नरूपं स्थितिः। कथाकथेयं मयि वर्णिपद्धतिः कया तु शास्त्रयीसमके निके
निव त्वमेसमत्वेवव्यवहारमावयोः पदे विधातं बलवत्समुण्डमद्वी ९

नाशकत्वात् अतो मनसा सेतुपर्वस्थेव वचो द्विवागमिता ८ मयि हृते ज्वलनाम्नो रत्नरूपं स्थितिः कयापरिपाट्यासमके
निसेकेनिता केतिव किंस्वरूपा निवदतीयं कथावार्ता तथा ज्वलनामानमिन्तानेसे व्यवहारः कथंक
थमिति चेत् नह्यावयोः मत्य त्वव्यवहारं कत्वे युष्मदस्मदी पूर्वपदे त्वमेयुष्मत्कत्वास्मत्क हस्य व्यवहारा
यपुर्यान्मावित्यर्थः समकेति इति किं तनिवासे मेस्थां प्रयनतीतरश्च ९ नामाकथनेहेदं तु ज्वाकलाकु
थनेहेतुमादः प्रकृत्वासमकज्वलेनोज्ज्वलेवेत् न हितस्य ज्वलसाज्ञोसने यकटनेज्ञातिरोविनो मत्तुचितमे

वेत्यर्थः अथ निर्मलम् तत्र हि यथा तथा केनापि प्रकारेण हन्त न योपयातं समेतं त्वत्कटतं विडम्बनाहो
न हि समकुलमस्तः सुहृदः परस्परश्रेयो भवति बलान्मार्थनया वा परस्परमप्रमित्तत्रुबयेन यथा न येत्याह ॥३॥
यैर्निश्चित्यैवावधीरिते कुलनाम प्रश्नेन वापि निबन्धरसं प्राग्रहो न शोभते दिगीशानां गिरां प्रतिवाचिके
प्रश्नजरप्रति नवसम्प्रतिश्रमोऽपुज्ञोहि यस्तादिगीशानां प्रतिवाचिकं प्रतितनवगिरां श्रमो घटते हीति स
म्बन्धः त्वया महान्वाक्क्रमः कर्तव्यः कुलनाम प्रश्नेनाग्रहः कर्तव्य इति भावः ॥ तथापि कुलनाम का

यदि स्वभावान्मम नोज्ज्वलं कुलं ततस्तदुद्भावनमौचितीकृतः अथावदातं तदहो
विडम्बना यथा तथा प्रेष्यतयोपसद्मनः ॥ इति प्रतीत्यैव मयावधीरिते त्वयापि निर्ब
न्धरसो न शोभते इति गीर्वाणीनां प्रतिवाचके प्रतिश्रमो गिरां ते घटते हि सम्प्रति ॥ ता
थापि निर्बन्धमन्तिते यथा स्वदामिदा तु कतये मित यात्तु किं गिरा हिमांशुवंशप्र
कैरवमेवमानि शाम्य किं नाम्नि फले ग्रहिरारा ॥ महाजनाचारपरम्परेदृशी
स्वनाम नामाददते न साधवः अतोऽभिधातुं न तदुत्सहे पुनर्जनः किलाचारमुचं विगर

यत नस्याश्रयोज्ज्वल कुलेऽपि इति त्वगायति ॥ भाति निर्बन्धं कुर्वाणेऽप्यथवा ते इहमन्ने स्वदाम्मितयावा
वा किं नात्र सरासि अथवा त्वत्क्रमनुत्तमदानेनतं विकल्पः अथवा मत्प्रेषणं किमर्थं नकथयामीत्यर्थः
मावरवंशस्य कैरवमेवमानि निशाम्य फलग्रहणमीति फलेग्रहिः फलित इत्यर्थः फलेग्रहिरात्मम्भरि
ति निपातितः नामदेशाग्रहो निर्बन्धो यस्याः सा तादृशी किं नाम्नि फलितं निर्बन्धाभावेत्यर्थः इत्येवं निर्बन्धपरा

नै॰ष॰
का॰टी॰
१६३
163

गः कांदयोग्रहा इति स्यादवंक्षः फले ग्रहि त्रिस्वामरः १२ ईदृशी बहावारपरस्परासंज्ञेनामुनामतिस्त्रि।
तेन कथ्यं यत्तिय इक्रम् दिनमेकं दूरवगापुवान्मनश्च गुरोः स्त्रियामदीतेनाममर्त्यसेति अनल्पनामवलो
नोत्स्मदे किल निश्चयेन जनः पुनर्बाहुल्येनाचारन्यागिने विगायति निंदति १३ शारदो निपुणोद्दिताना
मपकारकस्वायेन लादयदनुक्वांन्तलीवभूव यथाशाददः शरवन्नमवन्ध्यहीनां सर्पाणां नापकरः शिखी।
मोन भजेत अथाप्सनलस्य पदे पदे रागस्यदयादयानीति दथ ददाति दधाम्पाविभाषेतिशः ददानेत्यर्थः

अदोय मालप्य शिखीव शारदो वभूव नल्सी महितायकारकः अथास्य रागस्पद।
यापदे पदे ववांसि हे सीव विदर्भजा दये १३ त्वयांशुवंशाभरणं भवानिति श्रुतेपि
नापैति विशेषसंशयः कियन्नु मौनं वितना कियन्नुवो महत्वदोवचनवानृरी
तिव १४ मयादि देवं मनि वा चिकं न ते सनाममुक्ष्णार्थमकुर्वते परेणपुंसा
हि ममापि सिकथा कुलाबलाचारसहासनामहा १४

ईदृशी भैमी वचांसि वभाषे यथा
पदे पदे हयोः पादयोरम्यरागुम्यदहानायहापदे पदे आस्यरागस्यास्यमेव रागत्वमस्यदथा अर्थादास्येपा
दयोश्च रागस्यदयेत्यर्थः हंसोय यथा पारलिभाषनेतथेति युक्तं चेतनन् शारदिमयूरस्य मौनं तहस्याश्चवा
पविलास इति १४ भवांशुं दवंशभरणमिति निवचने श्रुतेपि तत्रापि कतमोराजा किंनामेति विशेषसंश
योनापैति कियन्नु स्थैर्यदेवानुरागादिषु वाग्यमं विना अदोनेमहतो वेषनचानृरी १५ त्वनाम तत्रा
ममक्ष्णांमतनमकुर्वते तवभं मयापि मग्ना नवेन देयम् समापि परपुरुषेण सहस कथासलापः कुलस

१६७

प्रतिपादिकायाश्च बलात्तासामाचारेण महासत्वं महावस्थानेन महद्दनेश्वरिकुलावलाचारमहासनामहाकु
लहरीणां मन्त्रविनेत्यर्थः १६ महाचारमेगमयादात्मनामनाकथयसिचेत् नाहिकुलहरीसमाचारान्तुदिनेष
वश्रुरुषसेवादस्महस्मपिनकरोमीतिश्रनिवेदी प्रतिवचननिषेधः नस्मान्नुनमरनननरहोनः सन्मनलोरुदामि
यागिरामेमीवचामिचामिमेनदिनांमेमीवचासिचासम्मितसाहस्र मोवामातिवदाप्रुपदिशामि त्वोहतिव
त्कवदोहशमप्रवचः परेषुमातिपः किन्तु देवेषुवत्तिपमर्थः मथवाआदिपन्निष्ठरोमुवहचपवसाति
कपरेषु देवेषुवमातिपः मथवनन्मनो विपरियेतितिविकिरीतिभावः नथाचसतीयमोपिनहन्तनेश्वना
हृदामिनेयमतिवेषुनुमदः प्रियागिरः सम्मितमाहसम्मताम् वदामिवामातिप
देषुमातिपन्नमीहशमातिकमातिपदचः १७ करोमिनेमेफलितेसमयमंदि
शानमटहृणमिनकेचनप्रभुम् नमिङ्गमिहांमिमुचरान्तुपामितेरमामन्तलानपवि
यहावदामिनामकथयामिमेयागिरा १८ ईहशंपहस्तेनागनेश्वरेस्थितं तु परविषयेहेवविषयेवक्तव्यम् दे
वहन्तकरणार्थंस्वनामसयावक्तव्यमप्रवृत्तेवचोनहरीकविमर्थः नामाकथनप्रतिवचनावक्तव्यमवचोनन
कथामिन्त्यर्थः स्वनामविदायानन्दक्तव्यमित्यर्थः यद्दाआदिपदवोयस्याः मानस्याः सम्बुद्धिः भोआदि
पदवोयस्याः मानस्याः सम्बुद्धिः भोआदिपदचोभोवामातिवदामिनामकथयामिईहशंपहस्तेनागनेश्वरे
स्थितं मामंप्रातिकंपरेषुमातिकः मदमातिनयाख्यातोनलः अगेमोपपरश्रुरुषबुद्धमामावजीगणांश्रमा
र्थः अदैतदेवानीमातिकः इमातिकशहेननलावववेप्रमिद्ध इत्यर्थः १७ इमेमप्रमेफलितेनकरोमिप्र
मकाङ्क्षः केचनदिशः प्रभुवानगहृणामिप्रमकाङ्क्षः केचनदिशः इत्यर्थमाहत्येमरसामन्तलानपावनया।

वाचास्त्वदनुपासितं त्वं कासि यथाऽहं ते मयि प्रेमरसमर्पितो वाचं ब्रवीषि तथा देवानुपासितं त्वं योग्णासेत्यर्थः ।
फलमस्यास्तीति फलिनः फली वा तम् फलवर्हाभ्यामिनुप्रत्ययः इति सूत्रेण यावा फलवान् फलिनः फली
त्यमरः १८ प्रेमरसस्तवणेन स्तिमिता सांद्रीभूतनम आर्द्रे सार्द्रे क्लिन्नम् स्तिमितं स्तिमितं समुन्नमुन्नं चेत्यम
रः ईदृशी वक्रभारती स्मरेषु न सन्देशयसि काक्वा यावा क्वामयी त्रिदिवेषु तेषु मयापि तादावानलदग्धवना
यमह षितं मया तिनापशमयतीत्यर्थः दावो वनारण्यवह्नी जन्मदुखो भवाविप्यमरः १९ इदावसरे नयातत्रा
पेत्यया तवो नमा भावे ने षजनो निमेषमपि यथा यथा विलम्बते तथा तथा रतेः पतिः कामः कोपन देवानाल

स्मरेषु सन्देशयसीदृशी वक्रभारती स्तिमितान भारती मत्पिनादर्पकतापिते
षुयामयातिदावाग्निनदावहाषितानाम् १९ यथा यथेह त्वदुपेत्यया तवानिमेषमप्या
षजनो विलम्बते कृशाशरव्यकरणो दिवौकसां तथा तथायं नवरतेरतेः पतिः २० इय
च्चिरस्मा वद दे तिमत्यथो किमिंद्र नेत्राणि शतानि निर्ममे पिगस्त्व मोमनरकार्यम
क्रे स्थितः परमेष्ठ्यगुणोपि यमन २१

त्वताकरणे नवरने २० पत्नावदङ्ककालपर्यंतमदागमनमार्गेवदर्यं तिसावयानानीद्र नेत्राणि वज्रेन निर्मसे
वन्नजनिता नि किं न भवन्तीत्यर्थः नो चेत्कथमेतावत्पर्यन्तमस्फुटितानि भवन्तु विनश्यंः नत्काल कर्तेयो
कार्ये विलम्बितेन मो पिगस्त्व यत्र मयि परेषां प्रेष्यस्य दासस्य गुणो पि न स्थितः सततं कार्य कारित्वं दासधर्मः ।
सो पि मयि नास्तीत्यर्थः २१ पतङ्गकाराज्ञविनले विरते स्थिते सति वत्तुरत्नयानघासमनु स्पवाभिहितमा
कीदृशा नेषु लोककामं न नलमयि स्मितिर्या हृते जर्वतां नीति वात्त्वयाभाविमनोदयता स्त्रीषु क्रन्सितदूर्णो

हिहृतः प्रेषणाय इति नीतिः अयं च संदेवनतरः प्रेषितः इति तेषां नीतिनुभिन्नानम् २२ वरुणो जलानामा
धिपत्यस्याजनानामधिपः स्वर्गस्यादिशान् येनराजो यमः पिशाचानां स्वामी वमेदिमस्तां प्रादेषीत् म
रुत्वतेन्द्रेणवा भूलेन च निश्चितं प्रहितोस्मि कथं त्वेनागतेनाकार्यानभिज्ञेन च निश्चितेन नियोजितोसि
प्रवक्तानद्दयनान्मनसैवनलेप्रसक्ताच्छायशुक्तिः २३ निरस्तमदद्राससनीसतीनां पतिव्रतानां कुलस्या
किमपि वर्णनीयसौभाग्यमाभरणमसौमेमीसुखं प्रकाशेयथा भवति तथानलेनसहदस्याभाषणेवि

इहेवि गायहित्ति निमत्रे रिष्यितेनयाभ्ययायाधि मुगतेविदग्धया अयि स्वितेहतय
तो भुवः स्मरे मनो दयन्त्यानयनै घृणाध्ये २२ जलाधिपस्यामधिशर्मधिक्ष्मवं पथेता
गजः प्रजिह्याय मस्फुटं मरुत्वतेव प्रहितोस्मि निश्चितेनियोजितश्चार्य मुखेन
तेजसा २३ अथ प्रकाशे निभृतस्मिता सती सतीकुलस्याभरणं किमप्यसौ वृत
स्तवाभाषणा विभ्रमोन्नमं वेमुखं वेविदर्भाधिपसम्भवादधे २४ तथापरीहा स इति
प्रगल्भता नैतिवचनाहृशिवाविविगाहणा भवत्यवज्ञा च भवत्यनुग्रहादतः प्रदित्स

लासेयुक्तं ध्येयापिदधे २४ नेद्दे मनिवाचमस्मिते २५ येनप्रेषितः इति हृथा किंनमयासदृदसनार्थि
मागत इति वचः प्रगल्भता नाहशिमदृतिनवेतिच देवानामिलाषामीतिचवाविविगर्हणानिंदाभ
वति तनेति देवानांसृष्टोनिषेधीवीप्साभवति तथ्यनुग्रहाडनस्येनददामीतिचेत् देवानांनवचावज्ञा
भवति अतस्तेप्रदत्स्तंनेदिन्स्तरस्मि २५ मनुष्यस्यभावोमानुष्यकं नदेवलोकंतंकलेवोयस्यनाहृशि

नै॰ष॰
न॰टी॰
१६५
164

जनेमयितेषांदेवानांकृपयापण्यैानंपत्नीभवेतिवाक्यार्थंनतुअसावि मूढ प्राणिगर्भविमोचनेनत्यादि
नानत्रभवतायद्यपि कृपास्ति नथापिभवेतिकथंनुकुर्म दासीभवेतिकृतोनोक्तमितिभावः अथवाम
कृपाभक्तिनम्रंनुजनंप्रतिस्वामिनः कृपावाचावाचाहंयेनमेकाशयेति २५ सर्वेभ्योमानसग्रामेनशोभिता
विभर्तीतितस्यमहेन्द्रस्यमयाकृतावाकथंमेविनीग्राह शक्तिलोनमादिभ्रमतोभुमानुषीमभिलषतीति
प्रसिद्धिमेविनीतार्थः मरालमालाभिर्मण्डरकोनेत्तलोकस्यावलोकयेवमयानसेन्द्रसविडम्बनेनवकेवले

कथंनुतेषांकृपयापिवागसावसाविमानुष्यकलोकनेजने स्वभावभक्तिभवा
न्मतीश्वराः कृपात्रवाचामुदमुद्गिरंतिमां २६ अहोमहेन्द्रस्य कथंमयैाचितीस्वयं
मानसंगमशोभिताश्रुतः हंसदंसावलिभासलक्ष्मियोवलोकपवमवलाविडे
वना २७ पुरःस्त्रीणांमणीकेवमानवीनयत्रनाल्पत्रतस्यापिशोभिका अकांच
नेकिंचननायकागकेकिमास्त्कृटाभरणेननप्रियः २८

महनीभवति २७ सुरीणांदेवस्त्रीणांमग्रेमानवीकेवनकापि पुंयोगादाख्यायामितिङीष् यत्रस्थली
माःस्वरस्त्रियोनसन्ति तत्रसापिमानवीशोभिकाविभवति स्वरस्त्रियस्तत्रविघंतेतेनमानवीनशोभते
इतिभावः अकिंचनेदरिद्रस्यनायकापारीरेस्वर्णालंकारहीनेप्रारः हृटाभरणेनपित्तलिका
भरणेनप्रियोनकाक्षाश्रियोभवेत्येवेत्यर्थः २८ यथातथोविनायत्तचिन्तावाचस्तेदेवाःकिं
तनाम नदत्तदेवान्तरविषये पुनर्ममफलैवपिरे अन्तरमपिनरहस्यातः किंपुनरर्थमि
तिभावः एषभक्तिशोरीदारिणापा विकामसगनामसम्भाविनामनोहनिमपिहितयायिपेकरांकुर्व

नाम नेन चिन्तानभिज्ञतया यत्किंचिदिदं तत् अहमनुचिनेकर्मणि कथं प्रवर्ते इत्यर्थः ३४ एतदेवैवा
वन्तनाननयाभेमाकर्णौ लगिना भिहितामसर्वोवभाषे किमिति इयंद्विंयालजयास्वयंवकामशक्ना
मेहृदयेप्रविश्यवराहतमन्त्रेमार्गणाविनिस्सरकृणा चिन्तयिनोनेषयपवेस्मरः पुनर्यियासादमीह
शीदववरणविषयांचिन्तामपिकर्त्तुंबिभेमि मनोव्यापारोऽपि भयंकिमुतः कायव्यापारेइत्यपिशब्दार्थः
पत्युन्मनस्येववर्तमाननाइयं बिभेमीतिबिभेमीवचनात्सर्वोप्रयोगमपुनमपुरुषः नकेवलंयावदन्यदप

यथातथानामगिरः किंवेते स्फतीपुनर्मेयंतवीनदन्तरी हषक्तिशोरीकृतनाम
मेगतोकथंमनोहतिमपिहियायिये ३५ अदोनिमग्नेवननासयानयास्फनोलपि
नाभिहितालिरालपन् प्रविश्यपन्मेहृदयेद्वियाहतहि निर्यदाकर्णयमन्त्रा ॥
त्वोयना ३६ बिभेमिचिन्तामपिकर्त्तुमीदृशीचिरायचिन्तापिननैषयोस्मरा मणालतंतु
तदिकृतामतीस्थितिर्लेवादपिस्फुटितिचापलात्किल ३७ ममाशयः स्वमदशाङ्ग
यापिवाननेविलेख्यतेस्मसद्याद्यदि क्रतः पुनस्तत्रममप्रसादितणानिजैववृद्धिविलि
खीत्याह विसतन्तवक्रेदनशीलामतीस्थितिः यनिव्रनाचारलावादपिचापलादीघहोलादपिस्फुटति
एवदपिपुनरवविनामोत्रणापिनश्यतीत्यर्थः ३८ स्वप्नावस्थायामाज्ञयापिस्वप्नेपीत्यर्थः समस्तदयेनेलमा
तिकस्मात्युरुषयदिस्पृशन् आत्मनश्चवेतवविलासनिर्माणनियतिः स्वमदशाङ्गलादीनामनुल्लेख्यनीय
मदिमानसप्राज्ञेवाज्ञानत्कृतोमोहः नत्राप्यन्तंनयसपति किमुजाग्रदयस्थायामाशयः स्वङ्कदयन्ती॥

नै॰ ष॰
क॰ टी॰
१९९
166

निभावः सर्वेषामादित्यानामनुदिवं न त्वस्मेपि नलेन त्वेन भजतीत्यभिप्रायः तर्थैकतोदेवैः पुनरस्मच्छत्वेत सर्वज्ञ
त्वाहेवापवज्ञानेनीत्यर्थः ३२ अमी देवाः परस्परदाराभ्याम ज्ञानमेव स्वकीयमस्वमपि निजस्वभावं जाग
गवस्थानि विविलवस्तुज्ञानमित्यावत् अस्तु पुनि इममनयत् किंमदर्थमेव तेस्मावंजानतेत्यर्थः इष्टा वा स्मा
वृथा चतुर्वदेनाचारः उपसर्गोदयनुरूपत्व मपवाणि वस्तुसना विकानमारकाः स्वयमीदृशा संतोपि हि नाट
गोपदस्त्रियज्ञानाहृदयापि कथमुपशान्त मत्यन्तोयमवतिति कथमस्मरन्नित्यर्थः नावाचवन्तीति नाविकाः
इति स्वमस्वममस्तु पुनरमी परस्परदारानन्ते वेत्त्रमेवमाम् स्वयं उपधारणिवन्तः विकाः क
थमुपशान्त विज्ञाय हृदयापि ताहृशी ३३ अनुग्रहः केवलमेवमाहृशेमनुष्यजन्मन्यपिय
त्मनोऽजने सचेहितयेयस्तदमेतमेवमीप्सायाभिलोचितरीतमीशानाम् ३४ अपिहृ
छ्रीयः स्मरामत्यानि कृतेसपीडयेत्याणिममेत चेत्स्यः अन्ताशनाद्वधनवादिवादि
तो निजायुषस्तत्कदैव स्वैविलताम् ३५ नोह्यवषट्क ३३ मानुष्यमसजन्मयस्येदृशामादृशेजनेम
नोभिलाषइतियत् अयं केवलो मेनुग्रहरूपवनिर्णीत केवलमिति विलिंगे वेक कास्त्वयोः निर्णीतेनान्मोस्मी
त्यनार्थे सचेहितये यः सोऽनुग्रहः कस्येव अत् नन सिमीदेवाः सम्यगसत्वाप्नुताने नलमेवभिलोचितमीशास्त
ममवंतनाम ३४ अपिभोः इत्यत्राद्येदृक्तनेवमत्यतिज्ञाने स्मराम सततं लोमेपुणि ग्रहणेन कृपांअत् ततदि
निजायुषः स्वैविलतां संचासौ वैविनतामितिवा अमृतुहन्यनोदकेवा रितोनिषिद्धो करवदेवंदितमसमाव
यि अनुमरणे सतिवैनिवर्तते तथा अशोनिजायुषः शान्तनामस्पादिना वारितो शानोकदोपि अभिन्नजा

गुः त्वयायामीत्यर्थः आतुरः शमनंवनलविरहरूणानिष्ठात्रुभावकत्वेमित्त्वमिति ३५ यत्रापदि सर्वे
कर्णायैः समीचीनाक्रियाव्यापारोनरक्षति तत्रनिषिद्धमप्युद्बन्धनादिकमेयमेवतत्राशिष्टाचारएवप्रमा
णमित्याह मेघोदकेनराजपथेपंकिलेसतिविद्वद्भिरपिक्रमार्गेणापाम्यतेएव ३६ स्त्रियामयावाभिसृतेषुदेवेषुसम्य
गमनेरेकदाचिदपिविस्तावयितुंनशक्यतेअमंगल्यनद्योजननायास्त्रियेतिवाभिसृत्वाविशेक्तिपदुम् ननुवोद्रो
नोरश्रमद्क सदेशनवपवद्धेतामौनिस्तलनमत्त्वकमेनात्मत्पचिनेवदृधमत्स्वाकास्तत्वम ३७ नयाना

निषिद्धमप्याचरणीयमापदि क्रियासतीनावतियत्रसर्वथा घनाम्बुनाराजपथेहिपि
च्छिलेक्वचिद्बुधैरप्यपथेनगम्यते ३६ स्त्रियामयावाभिसृतेषुशक्यतेनजातुसम्मा
र्गवर्त्तिनीब्रह्मुसनं ततः धमस्त्राषितमत्तपदेवौमवधयेतात्मप्रतिवद्धतानने ३७ नि
सृहतः सत्तचाविसर्जितः प्रयोक्तिरयाहृदकर्तृसमवतरम कुहूरुलेनवपुः कुहूरा
वैर्विडम्बडम्बेनापिकः प्रकोपितः ३८ अहोमनस्त्वामनुतेपितन्वतेनमण्णमीभ्यावि
मुत्त्वीतिकोत्कुकम् कथ्यातिथिनिवनमेतिकिंचनेसवाटवाटहटयनिरस्यति ३९

हृशेनमनुजवेणपरिक्रतिविसर्जितोविसर्जितोविहस्ताहतः प्रियोक्तिरपिस्वभावतो मधुरभाषापि कडो
कंकदिनमत्वरमुवाच सुद्धः कुहूरुलेनकुहूरवैविडम्बानुकरणेन्वेनवालेनप्रकोपितः पिकश्ववधा
प्रकोपितः पिकोमुहुर्मुहुः कुहूरवंकरोतीतिनथ्यार्थः ३८ नदेवास्त्वामनुभवनीमुद्दिश्यपनपीनर्थः म
नोतिदयतेहोनमण्णमीभ्योहेवेभ्यः परान्मतीनहोमद्विषयम् ततमानानीचानुरागानीचायास्त्वातुरक्तो

नै॰ च॰
ना॰ टी॰
१६७

न मम परस्त्रीत्वमिति हि न तया मया ग्राह्यं कामिन्यर्थः । निषिद्धविषये कथं भजते किं च सदसि हस्ते निषिद्धं कथं चाटो
च्चटय कथं निराकरोति ४९ सर्वस्त्रीषु नादरेण सदैवमनुरागानपि मद्दत्तान् मादृशेषु देवेषु इहेदृशिः स्त्रीत्वानुरागार्
पितेऽर्थे यत्किंचित् सम्यक्त्वेव परस्त्रीत्वमिति न मादृशे न्यवीहतो नाशयः ५० मम रम्यां स्त्रियं वाञ्छितदेवेन कामयते इदं नल
न मम पूर्वं तव संबन्धो देवाङ्गनानाम् पक्षे तेऽर्थेनहृदयो ऽर्थाद्धृदयो यत्ते न हितेन गुरुणापि त्यागी कथं नु वाश
सते अथ वैषम्ये हि समं गीतेन श्रुतकैश्चादिश्यानश्यति न गुरुणा हृदय सतिनापि वाक्यं नु शासते इङ्का
महाविलासैर्भुवदेवदेहलयामहे इदं रागाद्रूपमादरेण नयि नमीदृशि प्रयत्किंचिद्वे
पितेन परस्त्रीत्वेऽनुरक्तिं न्यवीहतः ५१ दिवौकसे कामयते न मानुषी न वीन मम स्त्री
विन्दतां नादिदम् कथं नु वाऽर्थे हृद्योपपन्ने हितेन सम्यग् गुरुणापि शास्यते ५२ आ
नुग्रहाद् देवदिवौकसां न तो निसर्गमानुषकमेतदिदं न ताम् अयोग्याधिकारे स्वविनेन
भिन्नं न कृतोऽयं सोऽसिद्धिं रसस्पृशामपि ५२ यद् नादत्ते तेन हितो हृदयस्य विनापि वाक्येन नु शास्यते
इत्यर्थः ५१ मानुषी देवी न कथं संगच्छतामिति तं मा वोचः यतो देवानामनुग्रहान्मनुष्यामनुष्यभा
वं परित्यज्य दिव्यतां प्राप्नोति न च शुनः शेपमनुष्यभावः शोचनीयः लोहानां सिद्धरसस्पर्शामपि स्व
र्णीकरणे समर्थेन मण्योऽयाधिकारस्य विनंकृतस्येति नकृतोऽपि स्वशुद्धापनोदयः स्वयं तेऽस्मा
त्स्वविनः नखावलोकमकरणं लोहशस्त्रवाच्यमिति वा पाणिनीयवाक्यरणस्य विनेनाधिकारश्नि
ष्टत्रेणापि भाषाकृता स्वविनेन लिङ्गेनाधिकारो वदितव्यः यथा नभिद्विनेऽप्यन्यः परस्मैपदादि नया ।

आपि सति विनमथिकारप्रवर्तकत्वमित्यर्थः अथो विकारो इति पाठे लोहविकारशस्त्रं वा अनमित्येकएवा
र्थः ननु व्याकरणसम्बन्धी द्विविधो योऽर्थः ४२ इहेप्सुकानुलाभिलाषशीलान् विदुषि विदुषी वा विदुषी कृते विदु
षि विदुषी वाक्य त्विमा विदुषीत्यर्थः तद्रूपी त्यादिना ह्रस्वः ईदृशी कथं न वा लज्जसे विश्रुक्तेतोः शमी हस्ते श्रुते
पटात्करभोरु ष्णाद् उदन्तत्वेनागुणेनाधिकं ज्ञातं मूः करभोरु इति वदे भासतोपसम्भाषेत्यादिना ज्ञानार्थे
आत्मनेपदम् नयिकरभोरु त्वित्यर्थे मा स्ववणो दन्तुषेन करभोरु पदे न सम्बोधयामीत्यर्थः ननु करभवा
दृष्ट्रय स्यात् इत्यर्थे माशिनेत्यर्थः ननु करभोरु इत्यत्र समासे सति ह्रस्व स्यात् गुणः इति गुणो न भाव्यम् करभोनो
इति यथाथेनोरुवे इत्यादि तत्र इन्द्रस्व इति उच्यते संज्ञापूर्वको विधिरनित्य इति परिभाषया तत्राव हुमादि।

इति पितृजनलाभिलाषुकानलज्जसे वा विदुषि विदुषि वा कथम् उपचितवृत्तोः कर
भोरु मीविना उक्ते वदेवो करभोरु भोरु इति ४३ विद्यायत्तामवैमि पवैनायकेनया।
भूतः किं नरस्तावि मवभ्रमः श्रुते विश्रुत्य स्वमिनमस्याश्रयाः ध्येवनामायथयावनभ्रमः ४४

इति विषये इन्द्रस्वसंज्ञामाश्रित्य प्रवर्तमानो गुणः पाक्षिको न प्रवर्तते तेन ह्रस्वो भवत्येव करभवद्दृष्ट्रय स्यादि
त्यर्थे इहनरपत्रादेषामेषां इत्यत्र मत्ये प्राप्त्यानयोः इन्द्रस्व इति ह्रस्वे च कृते न करभोरु इति सिद्धं पदं न तावत्र गुणे
प्राप्ति इन्द्रस्वविधाना नर्थक्य प्रसंगात् केचित्करभोरु इति निपातेन गुणस्यावकाशं नेमन्यमानः समादधते अ
नुकरणशब्दत्वाद् ग्रामविकारमिति अन्ये तावत् ननु नार्थे स्वस्वयमुत्पेक्षितनवानानुकरणमेवैतत् किं
नु करभोरु भोरु इत्येकं पदमिति तेन समासमध्ये गुणो न भवतीति ४४ ह्राडः देवमकलस्वरस्तामिनं नृप्ता
नरस्यामनुष्यस्य नलस्य साधमामायुनेन मस्य भ्रमो भ्रान्तिः किं नयायूनः श्रुते त्यक्ता यामस्य परस्य वयाक्रः।

नै. प्र.
नं. ही.
१९८
168

नान्नासिकामार्गेण श्वावनश्रमेणास्यैव पूर्वं पिधाय श्वासमप्यथा ययानासामार्गेण निर्यापनेऽस्यैव न तु मुखेनानले
जुहुतिस्तर्हि यथा त्वन्नादिवैफल्याद्यान्न जन्तुर्भवितसमे वकेऽपुनः कथंतिसेव विह्वलावलादिव नावलम्बेनवालिशो
स्त्र्येयथा वृथास्तन्तुः शरीरेणापत्यस्मिन् जन्मनि भाविनि स्वर्गेहृपायफलायनयोनलेजुहुति मेवेष्ठो एवंवाह शास्त्री
स्तामाभावादिह्वलास्तीवलानेकवैकल्पेतीवदेवालिशास्तच्छेनपुनर्नवलम्बेनचलास्मि शिशावञ्जेववालिशः
५५ यदिनलेविनात्मानमर्तेद्विमुश्वद्वहनेकामोस्याः नृदि दिवि स्थितानानेऽवादीनावल्लनाचेमध्यगतः स्वामी
शक्रोवलम्बनावसरे भविता गाभवन्तीजायमानानेर्हविष्यतितयाधदनपतेत्यायकोनोमा दाने ५६ यदिना

नपोनलेजुहुमिस्तर्हियस्तन्नद्विवैफलाद्यान्यजन्तुर्भविस्यवे केऽपुनः कथंतिसेवा
विह्वलावलादिवनावलम्बेनवालिशो ५५ यदिस्वमुद्दन्यमनाविनानलेभवेन्भवेतीह
दिविनविजगाम दिविस्थितानामथितः पतिस्त्वनाहविष्यतित्यायमुपपद्यतीतीहिकः
५६ विवेद्धमेयदिनलेनलोज्झितामस्वेतदस्मिन्मदनोदयाधुना विवादेनेनाथनयापि
डर्हिमस्वयनयेवागयदेगमथ्यते ५७ जितेजितनवलपाशपाणिनाविनानलेवापि
यदिमवेदस्मि नदानदाख्यानन्वदिदंयत्स्तनसोपयः पतिर्वमस्मिवचनेनतत्त्र ५८

लेनमानमदनोनिवेदस्येनेविशङ्कमानमनेपठ नमहस्मिन्तुवेगेनामदनोदयाधुना अथदेमेमिवक्रका
लमनेनानलेनमार्धेनायापिडर्हिमम गोनयेवाग स्वयंवृद्धिस्वकयेनार्थ्यते निदिष्यते ५७ नलेविना
यदिमरणायवाविभवेदस्मि ननदिंवरुणोनजितेनजितनम् अग्र्यं जिनमतद्राजलमवशमसमयेसौवार्णो
वद्विवपिद्दुदयेनवारोवाल्यलक्ष्मीपाल्यानान्वदनेनतदोषभृद्धीयाद्यिष्यतिवद्भाषणा इदानीमनर्हैः दयेवदति

नद्यावद्धिर्हृदयेपीत्यपिशहार्थः अत्रयदः पतिनमेववेदनः ५८ अतएववहृष्णाङ्कदोषमुक्तिर्मिर्विदग्धी
नमितिसाल्वाणम् मन्त्रत्वेनमुपायंयदिसुनर्विधास्यसिनद्धिस्वनपवदहानानापिप्रियातिथित्वेनयमेवाजे
कथनचरितार्थयिष्यामि अत्रमन्नाद्वियममेवोपमर्पनीति ५९ अथवैषनेदेवानभिलाषानिषेधरूपोविधिः
पूर्वस्मात्कोक्रुपत्वान्मत्वानवगुह्णामथवेति नवैवविदग्धावाचिवक्रताब्धेगप्रकारः नाभिलष्यामीतिभि
लाषइत्यादिसूक्ता नथैवनिपाटेवाचिवक्रतानथैवनिषेधस्यविधिरूपतया विधेश्चनिषेधरूपतयमनेनैवप्र

करिष्यसेयत्तएववहृष्णाङ्गुपायमन्येविदग्धीनमन्त्रत्वे प्रियातिथित्वेनगतार्घट।
द्धात्कथ्येनयमेवाजेवविनार्थयिष्यामि ५९ निषेधवेशोविधिरेषतेथवानथैवश।
क्ताखलवाचिवक्रता विजृम्भितेयस्यकिलधनेविदंविदग्धनारीवदनेन्दुकरः
६० भ्रमामितेभ्रमिसवसनीवसम्भवाद्भवकेषुनिपत्यकय्यदः भ्रमामना हृत्यमनाक्रुतः।
स्फुटकृतार्थनीयः कतमः स्मरोनमः ६१

कारेणायुक्ता यस्यकिलधुनेकृतमकायसेदंविजृम्भितेविधिर्निषेधरूपतानिषेधस्यवविधिरूपतेतिवि
दग्धस्त्रीमुखेतस्यंगणकायविभ्रमस्याकरः स्वलवक्रोक्तिचतुराः स्त्रियइत्यर्थः इत्सुन्नममतिशयिनि
बंगेवाआहनिर्गुथैः कथित निःशेषमुत्तवंदनेत्वननतटेनिर्गृहवागोथरे नेत्रेहमनेजेनधृत्वकिनानन्वेता
थयेनतुः मिथ्यावादिनिहृतिवोथजनस्याज्ञातपीअगमावापीत्वातमितागता स्मिनपुनस्तुस्नायमसोति
कं इत्यन्नस्त्वानेविधिःप्रियोपसरणविधौनिषेधइतितथा ६१ हेभ्रमि नवसरस्वतीरसप्रणवनेषुनिपत्यकत
दः कतित्वतभ्रमणानिनिपत्यवानवायस्मिन्कमेणाकनिवारानित्यर्थः भ्रमामिभ्रातिभ्रामामि अन्यापिनया

नै·च·
टी·
१६५
169

वर्णेपतितमञ्जिरेभ्रमति ईश्वलज्ञात्यक्षामक्षदंतमोक्षक तथाह्निकतमोदेवत्वयावर्णेनक्रमार्थनीयः ।
५१ एतावनक्रमभावेवकेतवयथात्मोमगल्भोकहिनोपीनोत्वनोयस्याः सेहृश्यपादिशःप्राच्यायवःपतिरि
इइत्रियावत् सकिमतत्वमममतेइह्राइत्यत्वक्रुवीरसौंदर्यसौकुल्येनज्ञातेनत्वमः अर्थेनसहस्त्वनेत्रत्वा
कथंचित्वमइत्यर्थः ५२ भोभमितनसेइह्रायप्रसीद सज्जगन्नाथामीइत्त्वदालिंगनजनितेरतिखेदकातिन
याशशीलोचनयोर्लीलाकटाक्षकभूतेः पुलकैर्निविडानित्यनतेतनन्दनाम् ५३ परमार्थोज्ञानःस्वयंत
मतःकिमेतावनक्रमभकैतवमगल्भपीनत्वनदिव्यवत्वव सहस्वनेत्राम्रहृष्टंमतोम
मतदंगलक्ष्मीमवगाह्हितेत्वमः ५३ प्रसीदतस्येदमयेतिमुत्ततेत्वदंगसंगमभवेजगत्य
भुः पुलोमजालोचननीलाकटाक्षकैः स्वनेत्रनामानतुतोसकटाक्षकैः ५३ अवोचित
तेहस्तेनतुरंगमस्त्वयेस्खलत्तद्रियपौत्रजन्मनः विनातमोजास्विनमन्यतःकथम
नोरथस्तेवलतेविलासिनि ५४ तयैकपत्नीनतुतापशंकयाननोनिवर्तनमनः
कथंचन हिमोपमानसपत्नीलक्षणेलोमतीपुत्रस्निः शतशोनिरूपिता ५५
दहनेत्रक्षासीत्यर्थः भोविलासिनि तद्वियवंशजातायास्तेस्खलमनोरथस्तेजास्विनेतमास्निविनान्यस्मि
त्कथंप्रवर्तते तद्वियजानेस्तेजस्विनयातेजस्विन्यगनावनुरागोयुक्तइत्यर्थः समानशीलव्यसनेषुमा
नाख्यमित्यमिन्यायात् तयैकपत्न्यातनुतापशंकयाननोनिवर्तनमनः कथंचन प्रमुख्यपतिव्रतयात
याशचीरदाहभयेनानुतापोधिकानापत्त्वक्षयेनवाननोवह्नेःसकाशान्मनःकथमपिननिवर्तनीयं
तत्रहेतुः पतिव्रतानुपरीलावस्तेनस्वाग्नेर्हिनिस्तस्मारतत्याशतशोनिरूपिता निश्चितानघनः काकता

लीयवायेनकदाचिदेव ५५ धर्मः शीलं यस्मात्तयानयासत्येत्तमसिद्धोधर्मराजोमनोगोचरतांप्रापितो
ऽस्ति अथैकमोधर्मराजेनधर्मशीलायाः संगतिक्रमोममापिसाधुप्रतिभातियोगेपनयोगपरमत्वन्तः शोभते
यतः ५६ अगस्त्यभासानिर्मलकोनोदिशिदक्षिणस्यांतेनधर्मराजेनमहानुत्पन्नदियोगलेशैः कामोत्स
वैरेवकेलिभिरमयोहकालंनिमेषणातल्लानय नुमत्वोः शोकितायमपरिग्रहेणाविमत्तभयवद्दितामती
त्यर्थः ५७ निशापिशीतात्रुमनेनशरीरकोमलातेजलस्वभावेनमत्तडवत्तजातसैदृशोऽहं वरुणाकिमेह

सधर्मराजः खलधर्मशीलयानयापिविनानिश्चितामवाप्तिः ममापिसाधुप्रति
भात्येकमन्नुस्वकालयोगेनहियोगपरंगमः ५८ अज्ञानविक्के दलवैः स्मरोत्सवै
रगस्त्यभासादिप्रनिर्मलनिशि धुतावधिकालमनत्तशोकिनानिमषवज्जेनतय
त्वकेलिभिः ५७ शिशीरमत्तवो वरुणेकिमीदृसेपयः अकतयामत्तडवगेवासवम् वि
हायमवाहणेनेस्मोकिंनमानिशापिशीतात्रुमनेनदत्तना ५८ असविद्यत्यक्तादि
वादिवानिशेश्रियतः श्रियेणानुरागमणायकः सहानुनानत्रपयः पयोनिधौक्रशो

से अभः अकृतियौनिलिंगेव दृमिक्रोडयथ्यामनोरथे ५५ केशिकयाद्यास्वबलयः इत्यमरः सर्वान्त
यौदीनमहत्वात्तामक्रामानिशापिनेनदत्तनामत्तडवर्गेऽहंस्वइइतिदन्तनाशीतात्रुवेइकिंनहणेनस्म
अतोमादवत्रुणेनदयोरपिसमत्वमायोगपरंत्यर्थः ५८ अक्रत्वगेणश्रीविस्मनाधिकरामणायकोयः
तीरेदोदिवानिशामसेवि तत्रपयः पयोनिधौतीरेदोत्तनावरुणेनसदृभोः कशोदरियधक्रीड ५५

नै.ष.
न.टी.
१७०
170

तथाभिमन्यात् तन्नाट्यं तस्य नलस्याभाषितैर्व्यक्तैः स्फुटमस्फुटेन च तथेदं तत्र करतले स्थमपरकः कपोलकं ग्रिष्या
यस्याः अतएवैकेन कर्णेनाश्रवणमपरेणाच श्रवणम् अथ च हृतं भूतं नलवचनस्यादरादिति श्रवणेद्गतः
स्वरेषु स्फुटतानस्याः आरोपय वविडम्बनेन तस्मादपीन्य श्रवणेद्गतः १० ततो नलवाचोनत्वं देस्याभिमीश्रवणामु
खीं विनायमाथायेन्दलीभावं वासयतेस्तनपादस्यादासामिति तृणेनान्यरसैपदनि यथा दाम्लनेपदम्
देवेषु भीत्यारोपकृतवैलक्ष्याद्योगरवनम् अथ तत्र तणेत्कनदीये यास्मतिगिमामगीवत्सवाकरुणया।
इति स्फुटे तद्वचस्तयादवान्तरस्फुटतारोपविडम्बनादपि करोकस्मैकं कपोल
कर्णयाकरोकस्मिस्फुटेवनस्याषितमस्फुटेन च तत् ११ विरादनध्यायमवामुखी
मुखे ततः समावासयतेदमस्वस्मा कृतायतश्वासविमोलतणोध्यतेद्रणाद्दभाषक
रुणाविवदतणो ११ विभर्दिताङ्कतिनीममस्फुतिंदिगिद्रवीविकस्तविसेवयैः
प्रयातिजीवामिवमामतिस्फुटं कतेनयाध्येतकद्धृतनोचितम् १२
याभवति तथावभाषे ११ दिगीशवृन्दांशविभूतिरीशितुं दिशां न कामं...

ममेमलेखानाकारत्वकमिवममकर्णाग्रविशपकीटवस्तुस्मरा: पीडास्सृजति अन्यदपिमर्तन्निमलरेमया
लिखितेमलिपिभावेभज्जेतेनथेदमपयशोमघोत्यर्थः ९३ मथमेमीमेविनासखीनेहनेवभावेकिमिति
इयमखीमेमीगाढमौनयुक्तयामहरसेत्तयान्मजिह्वयालज्जामभावाथयुति अन्ययामयाहरसेत्तयाषाभिमा
यविदामद्रूपयाजिह्वयाचभवेतेह्नुते ९४ तेनलन्दपेमहरणमालयाचित्तपरेयविपरस्थः मयः परुद्दिनादि

नसा मनिर्यन्मडलीकडर्यशोमघीमयेमलिपिरूपभागिव क्रतिममाविशणमवड
रत्नेमज्जन्मदः कीटवदक्तटारुजः ९३ नमालिङ्गेचववचिदर्भजे विनामगाढमौनव्रत
येकयामखी नपीमामावाथयनीयमन्ययाभवेत्तमाद्रूहरसज्जयामया ९४ नमविं
नेमहरणाम्रज्ञान्दपरयेयवः ममविनापरेयवि ममाम्नभिर्गतमनाः पुरः मरेम
हेतमावः पुनरेष्ववामरः ९५ नदयविश्रमदयालरेखिमदिनेनिनीक्षमितवहिला
किते नहेः किलाख्याधिविलिखपतिणानेवरूपणासमः ममतिमय: ९६
नातिपातितः मयेवरः सम्भवीवडुविन्नतयापालिकनात्मभविनेत्याह विद्रुमेवदर्पीयति पयपुनर्दि
वसाग्रेसेरेभमघाणेः मद्दतिलगामिषुस्नमस्वयेवरदिवमसविन्नः मयमेवान्नरोगावदानमित्यर्थः ९५
नमेदनेरयाम्रक्षदेस्थितामेदयालभेवनसीदणपरादिनेनेनमिष्कामि परपुरुषंकषंपशपमीत्पत
माह पतिणादमेननवेवरूपणासमोममपिधुनरवेविलिखकथितः अतस्त्वयिनलसाहंपपशंपती
दिनेनयामीत्यर्थः ९६ नवतेत्रहयीश्रीमालणावविनास्ति यतस्त्वमुखस्पर्कानिनेदततेनतोदेनोरसावपा।

नै. च.
न. टी.
१२१
171

नेत्रद्वयीस्वप्नागामिनि त्वद्विरहेण नलाननेन्दुं संविलोक्य वलन्दमीवीस्यजन्मनः साफल्यं प्रजातु ६७ ममपाणौक
रणेपवविवाहेयव निशृहृत्लेपाणत्तु ययमनेश्ति पाणौविनयस्मगतिः सेत्ता अथिनः सान्दी यस्य सेगनस्वा
मस्तृयीवसेगनवस्त्र्यवरमसेगेन समन्वादितमार्थस्य स्वशुरस्य वीतनललस्य समन्वन्यजयमविनस्त्रम् प्रज
यो सेगनमितितिपातीत इहशे सेगनस्तुपाज्ञिनस्मदार्थीतिपुनो नृपविवयसदाख्यायकस्यतवस्पृहाकथ्यतेनमे
गमे वीयनेद्राक्षेष्ट नृपाणल्यनवनलेनस्पृहाविनाशिनी मैत्री सद्विवादम से गागृविधी नो पोदितस्तुमके म

दृशोर्द्वयीस्ते विधिनास्ति वेविनाशकालस्य लन्दमीन वयस्यवीक्षते अमावपिस्वस्तद
मीनलाननेविलोक्यसाफल्यमुपैतु जन्मनः ६७ ममैव पाणौ करणेन मालिके।
ममैगसमन्वादितसेगमेगते न दृश्यसद्याधीतिपूर्ति स्पृहाकथ्यतवाथुवी यमजर्थम।
जिनम् ६८ हिगीस्वरार्थेन कथ्यवनत्वयाकदर्थनीयास्मि कृतो यमञ्जलिः प्रसाद्य
तो नाद्य तिरोधमीदृशोदये दृशौ हृष्यत्वयास्य देवशम् ६९ ममाणि दिगीशश्रावितिकाक
थ्यानस्थानयातिनेदृत्ननलभामयीहृदया मतीश्वते स्त्रीतरणायामिनी विनेस्मवत्सकिंव

थीः ६८ हिगीस्वराणां कृतेन त्वत्तदत्तभमस्मयः ७० याकथ्यं चनेषदपिनकदर्थनीयास्मि स्वेदृयितं
योग्यनास्मि अयमंजलिः कृतः प्रसुमर्थयाविते भवन्मसादनायवेन्मर्थः प्रसाद्यत्ना भूसमेन भूयनाडशा
नैमीदृशामिश्रादिवरणकर्तव्यामिनेवदृपन निगायेनवक्त्रं गदमदचस्यमस्त्रातेणमशेश निकृपः यथा
साहृदलोणेन केशमस्केव गस्यानेन त्वं विभमि डुःखात् वैगानु दृपावलोकनातनायाभवेदिविभावः ६९
दिगीशान्नृणे ३ त्वचकाकथ्या वक्त्रमयनदर्व हृस्मिन्धः याहे नलकोनिमयोहनयिपव ३ रुष ३ नित्याने।

नस्वनेदे यद्यानयिपरपुरुषइमितयानंतस्य सिद्धापूर्वकेनेदे पनिग्रन्थग्रनहपेदद्दने अयचनीव
नासहितंमेनो जीवितमपित्स्यामि तत्कोतिनदावेष्टइनिगोच यःस्मरलभमस्रहृपादरहृदयत्नान।
ननःसम्मरः किंवल्लकःपदार्थःयतःकामसुविलोभशोकानकर्मगेलछः ७१ निमानिमवस्तज्ञा
नेस्तानरत्नमदीनानुकंपादयारत्नम् निजाचारोयमेरत्नम् येषांचिनयेयो जिनेनन्यवेशिपारेगणितः
सधर्मचिंतामणीन्यायांस्त्रियादरकोपारिभमस्नहपसकामसक्तेनत्वक्षलयास्त्रियासकुलेनदेवमा
स्मसंशोरत्नम् कुलपासलत्वात् ७९ पीयूषरसस्मेरसीः स्तनाः नरसोविभितेश्यया निजकामाग्ने।
न्यवेशिरत्नचिनयेजिनेनयःसधर्मचिंतामणिरुक्किनोयया कपालिकोपान
लभस्मनः कृतेनदेवमस्मसकुलेस्तनेयया ७१ निपीयपीयूषरसोरसीक्षेसोगिवः
स्वकन्दर्पकृतान्शनाकृतीः कृतान्तहन्तेनतयायथोदिते कृतान्तमेवस्वमन्यता
हृदयम् ७२ सामनममापितदाम्बिकाकुभिःसहन्तथमानविरतमेहन गतैरपोस।
निश्वृतेविनिश्वसन्विविज्ञवाक्किञ्चशिवेतिरेनेदनः ७३
राज्याङ्गनीकहीपकत्वात् इहसी
मेमीगिरःकृतान्तयाभेमायथोक्तं हतोनहयोदितेकृतमिति यथात्मानेकृतान्तहन्तनामन्यत किंतु
निर्दयेसैवकृतान्तमेवमन्यत ७२ तस्याभेमापीडानिमिमदीनस्वरैर्विरहमम्भापिमनलोहतथमाहि रत्नेन
कृतं निश्वृतगतेविनिश्वसन्विविक्षववःस्तहस्रानिःसनलोमन्दरमब्रवीत् वलाकोपिनस्वकीय
भावमकटनशेकयाशिवेति ७३ स्वर्गस्वामीशक्रःकदापिनिजग्रहाङ्गनवासिनंकलमवलंयदिवा

नै॰ च॰
का॰ टी॰
१७२
172

याचेत हे कल्पवृक्ष त्वं समर्थनीयमेहीति नहि कथमस्य पियानमवेः दे भीरु सकल्पवृक्षो नितरां फलमा
र्थनो हि र्थ्यनामभवति १४ नवामिकामानां मेमीमेभ्या इति कामानां कल्पवृक्षनि शीतिमे दभि
नामुत्त्वयमात्मनाकृ ते त्वाशमव मान्मभोजनम् तेदक विषयेनामो वह्निः सर्वकामेभ्यः प्रभवमीति सा वैका
मिक कातेय दिविषयेत्स्वाशेनिपादे सर्वेन्यत्रेषु देवानामिवाग्ने रपि हविशेषाः सेतिः ताज्वकीयानेश्रा
न्त्वमत्तित्रुकृत्वा कत्वे कर्योग्र्य दित्तर्थः सत्ववे दिमनिपादितो वथित्वनः कथमिथ्यात्व १५ सदानस्स
दिवोधवत्सो यदि कल्पशाखिनेकदापि याचेत निजोगनालयम् कथं भवेत्सु
नजीविते स्वरात्मायाचायोचा स्याहि भूरुभूरुहः १४ शाखीविषयायेन्द वामिकामने
स्वयं कृत्स्वाशहविः स्वमतिषु कतेविधमेयदिसावैकामिकं कथं सामिथ्या
त्वविधिस्ववैदिकः १५ सदानदाशामपि तिष्ठतः करेवरेषदाने चलितामहलादपि
श्रुनेरगस्त्याहृतेने स्वयमेव राज्यदिनदामि भणः कानदागति १६ कृतोः कृत्नेजाशु
तिवतिकः कतिमभोरयाव शमनिकामयेनवः नवस्थमेकामपियावनेसवेन्यवेव
यमस्यदिशामपि वसतो गस्त्यान्मुनेशक्तितः प्रचलितादपि वक्तुंपकवेदनंड प्रदावमेतावन्ने कालमित्रम
दिशास्थितो भूत्वा मवरलत्नणाकवदणंडेदेहीति स्वयमायुद्दिनत्यामियाचतेनदानवकागतिविति भणः
१६ यत्तस्य कृतेवस्णसागरेह कि यन्मः कामयेनवः सत्वानि कोवदयकृत्ते हृविशोदीर्घ सत्वस्य साच
दानीमवेत सः भुजगापि हि नद्वारेणानालमपि तिष्ठतीति सवकणत्स्वदर्थेनमेवाथेत्स्वदर्थ इति विग्र

हः तत्कृते इति व्याप्य कामं पिपेयं याचते न तत्र यचेत मोहनस्य स्यैवासि ७७ पतिव्रतानां शार्वाणि तस्य राज्ञा व्यतिरेके
णास्वयंवरे विघ्न सिद्धये यदि सुनिर्दिष्टतव तीन भवेत मात्रस्यज्ञा समये हीज्ञाणामानां सुजनीया सा तन्म समये या
या वाल्गिता पिनाग कृदिति त्यर्थः परस्य स्वस्य र्थितो वरायत्रासौ स एवं तस्य यं वरो राजसम्मन्द्रवे शमात्नु राजसम्म
द्र विरोधात्कृतः स्यादित्यर्थः विश्रम तिरिदिन सीनि विशमस्त्र स्य कर्मवेश संतस्मात् ७८ अन्योन्यं रोधात्स्यक
पाणि जल्पितानि जनस्य सुखस्य हतानि मध्यजानतो रोषावेशात्स्ववचनम पिरातुमस्य धन्ता मितिभावः ई द्दा।

नमस्त्रियाचीय दि विघ्न सिद्धये पतिव्रतापत्यरतिकृयाशची स एव राजमत्रैवेशमात्कृते
परस्परस्य र्थि वरः स्वयंवरः ७८ निजस्य हृत्नां नमजानतो मिथ्यासुखस्य रोषात्य कृषाणि
जल्पतः स्वर्य किमङ्क चक्रदाहतानाएवं भजाभजिचो गिसुजोदिष्टतमे ७९ अपा
थ्य यन्नाजक फलकानि श्रमे जलेन्दु धावन्नयधान्ननानलः अंतनलः कतमनागिनिसा
त्विके विधिविवादेन वसार साति किं ८०

शानो राज्ञो कृत्वैव क्लिमे सुभुजस्य इकृति काये दाहसुत्ते शोनानाएवं वयवेदशो भजाभजि सुद्धंकिं दिष्टतमे वा
लेख चलिते शास्वे सुकृगिते सुकृत्वे सुक्लिमे सुभुजस्य हमविघ्नानीत्यर्थः यद्वा कृत्व काणाद्दास्त नामिवनाए
वेयवसुद्धेइति समासः भजानां कृत्वा णाकाखनाद्भुजे स्वभुजे स्वकर्तव्ये सुद्धं स्व हननम् तवतेन देमिति सहपति
समासः अन्येषामपि हश्यते इति स्तवं परस्परीयं इच्छमेव्यति द्वारे इतीष्टमासान्तः निष्ठसुक्त मन्यतीति वेत्य
वयनम दिष्टतमे इत्यसाक्ष स्तवं वासन इत्यात्मने परम् ७५ सुखवानानुकरणे कृतकर्म शाहः याजकानां

नै॰ष॰
का॰टी॰
१७३
173

मृत्कृत्यप्रमेव्यर्थी कुर्वन्न नलो कृशाज्वलेन तवप्रभातेन ज्वलेऽस्मि तत् भोः कमलादि न वविवाहेन लोकनिसा।
दिकं विधिशास्त्रीयं कर्म कर्त्तुं समर्थः ८० पतिव्रतायाः वरस्य पतिरिति तु वा कर्मणि कुलजेव श्रेयमोयद्यस्मिन्नपि
माचविना कर्मी मन्यते यदि त्वं यथा भोः साध्विः हे समीचीने सन्त्यद्धिः स्वामेन सम सन्तिः उत्तमस्य नोपि स्तुयवेशो विफली
भविष्यन्नाकथेन गोनापतिं वरेति मज्ञायोन्त हूणीमादि नावश ८१ सपदः मरो म्लूदेवो वरुणः पापतिरे निपवा।
जलस्वामिभयाः तथापापोयदि नलकोपेन निषेधेन तत्र हि लोभो न तत्तोलोभप्रसारितः पापिनि येन नसे इहशाया
पतिव्रतायाः कुलजेन रसवायमः कर्मण्याचविनानिष्ठेयदि कथं न गर्भी विफलीभ
विष्यन्तो स्वयं वरः साध्वि समहिमानपि ८१ अपांपतिः स्वामिनयापरस्वरः मतानिषेधेध
दिनेमथ कृथा नलायलोभाततप्राणाये पिनलिप्तिनाकथं नोवरसम्प्रदासते ८२ इदं म
हूतेऽभिहिते हिते मया विहायमोदंदमयन्ति वितथ स्वदेशु विज्ञे कपरेषु कोपरः करा।
स्यमण्यथमवामसोस्वरः ८३ इमामिरलसविविन्नचेनमातथ्येति मम्यसायमास्समा
दस्मानिवाविता वयरूबीरेनि कृतेन भोनमस्यातमलम्बयदृशो ८४
पिनलायापिनाभीमस्त्वां कथं सम्प्रदास्यते इति वद समुन्नलेहिम सम्प्रदानेभवती निजलभावेन दाने कथं स्या
दित्यर्थः नलस्य जलेविना पिताप्रतिग्रहो भवति सकल प्रदास्यतीत्यपिशाहस्य भावः ८२ मयानवेदमदृदि
तम्रुपरिहम भोभेमि भज्ञानेनस्वविलो वनस्क्विचारये देव पुमत्तस्हेकपरेषु कोनरः करस्थितमप्यर्थ।
प्राप्तुं समर्थः ८३ साभैमी इमावाचामनसाविचिन्त्य तत्प्रतिसत्यमेतदितिविश्वासेभेजेनिवाविनावग्रहः
प्रतिबंधोयस्येदृशोनीरेतिर्क्षेरप्रवाहायया स्वादृशौतेचेश्रावणाभाद्रपदतन्नापयन् संवदावर्षकत्वात् ८५

विकसितोत्पलाभ्यां भैमी विलोचनाभ्यां सकाशात् कज्जलमलिनो बिंदुः कुचमुकुलाशया हृदये निपतन् रलो
स्फुरेतेनोहारमध्यगो मरकतमणीवेराजतेः इमन्नीवमणीवेति ईलादीनां मरकतनेमणिवादीनां प्रतिबिंबोवक्तव्यः ८५
पतेकमवाप्तेः कस्मिता सा भैमी शुचैव ममस्पगावसमसरसीतलाजाता कीदृशी दयाय निरन्तरमहनयेव
ह्वाभिनिवेषणात्कथारयाकृशानालीपीतनीलोत्पललीलाशुक्लोचना यस्कथागनालतुल्यालोचनेनोत्प
ले अथचशुचेग्रीष्मसमस्त्वान्निनीरसमोदकमसमसीजाता साचपतनस्थशिलीमुखवाशुगोर्ध्नापतनेति उ

स्फुटोत्पलाभ्यामलिदम्पतीव यद्विलोचनाभ्यां कुचकुड्मलाशया निपत्य बिंदुर्हृदि
कज्जलाविलो मणीव नीलो तरलो विराजते ८५ सुमनापतनस्थशिलीमुखवाशुगैः शु
चेस्सदासीन्नरसीरमसमा दयायवद्वादयाद्वधारया मनालनीलोत्पललोचनलो
चना ८६ अथेयाद्भुमनो रुदती गनल्लमासमन्नमालम्भरति स्ववल्लभाक्तिः यथास्मिय
माप्रिवियानिस्वयान्कह निहनापरिदेविमानिमा ८७

सुमनानि शिलीमुखा भ्रमराश्च येस्तेवनेश्वाशुगा वायवश्च तैकम्पिता यदापतद्भिः पतद्भिः पुष्पे शिलीमुखैः
वीशुभिश्च कम्पिता भवति तदेव जलजससमस्पनाचभवति ग्रीष्मसरः साम्यात्कृशतेस्मनापातिशयश्च घा
त्याते ८६ सुहत्तीरेहृदनेकृवीणागलन्तितानिःस्राविगामम्स्पष्टश्रीतिः मञ्जुतनुद्भिः प्रियलाभविघ्ननिस्वया
ढुःविनासाभैमीकं पाजनकान्निपरिदेविता निर्दीनवचनानि अथान् ८७ भोः कामाग्ने त्वमालोभा
वमममभस्मसमये सत्वयशः समस्तं दृढं कुरु मोविये मा भागधेयपरमेनारब्धफलमेव भक्तयामीति वर्तेपा

नै॰ च॰
न॰ टी॰
१७५
174

प्याप्ति भाग्यवालिमनोरथफलानि भुंक्ष्वेइति ईदृशस्त्वमत्यममफलरहितैफलान्येवमाज्ञोसि त्वत्पार्श्व
तिनोभवव्रतलोपेनपतितोभवतीति ८८ वियोगाग्निनानातप्यमानं किं विलीयसे न त्वमयोमयं यदि स्मरेषु
भिर्भेद्यनवज्रमप्यसि त्वं वीक्षिनस्तानकथ्यनदीर्यसे मोहृदयं न यदि लोहमयं तेद्धि किं न विलीयसे अयोग
ग्निसंयोगाद्धि लीयते भोः कामबाणैर्भेद्यवज्रमपि नासि वज्रं हृद्भेद्यं भवति किं न कथ्यसि किं न भिद्यसे
८५ भोजीवित किं विलम्बसे हृन्नेपलायस्व इहैतेगदहेरु हृदये ज्वलति अद्यापि मे त्वगाहरवव सतिनत्यजा
नवनीत्पैवेषु हुताशनात्मनस्त्वं नषमङ्ग स्मरमयं यशश्रयम् वियोगदेहाफलमस्त्वाणत्र
नीयनायनयत्नह्यभिर्मेमाफलेः ८८ स्मरवियोगानलतप्यमानं किं विलीयसे न न
मयोमयं यदि स्मरेषुभिर्भेद्यनवज्रमप्यसि त्वं वीक्षिनस्तानकथ्यनदीर्यसे ८९ वि
लम्बसे जीवित किं द्रवहन्ते ज्वलनप्रदीप्ते हृदये निकेतनं जहासि नाद्यापि मे त्वदा
त्वोसि कामस्यैवं मालस्यमहो तवेदृशम् ९० दृशो महापापानकिनो मनोरथाः का
यन्त्रपुवामपि विगलेभिरे प्रियस्त्रियाः मे दण्डचातिपातकं समक्षोर्भिः द्वालग्धते श
सि अहो तेन त्वमालस्यम् ९१ तेस्माः ९२ महापापानकिनो सत्यशूलपातकोपेतानलेदर्शयामहे इत्याद
योमनोरथादृशो दृष्टुवामपि कथमेवं चपत् महतां हत्यावचनेनात्येन महानिति अतो दृश्य
नशोभादर्शनयातिसकीयपातकेशानवत्सरानस्कृभिः मत्तालप्यतम् महापातकिनादिमनोर
थानिष्फला भवन्तीति ९२ भोमनस्त्वदीप्सितेभमांचेनलेभे पवंयतमिक्रमितदेवममनभवेत्।

६७१

अतः प्रियेणमम विरहमेवेच्छ नवमसादत्सौ वियोगो मम न भवति ९२ अंगजमपि काममतिवक्रं दीन
त्वेनयाचे अतिवक्रत्वादेव शत्रुं वर्तमानमपि दक्षिणो एव नेदक्षिणत्वादेव याचे शत्रुरपि दक्षिणः अथा
क्रन्द्ररूपिनवामः अथानिन्दिभावः अयं एवनो मद्दुस्मन्तयादिशा किरतत्य यादृशा प्रियो न लोवर्तते वैर
करणं हि वयर्यंतम् ततः परनास्तीति ९३ अमत्तिविनिमेवादी निष्ठुरग्रहपाणिगच्छति नन्दलाणः एकए
वत्सलो वक्तृरूपतयागच्छतीत्यर्थः सोपि न गतो वर्तते एवेति वर्तमानस्य विवक्षितः कियन्मम हि मेस्तन्व
प्रियेवमस्तं त्वं न लभेत दीप्तितेन देवनस्पात्ममयत्नमिच्छसि वियोगमेवेच्छमनः प्रि
येण मे न वप्रसादात् न भवत्यसौ मम ९२ न काङ्क्षवाक्येरतिवामस्तु गजं हि घन्त्वया
वे एव वनं तद्दक्षिणं द्विषापि मद्रस्मा किरनयेनयाभियोपयावेरविधिर्वेपावधिः ९३
अमत्तिनिगच्छति ष्ठुगानिनन्दनः कियन्मम हि मेनहिमेस्तन्व यत्किमेन मोन्तकोनः स्फु
टमेन तन्निकृतानं तेमनन्तश्च न कायवायवः ९४ मदनतापव्ययशान्तशीकरः सु
नः सवः केन पेपरूपाणिवः नदेति को हि नमदे मदनमाकिमाश्रु सकलकणा अमे
हिममतैव स्थितकृतस्मात् कोनो गवः ९५ निश्चितेमामेन हृदये नोत्क्रितानन्तत्पाति वाह्यकरणा
नित्यज्ञाति अन्तःकरणेन न नत्प्रत्यतीति तशाहार्थः तेकान्तेमनोनतस्पत्याति तस्य मनः कायवायवः प्राणा
नतत्पति अतो मरणेन सम्भवतीत्यर्थः ९४ हन्तरामतापनापापनयनसमर्थः तुषारावः कृपाससुरः
केन पीतः अयन्तकेनने पीतश्च यथ्यर्थः मन्मकाशा हृत्यादिभिन्नमाको हि स्त्रीकलोवमाकेसकलालो

नै.च.
टी.
१७५
175

शापव ममत्वेन वो मुदे किमाश्रु न जायते भवतां संकल्पमात्रेण मनः स्पृशे मदनमात्र स्त्रियः परः शता रु
लभाः अतः स्त्रीलोभान्नो किं त्वापयथेत्यर्थः ॥ १५ ॥ अदस्मदिवावादादिव मत्कृते दिनमित्यर्थः ममैवाक्रो
हृदिनैः प्रसह्य वलाद्वर्णानां स्वयं कृत्वा मा हा स्विप्रसंजिते आपादिते सति स्तुत्यस्याक्रमाद्देवतानां कथं स्त्वावेनो
महीत्वेः प्रवाणेत्यर्थः इति चक्र यथा भवत्तु फलदं तान्समस्याः संपत्या मिति समस्याः प्रेलकृ वर्षास्तु दिदेवताः ।
स्वपतो निरूपणं शेषसिद्धिः ॥ १९ ॥ इत्येनतेप्यथयकता नाम ननु हीनैः एकाग्रमनाः अपि त्वय्यकता न समलता ।
ममैववादादिव मत्कृते दिनैः प्रसह्य वर्णान्स्वगतान्प्रसेजिते कथं न स्त्वावेन स्वयं
देवता भव न रणेप्सदिते नमेगिरः ॥ १९ ॥ इयं न तेनेप्सय इत्यस्थाप्यिति स्वदेकतानता ।
स्वजनस्य यातनात् कृदेहृदेहानकिंयकृ वेषितः सवेदसा गोपि सगोपि वक्रियः ॥ १७ ॥
ममापि किं नोदयसे दयायतन वदेद्यिलीने यदि वेत्थमेमनः निमज्जयन्सनसमैयपराश
यत्रिविपत्त्वा वाच्यः कृतवागसः कथा ॥ १८ ॥ कथावशेषं तव सा कृते गतेत्युपेक्षिता ।
श्रोत्रपथे कथा नते दयाप्यनामास्पमनुग्रहीष्यसे तदापि ता वयोदिना ग्यनाधुना ॥ १९ ॥
त्वत्स्पेयं या तनाती प्रवेदन्नमवलोचन गोचरेण अप्यकाङ्क्षः कृदेहृदेकियन गवेषितः संद सोपि वेदसा
गोपिनः किम् ॥ १७ ॥ ममममनो यदि त्वं स्वरणप्रवणं जानीषे नहि बोधयायाथन ममापि किं नोदयसे मामपि
किं न रक्षसि अर्थीगर्थ्य दये थेद्दयं यां कर्मणि ष्टी सतत मेसेमहा ज्ञाने प्रवसमन्येमस्तत्सम सहनचूपरा
शायेपरहृदयं मज्जयन्विधि स्यपालम्भः न वापरा प्रस्या कथाकृ ममैवेन देव कृत मज्ञाने त्वन्नो पालम्भ

इत्यर्थः १८ नवक्रते सांभे मी स्त्र स्त्र मामेतिवांमाने कर्णमार्गेन माम्भोति भोनाथ इदानीं यद्विनान्तरदत्तण
मि न दापिता वल्लपालेशेन मां समस्कथद्दीघ्रसे १४ इदं ममो न वेद्म हृदयं विदीर्णं न मादरिसादरम् आदो
रसात्मीत्यादि इ नननो दिनाभो अर्थिकल्पद्रुम किं विधाच प्राणसमस्त्वं मे हृदि भियो विवलनमेव ह्यावे
माधहृतमाणैः स्तोकमेवगमः प्रियमप्राणगतमात्माणानादत्ते नम् २१ एवं प्रियादीनोक्तिभिरसंतिश्र
इन्धमानो पि दिगीशाहृत्तेन हृदय वास्थिरे कृतो निरुद्धमाक्रांतिरिति यावत् २२ इदृशः सवियोगमनन्यथा

ममाद्दरीदं विदरीतु मानं तदर्थिकल्पद्रुम किं चिदर्थये भिदो हृदि द्वारमवा
प्यमे वमीहृता स्तुभिः प्राणसमः समेगमः २० इति प्रियाकाक्रंदभिरुन्निषन्तृशी
दिगीशहृत्तेन हृदि स्थिरी कृतः न्यपमयोगोपि वियोगमस्मिथः हृणेन मुद्भ्रात
मजीजनत्स्वकः २१ मदेहहृद्यादिसमस्तमात्मवत्ततः सविस्मृत्य मनोरथस्थितैः
क्रियाः प्रियायालसितैः कदम्बितां विकल्पयन्नित्थमलीकमालपत् २२

योगोपि दर्शनमात्मिलक्षणयोगसद्भावे पि वियोगविजृम्भितः कामो भेमी संयोगेपि तेन दर्पणेन नुह
द्भ्रांतमुन्मत्तं चकार २१ अथ स नलश्चात्मनो मे देहहृत नादि कं समस्तमपि विस्मृत्य मनोरथस्थितैर्भैमी
विलासैः कृष्यपादितां क्रियाः प्रेक्षाविकल्पयन्त्वलं वयन्त्यारेत्यारेभियथार्थमाहस्म २२ अयि प्रिये का
स्मकृतेन कल्पते मुखमस्त्र विडम्बिनिं लिप्यते दानमनये नलो पागलीलया किंनालोकि येनैवं रोदि

वै०प्र०
का०टी०
१७६
176

कीत्यर्थः यतस्त्विरश्वरः अतएवश्वरः स्थितेनपश्यसेत्यर्थः १०२ निर्विडास्फविडपतनव्याजेनतवविडु-
च्युतकान्तिवन्तरनाशोभनेभोः ईश्वनीलश्मनेत्रयतोरहतोत्मात्मना कृतानिः सन्देहं संसारसमारतेनाथि
मेसारशहेविडलोपेसमारयन्नियतोविडच्युतकाइवतीत्यर्थः विडच्युतकामित्तविषकाव्यविशेषः
१०४ निरस्तनपमेविसकलीलाकमलेवकरेण्यापितेमुखलीलाकमले किंकरोमि अतोधमेवदोषा-
विनेश्वपनीतभूषणोहृदयेस्फुणः स्फवेहोरेकियत्यर्यतनिमोमि नितरापतनात्स्फविडहारवज्रासनेश-
श्रियिप्रियेकमप्रकतेविलक्ष्यतविलिप्यतेहारश्रवमस्फविडभिः पुरस्तयालोकिन
मनयनकिंनिरश्रलोलोचनलीलयानवः १०३ चकान्तिविडच्युतकान्तिचातरी
यनास्फविडस्फतिकेतवातव ममारमासादितिमसारमात्मनातनोषिमेसारममेशाय
यतः १०४ आपास्तपाशोकृदिषायितेकरकरोमिलीलानलिनेकिमानतनतोषि
हारंकियरस्फुणः स्फवेरदोषतिवासितभूषणोहृदि १५ इशोरमेगात्समिदंमिल
जलेकरणाताव न्यविमार्जयामिते अथापराधंभवदंघ्रिपंकजद्वयीरजोभिः समभा
तिभावः १०५ इदममंगलकारि नमोमालिना १०६ नेत्रयोरुपहीयमानेजलेमध्यमंकरोणोंछयामि।
अथानन्तरंमङ्घ्रिरसास्फवाभवत्पादपद्मरजसासाकमात्मनोपराधंचमार्जयामि अपराधंचत्यर्थः
१०६ ममसुकृटमणिकिरणामंजरीरोहिणारक्तारोहिणानाराचनदमलचरणानावरूपवंदसासा
सेवांकरोतु दैवनिमित्तकोपेनकोपंत्यजत्यजसहमवशांत्विरुक्तिः १०७ मयिमनागपिमानतनो

षिचेत स्त्रीणामीदृशाकृतः कोपमानेनान्यासेवितानि मियेतत् नाहिं तवधिश्रयणात् ममहृद्दवद्धमानं गौरवं श्रये कि
यदीयहृत्कं विनम्रयदितिप्रक्षिप्त नदाहे चारि कोपनेनेपदपर्यंतेन मामिमत्लमानेवड्डमानमीवन्नमनेवड्डनम
नेकरोमीत्यर्थः १०८ मधुवनवाहुलेनानुग्रहं कुरु माहृशमणाममस्त्रीकारोपिकः अमुत्तेः अर्थिताकलपेला
तामितनम् मोमतिहाहिदानीपितवल्लभ्यताकृ १०५ महुर्नकामवाणहतनसानेपीडाकथसहस्व अथा
ममानदक्षाग्रिनवास्तनयुतेः किरीटमाणिक्यमयूखमेजरी तपासनाममस्तकरोत
रोहिणात्यजनयजाकारणरोषणोक्रम् १०१ ततो विमानेमयिचेत्मनागपितयित्र्ययेतह
त्रैमानमाननः विनम्रवक्त्रे यदिवनेसेकियन्ममामितेचंडितदापदाव्रयि १०८ मधुवनभू
म्नानुमहानणमाहशामणाममाजापिगमेपिकः अमः नेयाचतोकलालनासिमाम
तिकुरुहिदानीतवबुद्धिमुहिता १०५ स्मरेषुसाथ्यमहसेमहः कथंहृदिहीयःकृव
सेहेनतव निपत्यवैसारणकेतनसवाबजतिवाणविमुखोन्यतिस्तता ११० स्मितमस
भावयहत्क्षिणाकणान्विधीहिलीलावलमेवलकवाः अपांगरथ्यापथिकावदेल
याममाद्यसेहृहशोममोपदि १११ २वाहृत्वतत्रकवसमाहेहृदयेमीनकेतनसवाणः पतितावि
मुखोन्यतिस्तुतांग्रजेति विसरतीतिविसार्यवैसारिणः विसारिणोमत्स्ये इत्यमरः आदेपालेकारः ११२ स
किनोपकृोतेनहासलेशान्समानयः भ्रूवीचलेलीलावलकुरु ममनाभुनाममोपदिहशंविलासे
नकटाक्षसेचाविणीमयूखेद्य ११३ नेत्रयोविहतावषामममास्मिनयेत्वनेनेशरद्ढदयात्रवर्णितः मंदहासेनवो

नै. च.
न. टी.
१७७
177

दिकानेदानिविश्राणायवितर वणशाणभ्रनदाने इतोस्मिञ्जनेदृशौ खेञ्जनदृशी खेलनन नववक्रपद्मेकर
विकसबमल्ल ११२ अनर्पथ्यामेमकर्णोत्पलयोरेनमेथ्रसयाववमोहेलनकेलिस्वजवेलान्तुलिप्यवा
नेनमुहेलनम् मदयतोदर्शयनइतिमदिरेमदिरेक्षणाणाशिकः किरव मदिरेक्षणिणायस्याःस्मामदिरा
दीभोमदिरादिमदीयेदृशौहा मस्त्रियाकन्यापायसभोजनेकाय चिरकालमपोषितनान्तःकरणमपदे।

समापयः साहमस्त्रक विक्षमास्मितेन विश्राणायकौमुदीमुदः दृशावितःखेलनखे
जनदृशी विकासिपद्मेक्षणमस्तुतेमुखम् ११२ ह्यथावमोहेलनकेलिमन्तरस्तुज्जाक्ष।
गोतमेमकर्णोत्पलयोः दृशौमदीयेमदिरादिकावयस्मिन्प्रियामाय सपायणाविधि ११३
ममासनार्धेमवमण्डनेनन प्रियेमडत्संगविभूषणंभव भ्रमाननमादालपसंगमस्त्विनो
विनामसमीरः कनमसवासनम् ११४ अधीनपंचाशुगवाणवेचनेस्थिता मदन्तर्वहि।
रेषवेदरः स्मरोशुगेभ्योहृदयंविभेननमविशपनमसन्ततिसम्मुखेममम ११५

शास्त्रकोरम्यनरस्यामिनिहितकर्मकनम् ११३ भोः प्रियेममासनार्धेमण्डनेनभवनननैवंनेवम् किन्तुमङ्ग।
त्संगेविभूषणंभव इदमपिश्रमान्नमादवोवम् अंगभोः सर्वतनाम् ममोरस्थलेमुन्त्वान्यनवकनमसासन
म् अन्यदासनमयोपपासितर्थः ११४ अधीनेपँचाशुगवाणवेचनेस्थिता मदन्तर्वहिरेषवेदुरः यथानस्याः
सन्तुहिः अंतर्हृदयेनावस्थितास्मि वहिरुरसिस्थमामोक्षितमदि अन्तर्वहिःस्थिततनरूपसंमुखेप्रविश्य
मेहृदयंस्मरशरेभ्योनविभेत ११५ आलिंगनावावयोलनेहृदयहृदयेस्मरस्यानवकाशोवाणायस्यानस्य।

भावानवं बाणानामलिनिः सन्निवेशना हृदयहृदयमध्ये प्रवेशावकाशं न लभन्ते इत्यर्थः जलमबाणानमदेहृद्दये
कठिनौ कुचौ कथं सहते इत्यत आह ममकठिनयस्तुरसलोकदोर्ययोस्तनकुचयोः प्रविचारिकोविता न सा
दृशनात् ११५ उवाचरायस्य हृदयामिस्पृहे देशितइति सेमरानतेजायस्यायवस्यमधुप्रवादे गिरः अवसालिक
मालिकाः अवसेवसान्तिणी यस्मिंलाहृत्शे मालिकं यास्य कृतिसालिकवचो माधुर्यकानुणाभूतसापिमाधु
र्यमनुभावयतीत्यर्थः नवस्तनयोरुपरिभागे ममनवेरं उन्लेखोयाप्रभुदयकृतमङ्कुततनोतु पुष्पकंपविशि

परिषजन्मानवकाशवाणानामवसलयेनेहृदयद्वयेस्तनौ हन्तामममनकुचयोः क
ठोरयोरुत्तदीयेप्रविचारिकोविता १९६ नवाधरायस्य हृद्यामियन्मधुस्रवैः स्रवःसा
लिकमालिकागिरः अर्पितकामस्तनयोस्तनोतनेममेंडलेखाभ्युदयाङ्कुतेनतः
नवतिसेममन्मथनाटिकाकथं प्रकाशरोमावलिस्तत्रधारिणी नवांगहारे कविमा
निनायकः शिलोमणिस्त्वद्विजराजिहृष्वकः १९८

विनतोपमेस्तनमनटेचंदलेखोदयइति ११७ नेममन्मथानाटिकामन्मथस्य नाटिका नदपित्रीकामजीवा
प्रतिपादनानाटिकावाकथंन वतिसेनभवसि यतः प्रकटरोमावलिरूपेसूत्रं धारयसि नाटिकापिसूत्र
धारवती भवति अंगमोस्तवहारेनायकोमन्मथमणिः कामिमेति नाटेपिनायकोपिनेता अंगहारेंगवि
क्षेपेहर्षं भजते पाकौपक्तिशिरोमणिस्त्वमध्येरत्नेनतेरिनायकः इष्टावर्णनीयोवानेपिवायकः नेशि
रोमणिस्त्वद्विजराजसंदूसाविहृष्वकः नाटेचविहृषको द्विजराजाब्राह्मणोनायोभवति ११८

नै.स.
त.टी.
१७८
178

भवत्कामसयोत्वमेवशुभ्राभ्रवर्गो ज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धस्तवयत्रायवेलेलवया लिखेन विम्बाकृतसयोरोमरंत
लतिपथिकृतंरंजनैर्भूर्जेताप्यामोतिभूर्जेनकस्तुतः पाटलापटलेलेखोविनाभवति १४ वाचास्तुकमस्य
त्रुसवैर्देयस्व मयाकृचोसविते प्रसीदयपतोहृतोस्वेदसमन्वितैः किरणसमस्तहस्यराजितविवमृतलस
तमेवैकाजीवितमसि १५ अथज्ञातवानसौनलस्वप्रकाशवतेमात्मानमत्रअत यथात्तारोमुनिः
स्वप्रकाशवतेस्वप्रकाशमात्मानंजीवत्यत अथप्रपमात्ताप्रकृतिहृतनालोकस्वभावेविलोक्यप्रामसंस्का

शुभ्राभ्रवर्गस्वदतेगजन्मनस्तवार्थेलिखितयवलेखया मदीयदेतत्पतिराजिरंजने
मभूर्जतामंजतविम्बपाटलः १६ गिरास्तुकमस्वदयस्वतुस्वनैः प्रसीदशुभ्रांशुयितमा।
मकृचौ निशेवचाक्ष्यककरोकरस्यजन्ममत्तमेकासिननसजीविता १५ मुनिर्ये।
श्यात्मनमप्रथप्रबोधवान्स्वकाशवमेस्वसमावत्रध्यते अपिप्रपनामप्रकृतिविलोक्य।
ताप्रवाममंस्कारवतयास्तजन्हिरः १७ अयेमयात्मा किमुतिकृतीकृतः किमेवमेत
सतमेशातकतः शुरः स्वभक्त्याथनमान्क्रियाविलोविलोकितादृततर्दिगिनान्यपि १८

रम्यागीरेस्त्वजन्तयद्याप्रकृतिप्रपमोनोभेमीहस्नागिरोस्त्वजत मुनिरप्यात्मानंप्राप्तोतोप्रकृतिमविद्यो
त्तानाप्यामतानतयाशुकः सगिरोबागादिग्वद्धावान्हृजतिसेचति स्वजुविसर्गे पतावत्यंतेमोदा।
न्योभवत्स्मातिमत्रहः सन्हृतोविनान्येवववनानिजगादेत्यर्थः १९ अथविषादेमयात्मा किंनगोपि
तः अत्रापरायेसतनशतकतमी किमत्ता शापसामर्थ्याद्योतनायशातकतवितिद्यथस्वभक्त्योब्रस्याग्नेनान

मेलज्जयाव्याकुलोतपवाम्यंतं नन्नादेवसेंद्रसकोपविक्रान्निभ्रूभंगादीन्यपिनविलोकितादेयद्वा
पुरः पूर्वस्वमन्यानन्तोपान्ते तद्वलज्जयानमेत्तद्दिगितानिनविलोकिनाहेलट्ट १२२ यतोद्देतोः स्वनामव्यथ
मेवाकथयम् नामरवेदे महदेतन्मेदेदृकार्यत्वकमद्य हन्तमत्यद्भुनिभिर्यशासायवालितोहत्यमार्गः म
याप्युनः शङ्कहासेवबलिनः शङ्कणाद्दसनोयास्मोत्पथः १२३ आत्मनोद्युआतावदन्यायनाद्दर्वमेदेवा
कार्येविनश्यत्विनिपरप्रवतः जानीतेसपरोपदादिष्यति निरोक्तनिवासपवस्वक्तव्यजानीतेनाहमि
स्वनामयनामसत्यथामेदेहमदृकार्येमहदेतद्भञ्जिकनम् हन्तमदाद्यैर्येशासामयाप
नद्वियोद्दमेहेत्वपथः स्मितीकृतः १२३ पियात्मनस्तावद्यमाश्रुनाचरेपवल्लनदेदमय
इदिष्यति जनावनायोयस्मिनेजनार्दनेनेलयेजगज्जीवपिवेशिवंवदन् १२४ स्फुटन
दः किंहृदयंत्रपामरायदासमुद्धिविदुर्येविदुष्यामो विदनेनततवामदेतदन्नरेजनान
नेककवमर्पयिष्यति १२५
नर्थः कीदृशोजनोजनमुत्तणायोद्युक्तेश्रीद्दविजनार्दनेजनानेदयतीतिजनार्दनइति तथामल्लयसमये
त्वर्थः कीदृशोजनोजनरक्षणायोद्युक्तोश्रीदृविजनार्दनेजनानर्दयतीतिजनार्दनइति
जगत्त्राणदक्षेश्रीहृदेशिवंमंगलंवदन् मनसोलोलकोऽहत्यर्थः १२४ इदेहृदयेलज्जाभराक्रिमयेस्फु
जगत्त्राणदक्षेश्रीदृदेशिवंमंगलंवदन् मनसोलोलकोऽहत्यर्थः १२४ इदहृदयेलज्जाभराक्रिमयेस्फु
टतियतोमसहृदयसमुहोदेवेत्तोयनाम् नेदेवास्तेवजानन्तइदेतदन्नरेविषमम् जनसुरवेकः करेनिया
मतिदेवानामपरायलज्जयाहृदयेनस्फुटत यतस्तेपरायभावंजानन्ति अनिविषमाजनमुखादिना
निरीतकथंसोढव्यमर्थः १२५

नै॰ष॰
नं॰टी॰
७४
179

अनयावेतनयासमभ्रयासोग्रतफलः सफलोजातः स्यातसिववतेन्यावलीयसादेवीनालोपिनाशि
तास्वकीयोवुद्धिः किनेरवितेत्याह देवस्वरस्यात्मस्यासोरसद्धसः रसः स्वेच्छ्यावेवसेच्छयाविनाशिव
त्वशकोपप्रतिकन्तुनेशक्तः देवकृतवुद्धिवशेस्यापराधोयंनममापराधरत्यर्थः १२९ इतिस्वयंमहोम
होस्मि आत्मनैवात्मपरपराहतनेनिजप्रकाशनेनशेथेशोवतिनैषधेस्मत्मशोवति सयास्तृशाव्य
थ्यामग्ननलोद्वरनेच्छयादयालवन्हेमदेसगतः पीड्यमानगाम तयातादृसीव्यथातथाव्यथातस्यामग्न
त्वात्ट शाखासौवतथाछ्छथामग्नसः नस्यादितिधीघ्रिया १२७ सहेसोहमपत्वधनिनाधिदर्शनेसपथ

स्तसद्भमश्नुतेनयानयाफलीवलीयसालोपिवसेववेयस्यानवैस्वदवैसदसाह्विना।
स्मरेस्वरेम्रगोयेप्रतिकन्तुमोम्भरः १२९ इतिस्वयंमहोमहोस्मिनिर्मितेप्रकाशनेशोव
तिनैषधोनिजम् तथाव्यथामग्ननत्र्टद्धियीयादयालवणगालद्वेहमदेसगट १२७
नलेसतमलरवोधेवीविणमपपपदीतिभगान्वममभाधात् नयादयेनामति
पद्यः साक मानिवाञ्जनामस्यविहातेयसिनः पंवपम् १२८ मुपकर्नीविदगाश्निवदंते
नलमवोचत् मोग्रदय पनोभेमीमतिनिगसनोमानयग्नेतोनन्वं केवलमियंमुणान्विदिनालद् स्या
दसतीत्यर्थः ग्रसमक्तस्याख्यातपरस्वभयोगवहितस्यस्तेनस्यानिशाहस्यप्रयोगश्चिन्त्यः १२८
देवकार्यसिद्धयेपनावस्यस्यापिप्रियामेकृनापिस्वेषुविषयेषात्मसापरावतोमियस्यस्यापिपुभेशयो।

न्भवान्कपटस्मालीभवनेन विनोनविप्रलम्भयोग्यः इतियावत् मनोचित्तशुद्धिराम्नसालिकाहि अनपराधे
ऽपराधस्तूतं कूटस्मालितम् ॥१२॥ इत्युक्त्वा नानलं विदर्भं टांवाप्सञ्ज्ञामं शम्भ्रदलितेन हसेना ध्मामितः कृपा
लुः मनलस्थ्रेनसादिगीशान्मणाम्यदमस्मभंदानीवभाषे प्रयातेनेति आदिक मेणाकः कन्तविचेतिक्रमनयः
प्रवलितमारत्वेनेत्यर्थः ॥१३॥ देवेषु रागोत्ममैनोनिष्फलदवल्याफलोवकेशीचेत्समरः कियतीर्यातनात्मभ्य

स्त्वेषु पशुपनिज स्वापराधतामियन्म्ययस्मापितदर्थे सिद्धये नकूटमालीभवनोविनो
भवान्मनोहितवेनाः शुचिनात्मसालिका ॥१२॥ इतीविणाहस्कन्नलं विदर्भजामपि।
प्रयातेन नवेगेनसालितः स्मरद्धर्षभाषेभगिनीदमस्यमप्रणाम्यवितेदिहागिनतीमलः ॥१३॥
दहेपितभ्यःकियतीः कदर्थनाः स्त्वेषु रागप्रमवावकेशिनीः अदभेहस्मेनमर्जेतु
वादयोदिशत्नवादरणमभीमभागमा ॥१४॥ अयोगजामन्त्वभवेन वेदनोहितायम
भूरियमुन्मादिसमता उदेति दोषादपि दोषमल्याधवेक्क शनमन्नानवशादिवेनमः (३२

मपिगुणावमेयथार्थेमयच्छामि यावतीः कदर्थनाः करोमि ताःसर्वानकेवलंनेद्धःखदेहनवः किन्तु देवा
नुरागमपिनोत्पादयन्ति अमुतः किमितिकुर्वन्नित्यर्थः अपीतिगर्हायां वा यद्वा देवानुरागानेद्धःखदेहनभू
ताऽपिकदर्थनाः कुर्वे यतोनिष्कपटहृन्यंकर्मण्यमित्यर्थः मयाकृतेननिष्कपहृत्वेनामी देवाः कृपाकुर्व
न्नअस्मत्कार्यविनाशितेस्वकार्यसाधनमित्यपराधेनममदमरवादिशन्नु इतः परंवयर्थाः कदर्थनाः कुर्वे॥

नै॰च॰
नं॰टी॰
१८
180

त्यर्थः ॥१३१॥ ममैव मन्मन्नहिनायजाता यतो विरहजनितां वेदनां नानुभावम् तद्वेदनाः कथिद्दोषादपि दो
षलाघवम् दोषाल्पत्वं जायते यथाज्ञानदोषवशात्पापाल्पत्वम् ॥१३२॥ नवेत्ति विषयविषयभावसम्बन्धी विषयी वे
द्विषयकोमन्निविष्टो वियोगजनितः स्मराग्निर्विनीर्थिपीडायिक्येनैव दयामागमत् ममस्मराग्निर्मत्कृतेनैन
वकदर्थनाधिक्येन यथा ममापेत्यर्थः यद्वा नवार्यविरहस्मराग्निर्मत्कृतकदर्थनाधिक्येन दयामाप यतः कारणा
द्द्योमेमयमायामेवमकटयत्सवियोगस्मराग्निस्त्वामनुदहत्त्वाणितिस्म यद्वोमायमयात्मनः स्वस्मकप्रका
शकारयत्त्वामनुकम्पतेस्मस्वस्यैववियोगाग्नेरपिप्रकाशनात् ॥१३३॥ यतेदेवास्त्वदेक्षायां तामर्थवर्जनेन

नवेत्ययोगस्मरपावकोपि मे कदर्थनाभ्यर्थनया गमद्दयाम् । प्रकाशमुन्मायय
दयाकारयन्मयात्मनस्त्वामनुकम्पते स्म मः ॥१३३॥ अमीसमीदेकपदालवामराः ।
स्वकिंकरं मामपि कर्तुमीशिषे विचार्य कार्यं त्वजमाविधान्मपाकृतोनु नाप
त्वयि पाद्गिराविग्रहम् ॥१३४॥ उदासितेनैव मयेदमुच्यते भियानने भवः स्मरनान्न
नवा द्विते यद्विमान्मदस्तुब्ध्ये नतेन तदा नवप्रेमगाणश्रद्धिलंखये ॥१३५॥

त्कनानुलापं वाक्के तीत्यर्थः मामपि निजदासं कर्तुमीशिषे यथालोच्यविधेयं कृतः कृतः पश्चात्तापस्त्वयिपा
शिविग्रहं पश्चात्स्नेन राज्ञा क्रियमाणविरोधं वृथैवमकार्षीत्ययुक्तमेतत्सत्याहस्थेतमवः स्त्वयाकृतो नुतापा
इति पश्चात्तापदुःखमानुभविष्यत्यर्थः ॥१३४॥ नेभ्योदेवेभ्योभियेदनोच्यते कामुनिमित्तकार्येण वा न दासेन
नैवमयेदमुच्यते यदिनेमत्कायाणव्ययेन द्विते स्यात् तर्हि तव प्रेममार्गशुद्धलंखये करणापकरणायत्वयामा॥

यियत्येमह्लनमेनत्यनिकारायमाणानेवप्रयच्छामि नचत्वत्कार्यं देवभयात्कामकृततत्कृशनयाजुष्मा
णान्वेचसि नमदर्थमिति यत्नोनमेतेभ्योभीतिः नापिकार्य्यं किंत्वदासीनएवाहंब्रवीमि नवहितेचेन्
नर्हिप्राणांस्त्यजामीत्यर्थः १३५ एवमुक्तेनलसूनृतामृतैः सावैदर्भीसन्ननोथ शिशिरांशुजन्मनस्सतो
वैमन्न्यस्यापिकश्रीरुक्तेनोदितैःकोकिलशावहेरिव १३६ साभैमीस्वचेतसिनेहतेनलेतिस्थिरा तदाज्ञु
गुम्फानिदर्शितवत्याजनलसार्थनादेयाशर्वीवेणपरभृतवधूसंवादशंकयानिदीतेहेत्रापितुमावेत्यर्थःकी

इतीरितैर्नैषधसूनृतामृतैर्विदर्भजन्मामृगशावलोचना ऋतौ पियिः श्री।
क्षिशिरांशुजन्मनःपिकस्वरैर्लोकविकस्वरैर्यथा १३६ नलेनदावेत्यतमाशये
निजेहृणाविधानेवमुमोचभीमजा जुगुप्समानादिमनोभुवेतदासतीयिघाटे
वतहृतयाविसा १३७ मनोभुवस्तेभविनांमनःपितानिमज्जयमेनसितनलजसे
अमुद्रिमसत्त्वकथाव्ययतिमसाक्षितासती मर्मभेद्यनिर्दिहितोयिया १३८

हशीनदानलाज्ञानेवलायासनीवुद्ध्यापतिव्रताभावेनभूतेदेवहूतयादिमनोद्विनिश्चितेनिर्दत्ती पतिव्र
ताव्यद्देवहूतेमनोन्यवेशायमितिभावः १३७ हेमन्मथ मनोजन्मनोभवनः संसारिणांमनएववपि
ता नन्वापितिमज्जयमनलजसेमममकाङ्क्षुः मयासत्त्वकथासद्भिः पुत्रैः पितरःपुण्याल्लोकान्याप्नोति
कथामुद्रितत्वेपि श्रुतिमनमामन्मथनिर्दहनीसतीसाक्षिता सतीपतिव्रताभावा १३८ नसाभैमात्मग्रा
वर्णानासौकुमार्यसौभाग्यादिगुणानएवंवुध्यामिनेवसामान्याकारेणाभूत् सावर्ण्णनाविशेषादिशोषो।

नै॰ च॰
नं॰ टी॰
१८१
|6|

पात्रेनेननत्पृष्टकनमहितिनाभूत् अथवाविशेषाद्दणिनानाभूत् अनपवनत्पृष्टकनमहित्याकंत्वा।
स्यादित्यन्वयः नदाकोन्वायांवा नदानस्मिन्नमय्येवानेदवाष्यतस्यवर्षाकालेविकासंप्राप्ते:पुलकेस्त
त्कासमेकदंविभिन्नवर्णिपुलकिनेगम्यकदम्बवत्स्यपनात् कदम्बवद्वर्षासेवविकसनीति दृष्टान्त
ए:प्रावृषीत्यादि अनेदवाष्यपूरितापुलकिनाजातेत्यर्थः १३॥ मय्येवसंबोध्यनलेखलापियत्स्वमादः
मकुह्वमिदंविस्पृष्टपनत् अस्माविति श्रान्तिमस्ताकुमस्त्वमुः स्वभाषितेस्वाकुमविभ्रमक्रमः मय्येवना।
मस्तनमित्येवनदंगवाणिनानस्माविशेषात्कतममहित्यभूत् नदाकदम्बेनदवा
णिलामभिर्द्दस्कणः प्रावृषिकदंबमागतेः १३॥ मय्येवसंबोध्यनलेखलापिय
त्स्वमादमकुह्वमिदंविस्पृष्टपनत् अस्माविति श्रान्तिमस्ताकुमस्त्वमुः स्वभाषितस्वा
कुमविभ्रमक्रमः १४॰ विदर्भराजःप्रभवाततःपरंत्रपासखीवक्तुमलेनसान
लम् प्रवृत्तमत्वेभिमुखंवियदत्रपाममजनेनैवमहाङ्कदेक्रियः १५॥
लमभिमुखीकृत्यनलोयहिलपितः अस्मैनलमुद्दिश्यविलपितेविचार्यमयाज्ञानमस्माभिमाद अहम्
नयाज्ञानस्तत्किमित्यदनेकथयामीत्यान्मानेकथितवान् नत्वस्यादस्मिनशनिदमयन्त्याभ्रान्तिमस्मा
नलोसानवर्णितवान् घोषेनकर्मणिविभाषाद्राजेकाक्का मइतिसिद्धोत्वक् कीदृशस्वेनभ
षितःस्वाकुमस्यभ्रान्तेविभ्रमाणांविलासानाक्रमोयेनसः भ्रान्तेनमयास्वनामोक्तमितिज्ञाता
साभैमीनलोघेतिभावः १४॰ ततःपरंनलेत्रानेसतिलज्जावतीसाभैमीनलेवक्तुंनाशक्नत् यतो

ग्रनएवसम्मुखेनेनलेनिलज्जावभाषेपुरःस्थैर्वा नेनसम्मुखेवाभाषितैनैवलज्जायामाहाम्मरसिसमज्ज
१५१ साभैमीयदाएववार्यापिविदर्भसंकेतेनकृतनाट्याविनयापिवलितानननापीत्यर्थः मुख्याःकर्णेनननरेदान्त
नशाशाकनतदासख्येवविदर्भसतेनेनलमब्रवीत् किमिति इदानीनत्प्रियालज्जयामत्कोभूत्ताः १५२ चित्रलि
खितस्येनेपादयोःपाश्वन्दतानन्दमवादात्वयंवितन्वतीर्यीभैमीयाजगाद नलगमात्मेवमित्यर्थः सेवका
मोपनिषत्कामदेवरहस्यमममुखान्मयाश्रूयतां १५३ नहियोगान्याणामन्देशमासदृसानिश्चितनयो।

यदात्ववार्यापिनदाननमनंदेशाशाकमनधाःअवमित्रियायमा विदर्भसख्येवतम
ब्रवीन्नदाक्षियायुतामेनवयनामवक्षिया १५२ यदानिश्येयालिखितस्तनेत्वयंवित
न्वतीलोचननिर्मरूपम् जगादयासैवमुखान्ममयाप्रश्नुनवामणीपनिषदि
शासनाम् १५३ असंशयेसत्वयिदृष्टपवमापाशेमनन्नहिहहामसेवयाम् कवद्रा
देशस्यवनेसमदृथान्तशासनामम्भाविनीभवाहशे १५४

विधयेनान्यवेदृयदेवमोः सामर्देशान्दृयणानाहशेजनेमदृयाज्ञानकृताकृसम्भाविनीमहिवदड़ःत्वा
पविज्ञानादेवनमामियतेकालेनसम्भाविनवानित्यर्थः चद्रवंशाजनैसोम्पनयोतनाय १५४ नया
मुखेनविधुर्जितःकान्त्यामरस्मजितः नोममरचेड्रोकृतोवयेममक्तनमतिज्ञापरिपंथिनंत्वापरित्या
ज्योनिरागमोममनवयेःकृतःकृतमतिज्ञाविमर्थः यदितिवति नवभार्यार्हमिति कलाममवयेकृतम
तिज्ञानोमहिमयाजितम् यतोनिष्फलमेककल्पथाविणादेवानभवति किलेनिशम्भसिद्धानवादृश।

नै·च·
न·टी·
१८२
182

तियन्मार्भ्यां सेकल्पितेन तन्मफलेन विघ्नौ निर्जित्य मिन्यर्थः १४५ वेद्वः सदाशिवमस्मीकृतमदं गोभिः सितैः कृत्वाक
लेकमौ बनेयर्थीमिकृति अस्सणादिदर्पणादेः कालिकादितोषाययथान्नस्यतेनत्यन्यर्थः तावभास्योक्ता
दरयमदगमस्तोन्नदुहलांकृतेनापिकृमानन्तत्वेनागमिष्यति मदेगमस्तेनान्तृष्टकलंकोऽपि भवन्ना
त्वकांतिनात्वकविघ्ननीन्यर्थः यतः पुनरपि वभूनादहनेनेदेवनामजातकलंकः १४६ हेप्रियेतिशोभः
प्रसन्नोभवकन्दर्पायस्ववाणान्देहि पुनःकृत्सनमवाणासकामतोत्स्यक्तुं रन्मोदिनस्तु प्रदेहवदेकचित्ता

जितस्त्वदास्येन विधुः स्मरः श्रियाकृतप्रतिज्ञौ मम तौ वधेकृतः । नवेति कृत्वायदिता।
जितं मयानमोघसंकल्पधराः किलामराः १४५ निजांशुभिर्दग्धममदग्धमस्माभिस्तुया।
विधुर्व्यीकृतिलंकृतोनतजाम् वदास्यतां याम्यतितावतापि किं वधूवधेनेव वृतः क
लंकितः १४६ प्रसीदयच्छस्वशरान्मनोभुवं सहेतु मौनेव तकौसुमाशुगाः त्वदेक
चित्तादहमस्तु निर्मुचतो न मेवधूत्वान्तृणावजयामितम् १४७

प्राणान्विमुंचतो नमेवधूनातं कामेतृणावजयामि मदणीयादृशीजंतोर्भावनायसुजायते नादृशे
लभतेजन्मस्वभूयोपिस्वकर्मभिर्वितिप्यानेन १४७ वेदप्रसिद्धनयादेवाइंद्रादयः किंनाद्रियंते इत्यत
आह वेदोयदि देवानांगुणानाख्याति ततस्तेन कृतिगानेन तत्स्मरणमर्जनस्यजनस्य किंस्यात् नकिं
चित् जलेकृतमज्जनेनैवैः श्रीसूर्यसन्तवकृतोकृपुहृतोमतोषवती कदापिनभवतिहि वेद
प्रसिद्धेनापिदेवगुणेनादरइत्यर्थः १४८ वकथामुपोक्ष्य कथाशेषमथानिशीथप्रसवप्रयोगदेवा।

हिकः लोट अघनप्रियेयै प्राणान्नयामि यद्दाननिधामि भूट अनवस्थानेधारणेव अन्यथामरण
भावे ममाभिप्रायमसम्भाविनं जानासि हे जीवाधिकस्वामिन्‌ प्राणुनमिमिनयक प्राणान्नयानदेकिंका
नेमैवकोगनिर्यस्याजीवाध्यधिकस्त्वमेवकोगनिर्येसावानामीहेशीजानीहि १४४ वज्राद्दपिभयाद्दत्तोण
यदर्थिंशुश्रणागतेश्चमाधारणमस्त्वभूतोऽस्तनम्‌ श्चधावाणादपिमाममरहितोवकीर्णिनोभगनत्र्मनसाः
कृतिः स्वराणांगुणागायनीयदिनंहस्त्रिमगनस्यजनस्यकिंततः त्वेवेवैवस्वकृतास
वैःकृतेनमुहतीजातमवेक्षमुहती १४८ कथ्यास्वशिषेवरमयनप्रियेममावगंता
सिनभावममन्यथा त्वदर्थमुक्तास्वनयाश्रुनाथमांमनीहिजीवाभ्यधिकत्वेदेकिंकामः
१४५ महेहहेत्वेवापिरत्नाणेभयाद्यदर्थिमाधारणमस्त्वभूतस्तनम्‌ मस्तनवाणादपिमा
मरहतः त्वेतनदुश्चैरवकीर्णिनस्त्वं १५० नवास्मिमोघात्वकमणुपेतसेमन्मथामवेद्य
मरगौरवान्मयं अथेहिवंजलमनंगमेगतेस्वकाण्डकारस्यमधोःमावोहिमः १५१
नवतनूतमुश्चैःत्वतम्‌ उश्चैःकृतमितिपाठान्तरे कन्दर्पवाणान्मामरहतत्वंवतनउश्चैःकृतम्‌ काः
कः अवकीर्णत्वतव्रतश्चरमरः १५० अहंतवास्मि त्वन्मयनिध्नीजानासि मिथ्यादेवेस्मरंमांचा
त्वकेहलीरमणमरइतिगौरवाऽपेत्वसे त्वामुपेत्वामाह हेअंगमोत्वमनंगमस्वकाण्डकारस्यवसनस
मयाहि ततःतस्ययोगीयपंचमइत्यागोपिचाण्डालइत्यर्थःचंडालोपिकाण्डकारोभवति १५१
मूर्वेस्वलेस्वलेपवपात्रोविहङ्गिवामनेजसः अवर्धनंकमेयम्‌ तथ्यादिमथमेन्दणोज्वलमतिनःक

नै. ष.
न. टी.
१८३
183

मान्करीषाणांडुमकाण्डतानांमण्डलेनत्वणो द्विद्विनस्त्रिभस्मीकरोतीत्यर्थः त्वद्विहित्रिसिद्धिंसायाम ग्रनोस्ती
ननयाणवगतानाकामस्यानकर्त्तव्येत्यर्थः १५२ स्वयंहातानेशनिस्वयंवाशनस्तामयियदनुकम्पना।
कृपातपायदेवेषुपरार्थः कियन्वायज्ञेषुबलपेणाहवास्तेमुखमेदान्तेणोवेदेहृत्वाकरणानिमित्तमात्रम
वाचापिनवन्दनेनिकिंपुनर्मनसेत्यर्थः १५३ तेपिदेवालवश्रेष्ठस्वयंवरेव्रजेन्तनानेवमसाद्यमयानेवीर।

तयोऽलद्यावेवशः पुष्टेवुवैविधीयमुनेजनमात्मतेजसः त्वणोत्वणो द्विज्वलनः खला।
ज्वलन्क्रमान्करीषकुमकाण्डमण्डलम् १५२ स्वयापराधस्तववाकियानयंस्वयंवरा
यामनुकम्पनामयि गिरापिवन्देनतिमुखेषुनर्पणादिदंनदेवामुखलज्जयैवने १५३
व्रजेन्ततेतेपिवरेस्वयंवरेप्रसाद्यतानेवमयावरिष्यसे नसर्वथातानपिनस्पृशेद्याम
नोऽपितावमेदनल्पमेववा १५४ इतीयमालेख्यगतेनपिवीक्ष्यनेनवियिसम्प्रक्रीडसमस्यया।
नया पदेपदेमौनमयान्तरेपिणाप्रवर्तिनासावचसावसावणा १५५

घामे सर्वथातानपिदयानस्पृशेदितिकिंनस्पृशेदेव यतस्तेपिदेवास्तावनल्पंपीननमेववान नभा
वपिभवेनोनिकृपीतेनकृपावर्जेयेवेत्यर्थः १५४ इत्यमुनाक्रमेणानयाभैम्याचित्रगतेनपिनयिद
हेसतिसम्बलज्जयोः सम्बन्धेनसम्बलज्जमनःपार्थेतूपयाप्रवीर्थकामोपिनिषिद्धाबाकृतापरेवच
नेवचनेस्थानुष्ठानेचमौनंतूपमध्येदीपवनीदीपोस्त्रियामन्तर्दीपे यदन्तर्वागिणाप्लवदम्भिन्नमरः मा
यसावन्तलेपयप्रवर्तिना मध्यामध्यमदिकानसाः सम्बन्धिसावचमध नसमावणाकल्पासल्पत

कामस्त्वत्संबंधी चण्डालचाण्डक्रूरो शराणां समन्तात् ताल्यादयेः इति चण्डालो विषमविशिखो भवति।
विषमाणमीयन्ते इति विषमा विशिखा यस्य स इति यतो न स्पृश्यते न च दृश्यते नेङ्गनात् चण्डालोपि दर्शनस्प
र्शनयोगेन भवति त्वयि समभियाङ्क्रिमाङ्गुलीकः किंत्वनंगाः इति ख्यातः चण्डालोपि यस्मात् भवति तदर्थं
मंगुलिं क्षिक्तिमतीति लोकरीतिः त्वत्संबंधिना कामस्य नयि विषये क्रिमाङ्गुलीकः किंत्वनंगाः इति ख्या
तो गलयोयस्तनङ्गावनकथं न कृतेशरमोनतः अन्येषु शरमोलंकरोति चण्डालोच्छन्येषु शराणां चनिस
चाण्डालस्ते विशिखे विषमस्स्पृश्यते दृश्यते न ख्यातो नोनेङ्ग स्त्वयि निजाभियाकिंनु क्षतां
गुलीकः क्षनामित्रेमधुमथिवनस्थानमेनस्थविनामरव्याः प्राणान्हरतिहृवितस्त।
हर्षीनी ज्ञघेतामम् १५६ अथभीमधुवैविवरेदाभिहितां नतमौलिरपत्रपयामनिजामम्।
अमरैः सहराजसमाजगतिं जगतीपतिरभ्युपगन्तयथौ १५७ स्वस्तस्माः प्रियमाप्तगुः
हरयोयेयोयुराः हरजेन्नारयान्नमोनमनकपोलियालिपुलकैर्दिनेस्वतीरस्कृणः १५८
स्वामिन्त्वेक्किमाङ्गुलितिवभवति वनस्थानमध्येवसतेमित्रेकृतनामरव्याभिमाधेनतः करणामासाद्यप्राणा
न्हरति चण्डालोपिवनेचरान्पथिकप्राणान्हरतिनतदीययशोदिशः सेवंनामित्यपालभः १५९ अथ
स्ववर्णकृतलज्जयानम्रशिरासन्त्यपकांतेभैमेवाभिहितांसस्वमन्थिंनीदेवैः सहराजसमाजगाति
रोजसभासमागममेगीकृत्ययथौ १५७ सुनारः अहराः समोनिभिरभू१ घः प्रियंशासमुपक्रमते स्म
घादन्तरगाढस्थलसैमांचैकृतावेनमधुकाङ्क्षकोणाधाराः अवाहान्वगात्कंचेत्यामस्तसाभिमानाः त

नै॰ च॰
न॰ टी॰
१८५
185

त्त्वपथितम् अशक्यात्साध्ये कृतार्थि: स्मरपीडाभि: कृतावतार: अद्भुतश्च भूत अद्रियं तेन भजितेनाऽऽश्रित्य अद्भुतयावान
कायामाश्रितन्तेदेहेभ्य त्वत्प्राभिर्मांकृपयासमन्तात्पिशाचिविधिना त्रियामा कृतान्याधन्त योऽद्भुतयोश्च तन्मयु
यदीपु दिनमथवसानांत्रियामेति हीवसामी १५८ जगत्प्रापतितं तदृद्भुते सोऽसमीपे जानातु नदद्विलस्वा
स्थान्महतितन्मायत्वतूपमिद्राद्विगुणतमसतो सर्वयथाभवति तथाशीघ्रमस्य त्वप्राक्रणयत तत्कार्यासि
द्धे: सत्ताधवादित्यम् युक्तेदमादावहतिं भूतं प्राप्तेतो नेमसमीविषु कीदृशेषु त्रयाणां भुवनानां समाहा
रस्त्रिभुवनम् पात्रादिभ्य: प्रतिषेधो वक्तव्य इति जीवभाव: तत्र ये जनास्तेषां यावद्भूत्वे यावत्ता वश्यसाक
ल्यदाखिलमिह भूतें श्रुतगत्याजगाम्या: पतिरभिलपति सस्वात्महननततम् त्रिभुवन
जनयावद्भूतं तव मानसाद्दान्कृतिकृतिषु तिरस्तानेदमिन्द्राद्विगुणाक् १५९ श्रीह
र्षं कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीर: सुतं श्रीहीर: सुषुवे जितेन्द्रियचयं मामल्लदेवी
च यम् सन्दृब्धाणिवविर्णतस्य नवमस्तस्याग्यरसीन्महाकाव्ये चारुणि नैषधीयचरिते
सर्गो निसर्गोज्ज्वल: १६०॥ लोयावद्भूतो यावद्भूतम् यावदवधारणे इत्यव्ययीभावसमास: त
स्यासो हतानन्तस्य हतो तस्यास्यकर्त्री प्रकारेकारस्यैवानयो: तस्या साक्षात्कृता कृतिनो विहायसत्त्वेषु
१५९ रचितसमुद्रवर्णनात्मकाव्यस्यकवेश्रेष्ठितेहतम् अरसीत् वापविभ्योरसमुद्रतिपरस्मैपदम्
यमदमनमात्तांमुचेतीह सुगागमम्यशेषव्याप्तोतचरम १६॰ अथानन्तरं कुमाररथ्यै: कृताश्च पुर:
स्थानारूढागता: अत्रवादितोऽनन्तरं शब्दादिषु मन्त्रविरचय्य गृहणां प्राचयर्थं विवादेषु रथानामभ्यदि

तन्मा हा राज्ञो रक्षितान्या विश्वस्थिता रिपुशक्तिप्रख्यापनाय वा आशुरिति याम्याप्ये ओंपूर्वः लहकीदृशाः कु
लीनाः तथा कुमारा मलरूपणाश्च विवादिताश्च तथा शास्त्रेषु शास्त्रेषु च समीमनाः तथा शम्बरवैरिणः काम
स्य कायसुहृत्स शरीरं समस्तहृत्स्व श्रीः शोभा येषां ते तादृशाः कामस्य शरीरं सुहृत्सम्यक् शम्बरवैरिपदयो
नि तामस्य याविना तथा श्रिया जितो येस्तनारावैरोषस्तेनादृशाः वशीचित्ताः सर्वेगुणगणवर्णिता यद्वक्रम्
ये ग्राम्यस्तत्र त्रिलिंगादितिनिपतितमननता शिथितोऽग्निः स्वयम्भुः पातित्रवेत्येकसीमामस्तकवितनयद
र्शिनालमयायचमाना यं विद्या रण्य योगीकलयतिक्षयपयानन्तनौ दीपिकायां सर्गो
येन वसर्गोऽस्मिर्रम्सिद्ध नवमस्याकृतनीराजितोभूत् १९२ इति श्रीनैषधीयचरिते महा
काव्ये नवमः सर्गः ९ ॥ रथैरथाष्टुः कुलजाः कुमाराः शास्त्रेषु शास्त्रेषु च लब्ध
भाराः स्वयंवरे शम्बरवैरिकायसुहृच्छ्रियः श्रीजितयक्षराजः १ नाभूदभूमिः स्मरवा
णायकानां नासीदगम्या कुलजः कुमारः नालम्भि यस्याथ वशेन कोऽपि स्त्रजे तु राज्ञो
कन्यावरयतेः स्वयम्भा नाविर्न पिनाक्कः युगपद्यजस्त्र २ तम्भवान्यवाः कलमिक्ष्वं निमिषानमिनेवज
नाप्युक्ति १ कोऽपि कामबाणानामभूमिरविषयो न जातः सर्वोऽपि कामपरवशो जात इत्यर्थः तथा
कुलीनः कोऽपि कुमारः स्वयंवरम् गन्ता नाभवत् अपितु सर्वोऽपि गन्ता राज्ञा समस्तेषु युगपद्यकन्त
सम्प्रभुवोलेशोमार्गोनाभूत् सर्वोऽपि भूप्रदेशो मार्ग एव जात इत्यर्थः २

नै॰ष॰ यत्रपादैर्भिरर्हालेवरीत्वमागता: अनर्हाश्ववीरावलाहर्तैमागता: अवीराश्वहृष्टमागता: हृष्टमणनर्हा
द॰टी॰ लालूवीक्तान्नैर्विहमागता: इत्येवं सर्वेषां याने: स्वमात्रशेषा: ककुभोजाता: स्वयमेव स्थितानानवन
१८५ लत्रनालोकाभ्यर्थ: ३ भुवोलक्ष्मीर्नाभैमीमुद्दिश्यपादिश्यभवेदिश्यपलै: सर्वैर्जनै: प्रस्थाने कृते दिशां
१८५ प्रदेशास्तस्मिन्वर्तिनस्तेजना स्तेषांयत्रयाणामस्वाथेनयांति: पीडाततोविश्रांतिम्लवावस्थानमापु: ४

योगैर्व्रजद्भिः नृपजो वरीत्वैर्वीरैर्यनर्दैः प्रसभेन हृत्वम् हृष्टैर्यैर्ल्लानन रोहमश्वैः।
स्वमात्रशेषाः ककुभोबभूवुः ३ लोकैर्यशेषैर्यवनैः स्थितैर्नाभ्युद्दिश्यपादिश्यविहिते प्र
याणे स्ववर्णितस्तज्जनयत्रयाणैर्विश्रान्तिमापुः ककुभोविभागाः ४ तलेपथ्येषु स्त्रा
तिलाविकीर्णाः सैन्यैस्तथा राजपथा बभूवुः भैमीसलज्जामिवतन्वमेनयः साप भू
भर्तुर्वितप्रस्तान् ५ नृपः पुरस्थैः प्रतिरुद्धवर्त्मा पश्चात्तनैः कश्चनतद्यमानः
यत्रस्थ सिद्धार्थपदाभिषेकं लब्ध्वाप सिद्धार्थमनन्यतुल्यम् ६
विकीर्णास्तिलाअथोभागयथानयापुस्तथा राजपथाः सैन्यैः संकीर्णा आसन् योराजा गणस्मरदेस
यवरेवाग्रभवितस्रापसभैमील्लज्जामिवमेन ५ कश्चन नृपोग्रेस्थितैर्नृपैरुद्धमार्गः पृष्ठभागवर्तिभिश्च
र्मार्गणाय यत्रस्थ सर्वपपदाभिषेकप्राप्यान्सानमसिद्धार्थमनिर्हितदमयन्ती प्राभिलक्षणकार्यमन्या
नेस्मन्नतप्रायवान् सिद्धार्थोबुद्धसन्नृपो सिद्धार्थपदेभिषिक्तोप्यसिद्धार्थ इतिविरोधाभासः ६ मा
र्गेरागास्त्वाननतयायनीभूतनयाष्ठैस्ते पाहसंगतयोः निष्ठानकरस्समयोगादेवान्तेयानोयएवनइतितंन

पूर्वमनुगतोनुपूर्वः अनुपूर्वस्य भाव आनुपूर्वी परिपाटी आनुपूर्व्यां चोदितस्सो विनीतिवत तस्याग्रतिक्रम
णे सामर्थ्येन विलम्बमाना गजा श्रीकण्ठेन पृथ्वं नाग्र एकस्मै पुरकरणे वेष्टाद्युक्ति अन्योपन्न सिनह स्ता
ग्रे पृष्ठ्याह स्थमा कारयतिवक्त्र ज्ञानमध्यवर्तिनेच ७ अन्तोप्यटकः कर्कः क्षितोस्यः पृष्ठास्योवोक्षिनः
कर्कः चालनसमर्थः पृष्ठवेनोक्षनस्खलतीत्यर्थः समागमस्याग्रेसरो भूत्वा गजाश्रमो क्षाणिनमसंचा
रियत्सकम्बलेस्वभावे स्पान्ता वेगेपिकमलः भावार्थेपिचकम्बलः नागावलदस्तिवलमाचकर्ष
नहलमस्थितरोलेस्यः वन्सो दाः पुष्पेभे त्यस्थतनुनेश्वतिनरमण्यः प्रत्यास्याः पुष्पकोवक्रगन्धभोगा
गजोपघ्रित्वा ननयानुपूर्वी विलेयनशक्ति विलम्बमानाम आह्वानेचेष्टामिवा
कोटिकमोदे पूर्विदमीन्द्रुपृशीपताकाः ७ प्राग्भस्यककोटकस्याच कर्षसका
म्बलेनागवलेयडंश्चः पुवुलतलेक्षाणिनगामिरान्तोनच्छाम्बकेश्वासनतोनुगाकुन
८ आगकुद्र्वीश्वचमस्तमर्थेर्भूवेगाभिः पाण्डुविनाशुवश्चोः विमष्टमाचष्टदिह
भूनोद्भूपंपतित्यागदशानुद्रूपम् ९ श्वासनतः अत्यनरस्योभयेर्योजाननानां वेसरउनियमप्रा
सिद्धिः सन्वोगकुन पूर्वेदस्तिनस्तनोस्यास्ततः पदानयश्वनिमेनारीति यत्रप्रथमेगजानवुलोतिन
थ्यास्याग्रेसराभूत्वाचालयंतिहि अग्रचककोटकः सर्पविशेषः पुवः सरोभूत्वा वास्वकेनागेहस्य
यत्सकम्बलेकम्बलः सर्पविशेषः तथुक्तं नागवलेसर्पवलेभुवस्तले पाताले क्षाणिनमुद्दिश्य
गाम्भस्याचकर्षनत्सर्पवलमस्थनरः सर्पविशिष्टान्वगाकुदित्यर्थः अयः स्वरूपयाः रस्त्रीनलेस्यादि

नै॰ च॰
टी॰ टी॰
१८६
186

त्यमरः ८ मागच्छन्नृपसेनासमूहैर्द्रुपांशुभिः पारुद्ध विनादिगवष्टनं गुरुत्वश्रीः स्वर्भिपति ना गावस्थे
चितेन्द्रपं सहमाचष्ट लोकेमनुतनिशेषः श्रोभितप्रियाः पतिव्रतानाश्च मत्रगेपाद्धिभेवति ॥ भैम्यास्वगुणेनसौ
न्दर्यगुणराज्ञ्यावाक्यैश्चैवविशेषाय मोमिनिर्वहसायत्ये नैष्ठनृत्तुभिर्यादिनाथ्यमैमोविवादरागात्मवलिनम् अन्ये
द्विगीशेनतमद्देतन्नक्ष्मुणवल्पति १० भीमपुत्रोदितनमेवेत्त्वक्षवरदेनेनसर्वेदेवालसजानेकण्ठेविशाल त
नौटनोसत्यश्रेयातयानोदितानिः कदाचिदपियातमुख्यमनवेक्ष ११ भैम्यानेत्रकमलवालेनर्जिनो
भावरणेलोदगतयः शिवोवापीशीतिनाथैः कज्जमोचनभिः भैम्यवद्धार्दिस्व
गुणेनकैश्वर्यैयेनट्रहान्तवसान्विशेषैः १० मैत्रैः पुत्रेभीमपुत्रोदितनप्रानन्दद्वारदेविशा
निकास्वत्त्वः अमोघमदिक्पतिगानत्वमनयातनतोजातनयातथानः ११ कन्तेशाशा
काभिमुखेनभैम्याम्नेहेदृगम्भोरुहनिर्जितेयत् अस्याविवाहायपयोविदभोल
ज्ञादनलेननगन्यवादः १२ ज्ञानेनविनेनगुणेनकामः सौंदर्यपवमनगाः स्ववामः
स्वक्रस्वशैलेलिननद्रन्मवेरलेभनगानत्वितर्यक्ररः १३
म्नेहेभैम्याः सम्मुखीनेकन्तेनशशाङ्क तनेनहृदनोम्नेगवादनोमारुनोस्याभैम्याविवाहायविदभी
मजगाम १४ उत्तमवेशोकामः स्ववणोनामनापिविनेयनेनवगुणेत्यागशौर्यादौकिंतस्वक्रः का
मः सौंदर्यपवतात्स्वर्यवान् अनपवस्कोयायस्वशैलः कैलासस्तत्रैलिनक्रत्सक्रान्मिनेवीरेवपुर्य
नेहशाः क्रवेरस्ताव्विनरानारीश्रेष्ठामनिनागात् यत्नूपकल्पचेलडिम्नत्रास्त्रयानितिरस्याभिनिरूस्वः

सर्वमनुगतोऽनुसर्वः अनुसर्वस्य भावमानुसर्व्यं परिपाटी आनुपूर्व्यं चोच्यते निमेषस्येति तिवत् तस्या अतिक्र
मणे सामर्थ्येन विलम्बभाजो भाजोऽक्लि इति न प्रत्यक्षः अग्रकस्य राकरणे चेष्टादयुविव अतोऽपत्नमितहस्ता
ग्रवेष्टयाह रस्थमाकारयति बहुजनमध्यवर्त्तिने च ७ अतनोत्पटकः कर्कः सितोऽश्वः शुभ्रः श्वेतो सितः
कर्कः चालनसमर्थः श्रेष्ठवतो श्वेतस्खलतोऽर्थः सन्नाभूयोऽयं सेवो भूत्वा वा जोऽभूमोऽक्लि इति न प्रसंचारि
कलेवरशुहेदलं बहुयलोऽपमात्राविपर्यये वरे श्रुतिप्रयोगस्यभामाभामेति वत् १३ या गौरी शस्याधेनत्नः
सामेऽम्य समभेमीविवादेकस्मात्सहतेऽस्मे तेन हेतुना विदर्भदेशान ब्रजेत्यागच्छेत्यातया गौर्या श्रीशिवा
भेमीविवाहेऽस्महते स्मकस्मादर्थानुयोगिविशस्य गौरी तेनाब्रजेत्याविदर्भे विदर्भानी
शानयानायनयोन ग्रयः १४ स्वयंवरे भीमनरेन्द्रजाया दिशः पतिम विवेश शोभः
प्रयातभावे सन्निवेश एकस्मिन् दिमेही सामहि रक्ति कोऽन्यः ययो विमर्श पार्श्वे दिशः
पतिम स्वयंवरे वीक्षितधर्मशास्त्रः अलौकिकलोकफलतिष्ठफलेवा समविवादेक
गमनायविज्ञोऽक्षवं विदर्भे शरीरस्या पितामहेन १६ यं चलति मत्यर्थकथं यातितितानयोऽर्थः अर्थेन
तुरितिसमोषाकलनामर्थसकलम् शुक्लवीर्यसमेशके इत्यमरः १७ दिशो यो दिशः स्वामीशो वा वेदर्भ्याः
स्वयंवरमविवेशानवेदेतः सशोभः नस्मिन्मारनिद्धिप्ययात शोभादन्यः को नाम मयो महीसासहिपाना
लेमपीदन्यस्यास्यात मनुविततादहिविस्तम् सदनशीलो भूपसद्वते इति सासदि सासदिवावदिवा
चलिपाणतिमन्यनयुरुकाणानानिपातिनाः १८ ऊर्ध्वदिशः पतिः श्रीब्रह्माप्रयो लोवितधर्मशास्त्रातपवयमने
त्वविचार्यभेम्याः स्वयंवरयया ऊतरमाद पितामफनसदविवाहो लोकलोकाचारे कयलौकिकफलि

नै.ष.
ट.टी.
१८७
187

सुवेदेषु वाक्यतः लोकशास्त्रविरुद्ध इत्यर्थः पितामहो ब्रह्मा पितुः पिता च नैः इत्यादयो दिक्पाला भैमी निरस्तमा
न्मातेहमीमुखा निश्चयेन त्यामाराजसभामाजरन्तः किंकृता चिन्तयमाना स्वं भैमी निरासजनितज्ञाखेदपन्दे
चलनेषु वेदी च विस्तार्य स्पन्दमानस्य शनैस्तस्य मुखं मानं मलिनता पत्तहितयमानेन चित्तस्या(प्रमा
नं प्रकाशितामिति भावः १७ नलस्य प्रेम्णा भैमास्य स्मात्कदाचिदपि वृणोतीति शोधिता शा किंचिद्वृशि
ष्टाशा यस्या सा किंचदवशिष्टमनोरथेत्यर्थः चेतार्यवयवा यस्य समुदायस्य चतुष्टये महेन्द्रादीनां च

भैमी निरस्तस्तयमेव हन्ती मुखा किलेन्द्रमुखा दिगीशाः स्वेदे मुखैर्वेदौ च वितन्यमा
नाश्चिन्तयन्तो राजसमाजमीयुः १७ नलप्रेमणापि वृणीत भैमी कदाचिदस्मानिति
शेषिताशा अमूर्महेन्द्रादि चतुष्टयी सा चतुर्नली काचिदलीकरूपा १८ प्रयस्यतो नल
विलक्षणानां दृष्टेन दृष्टेन परस्परेण न द्वैतसिद्धिं भवतानुमेने स्वभाविकान्कृत्रिमम
न्नादेव १९ सूर्णो नु मास्योविदधुः पुनस्ते पुनर्विवेकं च करनिद्रमङ्गम् स्ववक्त्रमादर्शतो
लेखदर्शंदर्शं वमेजुमनस्यानिमेजुः २०

तुष्टयी काचिदसत्यरूपा चतुर्नली ज्ञाता मायानलत्वे
भवतीत्यर्थः १८ असः भवितेन वितन नली भवितु प्रयासं कुर्वतो दृष्टेनाद्वैनलवत्तेन वेति दृष्टेनुपश्चा
दृष्टेन परस्परेणानस्य नलस्य द्वैतसिद्धिं हित्वा तथा सिद्धिं नलत्वस्येति यावत् नानुमता वनखेदे पाहाता
दैनलमास्यासिद्धिं नलत्वस्येति यावत नामासिद्धिमेवानुमेने इत्यर्थः यतो नैसर्गिकाहृत्तनः कृत्रिमवस्त
न्नादेव भवति विलक्षणामेव भवतीत्यर्थः १९ नेदेवाः दूर्णोच्चेद्दमिव मुखं पुनः पुनर्विदधुः पुनः पुनर्विा
निद्रंपद्मं मुखं विदधुः मुखं चेद्रपद्मं तस्यैकतत्त्वमिति इत्यर्थः अथ दर्पणे स्वमुखं वदृष्टा दृष्टा नम्यानलस्त्र

त्वमानिरम्यं वभञ्जः इः त्वां खलु उत्तमभंगेकृते २१ नदानलरूपनिर्माणावसरे नलाननमण्डयिनीलक्ष्मीः
कोऽयमुखेन ग्रामममसमर्थानां तेषां वहिर्मुखानां देवानामपि निरस्तखानां चाननलाननं तेन नलमुखस्य वहिर्मुखमपि निम
त्वेनवसुनरूक्तिदोषं तरीनेनालममूत् एवमेव वहिर्मुखनाट् नलाननं तेन सिद्धे पिपुनरवनलाननमिति पु
नरुक्तेलाननरूक्तिदोषः २१ तेषां नलानुकम्पननमुखस्पर्शो चक्रः इति माहर्षेण हतमिति न चोत्पन्नात
वितर्कमुखेन कं चिन्कथनेननाग्रियायातर्वरयाविवियोगेनकथितादलानस्पर्शवमागदूतीनेः भावेः किं

तेषां नदालवमनीषया तां श्रियं निजास्पदननलाननीयम् नालं न वीतेपुनरुक्तिदोषं
वहिर्मुखानामनलाननम् २१ प्रियावियोगात्कथितां कमेलाश्वेदशशराङ्कग्रहां
पीडितानेध्यानात्स्मरैर्मदनाद्दूतीनेनलानुकल्पं रचयन्तिहस्म २२ नलस्य भूप
तियदेन वैतेभैमीतिभूपान्विपिरास्यतास्ये स्पर्धांदिगीशानापकारयितानरव

तेभ्यः प्राथिमानमस्त्वे २३
तेभ्यः प्राथिमानमस्त्वे २३ तेनेव्रानलेन ध्यातान्स्मराद्दाग्रदूतीनेः इलावधपत्नी नस्माद्यपतिमेलः
वाग्रहेणाद्दशायेविनाशस्ताहा इवेत्रानलेन ध्यातान्स्मरादाग्रदूतीनेः इलावधपत्नी नस्माद्यपनमैलः
पुरूरवाः पुरूरवस्यः पुनर्नितियिरनुकल्पः मुखवः स्यान्मध्यमकल्पानुकल्पस्तेननोयमश्नमुद्रः या
ताल्लेषु तुष्टमिसर्वत्र विकल्पः अन्यत्रापि वस्तूनां माग्रहणकार्याय्येत्रगापीडनमपेनो ध्याने वेनस्या
याः यथाकाष्ठेन कर्षणादेः पीडनेनतिलादेः ध्यानात्स्मरवतीदेवीति २२ नलस्यानेनस्ये पसदे घटने
नवेदिशोभैमीयश्रपतिनिवन्नलामेषभैमेयः भूपानानीनवान् दिगीशानपिस्पर्धांकारयितान्तेभ्यो देवभ्यः सकल मनम् २३
शानस्येवनलस्य प्राथिमानं भैमेय्याव देगाहतकोरन्यतरस्यामिति दिगीशानित्यत्रक

नै.च.
टी.
१८८
158

नलस्य कोत्याश्रितानि तिर्यमाद्यैश्च तभिरवपिसाम्यमानलेविनाद्योविवाभूत कीदृशी द्योः पाविजानाति सम
भामागदृहानिष्ठ्योमतिवलभिर्देवकुमेर्युक्ता अर्थमत्यर्थभिन्नानांवर्णानां साथुनः श्रुतिः यमकम् २४ यथा
लंकारोवास्तुकिः स्तनपवश्चेतः पुनर्दवभसितलेपनयत्कं गोरोदेहायस्ययहाईसभूषायन्तस्यभसितस्य
लेपनच्छक्तगोरेदेहस्त्रिवा फणीन्द्रमस्रेहनकथ्यमानः प्रसीद जीवेत्यादिशहायप्रोहशात्रुजीविनाम
वकानांवादः कोलाहलोयस्यसतत्रस्वयंवरेआगच्छत् शास्त्रयककर्कोटक इति श्लोकेपानालाश्चलन

समानलक्ष्मीर्यमकैर्यमाद्यैर्नलेविनाभूतदीयवृत्तैः भामोगानयाकृणांकेचनभि
र्देवकुमैर्योविवपाविजाने २४ तत्राकमुहाभ्रकिरीषभूषाभस्मोपदेहस्फुटगौरदे
हः फणीन्द्रहृद्यमणिगद्यमानेप्रसीदजीवायतुजीविवादः २५ द्वीपान्तरेभ्यः पु
टभेदनेतन्दर्शनाद्वापेस्वभूमिभूपैः तत्कालमालम्बितकेनयेनाम्भवेषुपच्चा
निलभोललीला २६

मेवाम्कं इहत्तसभागमनभितिनपीनकमयम् २५ ह्याद्यादिहीपादेवद्भमयस्तत्रैपन्तपेद्वीपांतरीभ्यः स
काशानन्तंगरंदर्शनादवापेआमम् तस्मिन्कालेतत्काले कालाधुनोवनंनसंयोगेइतिद्वितीया की
नभूनास्तेरेशवपल्लमारुतेनतत्ललीलाकार्पासमाम्पनालेभि अपितसर्वेणापिसरथातोभ्यादितः
सर्वोपिजातइत्यर्थः २६ रमेषुसेोपोषतारणेनतथाभयपर्ययापूजयातथाचाटुवचनैर्वितरणो
गदवेणानिध्यादिनाविनयाद्यैः कर्मभिः सभीभोराजसमन्तद्रसम्यग्रुपचचार पात्स्वेषुपस्थित
पादेपत्स्येषुरङ्गेषु २७ ततः समुद्येवपरिसायतस्मिन्नमण्डलेपवशाज्ञामेतः पुरीकीदृशीवा

सिताः निवेशिताः कीर्त्तयः यत्र दारा युक्तस्मिन्दानं दयासत्कृतनमातिथेय्यमिति सत्काराः अतिथिषु साधी
क्रियेति दानादि चतुष्टयी रक्षणार्थं सो विदग्धाः केतुकिनः सर्वेषामातिथ्यमेव सोऽति ऽयथार्थदा
क्षिण्यदयादमानामिति वा पादः २८ भीमनृपस्य परोक्षमाचरितेषु पितनकेवलपरोक्षेनेषु पीलार्थः ।
तथा यनदानादिषु तेषु तेषु व्यापारीषु भ्यागतेन्द्रैर्ज्ञातमिष्टत्वेष्पितस्य लाभस्य विचित्रवस्त्रग्रामेमैभीमा

मण्डपेयाकृतीस्तेननाकनाथोरमेषु हर्म्येषु निवेशनेन । प्रियोक्तिदानादरनम्रता
श्रेकृपाचरस्माकस्मराजचक्रे २७ ततः समद्वीपविजित्वेन्द्रपाणामेतः पुरेवासितकीर्त्ति
दानेदयासत्कृतनमातिथेयीचतुष्टयीरक्षणसोविदग्धाः २८ अभ्यागतैः क्रो
शिनवासवस्य परोक्षनेष्वर्पितेषुतेषु जिज्ञासितस्वेष्पितलाभलिंगस्वल्पो
पिनावापिन्दैवविशेषः २९ अकेविदर्भेन्दुरुरूपाकेन सम्मानेषु तथा समाजः
यथायथयोराशिराजगन्धहस्तेयथा जगद्राजदरेषुवासैः ३०

भेवीज्ञापके लिंगविशेषः स्वल्पोपिनग्रामः अतिथिसत्कारावनेन भीमेन कस्य नृपस्य किमिष्टमिति
पर्यालितः एकग्रामानान्नृपाः ग्रामसकलवस्त्रतयाकिमस्माकमभिलषितमिति विशेषेनज्ञाते
स्म अथवा भीमेन क्रियमाणातिथिसत्कारेषु दमयन्तीमद्यैव दास्यतीत्यत्रार्थे लिंगनावापि
सर्वसाधारणत्वाद्विचर्यायाः अभ्यागतेरिति पादे भीमस्याभ्यागतेः सात्वात्कृतेष्वातिथ्येषु तेषु

नै॰ च॰ पेतोद्गहहेतेषपीतत्वयः २९ यथासमुद्रोगान्पहलेममैनो यथावाश्रीविसोरुदेवजगान्ममैनो तथैवराजसमूहः
टी॰ कौतुकेन श्रुसमकौतुकेन सममाविनिन किंतु सममाविनिशंके ३० तत्रपुरेमार्गेद्वारगृहाणि यावत्प्रधानगृ
१८५ हाणिय द्वापथ्यानश्रद्वाराणि वरगृहाणिव अथवापथिद्वाराणियेषां तानिपथिद्वाराणि नारशानिगृहाणि
१८९ विवेक्तमशक्तानाइत्यर्थः भमीसूत्सवंवरविवाहोत्सववीक्षयैवविभ्रीकृतानि तेषां राज्ञां भूषणकांतिभिन
भोपि किंदीरविभ्रमकारि विभ्रकिंदीरकल्माषशवलैतास्रकर्बुरइत्यमरः ३१ विलासाःपारीरविभ्रमाः

पुरेपथिद्वारिगृहाणि तत्र विभ्रीकृतान्युत्सववीक्षयैव नभोपि किंदीरमकारि तेषां
महीभुजामाभरणप्रभाभिः ३१ विलासवैदग्ध्यविभूषणश्रीस्तेषां तथासीन्नवि
वारकेपि प्रजासु सिद्धाः शिशुबालिशास्ते यथागतं नायकमेव वक्तुं ३२ अ
स्वेदगात्राः स्खलचामरौघैः रमीलवत्त्वाप्रतिवस्तुचित्रैः अम्लानमाला विपुलातप
त्रैर्देवान्तदेवाश्चभिदांनभञ्जुः ३३

श्रवैदग्ध्यं चतुरता च विभूषणानि चैषां श्रीस्तेषां राज्ञांसेवकेपि तथासीत् यथास्त्रियोबालाश्चतया
मीणाश्चशिशवश्चबालिशाः तेसेवकं केचिदागतेनायकमेवक्तानवर्तते ३२ बलचामरसमूहैः स्वे
दरहितशरीरास्तथाप्रतिवस्तुचित्रैर्वस्त्रनिवस्त्रनिसर्ववस्त्रधाम्यैरविद्यमानामीलायेषां तान्य
मीलानिनेत्राणि येषांते तथाविशालछत्रैः कृताम्लानकुसुमस्रजश्चदेशादेवान्तदेवान्तपार्श्व
भिदांनप्रापुः ३३ परस्परभाषानवबोधभयान्संस्कृत्रिमाभिः संस्कारेणाप्रकृतिमनयपनिर्वचनेन।

निर्हन्ताभिर्वीथिभिर्व्यवहरन्त्यस्मिन्दिग्भ्यः समागतेषु नरेषु मध्ये स्वर्गभवाः सौवर्गा देवास्तेषां वर्गः हारादीनां
वेत्यावागमः जनैर्वीथिभिरपि नाविज्ञि न ज्ञातः सर्वे लोके रूपादिना भेदो नाभूदित्यर्थः वीथिभिरपि भेदो ना
भूदित्युच्यते २४ तेन्द्रपाल्लत्रपुरि ग्रालेख्यपार्वे लिखितानद्भुतानि भैम्याश्चरित्राणि निरीक्ष्य दिवसं नयाः
निस्म भैमीस्वभसम्भोगकलाविलासैश्च निशां निन्युः २५ साभैमी तत्र सा निशि स्वयंवरात्पूर्वे दिनरात्रोस

अन्योन्यभाषानवबोधभीतेः संस्कृत्रिमाभिर्व्यवहारवत्सु दिग्भ्यः समेतेषु नरेषु
वाग्भिः सौवर्गवर्गो न जनैरचिह्नि तेतत्र भैम्याश्चरितानि चित्रे चित्राणि पौरैः पुरि
लेखितानि निरीक्ष्य निन्युर्दिवसे निशां च तत्स्वभसम्भोगकलाविलासैः २५ सा
विभ्रमैस्वमगतापि तस्यां निशि स्वलाभसन्देहयदृग्भ्यः तदर्थिनां भूमिभृतां वदन्या
मनीमसनीष्टरयतिस्मकामः २६ वैदर्भहूतानुनयापहूतैः शृङ्गारभङ्गीरनुभावयद्भि
ङ्गिः स्वयंवरस्थानजनाश्रयस्तैर्दिने परत्रालमकारि वीरैः २७

मगतापि संज्ञो स्वमेकामा
पि अपिः सम्भावनायाम् स्वलाभसन्देहमणस्य विभ्रमं भ्रांतिं विलासं च तेभ्यो नन्दयभ्याय हृदेत
न तोद्भेतोर्वदन्या मनीष यतिस्म नामसती तेषामर्थिनां राज्ञां कामभिक्षां मनोभवं वशयति स्म इच्छां मनोभवो
कामो जाग्रद्धस्याथोसात्तान्सम्भोगाश्रदानान्सतीं तेरदितम् स्वमदानाद्दान्तमपि रदितमित्यर्थः
विभ्रमस्य भ्रांते दानान्सतीनैर्विलासदानाभ्यां तत्कमिनिच २६ भीमहतेरनुनयेन प्रश्रयेण कारितैः संग्या
हभमीरनुभावयद्भिः प्रकाशयद्भिः शृङ्गारभङ्गीरनुभावयद्भिरिति पाठे हृष्टेनाभिप्रायाभावः तत्रत्याणां

नै॰ष॰ कविरुक्तमनुभावः कलाग्रजातोऽप्यादस्तत्रदृक्लिनियार्थः नैवीरैः स्वयंवरस्य स्थानभूतो योजनतान्त्रयो मदश्यःएकत्र दि
ट॰टी॰ नेऽप्यागमनदिनाद्वितीयेदिनेलेकृतः मएषांश्रीजनताश्रयः ३७ विबुधाधिनाथ्यद्दैशेयनलेस्थाभूषणैरस्ये।
१५८ नमलेकृतेपिकामेप्राकृतबुद्धिमवनी चबुद्धिमेवाकृतनकृतनवानुचकेक्रयनतीत ग्रथेननलेनसासमाप्तो।
१७० स्मिविबुधाधिनाथोविहृक्केभूः संस्कृतेप्राकृतबुद्धिमकृतेनिविरोधाभासः ३८ भूतेगरागैः कृङ्कमानननले
पनदृश्येयेननस्मिन्राजवेदनलशाभस्वगोशोभाक्ष्मना काशस्यशोभायये तिवानेसभो चुम्बतिप्राप्नुवतिस।
भूषाभिरुच्चैरपि संस्कृतेयं वीक्ष्याकृताप्राकृतबुद्धिमेव मत्तेनवाणी विबुधाधिना
थस्तेनाथसा शोभिसमानुलेन ३८ भूतेगरागैःकलितयुशोभानस्मिन्सभाचुम्बति
जवेऽगतावनावतोविस्मयविलोचकलत्रनलत्रकलस्य कौतिः ३९ द्वारस्थभूपःत
तोभुजामग्रमिमाश्चर्यवर्यं किलानिपेतुः स्वनन्तरेतरितत्रबोनुनितानां।
मीर्ष्याकलषाटगताः ४० स्वयाश्रवेषप्रथमो भवेतिस्मशेद्वितीयः किमसाविनोम
दस्तल्लतीयोयमिति द्वितीशाः स्तुतिक्ललान्तत्त्वं रिपनिनिन्युः ४१
निदमाएवनलक्ष्मीयमालक्ष्मीनलक्ष्मीमालक्ष्मीदिनशरीव नमसमासः लक्ष्मीयाणांनलक्ष्मीयेननरणां
चेतन्यः नैषांकलसकौतिदृगोचवेविलोचकनुगतेतिनजाने अथयवभूतेगरागैःकुङ्कुमायेनेदृशोवाजा
वदेवाजाचोभाचदृश्यतितस्मिन्कलिनाकाशशोभासमादीमिमतीज्योतिमानुलीचुम्बति सतिनल
त्रकौतिः क्वापिगतेत्यर्थः ३९ राज्ञादृष्टयोऽभिनेलविस्मयोल्लसिनाकुदितिनिपेतुः अनन्तवेदेतरे
नबुवानुनितानमीर्ष्याकलषाटगता, कुटिलभुवोराज्ञामनवद्येमीर्ष्याकलपाःकटाक्षानिपेतु अतिद्दे

देवेस्मिन्नन्ति नाम्नाप्येमी वविषौतीडूतीष्यौ ४८ दग्धीमेघग्राप्यस्ववः प्रश्रेग्रालेपकाङ्कः प्रसौ हितीयः।
किंस्मरः अयेकिं तृतीयोदस्त्रः इति मन्त्रविशोनन्दपाः स्तुतिग्राजानेनलेनिनिंद्वः किमथैव नृस्मरो दस्त्रोवा।
यैनवलोकाः सम्भावयन्तीति मुन्मरानिंदा ५१ द्वितीयः पादुः द्वयोभीवोद्विनाद्विनैवद्वैतम् ५२ इदमा
भायामीहृष्टानलनल्पाः कनिसतिनवरूवः सेनि इति ड्रेहेन्दपोर्मिध्यानलप स्थिर्मायानूपशङ्कादिलन
ताहृष्टान्तिनानलस्तवतीति नलस्तावकस्तानलस्तावकान्मनीति शेषः दृष्टः प्रकृतस्याथ्यस्तानिश्च
प्रायेवियोर्जन्मसपक्षभूमौहेतेशूवासौ इति बहुमम्रा नामनयोन्कर्षितृतीयनाय
स्त्रितिस्तननलैः किलमन्त्रवृणा ५२ इहेहृष्टाः सेति कनीद्रुडे हेन्दृष्टान्तिनालीका।
नलावलीतैः भाग्यापकर्षकिलमन्त्रराणां द्विष्टः परस्पर्धनया समाप्तिः ५२
गुणेनकेनापिजनेनवैद्यदोषादशोकिः स्वलनस्वलनम् रूपेणनसमदिहवि
नस्तहैवनवनैपदहृष्टिनस्य ५५ योचेतिदृष्टान्तः येनोस्तवसितेनस्तोस्तरूपेनिश्चयेतिकेश्य
मवः दृष्टान्तः कृतादृष्टान्तिना इकीर्तितैर्यथातथ्यै इतीत् मन्त्रराणामीर्षान्विनानाम् तेजसोहितवयः
समीद्याने इतिवत् कृपाणेनोवास्तुसन्तनानायोसनाशओः परेणसदृस्पर्धीकरणेनसत्यमुत्पादनेन।
समाधिः स्वदोषपरिहारः अथवाशओः परेणसदृस्पर्धीपरस्परेनयामन्त्रराणां समादानेभवतिस्तुः
समर्थननीवाकनियमास्यसमाधयः ५३ गुणेनसौर्युणाकवानयाप्रसिद्धयासभायाहृष्टनस्यत
स्यानलस्यनलवस्त्रैरहृष्टि नरनेमनुष्यत्वेमरणधर्मत्वेनिंदितेदोषनयाररहीनम् अथचैतादृष्टोदवनेश

नै॰ च॰ १५१ 191 केवलं नलं न युक्तमित्यहषीनियत्न नलवल्लनं वल्लभवल्लनस्य स्वरूपमाह केनापि गुणेन सौंदर्यादिना नव
द्यजनेन दोषा न तेषाक्तिः एनानि कुवलनं देवाना जानमित्यर्थः ५४ समीपेन प्रविष्टान्स्तेषां नलस्य नलान्दे
वान्समसत्त्योनलोऽवदत् प्राश्चिनेयसद्दितोऽग्रहरवाः के दर्पश्चेत्स्तुभोमवेत्तः किमुत न भवेति प्रश्नकाकुः
यथान्येषां नलदर्शने विस्मयस्तथा नलस्यापि मिथ्यानलदर्शने विस्मयस्तथा नलस्यापि मिथ्यान
लदर्शनेन विस्मयो जात इत्यर्थः सतिवत्सलतासाधुसत्त्वम् ममाश्लभ्यादिनेचमत् अविद्यमानसत्त्वयये
स्तावसन्तो नासन्तो नत्राभूपादितिमहत्कृतिभावः ५५ इत्यादिशब्दानामर्थान्तरग्रहणेनह्यलोनरमा

नलाननलीकाननवद्यसमस्तः कनोपविष्टान्स्वविये स्वबेशात् नो भाविलाभः किमु
दर्पकश्चभवेतिनामत्त्वगुणोभवेतः ५५ अभीतमीहरजगुरश्चमध्येकस्याश्चिनाम
लिरभूदिलायां सदर्पकाः स्मस्मविधेस्थितानां तेनामुन्यतानात्रविभक्तिकश्चित् ५६
नेमाःपरात्रः परिकल्पयस्वाश्रियाविहृदीकृतकामदेवान् अस्मिन्समाजेन्चवर्गु
अमेतीमेमीकिलास्माग्रचदिमात्तेसौ ५७॥ कः अमीचदेवास्तेन नलमीहच्यशाजगः अत्रच
नर्गो मध्ये कस्यापीलायामुर्व्यां जन्मनाभूत् देवत्वात् अथचेलायां बुधपत्न्यां पुरूरवसो नाभूत् इत्याशुवाक्यं
राजसमान् भृगोवागविलाइलानवसमीपे स्थिता सदर्पकाः कामदने च स्मः न विद्यते दर्पको मदनः यत्र तेऽहं
शाअपिमवामः नष्यानस्मनिघौनिर्गर्वाः स्मः अत्रनासत्यनोदस्रतोकश्चिन्नविभर्ति अथवासत्यनलतो
विभर्तीतिनअपितुविभर्त्येव अथचअत्रास्मासु कश्चिन्नासत्योनसत्यतोविभर्तीत्यर्थः ५८ नेमाः पुरूरवाः

मभृतिमः परानुमानुल्लाह्लोङ्घसम्पादानिविक्रमन्मथानोनिश्चिन्तु अथचभोः त्वत्प्रियान्तकोन्याविधुरीकृत
कामनोस्मान्देवाजानीहि विश्रमन्मन्तेतीनलद्रूपयाविधुस्मान्वद्रुषु अमेनीश्रोनिमतीवासोभेमीहाहि प्रानी
शाप्यन इत्याशायागताः स्म इति शेषः ४७ आत्मनैवनवेदं वमंद्रूपमेथिगान्त्वज्ञानामापच्चसोक्तन मोदृयाः।
मामुक्तत्वभावाश्चयमाम् अस्मामदोणामदे मस्तगतिदोमाहानेष्ठवनोमदेवा अस्मभुवि उभयत्रापिलोक
नतोहेतोरस्माकमासापतिनाहिकातिनेथिक अयचाशायांवाक्कायापतितामोस्मान्थिक अथवाज्ञाशाया।
पतितापतितमासात्रेणपतितेथिक इदमस्माकं विधुथनेदवनेचथिगस्तुथिग्योगेहितीया ४८ अनाश
अस्मामयज्ञामतवेहृदयेत्वनाथिगन्याश्रितमुथभावाः नमोथिगाशापतितामेदेह
थिकेदमस्माहिविधुयत्तमत्त ४९ सावाग्गावज्ञायितमानलेनतेषामनाशेकितवा।
कालेन स्त्रीरत्नलाभोचितयत्नमानमेनेहितस्मप्रतिभातिकिंचित् ५५ यस्याः
थीयाघेननिजप्रतिष्ठालिप्सुः सयवाद्वतहृतततम् कः स्यथितुः स्वामिहितस्वदाने
स्थानेषहेलावकुलोनकुर्यात ५० किनेवाक्कालेयेननेनलनेनेषांवागवज्ञायितमामनिशये
नावज्ञानादिर्थस्मात् स्त्रीरत्नलाभाचितीयत्नेसंगारादिकरणेप्रस्तकमेनेप्रतिकिंचिदपिनभातिस्मप्र
तियोगेहितीयाप्रवज्ञानादप्रतिभासोनकिंतनवद्दितवादितिभावः ५५ तेषांवचनेनलः किमर्थमवज्ञा
नवान् ननरेकिंनदत्तवानित्यत्रेदमाह यःपुरुषोयेननद्रूपर्थयानिजमहिमानेलिप्सते सयवत्तसोऽनन्न
माह अतः स्वैनेवाभिहितास्वसदानिः पराजयोयेनेदृशास्थितन्बकुलामूयरेमवदेलामनाथनेकोन

नै॰ ष॰
ह॰ टी॰
१५२
152

क्रयीत् इत्येतत्स्यातेपतङ्गचित्तम् ५० गीर्वीदेवुनागिरंवादेवता नयागीनायशः प्रशस्तिर्यशः प्रतिपा
दकोग्रेष्योयस्मः श्रियालक्ष्म्याश्यामलयास्वकोन्यावक्रनाविद्युन्नतोविद्युद्युक्तस्यमेघस्यविलासानासत्तुः
कर्मीनतिनमलक्ष्मणथः केशवआकाशस्थितः सेलस्वयंवरसम्भ्रमस्तुदानतापश्यत् विद्युनतइतिसोमः
नर्थइतिभमस्त्राणाजस्त्राभावः ५१ सदेवाप्रलामहः सभादिदृक्षुः समस्तावपिहृष्टीरस्पास्तदिन्तुनिदिदेशाथा
पारयामास येलेगीशिवसम्बधिनीशिवरात्रिसमयज्वालालिंगानतोसस्याशिरः श्रियमहष्टापिदर्शनवि

गीन्देवनागीनयशः प्रशस्तिः श्रियानदिदृलिनाभिनेता स्तुथानदावैन्तुनकेशवस्ते
स्वयंवरडस्वरमस्वरस्थः ५१ अष्टेनत्तप्रास्तृहविन्तुदृष्टीमदोदिदृन्तुनिदिदेशदेवः।
लैगीमदृष्टापिशिरः श्रियेयोदृष्टोस्मयावादिनकेनकीकः ५२ एकेनपर्णीदिपत्ता
त्मनाहिचन्दुमुरारेरभवनारेण नेत्रोदशात्मादशभिस्तुशेषैर्दिशोदशालोकतलो
कपाणीः ५३ प्रदक्षिणादेवनहूस्यसांद्विमदेवकुर्वन्नपिशवरीषः दृष्टामदृशात्वज
दृक्षिप्रस्तीनमापनदृशीनविन्नतापम् ५४

घयेस्तभाषितःकेनकीयेनेहशोभवन् ५१ एकेनात्मनानिजदेहेनमेरुंप्रदक्षिणीचकार अत्येनश्री
विसोमेनमासीत् विधात्त्मिन्नाय्येमाणावकुणोऽभगाशिवः सुष्टाविवस्त्रापिजन्यस्तष्टाविस्तृदिनेषुराऽ
तिह्वादशात्माश्रीसूर्यः शेषैर्दशभिस्तैर्देहैर्लोकपालदशापिदिशोपश्यत् ५२ देवतानांदृस्यरूपस्तुद्विमे
रुंसदाप्रदक्षिणांकुर्वन्नपिवहः श्रीविष्णुनेत्ररूपेणादृष्टासस्तस्यस्वयंवरसदर्शनविन्ननापनप्राप ५४
तस्कालेभवनानन्कालिकीपणान्जनशोभापश्यन्तः श्रीमत्सूक्तादितानअप्सरसस्तत्रववमसमस्सूइनिज

मुखानि पद्मवनानि चक्रुः हर्षविकसितत्वान्मुखानां कमलत्वम् जलाशये च कमलानि मुक्त्वा निमग्ना
ह्रेपि कमलानि मुक्त्वा निमग्ने ह्रेपि कमलानि कृतानीत्यर्थः वीर्थसम्पादनाय ५५ गृहलकानां लक्ष्मैः आमशोभा
सा सभा किं नालक्षि सिद्धैर्वा किं नाध्यासि त्र्यायि ह्रिना किं न दैवैरासादादर्शान्कि नासेवि महर्षिभिर्वा नादर्शाश्र
यि वल्लवीति ५६ अनेकाः शाखा यस्याः सा वेदविभागो विटपश्च शाखा वृक्षगच्छः सामन्तू पात्त्रैयावयवाय
स्यास्तात्रयेव हस्तार्पथिस्तां भजती निनाद शोनयस्य कण्ठपथेन श्रीवाग्देवी दिवः स्वर्गान्सकाशाङ्कवंके

आलोकमानाववलोकलक्ष्मीं तान्कालिकीमप्परसोरसोका जनाम्बुयोनत्रनि
ज्ञाननानि विनिन्ददम्भोरुहकाननानि ५५ नयत्नलक्षैः किमलक्षि णोवा सिद्धैः
किमध्यासि सभाप्रशोभा सा किं नदैवैः किमसादि सेवि नादर्शि दक्षेण महर्षिभिर्वा
५६ वाल्मीकिलक्ष्मा यतनामनेकशाखात्रयीभूतरुहाजिभाजा क्लेशं विना कण्ठ
पथेन यस्य देवी दिवः प्राम्भुवमागमद्राक् ५७ आशंसिसे सङ्कुरुणापि चार्वाकवाके
नासर्वविदूषकेन आस्थानपाठं समनायदीयो जानामि वाचामधिदेवतायाः ५८

शे विना प्रागागमत् पांथो हि हि क्लेशीत्तलेन मार्गेण सुखेन चलतीति स वाल्मीकिस्तां सभां हृष्टाव ५७ चा
र्वाकनयासर्वविदूषकेन गुरुणा हृद्य्यातिना पियावीर्ह्यदृशी सभा स्तवना चार्वाकादिः सर्वशून्यवादिनः
तमेत्य प्रवर्तकोगुरुर्हेरूपातिरपि सभास्तुतवानित्यर्थः यस्य गुरोः समन्विनो जिह्वो सरस्वत्याः सिद्धास
ने जानामि ५८ अतिपायेन प्रकाशमानसंस्कृते स्वर्गेपि यः शुक्रो वचः स्वजिद्धि विद्भवचनरचनायामा

नै॰ च॰
टी॰
१५३
193

वार्यकं आचार्यस्य भावनपदेशः घोपयथाक्रम्रपेण माहुन् तेवीमीतेहशः कविरमस्थनीतिमार्गेसार्थेजनसंगतो
वाहयतिप्रवर्तयतीतिसार्थवाहोरदसवेदीतियावत् ताहशःसकाव्यःशुक्रःकाव्येनप्रबन्धनेसमासमभा
णादवर्णयत् तमेववर्णनाप्रकारमाह ५५ यन्नास्त्यपान्नोमन्त्रपःपर्वतामलयत् नापिकेवलामेमीआक
र्षत् श्रीवत्सायीशास्यपदरमत्तावाहिकंविविधंतस्ततिमीणचातुरीसवेश्वभूनांस्तरुणामस्माकमदर्शयत्।
भीमोभैमी श्रीवत्साचत्रयाणामेलयन्नित्यर्थः ५६ एकोसद्दायपर्वकाकीएकादाकतिष्ठासदायेकामस्या

नाकेऽपि देव्यन्तमदिद्विनाकाविवचस्व गाचार्यकविक्रवियः देवेयनीतेः पथिसार्थ
वाहः काव्यः सकाव्यासमासमभाणात् ५५ अमीलयन्नीमन्त्रपःपर्वतनाकर्षदेता
न्दमनस्वसैव इदंविधानापिविचिन्त्यभूनः स्वशाल्यसर्वस्वमदर्शयन्तः ५६ एकाकि
भावेनपुराणयंपंचनांपुचशर्वेतिनाय नज्ञोसमाधानममुष्यकायनिकायलीलाः
किमुमोघवाणः ५७ मूर्तोऽनुविम्बानतु मासमिमानस्यापयत्काविनिधायवेदाः नैरो
वशिल्पीतिरमादमीषामुखोनिलावण्यमयानिमन्ये ५८

सहायनयाकृत्वायःपुराविःपंचशरंपंचभूतानितिनाय अमुष्यकामस्यशरीरसमस्तस्केवोनयोः मीनस्तणाशिवा
ज्ञियः समाधानेकिंप्रतीकारःकिम् असहायत्वात्सर्वभयमासीत् सम्प्रतिवहुत्वानतद्भयमित्यर्थः ५७
श्रीवत्सामासिमासनुमासंभिमान्सुणांचेद्रविम्बान्वा विनिधायसमग्रदीन् शिल्पक्रियाकौशलमस्या
स्तीतिशिल्पीनिर्माणविधातेवचंद्रविम्बैरमीषांमुखानिसौंदर्यमञ्जराणिनिर्मितवानितिमन्ये ५८

१५३

यमिन्स्वैः शिरः स्वरूपं व्यक्तमेवमस्ति यतो हि तेनेतिस्वपः स्वरूपमेव तानि स्थानि ज्ञातो ज्ञातो यदुक्तं तत्र तन्त्रा
ममिथो यतेरिति तथा हि स्वरूपप्रकाशे परमात्मरूपज्ञाने ज्ञातो तत्र प्रकाशनार्थेनाकोनायावनीयम् ९३ नास्ता
त्वाविदमत्यर्थे स्वमेवाणाहं देमुद्रामेव दानत्रेत्ततनहिराजहाभिलितं ग्रामन्तद्भावाश्रयत्वामप्रसामदीणा
मेद्र प्रसगतिदीप्तादतेषु वनामेदेवा प्रसस्तुवि उभयत्रापिलाट् ननो देनोऽस्माकमाशापतिनादिकानितां यि
क् प्रथचाशायांवाक्कायापतिनानोस्मान्यिक इदमस्माकं विभुथन देवनं चयिगतस्तयिगपोगहितीया ९८ मा

स्वयार्पितमर्थसमन्त्रमेभिर्थत्वामनतानिस्वयमेतयव स्वनः प्रकाशेपरमात्मबोधयेबोधान्त
देनस्फुरणाद्येमर्थ्य ९३ प्रवेद्यतः संदरहंदमुद्रेः विंदमुद्राचेदितेरेनरेतन् नशान्त्य
नोलत्वयितविमिश्रंदस्तोसदस्वेरपिवन्ससणाणां ९४ सावागवत्तायित्वमानलेननेषा
मनाशाकितवाक्कालेन स्त्रीरत्नलाभोवितयत्तमग्नमेनंदिनस्मभतिभातिकिंचित
९४ स्थितैविपद्विरुवाभिविदमयेदगोपिकामजगतः दतिःका ९५
नाशंकितेवाक्कालेयेन तेननलेनतेषावागवत्तायित्वमामतिं परस्परंवर्षासमदस्वेरपिलतयित्वनशास्त्र
नः प्रयेरस्तोमेप्रानेतिज्ञातमसमर्थोभविमनइत्यर्थः ९४ एकस्मिन्कामेदगोपिविदगोपस्त्रोवेरमीहरदिने
वीस्थितैवियद्वीराजभिः परिहृणास्यजगतः कादतिः एकः कामस्थेन्स्तनत्तसेनावतादानिःका राजपा
तिहृणास्यभुवनस्यनकाविदित्यर्थः हृणीसामनुयेरेकजलविंडवयेषणाद्रुदेषकः कथयति शोषपवदा
बस्त्रमित्यर्थः ९५ ॐ हतीनोवर्णनागुणानाङ्कृतिवर्णनाभिः गीतेषु कारकदणाविन्यर्थः त्वाभिःह

नै.च.
टी.
१५८
१६५

नागायतैव गंधर्ववर्गीणां सप्तक्रोत्त्वमानितत्वाश्री ओंकारभूम्नाप्रणवबाहुल्येन ओमेवं परमेमूर्तं चपटतैव
महर्षिहृदेन सप्तक्रोत्त्वमानिश्रीगीतानः येपववचनमत्रमन्यमेते पिंडंकारेणोंकारेणचागीकुर्वंतिहि तथा
संस्त्वकृत्यंगानप्रमादिकं कुर्वाणाप्रवामीगन्यं वेमहर्षियोगीकुर्वन्तिस्मतयोः ९६ अथविदर्भराजस्तात्राज
श्रेष्ठान्सिंहासनोच्चेषु निवेशयतिस्मपुसं वसिंहानांसिंहासनेषूपवेशनमितित्ति यत्रसिंहासनोच्चेषु स्थितेराभि
नेमरेः शिखरेषुस्थितेर्देवैरविभ्रमे ९७ नानालोकागतान्देवैरेवबर्तनीयानि चरित्राणिवशाश्चयेषांतान्विविं
इतिस्त्ववडूक्तलिवर्णनाभिर्गंधर्ववर्गीणासगायतैव ओंकारभूम्नापदिनैववेदान्महर्षि
हृदेनतथान्वमानि ९६ तवीविशत्रानथराजसिंहान्सिंहासनोच्चेषुविदर्भराजः सं
गेषुयत्रत्रिदशैरिवैभिरशोभिकांतत्वरभूधरस्य ९७ विचित्रनानाभुवनागतांस्तान
मर्त्यसंकीर्त्यचरित्रगोत्रान् कथ्याःकुथंकारममीसतायाम्इतिव्यग्रादित्यतिपतते
न ९८ स्मृशालमेकलितकल्पनायाकल्पद्रुमस्याथरथागयालोः तदाकुलोभीमः
लदैवतस्यस्मृतिमत्रानतत्त्वमेकतानः ९९ स्वामीन्स्वयः कथंकारेस्वतायांविषयेकथ्याः इतिते
नभीमितत्वशादि कथयिवंयोग्याः कथ्याः अचोरयत् ९८ तदाव्याकुलोभीमःअहावतोसंकल्पितस्यवस्तुनः
सिद्धेः कल्पतरोः कुलदैवतस्य श्रीकृष्णस्य भगवतोध्यानेतस्मिन्कालेपकतानोनन्यमनाः स्मरणंचकारवि
दधे पकस्तानोत्रुद्धिसंतानोयस्यसएकतानः पकतानोनन्यहृतिविस्मरः ९९ तस्यभीमस्यध्यानातेनत
रमेवसदेवः श्रीहरः श्रीसरस्वतीसस्मितमाहस्म किमिति भोवाणिग्रजिस्वयंवरेराजसन्दोहकुलनामचरि

१५८

त्राचारव्याख्यांश्रीनांकरवाणि ७० नानालोकागतानांनरूपाणांनांराज्ञां कुलेंचशीलेंचबलेंचज्ञानासि
अतन्त्वमीषांकुलादीनांवृत्तीभव त्वकेवाचयितेनवक्त्रः समयः कालसमयवेलाब्रह्मन्मनुत्वावहकस्तव
कृते ७१ त्रिलोकीपीडितेनश्लेष्मनेत्रांशीसभावभूतानांचभाविनीवाराज्ञांगुणाज्ञापणाय्याजेनवाक्यथा
नानिवाग्विलासानितियावत् सरस्वतीस्तुवस्भूतपीडितनाम्नाश्रावयसेध्यावानंदितः कविः ७२ इत्थं
नृश्चिंतनानन्तरमेवदेवः सरस्वतीमस्मितमाहमह्यं स्वयंवरेराजकरोत्रिब्रह्मनवश्री
मिहत्वांकरवाणिवाणि ७० कुलेचशीलेचबलेचभूतांज्ञानासिनानाभुवनागतानां
नाम् एषोमतस्त्वमववावहकामत्वकायितेकः समयस्तवायम् ७१ जगत्त्रयीपी
डितमीडितेषांसभावभूतानचभाविनीवा संख्यावतः श्रावयवाग्मुखानिराज्ञां
गुणाज्ञापनकैतवेन ७२ इतीविनानश्चरणानपराणीकीणचूडामणिस्पृष्टषोषमा
नस्यप्रसादनमद्भाग्यास्यावाथायमस्थीयविर्णीवभार ७३
नेनप्रकारेणाख्यानासतीनस्यश्रीदेवराज्ञात्रूपेणानुग्रहेणामद्भादायकृतादवासन्यसौश्रीसरस्वतीभगव
तीश्रीविष्णुपादात्परागरजोमस्थीविमर्शिस्मीचकार किंभूतेरजोगीर्वाणानांदेवानांमौलेर्यत्त
हिंप्रोक्षितेनस्माङ्केषविशिष्टम् ७३ सावालावाणाभगवतीमध्येसभमवननारकीदृशीगन्धर्वा
विद्यागीतकलानसपरकाण्ठनालोयस्यासा गन्धर्वाश्चविद्याधराश्चतत्रूपकण्ठनालाच अत्रयीमा

नै.च.
द.टी.
१६५
165

यस्त्रयीमयोभूतावेदत्रयात्मकमध्यः वलीरचनायस्यास्त्रिसंख्याकान्तवलीविभंगाचसाद्दित्वेनमील
त्वेनकविनादिगुणेनचनिष्पादितादृक्षिपरस्परायस्यास्सा सरससभावसम्पन्नाव्यात् ७४ अथर्वाक्षतिर्यस्याः
श्रीसवस्त्वनाः सम्यान्निस्त्वदरोमराजिः कीदृशीति स्त्रणांवलीनांसमाहारास्त्रिवलिनत्देववत्रिवेदीवेदत्रयी
सैवस्थलेतस्मान्द्दिनिर्गमविस्तार्यमाणा अथर्वेक्षतिरपिनादृशी त्रिषुवालिणाल्त्रियवेशेषस्तुनिम्नेनमि
निककाम्येषुवावलतेश्वित्रिविलिनी ईदृशीत्रिवेदीस्थलेयस्याश्रुतिवानाभिचरणेनचिनानामिचारोचि

मध्येसमेमस्मावनतनातवाम्स्मागाम्यर्वविद्यायरकाहनाला त्रयीमयीभूतवलीविभंगा
माहित्यनिर्वलिनहकस्मा ७४ आसीदथर्वात्रिवलित्रिवेदीमस्त्नाहितिर्यासविवा
नायमाना नानाभिचारोचितमेचकश्रीः अक्षतिर्यदीयोदरवामरेखा ७५ मितेव
सान्त्वाश्रितेयदीयेकल्पश्रियाकल्पविधिर्यदीयः यस्यास्समस्तार्थनिरुक्तरूपेनि
रुक्तविद्यास्वलपर्यणासीत् ७६ जात्याचहंसेनचविद्यमानक्रन्दोभ्रजदेहमधूघ
दीयम् सोकार्यविश्रान्तिमयीमविस्पपर्वदृर्यीमन्यविस्त्ममथ्याविद्ध्म ७७

नाघ्रपामाश्रीर्यस्यास्सा अथर्वेक्षतिरपि नानाविधेषुभिचारेषुद्विसादिषुव्यापारेषुचितातपवणापदूपनाक्षा
माक्रांतिर्यस्यास्सा ७५ शिक्षाग्रंथविशोषनपदेशश्चशिक्षैवसान्त्वाश्रदीयंचरितम् अथचयदीयचरिते
सान्दाकुपदेशणवकल्पाग्रन्थविशेषः कल्पहृदत्स्वतस्समस्मादायदीयआकल्पविधिः संगाररचनाय
स्याः समस्तवस्तूनांनिर्वचनेविविशपकथनेनतस्त्रूपेनिरुक्तनामाग्रन्थः पतिणानः श्रीवाणोपवर्षासेव

निरुक्तविद्यारूपेण निघण्टुयेन परिणतानीत्यर्थः ७६ ज्ञात्वा मात्राहहेतेन हहेतेन वर्णाहहेन न च भिद्यमानं छन्दो
यदीयं भुजङ्गद्वयमभूत् कीदृशं वश्लोकस्यार्थेन तत्र विश्रान्ति तन्मयीभवि स्वर्यः पूर्वद्वयी सन्धिः सप्तवशोभनेमा
यथा विद्धयस्तत् श्लोकस्यार्थे वितरन्निर्भवति भुजङ्गस्यापि मध्ये पर्वभवति तथा श्लोकद्वयस्य भुजङ्गस्य श्लोकार्थे वि
तन्वानेश्वमध्यपर्वेत्यर्थः ७७ किं च यदीया सा काञ्ची निःसन्देहं व्याकरणेन रचिता कीदृशी गुणास्तु रूपस्य दीर्घ
भावेन कृता वितनि विस्तारं दधाना व्याकरणं च गुणा स्वदीर्घस्वभावमनय स्वकृतमस्ते षां विस्तारं यत्र शब्द
परस्परागां साधकं व्याकरणम् ७८ मध्ये गं शरीरमध्ये श्लेकेन कोडने वत्सानायकमणिना वाभूता तस्यादि
अस्मिंशये सा गुणा दीर्घभावकृता दधाना वितनिं यदीया विद्या यिकाशब्दपरम्परा।
णां किं चाव विद्याकरणेन कांची ७८ स्थितेन वकुण्डे परिणामस्त्वावलताव भूवादि
तनाव हन्ता ज्योतिर्मयी यच्च जनाय विद्या मध्ये गमकेन भूतावि शंके ७९ अवेभा
वादिप्रतिवादिगाढ स्वपक्षरागेणाविराजमाने तोषवपक्षोत्तवपक्षशास्त्रे रदङ्का।
दोभूतवती यदीया ८० तोजानस्यागडोज्ज्वलं यस्यास्माचासीहतावर्त्तलाव ईदृशी द्वावलते वज्जा
तिर्मयी विद्या कां तिमत्त्याभासमानता यस्याः सेवाये परिणामकण्डे स्थितेति शंके ज्योतिर्विद्यापि मध्ये ग
षडङ्गानां मध्ये केनगणेने भूवितानथादितं कथितं तावणांनक्षत्राणां हतं यथा सा कण्ठे स्थिता पण्डता
यातीति शंके परिणामोन्यथा भावः ७९ वादिप्रतिवादिनोः प्रवृष्टोयः स्वपक्षरागोभिनिवेशस्तेन विराज
माने सर्वपक्षोत्तरपक्षशास्त्रे यदीयैतोषप्रसिद्धा वयोरोजानाविनिज्ञानामि अथवा वपि वदन शनिवादिनो

नै॰ ष॰ टी॰ १९६ प्रतिवादतः इति प्रतिवादिनोपि नातुक्तिमत्युक्तिवृत्तेरीनयोर्यो गाढो निविडः स्वपक्षरागः श्रोतारूपीमानेन।
विराजमाने भासतः ८० ब्रह्मैव चार्थैककर्मैव चाप्यः प्रयोजनयोर्वेदयोःस्तद्भेदात्स्व शरीरं द्विधाय स्थितायाः
मीमांसयापूर्वामरद्रूपयायस्य सार्थैः पुंगवैकैर्कीदृक् परस्मिन्प्रतिवादिनाक्रन्दने वामोदने वाक् तथापरे
णाश्रेष्ठेनाक्रन्दनेन वसनेन वाक् मांसलस्थूलवल्लवस्य ८१ यस्यादशनद्विमाली दन्तपंक्तिर्द्वयीताम्प्रसिद्धा
मान्वीक्षिकीप्रतीमः अनुपुनः पुनरीक्षणं प्रयोजनमस्याः सान्वीक्षिकी तर्कविद्यातां जानीमहे कीदृशीं नामतः

ब्रह्मार्थककर्मार्थकवेदभेदाद्द्विधाविधायस्थितयानयान्यदेहम् चक्रेपराक्रन्दनवाक्‌यस्या
मीमांसयामांसलमल्लडम्बरे ८१ उद्देशपर्वण्यपि लक्षणेपि द्विधोदितैः षोडशभिः पदा
र्थैः आन्वीक्षिकीयद्दशनद्विमालीत्वेन मुक्तिकामाकलितां प्रतीमः ८२ तर्कीदराय
द्वदनस्पनर्कोवादेस्पशक्तिः कृतथाविनातैः पर्यंकदात्ने गुणशालिमूर्ताक्रवाद
तः खण्डयितं प्रभुत्वम ८३

कथनमुद्देशः तस्यावसरे च समानासमानजातीयव्यवच्छेदकं
लक्षणं तस्यावसरे च द्विधोद्देशतया लक्षणतया च निर्दिष्टैः षोडशभिः पदार्थैः प्रमाणप्रमेयसंशयादि
निग्रहस्थानान्तै रुपलक्षिताम् तथा मुक्तिकामैर्मुमुक्षुभिराकलिताम् दन्तपंक्तिद्वयी च तद्विप्रपन्ने इव
द्वेशायुत्पर्वोत्सवः नैयोदितै रुज्जितैश्च यालक्षणेपि सामुद्रिक शास्त्रेप्युदितैः कृतैर्द्विधा षोडशभिस्ता
विशानुख्याकैः [illegible] भूतैर्दन्तै रुपलक्षिता भवति तां प्रेमनामान्वीक्षिकीरूपां दशनद्विमालीमा
कलितां गृहीतां मुक्तिकां प्रतीमो मौक्तिकानि जानीम इत्यर्थः ८२ यस्यां भगवत्याः श्रीस [illegible] वदन

स्यसमन्वयिनो यदस्तकर्मानकर्माः अस्यसमुखस्यैनेदंनै विना तथावादे मिलाषेशक्तिः क्व नयदंनो वक्रं शाकाः
अदनोदनवह्नि नस्यैनेदंनैर्विना अदनो भक्तयतश्चेति वा पद्मनागवलीदृलेदावंवपरेयिनं कमभुनम् नद्दिदंत
हीनः पर्णानिष्पन्नानि वा भक्षयितुं समर्थो भवति तथानैलके विना पत्रदानं पत्रावलम्बनेनकर्तुं क्व शक्तिः तथा
वाहनो वादेन गुणशालिनो विद्रुमांसगेसमुद्रवराप्ययितुं कमभुनम् नद्दितकीनभित्तः पत्रावलम्बनेन परावा
एड्नेवा समर्थो भवति ८३ यस्याः करयुगलयुगलं वार्पितेजातम् कीदृशं सपल्लवपल्लवसदृशम् अन्वयेवि
भक्तीत्यादिना साहचर्यव्ययीभावः सदृशाः सख्याः समविकासिद्धांतः प्रतिभासते इति ८८ श्रीमन्दपल्लया भगवा

सपल्लवेव्यामपपराशाः सभ्यांभगणीनभावाङ्भयेभवियः तन्मन्यपद्मासुपल्लवमालो
यन्यागणिप्रमंवहप्रेयुवाणम् ८४ आकल्पविक्षेदविवर्जितोयः सथमधातृब्रजपव
यस्याः पद्मपाभिम्बयोकृतिमलशालीकाएटेस्थितः कमखुदेनहतः ८५ कुवोद
लाभ्यांघ्राणावस्थयस्यान्तद्दिङनाभालनमालपद्मम् नद्येवेदणाविधिविपंचीनिका
णनाकोणायत्रुः प्रणिनेः ८६

लीतिवत् नयामनस्पपद्मादिभिर्भास्यपविक्षेरूपलक्ष्यमाणम् पुरा
णोचसपल्लवंसविलसरंमोपद्मराणाम् व्यामपराशारभ्यांगुणिभ्यांप्राणितभावात्रिमितताङ्भवेभविस्त्वहिद्या
जातम् नयामनस्पपद्यादिनामनोपलक्ष्यमाणम् ८४ कल्पपर्यन्तविक्षेदनेसम्बदामपरसयामहिसनविवर्जि
तस्तथाकृतिवेदपवमस्तलेनेनशालीकएटेस्थितः पादङ्घागतोयोधर्मधातृब्रजः कृतिमुखदः सपवम
र्योहतः शिरोभावंमामः कमखुदेनेति यद्मपाभिकोद्दशोमूर्धाकल्पसभ्गारस्यविक्षेदेनविवर्जितःता
थाकृत्योः कणियोन्मलाभ्यांमलयावीशालीनथाग्रीवायांस्थितः हमावर्तलक्ष्म ८५ विधिः ङेकारस्याभा

नै॰ष॰
द॰टी॰
१८७
187

ग्रोभागाभ्यांयस्याःश्रीवाण्याभ्रुवौ इकारस्य गारिकायामर्धचन्द्राकारत्वात् ॐकारस्येन विन्दुना ललाटतिल
केन तिलत्वात् ॐकारस्यार्धचन्द्राकाररेखाया विन्दोश्च यः स्थितयावीणायावादनाय कोणाकारयुक्तः कृतवान्।
विश्वावसोस्तु हस्तनीत्वस्य रोस्तकलावती मूर्च्छती नारदस्य स्यान्महती नाम स्तु कच्छपी कोणावीणादिवादन
म् ८६ हयोः कुण्डलयोः समाहारो द्विकुण्डली हना वल्लाया समभिज्ञापिका लिपि विसर्गलिपेः यद्दृष्ट्वा
स्तगावृत्तालवत्स्य स्वालिका कुचयुग्मवत् नेत्रवत् कुसुमसर्पस्य सविसर्ग इति स्मृतः तस्यास्मादेकराग्रलीति

द्विकुण्डलीहृतसमाभिलिप्याः करांगुलीकोचयनेत्रवेणीनाम् केशं महर्षीणामभि
नम्राः रेखिडिकाः काययदीयेनिरमायि सावे ॥ ८७ ॥ यास्तो महसिद्धान्तमयाननेवशून्या
त्मतावदमथो दृष्टेव विज्ञानसामस्त्यमयान्तरेण साकारतासिद्धिमुपाविलेव ॥ ८८ ॥
श्रीम्मत्तयागद्यतमोदिनेतेवलाकिलपंनदलं विधाय मयानिमाद्यजगतीपतीनां
गोत्रंचरित्रेचवविविक्तमेषाम् ॥ ८९ ॥

भिन्नजात्येकवचनम् केशानांसमूहः कैश्यम् केशानामभ्याय
कावत्यातस्याम् नहुते केशिकं कैश्यम् तन्महर्षीणामस्यैवनिर्मितम् हास्यकोटिः रेखिकायाः सा वेनिर्मिता
यदीयेकाये इति सर्वत्रसम्बन्धः ८७ सोममति सिद्धान्त तस्य साधिकावल्लभमयम् ग्रथ च सोमसिद्धान्तः कापा
लिकशास्त्रंच तन्मयं मुखं यस्या सैव शून्यआत्मा सर्वरूपेयस्मात् तस्यभाव स्तत्ता तत्स्याद्वादस्तन्मयम् ग्रथचा
त्मानेत्यतस्तत्त्वेति शून्यात्मतावादी बौद्ध सिद्धान्त स्तन्मयमुरोयस्याः सैव विज्ञानानां सामस्त्यं तन्मयं ग्रथ
वसमस्तं के द्वियज्ञन्मनीलपीताद्याकारं सविकल्पकं निर्विकल्पकावासनोपादिन चित्तं तन्निरालम्बेति योगा
चारसिद्धान्तः तन्मयं हृदयं यस्याः सैव साकारतया प्रशास्त्राकारतायाः सिद्धिरुपाण्यविलान्यगानियस्याः

अथवाकारेण सहवर्त्तते इति साकारं ज्ञानं तस्य भावस्तस्मात् तस्याः सिद्धिस्तस्मै यानत्रिविलासे गानियताः सेव।
विषयभूतं घटादिकं नास्ति किंतु ज्ञानमेव तदाकारं परिणमति प्रतिभासते इति सौत्रान्तिकवैभाषिकसिद्धा
न्तः प्रतिभासते इति ८८ श्रीमन्नुपालया भगवन्तं श्रीवाणमध्धीयत तत्व मोदित मिपवेलाकिल कालसमयु
वेलामुत्तमुत् ततो विषयदुःखं किमत्रालं दुःखेन कार्यम् एषां महीपतीनां विचित्रगोत्रचरित्रवर्णनाकथनी
यम् ८९ असौ गंगा भगवती यस्य श्रीदेवश्वराणकमलशुध्यस्तस्थिर्यं प्राप तस्य हेवराद् देशवशगा देवराज्ञा गुणवर्ण
नाया च सभायाम् अवनीपतिः ९० तत्काल प्रतीयमानैः शक्तैरुपस्कृत्यादिभिः स्वैः सामादिभिरादिदेश हे नेपालस्थ
अविन्हतासौ मकरेन्द्रली लामेदाकिनीयस्य वर्णार्चविंदे अत्रावनीपाणिगणवर्णिना
पराज्ञो तदाज्ञावशगास्मिकापि ९१ तत्कालवेद्यैश्च कृतस्वरोधैर्दामामवामान्त्रपा
तिः प्रतीतः ततो लोकपालेकश्रीराणप्रभतसमस्पर्धा सुवितो दिदेश ९२ दिगन्तरेभ्यः पृ
थिवीपतीनामाकर्षकौतुहलसिद्धविद्याम् ततः क्षितीशः स निजां ततस्तां मध्येम
हाराजकमाजुहाव ९३ गुणादिभिश्चक्रनामोदितं भामांतानि श्चित्य तसेवाराप भगवन्येलोक
पालानामेकश्रीराणघभीमः सहश्रीपूजां ददौ ९४ राज्ञामन्यदेशेभ्य आकर्षणकौतुकस्य सिद्धविद्यां
तां निजां ततया ततो नन्दंदिति तीर्थाभीमां मध्येम हाराजकमाकारयामास राज्ञां सन्दोहराजकम् गोत्रो
होहेत्यादिनावृत्य तस्य मध्ये मध्ये महाराजकमाजुहाव पारेमध्येषु हुयावेति समासः ९५ नासीरवर्त्ती
हृग्रामिमिनीषु दासीषु दृष्टासु जानंततो दृष्टासु सर्वासु महत्य मथ चदृष्टेषु मेमवयवेषु तत्पार्श्वमवलोक

नै॰ च॰
टी॰
१५८
158

कान्तां विस्मयसमुद्रमुद्वेलयन्तीं भैमीमुपावपांगे रथराज्ञि वा जिरितीतः षोडशेन श्लोकेन सम्बन्धः एव स्त्रि
यत्नं च मायां च जले च लेप श्रुतिरत्नानां दोषः तेषां लोपस्तत्र सम्पन्नानि क्षतनश्रयत्नान्ययत्नानि तदोषाणीत्यर्थः
ईदृशानि यानि रत्नानि तेषामभावः किं स्थाने तेषामस्रजा शुद्धिं नैर्मल्यमिति यावत् तत्तुलानि यान्यंशुकानि
तैराभान्तीति तादृशीं तां निष्कलङ्कसम्पत्त्व प्रभासलिलभवसन विराजितामित्यर्थः युद्धाभिमानाप्व यत्नस्त्रि यत
तदेवमाया जलत्वसलेपस्तत्सलोपे सयत्ना रत्नाशावयवमस्रजा शुकापीक्रवन्नेनाभान्तीति तादृशीम
मनिस्त्रि यश्शरीरप्रभायाः स्काशाद्गुत्तोस्त्रप्रभा अतएव तदाच्छादकत्वेन तन्न्यावृक्तनवस्त्रमिवाभातीत्य
र्थः अन्यत्रापि नमेलरतसलिलोदयाक्षवस्त्रं भवति तदृदिति यद्वा स्त्रि यत्नमायाजललेपच्छेदे

दासीषु नासीरचरेषु जातं सखीतिकर्मेण्यलिषु व्रीडितानाम् स्वांगेषु रूपोच्चैर्मयातु
नाशिमुद्वेलयन्तीमवलोककानाम् एव स्त्रि यत्नमायाजललेपलोपसयत्नरत्ना
शुभ्रस्रजांशुकाभाम् नैषधपद्यौ रघुनिवारिवानि स्वच्छायसच्छायनिजालिजालाम् १५

इत्येतेरत्नदोषालेषु सयत्नाभनीकारयत्न सहिता रत्नांशुनोमस्रजा शुकमयी कान्तियस्यास्तामीदृशीम
सयत्न रत्नाशुभ्रस्रजेति पाठे स्त्रियत्नमायाजललेपानां लोपेनापनयनेन कृता सपत्नान्यरामतिस्पर्धीनि
रत्नानि तेषामंशुभ्रस्रजे वांशुकेनेनाभातीति तादृशीम् लोपेन कृतासपत्नी रत्नांशुभ्रस्रजाय स्यास्मिटा
शीमंशुकाभायस्या इति वा समासः निष्कलङ्करत्नकान्ति तदंशुककान्तिभिः स्पर्धिनीत्यर्थः तथा
नीपथ्यहोरा णामालकारर्हो राणाद्गुनिरेववन्दि नत्रवनेनेमनि निविम्बितानि नैषधहोररुनिवारिवनि
पनादृशेन स्वच्छायेन स्वकान्त्या सच्छाया सदृशा या निजालया निजसख्यस्तासां जालं वृंदं यस्यास्तादृ

शीम् सन्तोमुस्फुलंग्रस्रकर्मितेनेनह्रीरम्रुतिवारेनेनचजलकेलिसम्मुलीविप्रतिभातीतिमुग्रातने १४
केन्नेमजानेन्दमाणाश्चेतिकामस्दूसम् १५ पद्मरागहीरमुक्तादिमणिकोनीनाम् अन्योन्यावमर्दनसम्भ
वपतीम् स्मरेणाम्हृपनुथ्रमास्मालितेनविलासवल्लितेभ्रवोवहतीम् यथाकश्चित्स्ववस्त्रतुल्यवस्त्र
ष्टामदीयमेतद्भवतिवानवेतिचालयतितथाचालितेभ्रणयः १६ मद्दर्वकामेनाच्छ्वसितशरीराम् का
विलयनामोदमुदागतेनेनक्षणोरुप्रेरोत्पलमर्पिताच रतोष्णहतेनमधुव्रतेनक
रीवहः किंचिद्विवीक्ष्यमानाम् १४ विरोपिरत्नाभरणाम्स्वभासामलाजिकोत्क
हलमीदमानाम् स्मरस्तुचापभ्रमचालितेनभ्रुवौविलासादुलितवहन्तीं १६
मामोदमुग्धाम्सुगवासितांगीकिशोरप्रवालोपगपालिमालाम् वसन्तलक्ष्मी
मिवराजभिन्नेः कल्पद्रुमैरप्यभिलष्यमाणाम् १७ पीताम्बरानारुणानीलभासा
देहोपदेहानिकिरणोपमाणीना गोरोचनाचन्दनकुंकुमैणनाभीविलेपान्तुनरकं
मलाग्ररत्नग्रकरमालीविपच्चिप्रमाम यन्तीम् १८ ईप्सितार्थप्रदानेन कल्पद्रुमैरपि भूषणातिशा
यवतान्स्वरत्नकह्नोन्नैरपिप्रार्थ्यमानाम् सपरिमलपुष्पवायुना वासितस्वरूपाकोमलविटपोग्रा
शायिभ्रमदपरिथिकाकल्पद्रुमैरभ्यर्थमानावसन्तलक्ष्मीमिव १७ पीतासितकृमेचककानीनामणी
नाकिरणोः हृतादेहोपदेहादंगमनुलेपनादेतोगोरोचनाचन्दनकुंकुमकस्तूरिकाविलेपान्तुनरकं
यन्तीम् हिरण्यकुंवाणाम् १८ पुष्पमयेन धनुषा हतवासस्परेनलसज्जेनारमग्रहधनीकुसुमेनयनुषा

नै.च.
टी.
१६५
199

कामोनलं जेष्यतीन स्मिन्नर्थे विश्वासमकुर्वाणामनपवास्व भूषणा मणि किरणाव्यतिरेकेणाज्ञातं शक्रस्य धनुः
समवायापर्ययंतीम् १४ विश्वग्वणाभ्योवरं भूषाभ्योधिकमेषु केषु वसनेषु तन्तेषु केभ्यो वरं निविडरत्नकांति
पुराजसमस्तु समस्त्वासमकृतिन्नाणां पातं क्वापि न प्रलणाम् भूतावकाशीम् विश्वग्वणाम्शुकमणिप्रभा
व्याप्तनयाकिमप्यगोराजहृद्विंबो चावेनाम्भूदितिभावः १६ मध्यममाकाशादेवक्षीणयागलिते रथवाभे

स्मरेषमस्तेनेन शरासनेन जेतारमप्रहृयतीनलस्य तमेषामत्रभूषाहृचमदेशुशिल्पेबल
द्विषः कार्मुकमर्पयन्तीम् १५ विश्वग्वणाभ्योवरमेषु केषु तन्तेवरं सोऽमणिप्रभा
स्तु समप्यकुतः क्वापि न राजकस्य पातं दृशा यान्ते भूतावकाशाम् १६ सा क्वाप्यव
धिविंध्यतः पत्नानि हरिद्वनस्पतिप्रमथनादिवेहैः तदीतिमधुरेननतेनामुखेनविधेयहोऽवी
क्षितविघ्नपलः १७ पत्नहतेन्मामितिराजकेन मनोरथानि व्यामवापितायसावी
मुखावायीन्स्तु जन्तीमपागान्नक्स्येरकस्तविकयोः अवादम् १८

मीमुद्रिग्रुपद्मिमैः पुष्पवर्षैं नृपं तुं नदानम् अत्रप्रत्यथप्रमैरेस्तनोश्रमरभयत्कृलिलितेन मुखेन राज्ञां
वीक्षिते भैमी दर्शनीया विघ्नस्त्वरयतो विधेर्ब्रह्मणो हा आश्चर्यकारी १७ वरमेतन्मुखी मुखं प्रदंधवे
यमितिराजसमूहेन मनोरथगोचरं नप्रापितायस्तीमुखोयकदाद्दाहस्पिरूपकस्य काकस्तविकयोः
मवादम् सुचैनीकन्तात्तस्यासिन्यासितनूपनात् १८ इङ्कतीतीङ्कुः विंडबिङ्कुविति निपातितः सन्तो
षितनन्दपद्मखोभ्योजैर्दासाभिलाषोयरखलनेन किं विदी विदिशाश्वसनीक्ष्नेषु दंतकांतिसमदेशो

न्तानंदहृदि स्थितं मदेवमुपनयंतीम् आनंदिता रविंदनाकौमुदी मम हृद्वर्णेन तेनौपयिककौतिकनाम्ना।
१३ अन्य वयस्या लंकार विमलमणिव्याजेन यस्मिन्नंगेल ग्नानि तस्मिन्नेव तिष्ठला निलोकनेत्राणि यस्याः
सा भूषा भूतायेश इन्द्रनील हरो हृदि मणयो निवेशिता स्तव्याजेन लोकनेत्राणि वलग्नानीति भावः हाराग्रस्फु
रमरकतमणि किरण प्रवर्धितकांति माभी कुहरांधकारो यस्यास्ताम् १४ मेमी विषदोत्फुल्लहासेन वि
स्मितायाश्चक्रमायाः शिरःकम्पमनुकर्तुमिव विपाण्डुना लेख्नतचामरपंक्तिरेव नानाग्रनेकाम राल्पा
स्मिन्नेकं कुन्दकुन्दकम्पाकि विहिगम्बरी भूतरदांशुहेदैः आनन्दितो वीक्ष्य सुरवार
विंदोत्थमदेन तुदन्ती हृदि कौमुदीनाम १३ मत्येगाभूषाङ्कमनिकलेन यत्र लग्न नानि
श्चललोकनेत्राम् हाराग्रजाग्रन्मरकतमयूखमराभिमयीनाभनाभीकुहरांधकारा १४
नक्रोरसारस्मितविस्मितेडःप्रभाशिरःकम्पमिवाभिनेतम् विपाण्डुनामणिश्न
चामरालीनानामरालीकृतनलासलीला १५
हेमः नाना नेकोभयार्थयोः नाभिकृता नाला
सलीलायस्यास्ताम् चलितचामरपंक्तिविस्मयान्दोलितं च इकानुसारिणीत्यर्थः अन्यापि नेनक्वन
कुर्वती लासलीलां करोतीति १५ मेमाश्चवयवानां भोगावलिः भुज्यते इति भोगा आस्वादना नुलेपना
दयस्तेषां मावलिर्यत्र सभोगावलिर्लक्षणया तत्प्रतिपादकोग्रंथविशेषः तद्वायतेनां मथ्येन रखुनि
शेषेणोक्ति निरुक्तिः साकल्येनावयवानां भोगावर्णनेन तत्कमेस्वको भूताना मपरसास्वय धृताद्

नै० च
ह० टी०
२ः
200

यमेव दृष्ट्वा रोमाणि एतेनैव समादेशयत्यकृत्त्वे । निष्कलंकमेव कमपि क्ष्माधृत्प्रसरो लज्जितास्ता जाताः स्वयं तत्सुखहृतया
सभ्यो विवेशेत्यर्थः । लज्जापि संक्षोभितैर्हृदयनिष्ठं भूषणम् १६ देवतानां कोत्याननदत्तमगोनि जयन्तीम् केशा।
नाकपालाकापांजयन्तीम् कस्य राज्ञो नयनहृद्यमाकर्णदयुग्ये कं मधूनि न भोजयन्तीम् अन्यवर्णनोत्थर्थबा
ह्निकमीकनम् १७ भूषितो नागादभ्यद्भुतं केवलं अभूषितमंगयष्टीनाम् तत्वाद्भुतेऽप्यधिकं सगद दृश्या।
तदेकभोगावलिगायतीनोमध्ये निष्कलंकमकुलितानाम् स्वयं कृतामप्सरसा
भ्रमादेकृत्य प्रदृढ रोमाणि एतेनमपि पयन्तीम १६ नानामरत्नानीवदनस्य तेषु द्वे रूपाकपालाच
नभोजयन्तीम् आकर्णमनुनांगाह्वितयमपि तिमहीभुजः कस्य न भोजयन्तीम १७
अलेहृतं नागाद्भुतकेवलांगीमलावाप्यकापि दृग्निर्वपलक्षी इमो विमानेन सभा
विशन्तीमपणाविपोगैर्भूपृथ्वराजराजि १८ आसीद्ग्रामोनत्वनकोपि भूपस्तवकान्तिविद्या
पोद्गवदद्भुतस्य तलेश्वरंगानिमुदानयस्यावि निद्रारोमांकुरदंतुराणि १९
लक्ष्मीरुपांगशोभायस्यास्ताम् स्मूयमानया लक्ष्म्या अनुभूयमानालक्ष्मीरधिकेत्यर्थः अथ सभा विवा
शनीमिमाभीहस्तीभैमीराजपंक्तिः कलादेर्दिदृक्षा तिलकादोषसम्बन्धः षोडशभिः कुलकम् १८
तत्र सभायां सकोपि भूपोनाभूत् सदतिकः भैमीरूपात्करवज्ञायमानमद्भुतयस्य हर्षास्य यस्यांगानि।
विकसितरोमांकुरदंतुराणि संनिनाल सन्तिस्म सर्वोपि विस्मय भरेण रोमांचितोजात इत्यर्थः १९

२ः

तत्र सभायां केन नाम जनेन भैमी दृष्ट्वा न तर्जन्यंगुलिरास्फोटि शब्दायिता स्फोटिकायनेत्यर्थः कीदृशीत
र्जनी अंगुष्ठस्पर्शेनाग्रभागेनार्थेन निपीडिताग्राम भिनयगम्यायमर्थः ॥१०॥ असौ सभायां केन वा गुणज्ञाएव
जनलोचनानां भैमीं दृष्ट्वा स्वयं गुणशुक्रमुकुशान्दोलितं किं शेटेन सम्राजः वा हृद्यीनो हस्तोऽपितानानान्यन मुदव
तानिटश्चेति निरषू ॥११॥ अथ नन्दैः स्वयंवरागन मागच्छन्ती भैमी निर्विण्णेदृश्ये ऽणादेवतमण्णं व्याकुलहृदयतया

ऽंगुष्ठस्पर्शार्थेन निपीडितायाम धोमभागेन च मध्यमायाः आस्फोटि भैमीमवलोक्य
तत्र न तर्जनी केन जनेन नाम ॥१०॥ अस्मिन् समाजे मनुजेश्वरेणातोत्सवगतानादीमवशो
कायकेन पुनः पुनर्लोलितमौलिना नक्षवो हृद्दलोपितवोदधीव ॥११॥ स्वयंवरसभा
जिरमाजिरानामविभाव्य भैमीमथ भूमिनाथैः इदे मुदा विहृत्वलितभावादा
वादिखञ्जादराजिसुजिह्वम् ॥१२॥ रम्भादिलोभात्कृतकर्मभिर्मा भूम्नैव भूम्नस्तत्र
रभूमिपार्थैः ऽनेनतयालोपिदिवोऽपिशेसोवैमनस्यमनस्पस्मरसारमायाम् ॥१३॥

स्वर्जैरर्थोक्तवैतरेलिद्धा कुटिलजिह्वा यथा भवति तथावादि ॥१२॥ रम्भादिवांकृत्याहतनयज्ञादिकर्मभिः
स्वर्गगामिभिर्भूः भूम्नैव माभूदिति तेन यामेभ्यान्त्यपरस्मापरशोनिर्क्रान्तवनादिवोपिप्रसादवैमनस्यमनस्य
स्मरस्मारमायाम् देवानामपि प्रस्थावैमनस्यमनिक्रान्तचाहतवालोपिदेवानामपिप्रवि मदृतीस्पृहाजाता
किमुवक्तव्यामानवानामित्यर्थः ॥१३॥ यद्रूपं जनमुखाकृतावयमागताः स्मः तत्र मिहं रूपमादि

नै·च·
ह·टी·
२·१
201

गोत्रादिति तथास्याभैम्यास्तन्मूर्तेः सौंदर्यमस्मादनुभूयमाना त्सौंदर्यसारादनिमेषेन कनीयोन्नतम् अथवा
वक्त्रकनीयोन किंतु कनीय एव ११४ संगार इति मरव्यातस्मरसमद्भान्मनुद्रः कृतनामदेश इति मर्मः आ
त्मामिति कथमवगतमित्यत आह अन्यथास्मरगारसमुद्राभावसौंदर्यवानर्थनिधिर्विधर्मेमीलद्गमीः
कस्माज्जलधेरुदितानतोस्तीत्यर्थः ११५ अस्याभैम्याश्चरवमेवसाक्षात्तान्यन्तोत्यवदिनेस्मरतथांशुमुखमेव

दृष्टे यदानन्यजनाननेभ्यस्तदादिगन्ताक्ष्यमाणाः स्मरः सौंदर्यसारादनुभूयमाना
दस्मात्तदस्मादकृनाकनीयः ११४ इस्तस्संगार इति श्रुतस्यकृनामजागतिमद्भा
वन्नान् कस्मादुदस्यादितमन्यथा श्रीलावण्यवैदग्ध्यनिधिः पयोधेः ११५ साक्षा
त्सुधांशुर्मुखमेव भैम्यादिवस्थ लोलानलिकः शशाङ्कः एतद्भ्रुवौ सुवसनेव चाप
प्रच्युतत्रस्तजृणमात्रहस्ता ११६

रमतनकरः दिवस्तत्र मुखं शशाङ्को लालतिकः सत्यांशुः ल
क्षणेन चिह्नेन शशादिनादेव्यतीतिलालतिकः यदुक्तम् मुख्यार्थबाधे तद्योगे रूढितोथ प्रयोजनात्
अन्योर्थे लक्ष्यते यत्सा लक्षणारोपिताक्रियेति इह च सुधांशुशब्दः सुधानिधित्वं प्रवृत्तिनिमित्तमपहाय
मुखाभिधानहत्त्वावर्तते सा लक्षणे केतितयार्थमभिधत्ते सवाचक इति अयमेव सुधांशुशब्दः प्रयुज्य
मानस्तथा सुधायवता भावेन वाधितोयत्किंचित्कान्तिमत्तादिलक्षणयागाक्तनमुखमस्यनयाप्रदेइलक्ष
णया प्रयुज्यत इत्यर्थः अस्या भैम्याश्चन्द्रो मुखमेव कामयतेः मुखं भवतमुख्यमिति तत्सुधांशुनरेणमात्रहस्ता

शिंजिनीसम्बन्धमात्रेणाथन्तुः अथ भ्रूवोश्चत्वेकामयन्त्रः भ्रूवोर्यन्त्रः शाहोमुख्ययामियाहस्त्रावर्जनेनेश्वरार्थः
पुष्पप्रनलयो भ्रूवोश्चणामन्त्रहस्तासौगन्धकेसरादिगुणसम्बन्धाङ्कोणथन्तुः पुष्पयन्त्रः शहगोणाङ्कमर्थः यु
थां निर्माणवकश्वत्वारि शाहोमाणावुकेपंगल्पादिगुणायोगाहृत्तनेतथोत्पर्थः शब्दगोणायोक्त्वेकार्य
सम्प्रत्ययः इति भ्रूवोरेवकामयन्तुः कार्यजायते . नपुष्पयन्तुरीतिभावः ११६ स्वदत्तामेम्यानाडकपुत्रमका
मयान्विनेकाण्डलिके कण्डलाकाग्रेलख्यहाना ध्रुनेकिम् तेनकामेनुसन्धायसत्यमुक्ताः शराः पुतयोर्ल
दयानेनरेवकियाति ११७ सेषाभेमदीवरकाणिभ्रसवेवकामस्यकीर्तिनतेनोतिवतश्देवरस्यशणामलना
लवेकातेकण्डलिकेस्वदेत्पातानुकपुत्रमेमम्बधन्विनेकिम् सम्धायसत्यविशा
लोविसृष्टात्तेनेनतयायातिकिमनन्देव ११७ तेनोत्पकीर्तिकासमाशुणमासैषाव
तेनेदेवकणाष्ट्रो यतः प्रवः कण्डलिकापराद्धशरेखलः ख्यापयितानमामा ११८
रजः पदेषदृपदकीटजन्तुहिनात्मनः पुष्पमयपुशाणाम् अयान्मभूस्वदियतासभेमा
भूपुरमेमतहृतपुष्टिवापम ११९ इकीर्तितयावपदेशाः यतोऽर्जनमाम्याम् कर्णास्वराभ्यांका
नाकर्णाकण्डलिकापराद्धशरेतकामेख्यापयितालक्ष्याच्युतवाणालक्ष्यमुभयतो यातिहि कण्डला
मिवकण्डलिकाश्वेमतिकृतोकन कण्डलिकामध्यमुहिपपञ्चकाः शराः कण्डलिकाकर्णमध्यमा
विष्टाश्वतिस्वलितनम् इंदीवरेहि कण्डलकर्णयोरनुगुलेभ्रियते ११८ परागास्पदपुष्परेणस्यानव
भ्रमरकीटेनजन्तुहमन्यत्रभ्रमणशीलकीटजन्तुहपुष्पमयपुवाणांयत्रहिता दलोहिलहतेमकरश्निशा

देशाः सकामोऽयमभैम्याभ्रूयुगमेव चापमाद्रियतां कीदृक् अंतर्मध्ये धृतसुहृत्यैयस्य तत्तत् कृत्वा मध्ये विक्लिन्नता
क्वचित् भूतचापमध्यमिव लक्ष्यते ११७ विधिर्यस्मात् स्मरमादाय तान्यपास्य निवर्षति मैतौ प्राहाषितखंजरीटचक्रवि
दनिहृपतनस्थाने त्रिशुचि रस्मिनाप्रसिद्धं हरति पृथिवि लिपिकृः तेन पश्चखंजरीटप्रयोगहस्तीनेन सायुणभैमीस
स्तुत्यितेन वक्षयं प्रनिवर्षसु मुञ्चः प्रस्नाति ११८ अस्या भैम्या नेत्रयोः पर्यः सहविशेषतयोः पक्ष्मनेत्रयोः स्तावन
सवदिनो गुणज्ञो भृंगो भृंगी च भृंगो च तो जनः प्रकृतत्व इतीवास्मदर्थं कथयन्निवेदयं भैमीनेत्रयुग्मीतारका
पक्ष्माद्विमे महाखिखंजरीटास्त्रितयुर्यमादाय विचिक्रु विमान सारेणातेन मनि निवर्षसुसुः प्र
स्नाति निदस्पितृयमेतदीयम् ११९ एतद्दृशोरस्तु कृते विशेषं भृंगो जनः प्रकृत्व तद्गुणज्ञो इती
वयानोक्तनतारकालिस्त्रीपुंसमाख्यस्यमिदालिपुंमे १२० अथ पृथ्वीसाथे रतिकामयोः
स्तद्रूकेवयोराद्द दिवासमभाजो नदग्रजाग्रस्पृशानकोऽम्भकुम्भान सम्भावयति स्तनौ
कः १२१
लिस्त्रीपुंसमाख्यास्यमकृत स्त्रीत्र प्रमोस्यस्त्रीपुंसोनयोर्मध्यस्य मध्यस्य भागपमध्यभागपवर्ति
नेस्तालिनं वयानानुलाकृतेनार्थः नेत्रमध्यवर्तिकनीनिकयोन्नमराव समकेतक मुखे दृश्यते १२१ भैम्याहृ
दिवसतो रतिकन्दर्पयोस्तन्नेव कंययोयोव नेद मुंडेमयत्व तयोः सौधयोः शिखरस्फुरन्स्थूलकनककुम्भ
भूतौ स्तनौ कनो मन्यते १२२ अस्या भैम्याभुजाभ्यां प्रत्येकं विजितान्वरणालाभ्यां केतनप्रस्तं तपद्मकेरोव
लिरंटस्तनकिम् इदं भुजयोस्तत्करद्वयेणा महीतपद्मश्रियो इति केन मन्यते केवालोकैः कुरूपतां
वानगीयते श्रीरटट्टनात्मनेकर शाहवाच्यनादलितवेनार्थः १२३ पद्मिन्यास्तत्कसारजेजलजन्कुमे

वक्षस्थवपर्षिन्यास्तन्यमेव पाश्वयाख्याः इत्तसोजातं कुम्भैव सोथैव अस्याः स्तभुजाग्रस्थे यन्मध्ये पद्मं यतो हेतोस्तत्कु
तकु एव कात्स्नलिकिता स्तभुजनाला इद्दवनेन जन्मना नीतानामे नवैकस्क एवैकं यन्नुकाएकाभावात् अतोनन
त्यमे किंत्वे भेमीयामिविकार्यकारणागतागुणा इत्यपन्ते १२४ मनोमुसाभेम्यास्तुल्याघ्येयोगणाजागतीमिव्रनोस्माकं
योगणानुपलम्भनम् यद्येन तत्तस्य कार्यमित्यात् इत्यपते आलोकेन्द्रियसन्निकर्षस्पर्शेच्छादेशाकाला इत्याद्दिसाम

अस्या भुजाभ्यां विजिता हि मान्किं पृथ्व्यक्षमे मरदलतनत्वमस्तनम् इदं हृद्यतेन नमस्तहः श्रियः
कैः नगीयते वा करपद्मलोकैः १२३ कुम्भैव नकुम्भजे विभिन्नास्त नामास्यास्तभुजा
ग्रस्य नकालकाइकमनेन नालाइन्त्याएव कशातशिखिनवेद्यते १२४ जागर्ति मनो
मुत्तलार्थमस्या योगेपत्ति योगणानुपलम्भनेन यद्यस्ति नाकभुवने स्यवाद स्तदानना त
स्तन लोकबाधः १२५ नमः कवेभ्यास्तु विधेनवा स्तमस्य हीयियाप्यसानकिं पुनस्तैः स्पा
शौदिदेस्याल्लिखितादिशिल्पं मनोभुवाने गनयानुरूपम् १२६

ग्न्याविद्यमानतया यथा घटादिरुपलभ्यते तथास्याप्युपलभ्येत न च तथा तस्मान्नास्तीति भावः यदि नाके स्ति
अथवा यो भुवने यानालेत दानतस्तन्नु आगतातान स्तनतायो लोकाः स्वर्गाभ्यानानाला आगनायेलोकाः इत्यर्थः ए
तेषां बाधः क्षमन्दो न भवेत् ज्ञानस्य संभेदः तेन तत्रापि नास्ति अतो लोकत्रयेनैनमुत्वास्तीति भावः १२५
विधेः कवेभ्यो नमोस्तु इदं यालोकोत्तरशिल्पनिर्माणगुणमद्भुतमित्यर्थः अथवा नास्तु अस्या विधेर्यियापि
नेदं भेमीरूपं शिल्पं स्पृष्टम् किं पुनस्तैः कवेः इदं हि शिल्पं निर्माणस्पर्शादपि लिखितं स्पृष्टं स्यात् अत इदं शि

नै॰ ष॰
इ॰ टी॰
२०२
203

लेकामस्योचितम् । अतः अनेन गतया शशी रतया स्वशीरदिनना कामोत्सकर्मी विनश्यर्थः २२६ विधाता कृशाधारा
कर्कशतया कराभ्यामिमां कोमलांगीं भैमीं नामृजत् । अत्र कर्कशत्वमेव हेतुः । शातोदरस्य विश्रांतिस्ता
साधन्वा धाम स्मरप्रदेशमार्गीसमवहद्चलद्वपुः प्रातर समर्थनेनेत्यर्थः । मनसा संगारसमवादस्वपाभैमीनामृज
त् । शातसंगारयोरन्यत्वविरोधात् २२७ यथा भैमीं किनितम्बगुरुस्तनत्वेन योतितिश्रीव्राजनाः करेणान्तिप्यत
ल्पनानेनोल्लासस्य तलनेन नाशलीनात्रिभिरेनरालेरुमध्यामध्येनिःस्तलावलीना विलासायस्याः स्तनादर्शीजाते
इमो नमः ही मसृजत्करालोवेधाः कृशाधास्तनककेशाभ्याम् संगारयोर्मनसानशा
तविश्रांतिधन्वाधमहीकृद्वेणा २२७ उल्लासयानस्तलिना करेणश्रोणीकिमेघास्त
योगुरुवी नेनोनरालेस्त्रिभिरंगुलीनामुदीनमध्यत्रिवलीविलासा २२८ निजामृतो
द्यन्नवनीतजांगीमेनाकमोन्मीलितपीतिमानम् स्मरेडुरस्याः मुखमात्मनाभूनिद
ल्लनाड्डकमसृजत् २२८ अस्याः मुखारुन्मुखेवकारुः श्वासेवितेनेमलयानिलेन अ
स्त्र निपुणं विदधे पिकानिचकारवाचे पिकपंचमेन २३० निशेषः २२८ स्वामृतोदितनवनीतेनजा
तां गीं भैमीं क्रमेण ययः क्रमेणाजानपीनभावाम् नवनीतमपथ्यमानेपीतेभवतीति ईदृशी कन्याचेदस्या
त्मनैवास्यामुखमसृजत् निशात्नुनाचंद्रसंपर्कवशान्मकलना कामलेनेद मुखं निर्मितमप्राकाम् अत एव
स्वयमभूदित्यर्थः २२९ समग्रमिद्धोरस्योवसंतएवास्याः शिल्पी मलयमारुतेनास्याः श्वासं निर्ममे अस्यागका
निकामलतयात्र कमण्णागानिक्रमेषकार कोकिलानापंचमस्वरेणागिरः ससर्ज कारुः शिल्पीसद

नैस्त्रैर्हृद्योः श्रुतिः सजातिभिः षड्जं मयूरो वदति स च मन्द्रः स्पंचमम् पुष्पसाधारणे काले पिकः ह्लाज्जति पं
चमम् रैभं नऋषभं गाव स्तेपि मन्द्रः स्पंचमम् निषादं गर्जति गजः इत्यादि १३१ पश्यामि भीमसेन शिल्पम् ना
श्री ब्राह्मणः हिरंसाद स्याः शिल्पी निगतानैः कारुभिर्जयो न सर्वथा त्तस्य स्य दासन वयसा यो वनेनु रूपस्या शि
ल्पी जीयते श्री ब्राह्मण्या हर्षी त्व द्यान नो पि यौवनेपि केरूपवती जाते नवथः १७१ इमे भैमी वर्णाय हृद्रूपस्ते नेवागाङ्ग
कार्ट निरुक्तिगर्वच्छेदेन शिादितं कामस्यैष श्रमः सर्ववस्तु निर्वचनी शक्ति रत्नालि गर्वव दर्शिचेत् नहोनन्द

क्तिः स्मरस्यैव नयान्तरी यानास्याहि शिल्पी न रकारुर्जेयः रूपस्य शिल्पी वयसापि
वेधाः निर्जीयते स्मरः किं करेण १३१ गुरोर्भैमी भामणा सेष्ठकण्ठे निरुक्तिगर्वच्छि
दया विनेत्रम श्रमः स्मरस्यैषम वैविद्यायस्तु किंगतानाम नतापनाय १३२ श्राव्यान
मदि व्रजसर्व पीताभैमीत दे कोऽगनिरवान हट्ट गाथा स्तथा स्यैष कलाविलासैर ले

ग निर्णीयते रूपणेन विनेतृ चकाराननवे इमिः १३३ कामस्य श्रमस्त्वर्थः नथामसारेण्पन्काम्तु का
नो पश्चान्नाप जननाय च स्मरस्यैष श्रमः किमर्थं वयं मुक्का भैमी मन्त्रवेति सैनायायेत्यर्थः ग्रथवे हृशास्त्री
रत्नेन समासार पवसारः नन्तु मुक्ति विति १३२ श्रुत्वांगव्रजेन सर्वांगेषु हट्टा भैमी मे कोगलग्न लोचनेषु गा
जस्तव वर्णयितेगाथ श्लोक पवस्तु धानस्याः स्येषकलाव कूर्थकयाहरचनान स्याविलासे भुवे वे यं इत्त की
यमिम्रो योजयति स्म वे ढोपि स्तु या भिस्तु कलाविलासैरलङ्कृतनः १३२ गौतीयवलाबदर्शिणा कुंरंगी च
वीणावती वेणायुक्ता वद मेव मस्तु वर्णे च शोभैरंगैलन्वी मनका पिमनिकामति ममस्त्रति पथमा हृद्धा ग्रथ

नै॰ध॰
स॰टी॰
२॰५
२०४

चशेषैः शेषैः कापिमेमतिंनक्रामति गौरीहविणाक्षीणावनीहेमामेनकेनापरसस्त्र १२५ इतिस्त्वं वेधः शक्रः समीपे
नलेनशोकिनचेतसाविलोकितः स्वोमेवामिनोवितमर्थ्यं पुक्तमस्मशीनादिव्याख्यायनलस्पशोकान्वेनोद १२५
मेमीयामिनलत्तणस्यकार्यस्पदेनोरान्मानेननलादेशरूपंविधायस्तसम्बन्धिनेनलस्पादेशोप्रेक्षणाहनावाना
नलोनलपवभवन्सशक्रस्तादृग्विदितस्तोकव्याख्यानोपिस्यानिवत्संगवानिवदृष्टंमावेकिमथननलो
हं भवेयमितिदुराशयस्यानम् मंसगापकर्षेनिहन्तयस्त्रेतिस्यानशहार्थः दमीणांस्थानेयादेः मलवितवामि
स्मितेननगौरीहविणाहशेयवेणावनीहस्वरकाण्डभामा हेमैवकायप्रभयांगशोभैः
स्तन्वीमतिंक्रामतिमेनकापि १२५ इतिस्त्ववानः सविधेनलेनविलोकितः शोकि
तमानसेन व्याहत्यमत्वोचितमर्थमुक्तेवागाणलत्तस्यतुनोदशोकाम् १२५ स्व
नैषधादेशमहोविधायकार्यस्यहेतोरपिनानलः सन् किंस्यानिवद्भाविमयेना
दुर्गताटहनव्याकरणः पुनस्सः १२६ तिप्रसंगः अनुस्यस्थानेगन्योहमाभित्यपकर्षः हल
क्षणः स्थानेकटकमोषथमितिनिहतिः स्थानुमत्तस्तीतिस्थानीनहन् अथचसनविहानेषनाह्यक्रांत
व्याकरणशास्त्रोपिसशक्रः स्वनिजकर्तृकथादेशानहोयस्त्रेवमादिकमादेशनयलनुयनल् यस्मि
त्कार्येभनलविधीयतेतत्रानल् तस्मात्सम्बन्धिनः इत्यर्थः कार्यस्पहन्तेदहेस्थानवद्भावाकिंनाथम अपित
वक्तावस्थानिवदादेशोनल्विधाविस्पलाश्रिनकार्यस्यानिर्यद्भावोनिषिद्धः तेनपाथिमप्पुभृतामादि
तिपाथिन्माथिन् ऋभुक्षिन् शहानामन्नस्पनकारस्थानेहतेयाकारगनस्थानिवद्भावागतेह्रस्वत्वमा।

प्रियमहत्त्वस्योदीर्णान्हनि स्पृष्टं फलितिमत्त्वलोपोन भवति विद्वानित्यत्रापि स्थानिवद्भावेमयनेत्या
श्यर्थम् अथचसत्वेद्धोडहे स्थानिवद्भाविमादेशात्वे किमयन्नेवेवन्नेविद्युयमनुष्यन्नेकिमितिक्षनवान् की
दृशाः नापृत्तवः नेथानादगपूर्वेक्तनेविशिष्टमाकरणमाकभोयेनसः इत्यत्वमिवेनलहृपेणपरिणोतेन
र्थः किंक्रमात्स्वमात्मानेनेवथादेशक्तनादमयेतीमामिलत्तणस्यकार्यस्यहेतोः मयोजनेमस्यपिपुक्तं
नैवकानेवामित्यर्थः कीदृशाःसन् अनलःसन्नुदेवनेनमक्तामनुष्यकारादामर्थम् सवेहिदेवनावयनेने
इतिअन्वेषावद्यनेसविद्वानप्युक्तंस्थानिवद्भावेकिंक्रनवान् यत्रस्थानिवद्भावानपुक्तस्तत्रकिमर्थंहृतत

स्थानाश्रयमिवमनध्यवस्थ्यायातिनेपथ्यमेतद्विंशतिविंशतिवैदीमुर्वशीसंयमवी
शतिजनजनितैः सानेहनादैविजम्भेनलद्धदिपरैर्भर्मीर्वर्णानाकर्णनाभिः १३०

वान् तादृक्क्तनेव्याकरणेशाहशास्त्रेयेननादृशोपिअनलएवविज्ञम स्वमात्मानेनेषथादेशक्तनाका
र्यस्यप्रक्रियाविशेषस्यहेतोः अनलोलोमद्धितस्यकार्यस्यनेतिहृष्टयक्तदम् निषिद्धानलःकार्येस्पति
पतञ्जितम् १२९ नित्यवीप्सयोरितिद्विर्भावः रथ्यायामयिरथ्यम् संगाररमायातिसंयमस्थाउर्वशी
वेदीस्वयंवरेस्थानेविंशतिविंशतिश्तिजनजनितैः सहर्षशब्दैर्विज्ञतानलद्धदिवर्नमानापरैःक्रियमाणा
भैमीवर्णानाकर्णनाभिः १३० नर्केष्वनुमानेषुसहशाखासम्यनेतादृशाःश्रमः कस्याप्यत्तीत्यर्थः व्यवसी
दित्यत्रवापरिभ्योरमइतिपरस्मैपदेशोषमव्याख्यातचवम् १३१

नै॰ष॰
प॰टी॰
२०५
२०५

ततोनंतरंभैमीतांराजसभांदेवतामिवहृदयेस्थितनलवरस्यपरिणेतुः प्रागमयेसिखिवे देवतामपिवरसेषुस
लाभायजनःसेवतेकीदृशीम्भुवैदेवसत्प्रसादोयस्यास्ताम् प्रसादेनुग्रहेनैर्मल्यंच तथारसात्मीने
निमेषेणाद्दणानिभालयन्तीम्निरूपयन्तीम् मलमल्लआभरणेने आभरणेननिरूपणाम् देवताया

श्रीहर्षकविराजराजिमुकुटालंकारहीरःसुतं श्रीहीरःसुषुवेजितेन्द्रियचयंमा
मल्लदेवीचयम् तच्चिन्तामणिमन्त्रचिन्तनफलेशृङ्गारभङ्ग्यामहा काव्येचारुणि
नैषधीयचरितेसर्गोनिसर्गोज्ज्वलः १३८ येनाद्गततत्रिलिंगादितिपतिसततारा
धितोभिःस्तूयमरः पातिव्रात्यैकसीमासुकविनरहृदिनालम्बायेचमाता यवि
द्याराणयोगीकुलयतिकृपयानन्दनौदीपिकाया सर्गः सोभागपभागावधिरि
हृदशमस्यास्तनीराजितोभूत् १३९ इतिश्रीनैषधीयचरितेमहाकाव्येदशमः
सर्गः ॥श्रीसरस्वत्यैनमःगणनाथः ओंतोदेवतामिवप्रवृद्धेवसत्प्रसादामृत्तणावसा
द निमिषेणानिवालयन्तीम् लाभायचेतसिप्रृतसर्वरसभीमभूमीरुह्जातद
नुराजसभांवभाज १ निमेषलोचनाभवति अत्रनिमालनिभैमीकर्म १ भैमीनिर्मलं
गोष्ठतदंगभूषामणिषुचप्रतिबिंबितनिजदेहव्याजेननैलरूपराजभिस्तसाज्ञनेनोभैम्याकेवल
हृष्टानानिलीनम् नापिहृदयेनवाकिंतुसर्वेणापिदृष्टीन्द्रियवृद्धःस्वरूपेणदृष्टामजनमनुरागेणानि

मिश्रमवलोकनम् हृदयेनमज्जनेनैकवशात्म् देहस्यमज्जनं प्रतिविम्बमितिभावः २ योऽभुवमेनरात्रं
नरान्तरेणशुक्लेहितीयाभुवियनोमध्येविद्यामित्रोयद्यन्यमेवस्वर्गलोकंव्यधास्यत् सवलोकोयाहगाभविष्य
त् तत्रहिदृष्टमागतानांवैमानिकानांविमानैर्वृन्दैर्गाहग्गभूतदेवैःसंकीर्णत्वात् ३ त्वपहेदस्यवचलचाम
राणांमारुतसम्बन्धस्वजातपरिमलमतिगन्धीनारेऊर्ध्वाङ्घ्रिः सम्प्रदीयते इतिसम्प्रदानम् ईदृशोऽयंकामधूपः

तन्निर्मलावयवभिन्निष्णुतहिभूषावर्ल्लेषुचप्रतिफलन्निजदेहदम्भात् दृष्टापरेनरहृ
दयेननकेवलेनैः सर्वात्मनैवसततंनोऽभुवमिन्मज्ज १ यामेनरावसत्प्रमतीमपिगात्रयो
जन्मायद्यन्यमेवनिरमास्यतनाकलोकम् चारुस्मयाहगाभविष्यदसौहिमानेनाहा
रूदृप्रमवलोकितमाणतानां २ ऊर्ध्वाङ्घ्रिणान्मभुवसौरभसम्प्रदानधूपालवत्कवला
चामरमारुतोऽयम् आलोकनाथहिविसंवरतोहमाणांनयावनाविधिरभ्रदधिवास
धूपः ४ तत्रावनीरुवयचेदनवद्धलेपनेयद्धिगन्धमपिगन्धवदग्यवादम् आली
भिरापतदनेगशगनुसारीसरुज्ञसौरभमगादतभृङ्गवर्गः ५

अधिवास्यतेसुरभीक्रियतेनेनइत्यधिवासः तेचतेधूपाश्चतैः हानान्तरस्वयंवदेआलोकनाथविधतिसंवरतोदे
वानामर्चनाविधिरभूत् धूपाःसमौरभंचामरवायुनाप्रतिग्राहयन्तः सुराचीविदधुरित्यर्थः ४ तत्रसनाथो
त्वपहेदमलयजकर्दमलेपसंगारगन्धप्रचुरमारुतपरस्परोपतकामशरतलः पतत्सुधानुगामीवाभृगव
र्गआलीभिःसीतामिः पंक्तिभिश्चकतानितद्यसौरभंवायुनिष्पविमलंप्राविशत् अन्योऽपिसेनालिङ्गमवा

नै॰ष॰
प॰टी॰
२०९
208

हे निरुद्ध पश्चात्स्वविधिनिदि ५ वङ्गलम्मंगलार्थी वाद्यध्वनिप्रकाराणां सर्वप्रकाराणामेकदेकर्त्रीन ज्ञापितम
म्मसभ्याः स्वरणप्रशाकृत्योरुन्मयंपश्य यस्त्रलकेतत्कतयास्वसनाएवेभित्तजनेषु भिनिन्नुमिति मनेहम्मेषु प्रति
शाहेदयादनुवादोक्तिः स्वदयनिष्ठवस्त्रस्तचकोणगधापादोभिनयः स्वदेगादिनिनादानुमरणप्रकटितन
ज्ञानं नकार्यथाहस्तात्यभिनयेन स्वदयस्थितमर्थमभिनयन्तीतिध्वनिः ६ भगवतीपद्ययोदिगुणापेताव
उन्नेयामेगलम्हदेगानिनादमेषीसर्वानुवादविधिबोधितसाधुमेधाः सोयः स्त्रजन्स
नयनाकृतस्याभिनिन्द्युन्मन्येजननेषु निजतां स्ववधारितनम् ६ सम्मायेगाभगाव
तीमम्हशेविधायवाग्देवताविनियवस्त्रकन्यकारायाः हृचेचनदेशाजगाजननानम
स्यानत्रश्रितासेदक्षिदक्षिणपर्तमस्याः ७ सम्भ्यागमनन्मुखभुजाभिरुकोटिबेधाः
येषां पृथक्कृत्यनमवृशानानियाति अस्यां हणीष्मनसापरिभाविकं विधिविन्न हा ।
न्निरत्नुयावनितावकीनो ८
नदेशाभुवनजनसमस्ददनमस्करणीयाश्रीवाणीन स्मिन्स्मदक्षिविनयनम
कन्यकाराया अस्याभिमुखादक्षिणांपटंश्रितासतीमेमीसदृशं समभ्यागणं विधायैदेवद्वयमानाणेवमाखेसम्पनारह ।
क्षिणभागाश्रयम् ७ देवानामीषांकोटिविदूसभायामागतायेषांदेवानामन्येकवर्णानेवषश्रुतमप्यति ।
क्रामति अस्यांदेवकोत्पातकेविनिश्चित्यमनसाहणीष्व येनावकीनाचिन्तहानिरवसेवति नवेयेनावकी ।
नानवकममकावेकवचनेश्यति वेमिनवकादेशः ८ एषांदेवानांनहिलोकनरागाज्ञानायानिमेषता नदृशो
नेकनाननयानिमेषनायषास्वभावाज्ञानास्वभाविकीयानिमिषनान दृशौनेकनाननयानिमेषनानमिलिता

सती यथा द्विधाजातानन्तनभोमुख्येन तथैव तनयमुखे वदेव स्तथापानमपिहितं धात्व मुख्ये इति मुखविशेषणं वाके:
अर्थरोपभोगेसस्य अष्टोपभोगे: सुखोपभोगे इत्यर्थः ५ यस्तरुः कल्पवृक्षः सकलरत्नफलः सकलानि रत्ना
न्येव फलानि यस्य तादृशः तथा पंचशाखः पंचशाखो गोत्राणि यस्य पंचवृक्षिकल्पद्रुममालम्भतीति सकल
तरुर्नादेवानां गिरेर्मेरोः पंचशाखः करः कीदृशस्य भाक्तवेदृश्या भूमिरेव मस्तकभिर्यनतस्य अर्थ कल्पवृक्षता
ख्यामेरोः करः फलनेन सार्थकनामकं मुक्ताफलेन तन्मुखे न्यस्तैर्नखाभिः करभिन इव भासते कस्यचिद्बुद्ध्या

यस्मोनदीनवराणां सादनिमिषं तेषां स्वाभाविकानि मिषता मिलिताय यथाभूत आसेन तथैव
तनवनन्यथरोपभोगं मुख्ये विधावस्तनपानमपिहितं धात्व ५ यस्तो गिरेः सकलरत्नफ
लस्तरुस्सन् वः पातु मुख्यभूमिस्त्रपभिः खलु पंचशाखः मुक्ताफल फलन सान्त्वयनाम
तन्व नाभाति विडम्बि विकल्पितः पयोधेः ६ वक्त्रेंडु सन्निधि निमीलित दलारविंदद्व
न्द्व भ्रमदनम मथाञ्जलिमात्तमौलौ क्लान्तापराधभयवेचलमीक्षमाणा सान्त्वयन्गतम

फले हि फलशब्देन व्यपदिश्यमानैः कपयान्वमाति ११ ते तथा मुक्ताफलस्यापि फलत्वं कल्पवृक्षत्वफ
लत्वादिति भावः अत्रायमर्थः गोत्रपंभवेन्द्रदानसमेरोः करः कल्पवृक्षत्वमभीत् स च स्वफलभूतैर्मुक्ताफ
लैर्भिविनोदोद्दनसमयलग्नेन्दुमुखविडम्बकरभिन इव भासते अन्यस्मादपि दोषयः करोड्यविडम्बिविवाविन
त्यर्थः नत्वान्यमनाकल्पतरोः दोषयः करोऽपि पयोधेस्त्विंदुभिस्तु विनो भवति पयोधेयतेत्रेति पयोधिगोत्र
स्याइति ६ मुखेंडु सन्निधौ निमीलनशीलदलवत्पद्मयुगाश्रो तिजननशक्तमञ्जलिं शिरसिकृत्वापराधा

द्भुयेन वेवलेयथा भवति तथा प्रपंचितोसाभिस्मन्यत्र गोनंदेवैः क्रपयानुज्ञाता सर्वैक्षनतंश्चाश्वीनांनिरासएवयशा
यः इत्तानीतननमिलाषद्रूयः अयंवरगीयइति नामग्रहणपूर्वकमकथितनेनसाथाश्वापादोदासीन्यदेवेषु आ
निमेषतयाभयाद्याकल्पवृक्षफलादन्याग्रपिमत्सृष्टश्रीः सम्पादयेयुरितिवा ११ शिविकायाप्ययानमत
स्याग्रथरेस्थिताया नमयुग्याःपुरेवइतीतिभुग्य जनाभिस्यास्तस्मिंस्तस्मिन्नपेजाते विरागसाक्षादोषदपिना
विधत् किंतसविधन्तपाविष्काययमस्तेनान्नुमयानाभिमीविरक्तिचक्रिनानानमस्तेनान्वगच्छत् १२ यानमीषां

ततद्विरागमुदितं शिविकायमस्याः साक्षाद्विडः स्मनमनाग्रपियानधुर्याः आसमनना
यकविवर्णमुखानुमेयभेमीविरक्तिचकिता नुमयानुजग्मुः १२ ततः स्ववदनामवेद्या
निजेनिह्नवादियाथरेषु यतनावच्छेवभैम्यागान्धर्वमंसदिनगान्धर्मपिस्ववस्यतस्या
विस्तद्वाविस्वोज्ञतियानिवर्गाः १३ दीनेष्वसत्स्वपिकृताफलविलम्बदैन्यैरदैन्यर
शनमुखंविनयपेवतस्याम तेजाननेस्मस्वरशाखिपतिव्रताकिंनाकल्पवीरुधमयि

मस्तीतियानिनःनेषांवर्णोत्तलितिनावतीर्णम् १४ तसेषुस्वकीयमरदानमवलोकभियानिह्नतःप
तेषस्यानुभुव्लवनकोपिरत्नकशनिविद्याधरेषुभैम्याः सकाशाद्दृष्टेषाघनोदीननमवेत्यनिह्नतः
गान्धर्वसंसदिभैम्याः स्वरस्यगान्धलेशमपिनावेत्यविमुखोजनि १५ दरिद्रेषुसत्स्वपिकृतत्यर्थनरत्न
रूदैन्यकेलिजयैवभैम्यास्वमुखेनदर्शितम् पतयत्नाः स्वगृहस्तीतिशुद्धकाश्यतिनाम्नाप्रसिद्धाः तेष
दास्तोभैमीदिनावतीर्णंदरशाखिनः पतिव्रताकल्पवल्लीकिंनाजानन वदन्यतामलभवस्वरशा

हीनस्य प्रियांकस्य वल्लीमिति भावः पतिं विना हि पत्युः विना तु स्तुतिर्गीर्भवतीति कलयन्त्यत्र वदान् शीला
यत्तास्तत्र थैव वधूनरस्य लकारा स्यायोल्लज्जा १४ जनीप्रतिरोतथा नो वदतीति जन्या देवसमन्दादाहा सुकिं तो मे
मीप्राप्यन् कीदृशं मे जिह्मधारकं मां जिह्मतया मे जिमाने विनादते इनीदृशीयदोषयोलिदमीयुस्याभेस्यात्तान्
वेकामिव मां जिह्मं मे जिमविगादियदोषलंदमी दृसावलीनवेनाभेद्याः क्रान्त जलो धादपनीयमानुसंसर
इव १४ अखिलवामयमयं चोयस्याः सर्वव्यापिन्याः परिणतिरितिगुनिभिः कथ्यते सभास्वेसततंमोघा

जन्यास्ततः फणान्तमामर्थयं पुत्रौ चान्मां जिह्मं मे जिमविगादियदोषलंदमी नेमान
सेनिखिलवामिचयामवीणादृसावलीमिवचनागमयोर्वभूवुः १४ यस्याविभोरा
खिलवामयविस्तरोयमाख्यायते परिणतिरुक्तानिभिः पुनस्याउक्तमवान्तक
तार्थगुराव्यवालामवालासभावनसभास्वततमगल्भा १५ आस्येषलनगिविदा
कुचकुंकुमीनयः पट्टसूत्रपरिरंभणाशोणशोभः यज्ञोपवीतपदवीभजनेसशं
भोः सेवास्तुवस्तुक्विरयमसितः सितश्रीः १६

सावाणाउदयशीलचन्द्रार्धरम्यवालीवालीभैमीपुनर्भवे गोरोचनाकुंकुमादिलिप्तनयावालस्यो
दयविन्दुखाडसामम १५ आलिंगनलग्नगौरीस्तनकुंकुमेनयोः वाहुकिः पट्टसूत्रपरिरंभणोने
वशोणशाभायस्य सदृशः सश्रीशम्भोर्यज्ञोपवीतपदवीभजने यज्ञोपवीतस्यावितिष्ठ स्थानेपट्टसूत्र
वद्भवनभवति सोयंवासुकिः श्रीशम्भोः सेवास्तुकादोरादिषुप्रसिनस्तनसोनिनेयाद्युक्तोधवलत्वक्रिः न

नै. श्र.
ए. ही
२०८
208

नेमसितासन्दाविष्टार्थोयुक्तनन्तकः श्रीपदमेषत्र रसनमेसविवत याभिनवजन्माऽऽदयोऽपतास्तचिता।
१७ सोपंचास्तुक्किः श्रीमदीशानसन्निधिनिक्रेत शैमेनोहरमणामोहरमणायकेकणाभावेमजते श्रीमदी
शाम्बमौलिवन्याने व यन्त्राणाचयोगपठे चेषां यापादेषु पराग मम्येभज एतावतावक्त्रैभिरवस्थाभिःस
दा पदसेवासक्तोयन्तइपभोगसाम्यवकाशं न लभेत इति वराप्रदेतुः स्तवितः १८ एकया जिह्वया श्री
हरेर्दोरस्ते धनान्ययावद्यरस्मरसंयुगपदास्वादयमेषद्विजिह्व पतङ्गभयसोनेरेयदिनिर्गतुंदमः
पादौ फणाभजति कंकणभावमेषो सोयं मनोहरमणा रमणीयमुच्चैः कोटीरवो
धन्यु यत्नुगणो योगपठवापादेषावरगामम्युभजभूतमद्भैः १९ एतेनैकया रसनया स्तनमो
षवैदोरपानयानुदयरसस्ररसंद्विजिह्वः आस्वादयत्युगपदेशापदेवविशेषेनिर्गन्तु
मेतडमयसम्यदिन्नमः स्यात् १९ आशीविषेणरदनक्षुददंशदानमेतेननतेषुनर
प्रतयानगाणम् वाधाविधातुमयरेह्मि ननावकोनेपीयूषसार वदिते वदने स्यशक्ति
स्यान्नहीविषएवस्यात् नायारत्यर्थः एतस्मात् इभयं चेनतइभयं न स्याद्धत्र द्विजिह्वनेनहृषणे सर्पेनुनदंश
नेच १९ आशीनाल्लगतादक्षतयाविद्धानजीवति आशीविषयस्मतेनेनेनवामुक्कि स्तनवायरतुस्मत
नेमरणभयतधानगाणम् यतस्तावकीने स्तनमारतिमिते यरेस्य दशदानस्यशक्तिः पीडांविधातुनशा
क्नोति अत्राशीविशानमे वदोषानिषेयरूपेणाभिधाने २० नस्तुविस्फुरनाफणानोविलोकनाज्जाता
यात्भीनेन्दीनोस्तनोनुभयाननरे भेमाजानेकमंपुलकैचटस्याजानः सव्रजनितोविकारइतिथीयथा

२०

२०८

नमिजदासांत्तल्लजितो वासुकिः न्तनामिषेधयत् अत्र रागाकमयपुलको रुमश्रनिश्वासान्दर्घान्तपनैः
फणिनो न्यषेधयत् न्तन्यतां फणाडम्बरेणाप्यिके वृः स्मादितिस्वयं मुज्ज्वन यात्र रागाभाव ज्ञन स्वनिषेधः
सात्विकभावस्य सर्वरससाधारणत्वेप्यत्र सात्विकशहेनात्रेदज्ञमोविवक्षितः २१ वासुकिवेलन्दर्शिभिः
स्ववक्त्राणि निराशैः कार्कोटकादिभिः सर्पैर्निश्वसानात्सदितनन्तकिमपि स्तसृष्टम् आत्मनेदिनमात्मनीनम्
आत्मन्विसृजन भोगानवपदाद्नः यतो हेतोस्तान्कार्कोटकादीन्केनकामाम्रापि भेमीयानिनः प्रतिक्रा।

नदि स्फारनफणाविलोकनभूतभीतेः कम्पं चवीदपुलकं च ततोन्तनस्याः सैजातसा
त्विकविकारचयिताः स्वतन्त्याज्ञन्यामपेधषडरगाधिपतिर्विलक्ष्णः २१ नहर्शिभिः स्ववक्त्रा
फणाभिर्निराशैर्नि स्वसतकिमपिस्तृष्टमनात्मनीनम् यमात्रयात्तमनसोपिविमात
वाहाहाहा भृतोपवनाशक्तमानुजगमः २२ द्वीसेकचनफणागणाङ्कुरगश्रथानाम्रा
राजसेद्यमनयत विमानवाहाः सन्ध्यानमस्स्लकुलाम्कमलाहिनीयकल्हारसिद्धा।

लवायुः नृपाशक्त्यानजगमुः किरणाइवहासभासम् २३ हाहासखेदेरुते नेभ्रमेतोदीर्घनिश्वासपा
वमतिक्रान्तवायुः २२ लज्जामुकुलीभवन्फणाहेलाहासकेस्तंभे भीनृपहृदं जन्याजनयेन सन्ध्यासकुर
वहलजालान्मुद्गादयनीयचन्द्रकिरणाविकासकान्तिकल्हारमुत्फलंयथानयेति २३ श्रीवाण्णानिरा
दिनमकिमिति भाभीरुवासुकिदर्शनञ्जस्त भृतचिन्तेकान्याभव भीन्दयाः भैमपादर्शनेभजत दृष्टा
दृष्टामपि पुनः पिबन्तोवावर्षकोटिभिरपीक्षानायपाति अतः पुनः पुनरवलोकयद्धमित्यर्थः २४

नै॰च॰
प॰टी॰
२॰५

यः कामो वृत्तविस्मीशानपि संगावेणामानसः सम्भवधानो भूपो भूयानां तरः शांतभावो येषां तैनी दृशः स्वका
र जगतां पंचेंद्रियाणीइषुपंचकेन तेलो भयन्योनगो वा समुदेविन तेनाम् नपत्रहिप्रपे देवदः पंचानां संचयः पं
चकम् संख्यायाः संज्ञा समस्तमाशयनेसिलिकत्सेषुयः २५ कामेन निर्मितसिद्धुल्लोवर्षनस्य जनिः
जपनेश्नि जनिः भज्यते इति भक्तिविनिवन् स वा सौ ओंकार मंत्र स्मरणे भूतलि श्रजिनसिद्धपदधनि
देवाभ्यथायि भवभीरुभूताव यानाभूमी भुजो भजतभीम भुवो निरीत्ताम् आलोकि
नामपि पुनः पिवनो दृशो नामि छाविगच्छति नवत्सर कोटि भिर्वः २४ लोके शाके
शवशिवानपि यस्मकार स्मयार सोतरभूशान्तरशोनभावान् पंचेंद्रियाणि जगता
सिद्धपंचकेन सतो भयान्वितनतो वितन्तुदेवः २५ पुष्पेषुणा भव समस्त निपुण विजनिः
ॐकार मंत्रवलभक्ति नशाकशक्तीन् स्मरारि मुरारिसिकस्य एकोदरिन द्वीपाधिप
मनयन याप्नुयगोचरतम् २६ स्वाहृदकजलनिधौ सवनेन साधे भव्या भवन्तु नववा
रिविशदलीलः द्वीपस्यतेपतिमन्त्रभजपुष्करस्यानिस्तद्रपुष्करतिरस्करणाद्दमावि
वीनस्यवलेनमस्मिनादरमाशांनिशन्ति येषां तानमत्द्वीपेशा संगावरसमगोन्त केद्व्यएक मेवायस्या
स्ताहशिभोभेमिनेन यनयो गोचरतं प्राप्य २६ मधुरसलिले समुद्रे सवनेनराज्ञा सहृतवाजलावगा
हनलीलारम्या भवन्तु भोविकसितकमलजयसमर्थलोचने पुष्कराख्यस्य द्वीपस्य स्वामिनंतमत्र
भज अत्र पुष्करनिरस्करणा भवनिरासदेन: २७ सद्भावनं भावेन वर्मनेश्नि सावर्न भावः अत एव भवा २७

हृद्रुतेयत्र नाभिकूपे यतो हृषीकेशो नाभिकूपो यस्याः कूपे आवर्तभावादस्थर्यम् भोपनाद् दिशि आत्मनेवत्त्वयेवा
मत्वा सतपवा पतडुपवर्तने मेतस्य सवनस्य देशो भौमे स्वर्भूर्लोकस्वर्गः देशा विषयो डुपवनेन मितमरः
पतत्त्वनीमेव स्वर्गे राज्यं नाज्ञेयस्मिकाकाकिं नाज्ञेयसीत्यर्थः निशशे यपुववाभूत्स्वर्गे शनादस्यवरदीश
वीविलासे भज अत्र साताद् दिव्या व मानि त्वा नोणि इत्यमुना दरहेतुः आत्मनेवेति चास्मिन्पदम् २८ नेत्र उ
करद्वीपवटस्य मण्डपाकाविततलयोदेवः श्रीवत्सालत्त्वहृपेणवाल्लसद् ईषदसमाममनन्यदन्यकल्पम् नान्य
सावर्तभावमयदहृतनाभिकूपेस्व भौममेतडुपवनेन मात्मनेव स्वाराज्यमजेयमस्मिन्नाश्रि
यमेनदीया मतजहृदीपविटहाणशचीविलासम् २९ देवः स्वयं वसति तत्र किल स्व
यम्भूः न्यग्रोधमण्डलतले हिमशीतलच्छे मतो विलोक्य निजशिल्पमनन्यका
ल्पं सर्वे विधुकाकृत्यकरोत्तकरेणदर्पे २९ न्यग्रोधनादिवदेवः पतदाउपाथे न्यग्रोधमा
त्ममय यारमिवाववरोदेः नमसपक्वफलनीलदलद्युतिभा हीपमपशुपाशिखिप
कल्पमनन्यकल्पमनन्यसदृ त्रिजमानपदम् ३ः शामितार्थः ईदृशो निजशिल्पेनादृष्टा सर्वे ष्विशि
ल्पिषु मध्ये हस्तकौशलेन गर्वं धनाम् अत्रापि तामदृ निवासस्यैव हृदये २९ आकाशात्पतद्भूमवृष्या
देवेन रासे रोयनादिवन्यग्रोधशाहृवाच्यमवरोदेः शाखोन्नमन्तेलेसमार यामिशमिवस्थितेन सदीप
सापक्वफलनीलपत्रकान्तिभावदिवद्दृतेसूत्रतनोहेतोः पक्वपक्वफलेनत्वेन सकृतमस्मिन्दृष्टं सुम्
वटमेवकृते यपुष्पेनन्वयः न्यग्रोधस्वर्वर्कसाःस्थः न्यग्रग्रणिहीनिन्यग्रोधः नीलकृत्मास्लेषरोविनन

नै॰ घ॰
प॰ टी॰
२१

210

सार्वभौमोचितमिति दीपस्य नमद्देहेतः २० अस्यन्त्यपक्षेण हंसप्रियतिमाकीर्तिर्हंसीति कथं न स्वेततां नयव
लीभवत् स्विनावर्णा कस्यैवाल्लोके पुनचरत इदं तु चित्रम् यद्दिश्वदिक्षोयवलनायाश्वहेतुनेकवेनीसतीदो
स्पुहके मिथः इत्येनकरोति राजहंसी वराजहंसस्य प्रियनमाभुवनेषु जले मचरतिस्वेनाचकीर्तिस्वेता॥
हंसीति राजहंसी पुकायऽन्यर्थ्यश्रयम् राजहंसी दीरनीरे विवेचयति इयं तु तयोरभेदकरोतीति
अत्रविवेकहीनतेदोषः २१ सूरेपिविहन्तस्मनायामप्रथममर्चिनेपिसंगारविलासहेदरेपिकलानिधाने
नेसुनतनोचरत्नवाभुवने पुराजहंसस्य नप्रियतमाकथमस्य कीर्तिः विचित्रं तु यदिहेशादि
माहययमादिशीनीरविनालुचमिथः स्पृगातनोति २१ सूरेपिसहविपरिवल्यथ
माचितेपिसंगारमेगीमध्येपि कलाकरेपि नास्मिन्नवधामियमापतदेव नामयन्कोम
लेन किल नस्यनलेतिनाम २२ भूवलिकिंचन निकेचितमिति गीनेसालिगीचकार
तदनादरणस्पविज्ञा राज्ञापिनस्यतदलाभजतापवहि चिक्कीवभूवमलिनकवि
पित स्मिन्नवने राज्ञि इयं भैमी तदेभूमधूमः २२ वानामहूषणेमापश्रनेभूवनादयावरणाः सुन्नेव
नष्यापीरमेव हषणामन्येऽन्यर्थः यतोहेतोः कोमलेन नलेतिनाम तस्य नासीत् ननएवमेवणामियं भैमी
माप २३ विहीमानस्य सवनस्यान्नादरणेन तस्य भूलतायाः ईषत्स्कोचेन मेवचेष्टितं ज्ञापकविद्धेचा
न्के नस्य राज्ञोपि सवनस्य मलिनकान्तिवाड्मलमेवक्ष मेभैम्या अभ्यामित्तज्ञेनितस्यतापाङ्गेन लिमा
मासीत् अतैनेदिधूमोलिमम २३ जनीवदन्तीति जन्याः संज्ञायां जन्या इति निपात्यते हृदयज्ञान